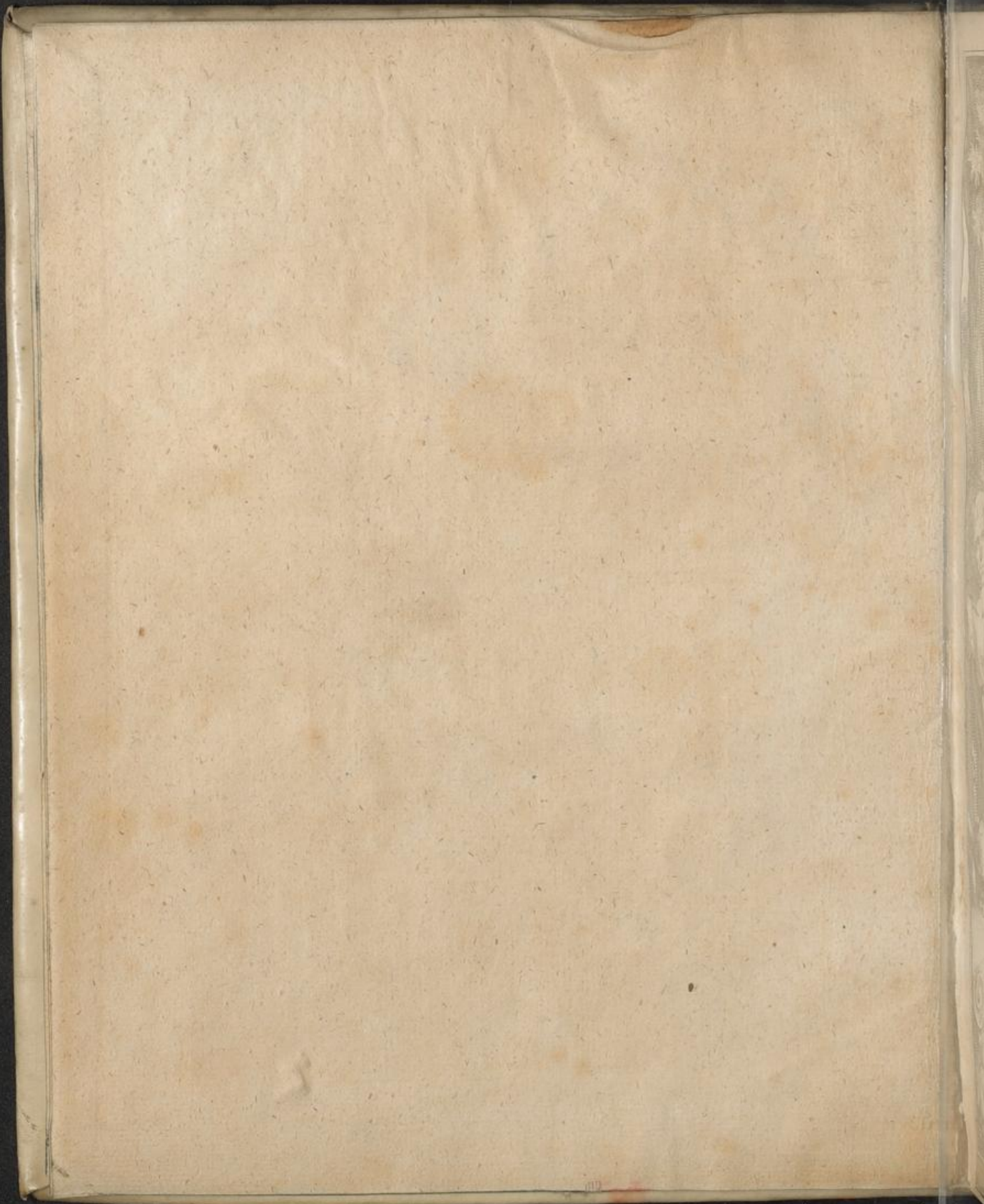

Geogr. G. ii.

lect. m.
Molitor
Tämurik
Idor
fr
N

4° H. 198. 1982

JACOBI TOLLII
 EPISTOLÆ ITINERARIÆ
 EX RECENSIONE ET CURA NOTIS
 HENR. CHR. HENNINII

AMSTELÆDAMI apud FRANCISCUM HALMAM. MDCC.

JACOBI TOLLII
EPISTOLAE ITINERARIAE:

ex Auctoris Schedis Postumis

Recensitæ, Suppletæ, Digestæ;

Annotationibus, Observationibus &
Figuris adornatæ,

cura & studio

HENRICI CHRISTIANI HENNINII.

*Ad Biblioth.
J. Senckenberg
Mus. St. St.
Physic. Moen-
struof. or.*

AMSTELÆDAMI

Typis **FRANCISCI HALMÆ**, Typographi,
sub signo *Constantini Magni*, M. D. CC.

Veneunt

in Officina JOANNIS ab OOSTERWYK Bibliopol. op den Dam,
ad insigne *Ciceronis*.

JACOBI TOLLII

THEOLOGIAE LIBRARIARUM

et aliorum Librorum

Recensio, Supplementum

et aliorum Librorum

Recensio

THEOLOGIAE LIBRARIARUM

AMSTELÆDAMI

THEOLOGIAE LIBRARIARUM

PERILLVSTRI,
 NOBILISSIMO ET AMPLISSIMO VIRO,
 DOMINO
 NICOLAO WITSEN,
 COS. AMSTELAEDAMENSI,

S. P. D.

HENR. CHR. DE HENNIN.

udore nonnihil perfundor,
 cum meam reputo mecum
 audaciam, qua in publica
 forsitan commoda pecco, &
 præclaras Tuas pro Re, Li-
 bertate & Salute Publica
 curas hac dedicatione interpello: at cum

* 3

vicif-

DEDICATIO.

vicissim e contrario respicio obviam Tuam, Perillustris Domine, humanitatem, qua Bonæ Mentis Cultores ultro semper solitus fuisti admittere; animum mihi ipse addo ad Benevolentiaæ Tuæ aditum. Nolo, pro more dedicantium, aut Tuarum laudum panegyricum scribere, aut arcessitis adulatricis prudentiaæ strophis Tuo favori adrepere. neque enim Tua Virtus in illustri loco jam dudum posita, & spectata inter Bonos Moderatio me, aut quocunque alio, præcone egent; & ego is sum, qui Invidia & Calumnia ingenuam Masculæ Virtutis simplicitatem opponere malo, quam Fortunam aut Purpuram, abjectissima animi humilitate, errantibus vulgo in extremo labro verbis, adorare. Longe alia sunt, quæ in Te suspicio: non illa, quæ a Fortunæ sunt suspensa arbitrio; sed Animum illum Tuum, Veri Rectique constantia integrum, excultum non minus Civilium Rerum insigni peritia, quam uberrimo Eruditionis non vulgaris instrumento. Illam loquitur, ad cuius clavum sedes, Aeterna,

DEDICATIO.

na , quod vovemus & auguramur , AM-
STELAEDAMENSIVM Respublica , Europæ
Horreum , Orbis Emporium ; Belgicæ ,
imo totius ad Occidentem Solem plagæ ,
Ocellus , & quasi quoddam Generis Hu-
mani commune Contubernium ; quin ve-
ro , quod caput esse puto , Libertatis Au-
reæ Templum , & perpetua Legum ac in-
corruptæ Justitiæ Sedes.

*Roma suas jactet victrix ad sidera Turres ,
Pressaque tot seruo libera colla iugo !
Jupiter extollat Capitoll immobile saxum !
Rhenus & Euphrates terminet Imperium !
Magna AMSTELDAMUM , sed Libertatis A-
sylum ,
Nixa suis malis tendit ad Antipodes :
Velivolo unde mari volat almo Copia cornu ,
Et Thetis hinc Orbis ditat utrumque latus.*

Liceat bona Tua cum venia , Vir Perillu-
stris , hoc in Urbem vestram adscribere
Epigramma , mei de illa sensus aliquod fi-
gnum , & perpetui honoris , qua illam pro-
sequor , argumentum ; cujus Urbis ingen-
tis,

DEDICATIO.

tis , addo etiam HOLLANDIÆ , Tu & Ipse ingens es ornamentum & præsidium. Tibi debemus ; liceat enim hoc a Tua humanitate impetrare , ut tribus tantum verbis Eruditioni Tuæ suus a me , sine fuce & ex vero , habeatur honos ; Tibi , inquam , debemus , illustratas & detectas Orbis ad septem Triones vergentis plagas , Tabulamque illam , qua *Magni* MOSCORUM IMPERATORIS terras longinquas , *Tatarorum* & *Siberiæ* vastas regiones , & ignotos ante plurimarum Gentium , Fluviorum , Montium , Urbium , Regnorum situs , non solum accuratissime depinxisti ; sed & amplissimis Commentariis ipse oculatus omnium Mensor & eruditus Spectator illustrasti : quo præclaro merito Orbem Tibi universum , & omnem Rem publicam Literariam sic divinxisti & porro devincies , ut non minus olim in Fastis Aeternitatis a Posteritate omni Nomen Tuum sit legendum , quam COLUMBORUM , VESPUCIORUM , MAGELLANORUM , GAMARUM , & similium Heroum , qui primi ignotas ante
Orbis

DEDICATIO.

Orbis oras aperuerunt. Transeo hic libros
Tuos de *Construendis Navibus* & de omni *Re*
Nautica, absolutissimos omnibus numeris
& incomparabiles, quibus Græcæ Latinæ-
que Antiquitatis & Recentioris Aevi Rem
Navalem ita clare ob oculos posuisti, ut,
qui hoc in studio Te vel longo intervallo
adsecutus sit, reperiatur nemo. Taceo hic
etiam illum prolixum amorem Tuum, quo
omnes ingenuas Artes & Literas Huma-
niores complecteris, quo minus mirantur
homines, cum vident Nominis Tui Nobi-
lissimi honore multas Eruditorum lucubra-
tiones illustrari. Id cur & ego Eruditio-
nis studiosissimus admirator & amator nunc
studeam imitari, non una in promptu caus-
sa est. Sive enim Auctorem, TOLLIIUM
nostrum, respiciam; tantum Ille Tibi, ab
ineunte etiam adolescentia, debuit, quan-
tum alii Mortalium nulli: quippe quem
semper expertus est, ut mihi sæpius est te-
stis, Amicum, Fautorem, Mæcenatem,
eumque, sine ulla ambitione aut pompa,
ingenuum, certum, verum. Hinc & hæ
** ipse

DEDICATIO.

ipsæ Literæ Itinerariæ Tui Nominis amplissimam lucem in initio & fine præferunt & ostentant : Tibi incipiunt , Tibi desinunt. Sed siue etiam me ipse considero , grati sane animi ratio ad publicam aliquam Tuæ erga me Benevolentia , & præclari de Fratris meo Patruæle meriti , professionem me adhortabatur. Hunc enim Tu , Perillustri Domine , a me Tuo favori commendatum, ita & Ipse & per Amicos Tuos *Magno MOSCORUM IMPERATORI*, qui Te pro meritis plurimi facere & in oculis ferre assiduum solebat , tradidisti , ut , ad quam porro Virtutis via Fortunam est enixurus, eam Tuo isti præcipue favori ex asse sit debiturus. Ego certe hoc de Patruæle meo meritum , quo is ad Gentilia Majorum decora aliquando pervenire poterit , tanti facio , ut me & mea studia , cum omnibus officiis atque obsequiis meis , ex fide & formula antiqua , lubens Tibi tam bene merenti consecrem & dedicem. Cujus animi testem hunc librum , ex *TOLLII* meisque lucubrationibus compositum , ad Te
able-

DEDICATIO.

ablego ; quem ut serena fronte accipere digneris , ac mihi porro favere , etiam atque etiam , qua possum , animi veneratione & observantia rogo. Vale Perillustris Domine , & Rem tam Publicam , quam Tuam præclare , diutissime , felicissime gere ! Duisburgi Cliviorum ad Rheni & Rhuræ confluentes A. D. Kal. Augusti , anni secundum Fastos emendatiores clō. Ioc. xclx.

✱✱ 2

HEN.

HENRICI CHRISTIANI HENNINI

Prologus ad Lectores.

I Tanta foret cordatiorum Lectorum æquitas, quanta Censorum iniqua sæpe malignitas, possemus forsân hoc Prologo supersedere. Sed quia posterioris ordinis homines sæpe per invidiam aut calumniam multa morose taxant, quorum causas ignorant; aut maligne traducunt alienam industriam, his aliqua ex parte hoc in limine videtur occurrendum, ut apud æquos rerum & Ingeniorum Arbitros constet nostri otii ratio.

Quis & qualis fuerit JACOBUS TOLLIUS, novit jamdudum ex Ejus eruditis Operibus Resp. Literaria: Nos etiam insuper Illius vitam cum maxime præ manibus habemus, quæ propter multa singularia observata forsân Doctis non erit ingrata. Cum Itinera hæc JACOBUS TOLLIUS proficisceretur, in Academia illustri Clivienſium, quæ Duisburgi ad Rhenum floret, erat Historiarum, Eloquentiæ Latinæ & Græcæ Professor Ordinarius: & indultu ac sumtu Serenissimi ac Potentissimi ELECTORIS BRANDEBURGICI FRIDERICI WILHELMI Magni, salvis Professionis suæ emolumentis, hæc in Austriam, Hungariam, Italiamque Itinera instituit, & feliciter exegit: adeo ut LIBERALITATI BRANDEBURGICAE, si verum amamus, præclaræ hæc TOLLII Epistolæ debeantur, uti ipse in Epistolis his ultro testatur.

Hic autem Decessor meus, cui ante hos decem admodum annos in eadem provincia Literaria successi in Clivienſi
Athe-

P R A E F A T I O.

Athenæo, cum hoc iter faceret, solebat in Schedulas; per modum Adversariorum, Belgica lingua conjicere, & dimidiatis verbis, aut compendiis scripturæ, sæpe etiam fugaci plumbo scriptorio adnotare, si quid ipsi notatu dignum obiter occurreret. Ex his Notulis & ceris miniatulis natæ sunt postea hæ, quas vides, Epistolæ Itinerariæ, sed quibus ultima deest manus, cum certas ob causas sæpe dubius hæreret, num unquam eas vellet edere. Haud diu ante obitum, Eum fere expugnaveram, ut ultimam manum illis imponeret, sed intercedens fatum destinata abruptit, sic tamen, ut Schedas illas postumas meæ fidei voluerit credi, & a me edi.

Itaque ingratiæ Amicissimi Viri, quicum aliquot annos sine ullo fuco aut querela & vixi & commercium epistolicum exercui, lubens inter plurimos alios labores & hunc suscepi, ut has Schedas Postumas, per subsecivas rari otii horas, describerem denuo mea manu, recenserem, supplerem, digererem, cum Schedulis Adversariorum Belgicorum conferrem, & ut Publico placere possent, ac iusti voluminis modum implerent, Tabularum ænearum figuris, Annotationibus ac Observationibus necessariis illustrarem.

Primum quidem ex Schedis Postumis omnes Epistolas mea manu descripsi, ut tanto accuratius imprimerentur. Scripserat eas TOLLIIUS minutissima litera, multis lituris foedata, lacunis hinc inde hiantia, exiguis valde spatiis inter lineas intercedentibus, quæ & ipsa sæpe rursus coactis literulis intrusas habebant emendationes, sic ut rari, quæ TOLLII manum non haberent oculis familiarem, subinde sensum divinarent; nedum ut Typothetarum pueri ex isto

P R A E F A T I O.

αὐτογράφῳ potuissent τὸ κείμενον efformare ; quod agnoverunt omnes , qui apud me αὐτογράφον TOLLII viderunt.

Sic autem in Recensione versatus sum , ut ubique ipsissima TOLLII verba retinuerim ; ubi tamen Ille aut vocem minus Latinam deleverat , nulla puriore substituta , ibi putavi mihi licere , puriorem vocem substituere aut phrasin. rarius tamen hoc factum est. Ubi vero sensus erat obscurus , ibi consului Adversaria Belgica , quæ licet dimidiatis ac parcissimis verbis essent scripta , multum tamen me adjuverunt in vero sensu eruendo , quem tum adoptavi.

Suppleri porro passim hiatus & lacunas a TOLLIO relictas ; partim beneficio collationis cum Adversariis Belgicis , partim ex certissimis Historiarum monumentis , rerumque Medicarum , Chemicarum , Metallicarum experimentis , ubi iterum TOLLII editas de Re Chemica lucubrationes consului , illasque cum his Epistolis contuli ; ista omnia , si cujus momenti erant , in Annotationibus etiam candide commemoravi. ne sine exemplo loquar , noto , pagina 70. Epist. III. omissa fuisse nomina aliquot locorum Pragensium , quæ ex BERTIO rite suppleri , ut annotavi pag. 85. num. 18.

Carmina , quæ in Epistola III. occurrunt , omnia in αὐτογράφῳ erant omissa , laudatis modo verbis initialibus duobus tribusve. scilicet ea in Schedulas contulerat , per otium ad incudem revocanda & deinde inserenda. Commodum vero accidit , ut illa Epistolico commercio mecum olim communicarit , meam super illis sententiam , promovere ingenuæ & mutuæ , quæ inter nos intercedebat , amicitiae , rogans. sic servata sunt , & suis singula locis a me inserta.

Deinde

P R A E F A T I O.

Deinde singula digessi, luxata reposui, confusa distinxi. ita exempli gratia Hungariae Fodinas Epist. V. pagina 166. & sequentibus, pro commodo Lectorum ad Litterarum seriem disposui, & ex Adversariis Belgicis suppleri. Eadem Epistola V. pag. 186. & seqq. Aris Metallici Tractandi rationem, a TOLLIO Nostro, separatim foliolis Sibyllinis, ut videtur, memoriae tantum causa inscriptam, quantum potui, explanavi, sic tamen ut religiosissime tam TOLLII mentem, quam rei ipsius veritatem observarim. verum nolo omnia minute persequi aut ambitiose recensere.

Illud quoque TOLLII mei Manes mihi ignoscant, quod paucissimis locis duriora & fortia, si cum Romano loqui licet Callimacho, quaedam verba emolliverim: De Mortuis nihil, nisi bene, loquendum; sed & Mortuos omnia bona loqui post sua fata, decorum & verum esse puto.

In Annotationibus Meis & Observationibus illud unice operam dedi, ut TOLLIO meo subservirem, obscuriora illustrarem, omissa superaddiderem, nimis pressa diducere, tabellas aeneas necessarias suis locis insererem, curiosa non pauca adspargerem; & ut paucis omnia dicam, uti Lectoribus prodessem simul, & eosdem jucundarum Observationum cognitione delectarem. quandoque etiam, sed manu parcissima, adnotavi, ubi diversa sentiebam & alia, atque TOLLIIUS. Haec omnia Tuo Lectori judicio & equitati lubens permitto.

Ceterum cuncta singillatim recensere, quae praestiterim, nec otii mei est, nec animi. TOLLII mei memoriae lubens volensque hanc opellam amicam ex esse dedico. Hoc tamen habeas optime Lector, Orthographiam mihi familiarem, Dispun-

P R A E F A T I O.

Dispunctionem quoque mihi consuetam in his Epistolis occurrere : Indicem denique in fine subjectum , meae industriæ deberi , ne meos , si qui forte fuerint , errores TOLLIO imputes innocenti.

Tandem denique , ut apud omnes , & ipsam deinceps Posteritatem constet , qua religione , qua fide , quo candore , in recensendo hoc Amici mei Opere , versatus sim , ipsas chirographas TOLLII has Epistolas Itinerarias , & ad illas attinentia Schedia , in Archivo , quod vocant , Academiae Nostrae Duisburgensis dedicavi & reposui , ut collaturis & commissuris edita cum αὐτογράφῳ copia hinc & facultas esset. Atque haec erant , quae Vos Lectores nescire nolebam.

E P I-

EPIGRAMMA

AD

Virum Nobilissimum atque Excellentissimum,

D. HENR. CHRIST. HENNINIUM,

Medicinæ Doctorem & Practicum Ex-
perientissimum, Ejusdemque Faculta-
tis, ut & Historiarum, Eloquen-
tiæ & Linguae Græcæ Profes-
sorem Celeberrimum:

in edendis *postumis* TOLLIANIS occupatum.

Dum positis a Te mœret Libitina tropæis,
Dum medicam afflictis undique tendis opem.
Rebus adhuc istis potes impallescere, scriptis
Talibus, HENNINI, tempora cara terens?
Scilicet ex ipsis educere faucibus Orci
Suetus, TOLLIADDEM tollis & inde tuum.
Scilicet illa tui, invidiam antestabimur ipsam,
Ampla GenI dos est ingeniique penus,
Uni ut non natus sis, Vir Præclare, labori,
Pluribus haud impar, dulcis Amice, Viris.

Amico suo æstimatissimo

L. M. Q. applaudit

A. A. PAGENSTECHER. JC.

Respon-

Responsum ad Epigramma
præcedens.

Non ego me tali cantatum dignor honore ,
PAGENSTECHERE o dulce decus Themidos!
Hoc sed cum venia si carmen adopto legentum ,
TOLLIUS & Tibi sic , ut mihi , Amicus erat.
Tu Lector laudes nostras procul esse iubeto ,
Nec Tibi , juratus testis , Amicus erit.
Dulcibus haud possum sic impallescere Musis ,
Aeger dum nobis otia rara facit.
Gaudeo , si tristes fugiant mea pharmaca morbi ;
Hoc non ex Orci est faucibus eripere.
Hæc vere Tua laus , PAGENSTECHERE Sacerdos
Et Groningane Delicium Themidos :
Hæc contra Tua laus , qui Juris Corcula dia
In vitam solers e tenebris revocas.
TOLLIUS eripuit sese ipse e faucibus Orci ;
Non Ego : TOLLIADAE Fama parentat anus.
Sed dum quæro viam , qua tandem me quoque possim
Tollere humo , tendit TOLLIUS , ecce ! manum.
Cum venia Invidiæ fiant hæc : nam mihi certe
Parva GenI dos est ingenique penus.
Huic uni natum fateor me rite labori ,
Ut sanctæ præstem fædus Amicitiae.
Carmina , quæ porro nobis misistis Amici ,
Erubuit prudens hic pudor illa legi.
Attamen ingenuas hinc Vobis debeo grates ,
Perpetuusque animi debitor hujus ero.

HENR. CHR. DE HENNIN.

J A C.

JACOBI TOLLII

Epistolæ Itinerariæ.

I.

ITER BEROLINENSE:

A D

Perillustrem , Nobilissimum & Amplissimum Virum ,

DOMINUM

NICOLAUM WITSEN,

Cos. AMSTËLAEDAM.

robaturum me publico hujusce itineris consilium hinc jam certus sum , VIR PERILLUSTRIS , quia probavi Tibi. Adeo enim penitus eximia de judicio Tuo opinione omnis generis hominum , qui Te Tuasque animi dotes norunt , imbutæ sunt , ut dubitare de re nefas putent , quam Tibi semel cognitam probatamque intellexerunt. Ad hæc ipsa Divinæ Pro-

videntiæ admirabilis mei cura , directaque non ad meum arbitrium , sed ad altius consilium ; totius itineris origo , ratio , dispo-

A

dispo-

dispositio securum me jubent esse famæ ; sibi que potius , quam dissentientibus hominum opinionibus obtemperare : deliniendos tamen illos esse existimavi , qui de me sequius opinantur ; & annitendum , ut , si non ipsum illis iter approbavero , eleganter saltem in perquirendis , investigandis , explorandis annotandisque Naturæ Doctrinæque delicias , cura diligentiaque minus illud invisum reddam. Ignosces igitur Vir Perillustis meique amantissime , si quæ huic epistolæ inseruero , non tam Tibi , quam Aliis scripta , quibus harum *Epistolarum Hodiernarum* fasciculos editio publica tradiderit in manus. Et auspicabor quidem more Pindarico ab insigni initio , ac velut corporis hujus epistolici fronte pulcherrima. Cum enim Trajecto discessurus GRAEVIO nostro , Viro , uti nosti , omni mea prædicatione majori , valedicerem , accidit forte , ut ejusdem Urbis Scholarum Moderator PITISCVS , Vir eruditissimus interveniret. Inter sermones , qui cædebantur , cæteros , facta a Viro summo est mentio Inscriptionum Roma sibi missarum , & in basi prægrandi inventarum uti nonnulla in his obscuriora consummatissimæ suæ Polymathiæ luce illustraret. Auditiæ illæ & visæ ita placuere , ut exempla & petere ausus fuërim & impetraverim : nec dubito , Vir Perillustis , quin & Tibi placituræ sint. Ergo & adscribam :

P. SVFFENATI. P. F. PAL. MYRONI
EQVITI. ROMANO. DECV
RIALI. SCRIBARVM. AEDILI
VM. CVRVLIVM. LVPERCO. LAVRENTI
LAVINATI. FRETRIACO. NEAPOLI. ANTI
NOITON. ET. EVNOSTIDON. DE
CVRIONI. IIIIVIRO. ALBANI
LONGANI. BOVILLEN
SES. DECVRIONES. OB. ME
RITA. EIVS. L. D. D. D.
P. SVFFENATI. P. F.
PAL. SEVERO. SEMPRO

NIANO.

NIANO. DECVRIALI
 SCRIBARVM. AEDILIVM. CVRV
 LIVM. FRETRIACO. NEAPOLI. EV
 NOSTIDON. DECVRIONI. ET
 SACERDOTI. APOLLI
 NIS. ALBANI. LONGA
 NI. BOVILLENSES. DE
 CVRIONES. OB. MERI
 TA. SVFFENATIS. HER
 METIS. PATRIS. EIVS
 L. D. D. D.

P. SVFFENATI. P. F.....
 MYRONI
 EQVITI. ROMANO. DEC....
 ALI. SCRIBARVM. AEDI....
 CVRV LIVM. LVPERCO....
 TI. LAVINATI. FERETRIAC....
 APOLI. ANTINOITON.....
 NOSTIDON. DECVR.....
 IIIIVIRO. ALBANI.
 GANI. BOVILLEN.....
 MVNICIPES. OB
 EIV.. L. D.

Disquirebatur tum inter alia de voce ANTINOITON. dixi sententiam meam, videri collegium *Antinoitarum* fuisse, qui *Antinoo*, Hadriani quondam Delicio ministrarent, jam in Deorum numerum relato: EUNOSTIDAS vero collegium fuisse sacerdotum, vel quorumvis aliorum hominum vota *pro felicitu & reditu Principis* facientium. NEAPOLI vero multa istiusmodi olim Collegia veteribus Inscriptionibus memorata Vir ille Πολυμαθέστατος recenserebat, sententiam meam confirmantia. hinc & de tempore conjectura facta; nimirum circa extrema

HADRIANI, vel tempore ANTONINORUM Inscriptiones has lapidi incisas.

Cum in ipso itineris procinctu *Amstelædami* ad Amplissimum & non civili modo Reip. tractandæ & administrandæ prudentia, sed & literarum studiis, ac singulari Poetica patriæ Latinæque Linguae facultate clarum omnisque elegantiae peritissimum, ac inprimis Statuariæ ac Picturæ intelligentissimum Virum, DN. JOANNEM SIX, Consularem, valedicturus inviserem, diligentius iterum Museum ac Cimeliarchium Ejus, Statuis ac Marmoribus Nummisque Antiquis instructissimum perlustravi, magnæque cum voluptate *Olympionicam*, summæ artis opus, considerans, descripsi subiectam hanc inscriptionem:

ΟΛΥΜΠΙΑΔΙ
Σ Κ Θ
Ο ΔΗΜΟΣ
ΔΙΟΔΟΤΟΝ ΔΙΟΔΩΡΟΥ
ΤΟΝ ΝΕΩΤΕΡΟΝ.

Erat & hæc:

ΖΗΝΟΔΟΤΟΣ ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΥ
ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΣ ΖΗΝΟΔΟΤΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΙΑ ΦΙΛΟΞΕΝΟΥ

Lapidum delineationes ALMELOVENIO meo, pererudito veteris Medicinæ Inventorum editori, commendavi.

Addam & ab ornatissimo adolescente GLANAEO Clivis, quod ad eam Urbem in descensu fluminis adire non licuerat, transmissas alias, repertas *Camerini* in *Vet. ms.*

P. COSMO. CONIVGI. INCOMPARABILI
ET. T. P. CHRESTO. FILIO
DVLCISSIMO. P. IRENE
POSVIT. QVI. B. ANNIS. LXXVII
QVI. BIXIT. ANN. XI. M. IIII.

forte: TIB.

3. Vixit

D. M.

D. M.
COCCEIVS. FORTVNIVS
SIBI. ET. GALIAE. FELICISSIMAE
CONIVGI. E. FILIBVS. LIBERTISQ. E

Rursus *Amstelædami* apud opum amplitudine, splendoreque
vitæ spectatissimum Virum DE FLINES primi ordinis Mercato-
rem, inventa est a me hæc inscriptio:

ΑΤΕΛΛΙΑ ΧΑΡΙΤΙΩΝ
ΓΝΑΙΟΣ Δ
ΑΤΕΛΛΙΟΣ
ΠΟΛΥΒΙΟΣ

*Elegantior vero multis partibus est illa, reperta in insula *Chio*;
quam addo mecum ab Amico communicatam; quoniam com-
moda hic se offert occasio ejus publicandæ:

ΑΡΤΙ ΣΕ ΤΟΝ ΘΑΛΛΟΝΤΑ ΝΕΟΙΣ ΕΠΙ ΓΥΜΝΑ
ΔΟΣ ΕΡΓΟΙΣ

ΑΒΑΣ ΚΑΛΛΙΣΤΟΙΣ ΑΝΘΕΣΙ ΤΕΡΠΟΜΕΝΟΝ
ΗΘΕΟΝ ΠΡΩΤΑΡΧΕ ΠΑΤΗΡ ΕΚΑΛΥΨΑΤΟ ΤΥΜΒΩΙ
ΟΣΓΕΑ Δ ΟΓΚΩΘΕΙΣ ΟΥΤΟΣ ΕΔΕΚΤΟ ΤΑΦΟΣ
ΠΡΟΣΘΕΝ Δ Ο ΠΡΕΣΒΥΣ ΠΙΝΥΤΩΙ ΔΕΔΜΗΜΕ
ΝΟΣ ΑΛΓΕΙ

ΙΣΙΑΔ ΩΚΥΜΟΡΟΝ ΜΥΡΕΤΟ ΘΥΓΑΤΕΡΑ
ΑΙΞΑΣ Δ ΑΠΛΗΣΤΑ ΠΑΛΙΝΔΡΟΜΟΝ ΕΛΛΑΒΕ
ΠΕΝΘΟΣ

ΠΡΩΤΑΡΧΟΣ ΓΑΜΕΤΗΝ ΓΑΡ ΣΤΕΝΑΧΗΣΕ ΛΙΗΝ
ΛΑΙΝΑ Δ ΟΓΚΩΣΕΝ ΤΑΔΕ ΣΗΜΑΤΑ ΤΑΣ ΓΑΡ
ΑΦ ΥΜΩΝ

ΑΙΔΗΣ ΓΗΡΟΤΡΟΦΟΥΣ ΕΛΠΙΔΑΣ ΩΡΦΑΝΙΣΕΝ

Non est autem, Perillustis Vir, vel Tui vel mei judicii, ut
itineris totius veluti Diarium conscribam, & quos vel comites
habuerim, quos vicos vel oppida ignobilia pertransierim, quæ-
que

que alia minuta id genus plura referam. Sufficiet potiora notasse. Prima erit, quæ mihi hætenus assidua fere fuit, singularis favente Numine felicitas & successus, velificante mihi quasi cœlo, mutanteque, prout res poscebat, ut via foret commodior.

Itaque xx. mensis Januarii die, anni a N. CHR. c13. 13c. Lxxxvii. *Amstelædamo* proficiscens currum conscendi, qui me continuatis die nocteque itineribus, quo destinabam profectiorem, deferret. Nullum vel frigoris, vel nivium, vel imbrium hætenus incommodum sensi, quod molestum esset. Constrictæ modico gelu paludosæ viæ celerem rotis transcursum dabant: ubi pluvia aut nix cœlo lapsa, urbes me texere; & dehinc rursus molle per glaciem iter. Prima memorabilis, excepta *Osnabruga*, quæ noctu transita, visa civitas *Hanovera*; egregia sane, prout hujus declivis ad Oceanum *Germaniæ* ratio fert & conditio. Audisti enim Vir Perillustris plus quam semel, quam inelegans *Westphalia*, quam decantatæ ruri agentium & fere opus rusticum facientium incolarum sint sordes. Nolo de his nimis multa dicere, ne *Lipsianæ* animi simplicitati proximus pares *Libertatis Batavæ* pœnas dem: nec de cultioribus loquor urbibus, verum de vicis & rusticis plerisque mansionibus. Hoc enim vix tacere queo, hic vidisse me atque usurpasse ea omnia oculis, quæ non ita dudum apud TACITUM de *Germanorum moribus* legeram; inprimis heros, uxores, liberos, familiam, jumenta, porcos, anseres, gallinas, uno cuncta sub tecto, cujus medium convexa sui parte perforatum, fumum emittebat; sic ut, qui in illum TACITI libellum commentarium scribere voluerit, *Westphalos* tantum adire debeat, inventurus illic uberrimam commentandi materiam. Ipse nonnunquam in *Lappia* mihi vel *Samogitia* esse videbar, adeo omnia assidua fuliginè nigricabant; nisi quod rubentes oculi non immerito dicerent convitia fumo. unum tamen inde percipi commodum video. nam in luctu veræ a fictis hic lacrimis discerni non possunt, adeo ut heres, cujus *fletus sub persona risus est*, ea his in locis minime indigeat: porro oculi sæpissime, præsertim transeunte in partes fumi acrimonia, connivescentes vacillantem subinde stomachum, egregie sustentare poterant. veruntamen, si quid in pagis minus cultum, id Urbium non.

nonnullarum dispungit elegantia sed paullo post de his paucula accipies. Ut igitur ad *Hanoveram* revertar, Palatium illic minus mihi magnificum, nec pro dignitate PRINCIPIS sat splendidum visum, domusque potius hominis privati, quam tam potentis & ditissimi Ducis: adeo & structura ipsa nullius speciei est, & spatium exterioris areæ utrimque vel Privatorum ædibus, vel ignobili rivulo coartatum. Præclarius illud *Cellense*, licet oppidum ipsum *Hannoveræ* tam ambitu, quam ædium privatarum publicarumque magnitudine atque elegantia lubens cedat. insigne vero est *Equile Hanoveranum*, equos, ni memoria me fallit, circiter CCXL. capiens, ex quibus plerique sunt præstantissimi.

Hinc ad visendam *Wolffenbuttelianam Bibliothecam* properanti *Brunsvicum* occurrit, sua nobilis cerevisia & perampla civitas, sed minus elegans & nullius fere cultus. Cerevisiam quod attinet, cui *Momme* nomen, ea illic duplex est: *Frische Momme*, id est Recens seu tenuior; & *Schiff-Momme*, sive Nautica, quæ posterior sola curribus *Hanoveram*, dehinc, per *Visurgim*, *Bremam*, & inde ad *Belgas*, *Britannos*, imo & usque ad *Indos* devehitur. atque hæc quidem præstantissima est omnium, quotquot bibi, cerevisiarum; sed nisi perparum biberis, inebriaris facillime. Corruptitur autem plerumque, admista primum aqua ab Aurigis, qui, nisi singularis adhibeatur cura, scitissime sibi inde in itinere prospiciunt, ne quam suspicionem patiantur sitis, quo nullum *Germanis* terribilius malum; dehinc, quicquid epotum, affusa aqua supplent; deinde rursus cerevisiæ alius, cujus etiam sine aliquo saporis notabili detrimento quartam facile partem admittit, admistione ab earum regionum, ad quas solet devehi, cauponibus adulteratur. Monstratum illic mihi *Tormentum aeneum patentissimum*, quippe cujus orificii diameter *ulnam nostratam* aliquantum excedit.

Cum vix aliud quidpiam visu dignum videretur, *Guelferbytam* discessi, sive *Wolffenbutteliam* mavis. disputant enim illic inter se de origine nominis: & mihi quidem posterius magis probatur, quæ & JOH. REISKII, Viri Linguarum Orientalium & Humanioris Literaturæ callentissimi, sententia, a *Luporum cubilibus* deducto *Germanico* etymo, quorum excisis

nec-

necdum sylvis hic magna copia. Incultum oppidum & fordidum duo eximie cohonestant, *Arx PRINCIPIS*, quæ mihi prioribus multo visa augustior; & celebratissima omnium præconiis *Bibliotheca* ab AUGUSTO Duce immensis undique sumtibus coemta. STENGERT, Viri Humanissimi, cui illius cura a PRINCIPLE est demandata, comitas ea fuit, ut non accurate modo illam perlustrarim, duo patentissima atria implentem, sed & nonnihil inde acceperim, vel profuturum publico, vel certe placiturum. Primum est exemplum inscriptionis in tabella plumbea; literis *Longobardicis*, inventa in sepulcro LOTHARII una cum *pomo crucigero*, quod vocant, haud procul *Guelferbyto*:

LOTHARIUS DI GRÆ ROMANORVM IMPERATOR
AVGVSTVS REGNAVIT ANNOS XII. MEN-
SES III. DIES XII. OBIIT AVTEM III. NONAS
DECEMBRIS VIR IN XPO FIDELISSIMVS
VERAX CONSTANS PACIFICVS MILES IMPER-
TERRITVS REDIENS AB APVLIA SARRACE-
NIS OCCISIS ET EIECTIS

Alterum est excerptum e libro *ms. Chémico Græco*, HELIODORI, carmine jambico, cuius, ubi cum volente Deo *Vien-nam* venero, exemplum forte transmittam, collatum cum *ms. Viennensis Bibliothecæ CÆSARÆ*, aliisque, ut spero, Aliorum de eadem *Arte Chrysopæica* commentatiunculis auctum, quarum tum mihi describendi facultatem itineris ratio non permisit. Erant enim in eodem codice *Democriti* pseudepigraphum *Fragmentum*, *Stephanus* & *Synesius Gr. Lat.* si otium *Viennæ* erit, hos omnes fortean sum descripturus. Accipe vero Vir Perillustris interea, qui illic mss. libri præcipui: & e Græcis quidem XENOPHONTIS nonnulla, PHILELPHI *Grammatica Græca*; & *Constantinus LASCARIS de Nomine & Verbo*; e Latinis QUINTILIANUS, TIBULLI duo codices non contemnendi, duo item bonæ notæ exemplaria VIRGILII in membrana; Chartacei partim, partim membranacei *Sallustii* quinque; duo LUCANI cum *Glossis*; *Interpres* HORA-

TII

TII Cruquianus. item SALLUSTII *Catilina* & PERSIUS antiquissimæ editionis, instar *mss.* Ostensi quoque mihi Codices, aliquot *mss.* prima CORVINIANÆ *Budensis Bibliothecæ* spolia, ubi ea urbs vel a Solymanno, vel a *Cæsareanis* occupata fuit, bonoque fato ab AUGUSTO *Duce* redempta atque hic recondita. In his *Marsilii* FIGINI ad MATHIAM CORVINUM *Epistolæ*, & opuscula permulta alia, si non edita, digna visa, quæ ederentur; FONTII item *Notæ in PERSIUM*, *Orationes*, *Carmena*, & alia. Serico raso rubro involuti, & intus imaginibus elegantissimis Regis MATHIÆ, aliorumque illustrium Virorum, ipsiusque FIGINI & FONTII, exornati codices magnificentiam vere Regiam præ se ferunt, & spectatores ipsa statim sui contemplatione in admirationem rapiunt. Erat & *Vocabularium ms. Italico-Arabicum*, cui *Tabulæ* dux insertæ *Geographica Arabiæ Felicis & Aegypti*, ordo ipse vocabulorum & expressa *Italico* charactere pronunciatio perpulere me, ut illius editionem STENGERO primum, dein & REISKIO accuratissime commendarem. Ostensum mihi etiam est *Gazophylacium PRINCIPIS & Pinacotheca*. in illo multa curiosa; atque in his¹⁰ *Teraph*, sive *Theraphinus*, seu *cranium humanum*, opere musivo cœrulei coloris segmentato incrustatum, arteque olim Magica ad Oracula reddenda conformatum: item *Nummi Antiqui* permulti, sed male digesti, vel non intellecti. Inter *Tabulas* nobilissimorum Artificum præstantissimas, maxime me nostratis illa movit ERASMI effigies, ab HOLBENIO depicti, gaudebamque tacite, eundem studiis atque armis honorem haberi. Non enim *Holbenianæ Erasmi effigies* minus sunt celebres, atque illæ *Apellæ*, quæ ALEXANDRUM M. referebant. Inspexissem & *Armamentarium*, nisi Auriga intervenisset, qui *Goslariam* tendebat. Hujus enim oppidi mirificum me incesserat desiderium BASILII mei VALENTINI commendatione, apud quem frequens illius Metallifodinæ mentio, emolumentorumque & commodorum, quæ non intelliguntur, indicatio. Ne quis id, Vir Perillustris, temere ac vane a me dictum existimet, ab ipso certe didici, quæ ipsi Fossores & adstrictus jurejurando operum *Inspector* hætenus ignorare, ac partim etiam nunc ignorant. Ego, quæ mea cura ab illo accepi, lubens ea, qua sum facilitate & candore, cunctis im-

pertivero , damnata invidia , quæ suæ unius servit utilitati.

Cum igitur in *Montis Rammeli* fodinas descendissem , ex-¹¹ primi verbis vix potest , quanta cum animi voluptate Naturæ beneficia ac lusus fuerim contemplatus. Videbam , detrahebam , tractabam manibus stirias *Vitrioli* diversicoloris partim concretas , partim stillantes , & in subjecto pavimento in aliam rursus formam constrictas. Hic *rubens* , illic *virens* , alibi *candidior* , alibi rursus *cæruleus* color mirifice omnia genera distinguiebant. Quærebam , & diu frustra , negantibus Fossori-¹² bus inveniri , ubi *virens* illud , durissimum , & omnes crystallos nativo splendore superans *Vitriolum* esset. Forte e pueris aliquis asseveratione mea audita , vidisse se alicubi digiti longitudine frustum istiusmodi , subjecit. Promissis hunc oneratum excitatumque investigare jussi. demisso igitur in puteum quendam brachio frustum mihi extraxit *quinum digitorum* latitudine , *octonum* circiter longitudine , tam pulcrum , ut nihil magis. Obstupescebat ad hoc *Curator Fodinarum* , nihilque sibi unquam tale cognitum fatebatur. Abstuli igitur spoliū hoc , tanquam diligentiae meæ fructum , eo animo , ut Serenissimo Domino ELECTORI , Principi meo , harum rerum curiosissimo , dono darem. Sed ut infelix sum , ita & hoc mihi mala Fortuna corripit , dum impositum fornaci , ut aliquantum exsiccaretur , absente me & inscio , ab ancilla indito igne maxima sui parte calcinatur. Relictas tamen nonnullas particulas , partim Viris duobus *Chemiæ* studiosissimis , quorum post fiet mentio , *Berolini* dono dedi , elegantiam ejus *perspicui viroris* magnopere admirantibus , partim adhuc ipse domi servo ; & Te , Vir Perillustis , ubi me benignum Numen saluum domum reduxerit , voluptatis hujus participem faciam , ostensis , quæ submittentur , hujus ut & *rubentis* , *cærulei* & *albi Vitrioli* , *nativi* simul , & *factitii e Saturno* , generibus , cum *Mineralium* omnium fragminibus , quæ in illis fodinis reperiuntur plurima & diversissima. Non enim *Aes* tantum , sed & *Plumbum* , cui admistum *Argentum* , ibidem effoditur , item *Marcasta* , *Alumen plumosum* , *Misy* , *Arsenicum* , *Zincum* , *Lapis Calaminaris* , & similia alia. Quamvis autem multæ inde opes colligantur , permagna tamen earum pars corrumpitur , ignorantia possessorum bonis suis uti nescientium , qui-

quibus nunc e *Basilio* meo viam commodiorem patefaciam. Rivulus siue aqua ex ipso monte profluit, *Vitriolo* imbuta, uti e *rubro* asserum & laterum, quos radit, colore facile colligere est. Vocant eam Oppidani *Das Wilde Wasser* / ad differentiam *Gosæ*, unde *Goslaria* nomen, qua ad coquendam cerevisiam Cives utuntur. Hac calefacta & fervente conspersæ Mineræ (& potest facile ratio excogitari, qua aqua illa sine detrimento aut noxa fossorum calefiat) præsertim si addito fermento vim ejus exedentem auxeris, solvetur sensim compago *Sulfuris*, quo *Cupri* minera artissime est constricta atque concreta, sic ut non nisi ærumnabili labore multisque sumtibus perterebretur, ut pyrium pulverem admittat, quo incenso frustra quædam a reliquo corpore dissiliant, mox iterum parili labore comminuenda. Dici vix potest, quanto cum detrimento *animæ ac floris optimi* Minera illa *quindecies* ignibus torreatur, priusquam *Argentum* primum, dein purum inde *Cuprum* eliciatur. His omnibus incommodis Aqua illa, & item altera a *BASILIO* indicata, obviam iri potest; & fieri posse, bis ipse in itinere, animi gratia, expertus sum. Multa id genus alia multum profutura, si res hujus loci esset, possem subjicere, quorum indicavi quidem partem, sed subobscurè, Decimarum illic, nomine *PRINCIPIS*, exactori *Philippo Christophoro BERKELMANNO*, Viro humanissimo: verum, quod potissimum est, in commodiorem distuli occasionem, quomodo scilicet ¹¹ ibidem sine ullo dispendio *Ferrum* in *Cuprum* mutari possit: cui transmutationi si *Stolbergense Ferrum* adhibeatur, quod aliquantum in se *Auri* continere ab Amico bonæ fidei accepi, certe jam ingens inde lucrum tam ad *PRINCIPEM*, quam ad privatos redire Dominos possit. Si mihi tanta divitiarum parandarum, quanta acquirendæ scientiæ cupido animum perureret, erat ibidem amplissima ditescendi occasio; ut & *Mansfeldiæ*, ubi, quod effoditur, *Cuprum*, merum *Argentum* est, si quis recte & ex arte tractaverit. verum de his alias. Postquam curiosæ indagini satisfactum, ducente, non Sibylla, sed Fossore, ab Inferis ad Superos remeavimus, non tam arduo labore, atque illa *Virgiliana* præ se ferunt:

*Facilis descensus Averni ;
Sed revocare gradum superasque evadere ad auras
Hoc opus , hic labor est.*

Contemplatus sum ibidem totam *Vitrioli* conficiendi rationem, ¹⁴ ut coquatur in *lixivium* , ut perpurgetur , ut concreascit in *cry-
stallos* , & reliqua ; quod opus *quarto decimo* demum die perficitur. Vidi & *Aeris nativi* a suo *Sulfure* separationem per ¹⁵ subjectum ignem , qui *trimestris* labor ; sustulique *Virginiei* , ut vocatur , *Sulfuris* particulas , permittentibus , uti fieri solet , Ductoribus , tam puri , ut ipsos vulgares *Sulfuris flores* superaret : vidi & *Argenti* a *Plumbo Cuproque* secretionem ; & ex *Plumbi* quidem Mineræ Saturninæ ternis ac sexaginta centenariis , septenæ , octonæ , nonæ quandoque *Argenti* puri ¹⁶ Marcæ , seu Selibræ eliciuntur : E Mineræ vero *Cupri* ¹⁶ quaternis ac sexagenis Centenariis , Marcæ viginti : unde & inter pauperes referenda hæc minera est , quandoquidem , si cum aliquo fructu , triginta minimum , e tot centenariis , Marcas extrahi oportebat. Omnem fortean artis rationem clarissime & accuratissime exponerem , si *Latina* verba succurrerent , quibus ipsa res scribi posset. Habent enim Artifices vocabula , Veteribus vel ignota , vel non tradita. verbi gratia , ut rem leviculam tradam , quis unquam , Vir Perillustris , de *Silvestri* , quis de *Virginio Sulfure* audivit ? ita tamen Fossores hi appellant sua lingua *Jungfer-Schwefel* & *Wilder Schwefel* / quæ a communi *Sulfure* distinguunt. Cum enim Mineræ subjecta ligna , & subditus his ignis est , tum ex ea *Sulfur* destillat , concrefcitque in stirias purissimæ flavitiei. Hoc *Sulfur* optimum est , ut dixi , *Flores* communis *Sulfuris* adæquans , si non superans , appellaturque *Virginium* : alterum exhalans in aquam colligitur , delabiturque in supposita vascula figulina , dein coquitur , fitque *Sulfur Commune* , superius in vase stellatum , ad instar *Reguli* optime stellati , quod mihi animadvertere perquam jucundum fuit : Tertium , quod ejicitur , rejiciturque , nullius est precii , vocaturque *Silvestre* . Voluptas , Vir Perillustris , quæ ex intuitu cujusque rei capitur , in chartas transfundi non potest ; affunderem eam alias , quo longioris epistolæ molestiam levarem. Mirari tamen satis nequeo , malle No-
stra-

frates, liberos suos in *Galliam* mittere, ut peregrinos illic mores discant in suum ipsorum & patriæ damnum sæpissime versuros, quamad has Naturæ & Artis delicias cognoscendas in *Hercyniam Silvam*, quæ illarum longe feracissima est. Nullum sane Metallum vel Minerale est, quod *Hercynii Montes* non ferant. Haud procul *Goslaria*, *Cellerfeldiæ* & *Clausthalii* ditiores multo sunt *Argenti* fodinæ; *Mansfeldiæ*, *Cupri*; alibi
 18 & *Auri*. Certe in rivis puri puri *Auri* grana reperta & *BASILIVS* testatur, & *Accolæ* ex traditione Parentum confirmant. sed verissimum illud *OVIDII*: de *A. A.* III. 399.

*Tu licet & Thamyram superes, atque Orphea cantu;
 Non erit ignotæ gratia magna lyre.*

Quamvis hæc sufficere de *Goslaria* videri possint, addam tamen aliquid, Vir Perillustris, quo delectabere. ubi nimirum reversus domum fuero, totius *Montis Rammeli*, quatenus effossus est, accuratissimam Tibi & publico delineationem exhibebo, cujus mihi humanissimus, quem supra dixi, *BERKELMANNUS* daturum se promisit exemplum. magis gauderes, si & a Principibus *Hanoverano* & *Guelferbutensi* impetrare liceret, ut eorum Mathematicus *Johannes Zacharias ERNESTI*, Vir optimus, & antiquæ Germanæque fidei & integritatis, *Tabularum* suarum daret exemplum, quibus ille *Montis Hercynii* tractus, qui sub eorum Principum ditione est, ærumnabili labore dimensus ac descriptus est. Credo, Vir Perillustris, ubi hæc omnia videris ac legeris, lubidinem Te incessurum, emundarum in *Fodinis* partium, quas illi *Rucksen* appellant. Quod si quis ipsos audierit Metallicos, quantas spes foveant, quid sibi de *Virga* sua polliceantur; aureos se montes re vera inventurum, ipsoque brevi *Mida* ditiores futurum, facillime sibi persuaserit, modo, ut illi, aures sibi primum *Midæ* adaptarit. Et huic quidem *Virgæ* tantum tribuunt, ut etiam abditos Terræ thesauros ea inveniri posse existiment. ubi roges, cur ergo non
 20
 21 ditescant? vultu in *Catonianam* severitatem composito, Diaboli nequitiam invidiamque prætexunt, illos abditos thesauros nunc huc, nunc illuc subtrahentis. Memorant & fabellas anilibus non distantes, de *Lapidibus* certa nota insignitis, sub quibus defossam *Aurum Argentumque*: cum repeteretur, cessisse,

nunc in profundum , nunc antrorsum , nunc retrorsum : reperi-
 ri , ubi quis carmine pio Diabolum abercuerit ; inprimis au-
 tem id evenire , si quis alteri secretum aperuerit , cum eoque ,
 defossum a se occultatumque thesaurum esse , communicarit.
 Auritus enim Diabolus est , & narrata alteri ipso citius percipit
 Apulejano asino. Sunt vero & alia istic notatu digna : in pri-
 mis ipsa , in istis Montibus , *Viperarum* foetura. vidisse se Vir
 ille , dum convexa montium metiretur , ajebat octuplicem
 unius *Viperæ* foetum ; *Viperas* ipsas majores unius ulnæ , mi-
 nores dimidiæ æquantes longitudinem ; venenum autem earum
 instar gummi Arabici. Sunt & , ad *Osterodam* , *Salamandræ* ,
 nigro tergo , flaventibus maculis distincto , palmi longitudi-
 ne , tam frequentes , ut idem ille Mathematicus *tricenæ senas*
 in una se vidisse hora affirmarit. In *Templo Goslarienti Cathedra-
 drali* , in vitris Choro obversis hæc leguntur :

Conradus I. Imp. fundavit hanc Ecclesiam in Arce²²
 Hercynia anno Christi 916. in honorem Dei & San-
 cti Matthiæ.

Henricus III. Imp. transtulit in hunc locum anno Chri²³
 1040. in honorem Dei & Sanctorum Simonis &
 Judæ.

Fridericus I. Imp. dotavit Privilegiis & exemptione an-
 no Chri 1088.

Sepulta ibidem & *Imperatoris Filia* , imagoque exsculpta , o-
 perculo diligentissime contexta , digna sane , quæ spectetur.
 Est & ibidem pulcerrimus *Onyx* , Imperatoris nescio cujus
 imaginem referens , sed videre non licuit , quod Nobilis ali-
 cujus , Equitum turmæ Præfecti , tum temporis funus in Tem-
 plo expositum foret. videbo tamen , an qua ratione , utriusque
 comparare mihi possim delineationem. Habeo jam illas CRO-²³
 DONIS & BUSTERICH , Deorum veteris Germaniæ , misissem²⁴
 que , nisi postea eadem Germanica lingua conscripto libro *de*
Veterum religione expressas offendissem. *Christophorus* AR-²⁵
 NOLDUS , quantum memoria repeto , edidit , partem maximam
 ex

ex *Anglico* versum. actum igitur agere nolui: nec tamen ea me religio, quo minus neglecta superius nunc revocem, impedit. In interioribus fodinis Fossore nudo corpore agunt, nisi quod campestre, sæpe & cingulum tantum pudenda tegat; delabentemque, calore insito montium, sudorem ligneis sibi cultris deradunt. putabam me, Vir Perillustris, in antro versari Vulcanio, ubi

Brontesque Steropesque, & nudus membra Pyracmon.

Et hi quidem ita nudi media hieme ipsas calcant sæpe nives; cumque ego vestitus frigore horrerem, illi nudo pectore me deducentes frigus ne sentiebant quidem. credo idem illis, quod mihi, fuisse consilii; &, ut ego iter hoc suscepturus futuras mecum commentans miseras stomacho meo hanc conditionem tuli, ne quid ægre ferret; sed omnia, quæ in *Westphalia* & toto reliquo itinere, offerrentur edulia, Spartana nobilitate concoqueret; ita & illos membris suis eandem dixisse legem, ne quod sentirent frigus. Quod si Quartilla Petroniana hoc ævo vixisset, invenisset hic fortassis Quartanæ remedium.

Cum quadam animi necdum satiati ægritudine *Gossaria* relicta, *Halberstadtium* pervenimus, urbem non inamœnam & famigerabilem cerevisia sua *Breuhano*. Hic nobis, Vir Perillustris, ad tempus deponenda persona est, quam Fortuna cuique nostrum imposuit. Lubet enim jam ridere, &, ni me fallit opinio, ridebis ipse. quid enim ridiculum magis, quam quod in porcorum haris de munditie cogitetur? Quæso Domine, si quid istiusmodi dixero, ne ægre feras. inprimis tamen præfanda venia est, honosque auribus petendus, ut *Germanæ*, quam discere incipio, gravitati satisfaciam. Rogabam multis verborum ambagibus, monstrarent locum, ubi Naturæ posset satis fieri, illi scilicet, ne quis Gallus gallinaceus aliter interpretetur, quæ exonerari sese onere desiderat molestissimo. indicavere secessum, & tradidere claves. Cui rei claves? roganti respondere: *ut solis honestioribus honestissimus ille pateat locus, rusticis claudatur.* Obstupui sane ad hanc *Westphalorum* munditiem, nec potui non satis mirari, ubi omnia non cum rusticis tantum, sed & cum canibus & suis fere communia essent, mensa, cubiculum & ipse sæpe lectus; ejus partis

cu-

curam geri singularem, rusticosque ab honestioribus illa distinguere. Apponam adhuc aliqua de illa, quam dico, incolarum in his oris munditie. nam ad Rhenum & in reliqua Germania sunt omnia cultiora & nitida. ac primum quidem, cum mensa sternitur, mappa injicitur tam elegans & munda, tantaque colorum varietate distincta, ut nisi tetrrior aliquando foetor nares tangeret, Porphyreticum esse Marmor jures. Postea mantile²⁶ non, nisi in nobilioribus mundissimarum urbium diversoriis, aut vix datur. Tum quod in his locis Vina non proveniant, *Breuhani* nomine illa, quam dixi, *Halberstadensis* Cerevisia, & aliis in locis *Servestana*, vel alia quævis *Cerevisia* apponitur. Ne tamen omnino *Vino* careant, *spiritum Vini* pro *Vino* sumunt: nec id inter aut post cœnam modo, uti *Calcantes* nostri *Gaudani* solent, sed & dum prandent. Vidi sane ita factitantes Viros Nobiles & magnificos, nequis hic de facie me Aurigarum vilique popello censeat loqui. inferuntur tandem fercula exquisitissimæ suavitatis & conditurae. Ex his nil piscium jusculis elegantius. Quicquid apud Nos poni solet, meræ ad hæc sunt quisquilæ & saperdarum ineptiæ. Legi ego *Trimalchionis cœnam* apud PETRONIUM: legi etiam apud PLINIUM Aliosque nonnulla de culina APICII; sed incomta hæc & horrens ora *Germaniæ* longe illas delicias Veterum superat. O quam sæpe delicatulas illas nostras & fastidiosas *Batavorum* mulierculas virgunculasque votis meis ad hæc convivia vocavi! jam videre mihi videbar corrugatas earum nares & commotum stomachum. sed hunc facile ipse Butyri & inprimis Casei intuitus recreasset; & hic quidem non ille

Hetruscæ signatus imagine Lunæ,

verum præstantior multo & egregia mucagine perviridis colore suo oculos etiam refecisset. Nosti enim, Vir Perillustris, affectos oculos *viore* plerumque restitui. Tum ipse odor, Dii boni! quam delectabilis! quam potis ducendis naribus! sic ut sæpe verbis Catullianis posses optare, *totum te fieri nasum*. Ad hæc, ne quid omnino desiderari possit, Artis an Naturæ haud facile dixerim, quot *casei*, tot fere automata. Audisti, pu-²⁷ to, de *volantibus columbis ligneis*, & *incedentibus arte statuis*,²⁸ aut lemma illud in DREXELII *Aurifodina* legisti de *Pomis*²⁹

am-

ambulantibus : hic mihi videre licuit ambulantes suapte *caseos*, quos, ut Atlas cœlum, vermiculi humeris suis attollebant promovebantque; hos autem si irritares, saltu se in ora lædentium conjiciebant, & in oculos involabant, haud minus acriter, quam illa se *Terentiana* in *Pseudeunuchum* factura comminatur *Pythias*. Aristophaneo hic *Socrate* opus fuerat, ad dimetiendos eorum, ut pulicum, saltus. Illud autem *Hispanorum* etiam moribus affine dixeris, quod pluribus in Diversoriis nil nisi Cerevisia & cubiculum præbeatur, cætera a vicinis petantur, *Vinum*, *Spiritus Vini*, *Panis*, *Caseus*, *Carnes*, & alia. Vinum certe, imo sæpe & Cerevisia, suis in id ipsum destinatis ædibus auctoritate publica divenditur. At in Cerevisia quidem alicubi id observavi, ubi poculi duas tertias exhauseris, ne qua suspicio, credo, facis vel alicujus subsidientia incommodi hospites reddere de calculo possit sollicitos, tolli e vestigio vasa & pocula, etiamque non desiderantibus rursus apponi plena. Mi-

30 rifica sane, quod ad hanc lucrando artem attinet, industria hujus generis & professionis hominum est in cauponando, sed nec minor furandi libido, quamvis sæpe sordidissima, & unius aliquando ærei nummuli. deprehendi & in nonnullis, qui jam præstantioris ordinis & conditionis caupones videri volebant, insignem quovis modo lucrando cupiditatem. memini cum apud tales, qui sibi mihiq; honesti videbantur, homines, Floren-

31 nos monetæ alieni ostenderem dominii, num & illic valerent? unus enim quisque fere Principum & Comitum Imperii jus cudendæ monetæ habet; eoque nonnulli ita sordide abutuntur ad lucrum, ut in *sedenis argenti puri*, ut vocant, in *Imperialem*, tertia fere pars nummi, purum putum *Cuprum* sit: cum, inquam, alterius monetæ Florenos ostenderem decem duodecimve, unum fuisse desideratum; quem tamen repetere, minime ex usu meo visum, ne quem furti arcessere viderer, præsertim cum eorum opera indigerem. sic & alibi subtractos neglexi nummos, quia *Pecuniam in loco negligere, interdum summum est lucrum*. Accidit item, ut diversitor, perhumanus alias, quatuor sibi, ut affirmabat, Imperialibus emtum quid eodem mihi traderet precio, quem jam ab aliis præmonitus, duobus id ipsum parasse thaleris non ignorabam. Contemsi tamen damnum, ne pudorem a-

pertissimi mendacii incuterem homini, cuius posthac opera
 uti decreveram. Sexcenta istiusmodi mihi obtigere, Vir Per-
 illustris, quæ quod minuta sint, negligo. Ut autem ad de-
 licias nostras *Westphaliæ* revertar, ubi jam bene pastus po-
 tusque quis fuerit, lectus in quibusdam locis; in pluribus³³
 autem idem, quod & bestiis, stramen pro lecto substernitur.
 O quam mihi dulce sæpe cantillantium, ridentium, stoma-
 chantium, altercantium, rusticorum, aurigarum, vectorum,
 peregrinantium, utriusque sexus, omnisque ætatis, in eodem
 hypocausto sive cubiculo, consortium! Quin &, ne me o-
 mnes omnino elegantias dedicisse existimes, ad latus sæpe
 dormientes puellæ feminæ: utrum enim virgines essent,
 explorare per tenebras non licuit: &, quod in recens viduo
 magis mirere, intactæ, veluti de fraterno vesticontubernio,
 surgentes! Accedit ad has delicias mira hominum cõmitas.
 ubi intraris diverforium, ni prior ipse salutaris, salus nulla
 dicitur; quin & dicta jam salute, si quid roges petasve, pro
 innata sua morum gravitate post horæ ferme quadrantem de-
 mum respondent. Uti nos *Batavi* Grobiani illis stupidique
 sumus, existimabam in initio, aut me non intelligi, aut
 ipsos surdos esse. Tan- Tan- Tandem denique verbum unum
 eructatur, & ostenditur hypocaustum. Cætera, quæ non
 assidua peti solent flagitatione, silentio transmittunt Pythago-
 ræo. Lege, si operæ precium videbitur, ERASMI *Colloquia*,
 ubi *Diversoria* describit, fatebere, nil mutatos mores. Et
 tale quidem vulgus: sed ab Honestioribus sane multa mihi ex-
 hibita humanitas. In his numero, quos *Halberstadii* offendi,
 Viros duos comissimi, &, quod ad *Metallorum* tractationem,
 excultissimi ingenii: quorum alteri BRACHMANNO nomen,
 qui Satrapa *Werningerodanus* erat, *Amptmannum* vocant; al-
 teri REICHELMIO, J. U. L. Ille egregia multa de *Metallifo-*
dinis Werningerodensibus; Hic de *Salifodinis*, seu puteis *Hal-*
lensibus referebat. plurimum sane e doctissimis eorum colloquiis
 profeci: & si ita porro Fortuna favitura est, ut in plures id ge-
 nus eruditos homines incidam, permagnam mihi *Metallicarum*
Rerum notitiam compararo, domumque, pro *Professore* Li-
 terarum Humaniorum, *Metallurgus* revertar. Exinimum, ut
 aiebat Ille, *Werningerodæ* lucrum fieri posset; sed exhaustis³⁴
 jam

jam ante accolis ac possessoribus pecuniæ ad excolendas fodinas defunt. Nolo enumerare, quæ illic *Mineralia* proveniant: *Argenti* certe copiosi permagna spes est. Hoc tamen velim scias, in nullum genus hominum carmen illud de *Spe*, quod in
 35 *Veterum Poetarum Catalectis* exstat, magis convenire, quam in Metallorum Cultores. Omnes certe spe ditissimi sunt, ut meros jures esse Alchemistas, qualis ego, vel BECHERUS.

Halberstadio relicto *Magdeburgum* sub seram vesperam advenimus; unde, quum mane inde rursus discederem, non ex lubricidine mea urbs illa mihi perlustrata est: quantum tamen in transitu videre licuit, bella & ad *Albim* sat commode sita fuit visa. In itinere, dum forte cum Auriga jocari lubet, quod hic hominum genus ipsis stipitibus elegantius est, & ipsa rusticitate amœnius, ostensæ mihi ab eodem binæ, & duobus quidem locis ingentium, in longum porrectæ *lapidum series*.
 36 En Tibi, qualem memoria suppeditat, rudem illorum delineationem. Conditæ sub his, ut volunt, veterum *Germanorum* reliquiæ, adeoque prisca *sepulcrorum* hæc sunt monumenta. verum de his post plura.

Brandeburgi, quod noctu urbem eam transirem, Templum illud in proximo colle antiquissimum, cujus ætatem ad *Cæsaris* usque tempora referunt, visere non licuit. At hoc quidem maximum incommodum visum, quod ex usu vehiculorum veredariorum in hoc itinere conficiendo percepi. noctu enim diuque, absque intermissione pergunt, nisi quod horis meridianis & vespertinis, dum mutantur equi, hora una aut altera ad capiendum cibum conceditur. Reliquorum, quæ graviora, pluvix, imbrium, grandinis, nivis, frigoris, clementius & favens mihi, ut dixi, cœlum gratiam fecit. Vix enim toto illo tempore tantum frigoris sensi, quantum domi sæpe pauculis horis antemeridianis in nostris vel curribus, vel navibus. Nivem semel humidiores flans a tergo ventus per horam immisit, ita tamen, ut ne pallium quidem permadefaceret. Alias hi Currus non tecti, noctu præsertim perincomodi sunt. in
 37 his etiam præfractam *Germanorum* PRINCIPUM antiqui, quamvis durissimi, peregrinantibusque molestissimi, moris observantiam non potui non improbare, præsertim cum exemplum de tectis nostratium vehiculis capere liceat, quorum *Narda Os-*

nabrugam usque commodissimus est usus. Quare ne quid , quod post noceret , incommodi , ex eorum continuato usu caperem , ita iter meum , interjectis rerum curiosarum spectaculis , distinxi , ut integrum biduum cum una nocte in curribus continuarem ; mox iterum quiete capta corpus animumque reficerem. Sic interpolatis itineris molestiis tandem Lunæ die , tertiam post hebdomadam , quam *Amstelledamo* discesseram , *Potsdamum* veni : ubi quid viderim , audiverim , observarim , in alteras , Vir Perillustis , literas conjiciam. Nam ne & hæ nimis Tibi prolixæ videantur , jure quidem mihi videor metuerre. Addam igitur amicum illud tantum , quod e veteri formula , VALE ! Dabam *Potsdami* , XII. *Februarii* , secundum fastos emendatiores , anni a N. CHR. clō. lcc. LXXXVII.

HENR. CHR. HENNINI

Annotationes & Observationes ad Epistolam I.

1. ΖΗΝΟΔΟΤΟΣ ΜΕΝΕΣΤΡΑΤΟΥ.] Addo hic marmoris ejus delineationem. videntur in ea , ut puto , Pater *Zenodotus* , Mater *Demetria* , Filius discens *Menestراتus* , cum libro : habitu Græcanico.

2. *Elegantior vero multis &c.*] Sunt mihi *Johannis Lascaris* , *Rhyn-daceni* , *Epigrammata* , edit. *Paris*. 1544. quibus in fine hoc Epigramma manu eleganti adscriptum est , a curioso quodam harum Deliciarum Viro. exinde *Tollius* meus illud exscripsit. superscribitur : Εὐρέθη ἐν Χίῳ. Sic autem legitur.

Ἄρτι σε τὸν θάλλοντα νέοις ἐπὶ Γυμνάδιῳ ἔργοις
 Ἄβας καλλίσοις ἀνθεσι τερπόμενον ,
 Ἡΐθεον , Πρώταρχε , Πατὴρ ἐκαλύψατο τύμβῳ
 Ὅσσα δὲ ὀγκωθεὶς οὗτῳ ἔδεκτο τάφῳ.
 Πρόσθεν δὲ ὁ πρέσβυς πινυτῶ δεδμημένῳ ἄλγει
 Γοισιὰδ' ἀκύμορον μύρετο θυγατέρα.
 Ἀΐξας δὲ ἄπλησα παλίνδρομον ἔλλαβε πένθῳ
 Πρώταρχῳ , γαμετὴν γὰρ σενάχησε λήν.

Δαίνω

Αἰὶνα δὲ ὤγκωσε τὰδε σήματα τὰς γὰρ ἀφ' ἡμῶν
 Ἀδης γηγενόφους ἐλπίδας ὠφάνισεν.

in versu autem primo pro νέοις mallem legi νέων. versu secundo Ἀέας, puto esse pro Ηέης, Dorice. versui quinto pro πινυτῶ, margini mei libri adscripserat eadem manus docta: πικυνῶ. sed utraque vox nullius aut sensus aut usus est: itaque mallem πικινῶ, πικρῶ, aut πιναρῶ. versu sexto libens legerem, ob sensum, Πρωτάρχου, nisi P. & F. fuerint cognomines. versu nono lege ὤγκωσεν ob metrum: & ἡμῶν ob sensum. Forsan sic reddi posset:

*Florentem nuper ritu studiisque Palastra,
 Aetatis pulcris floribus ingenium:
 Te juvenem tristis Genitor, Protarche, sepulcro,
 Ossaque turgidulo condidit hic tumulo.
 Olim fata idem Senior, superante dolore,
 Isiadis nata flevit acerba sua:
 Nec tamen hic finis: rursus renovare dolores
 Protarchi, Uxoris funera mæsta jubent.
 Pro Tumulo lapis est: solatia grata senectæ
 Sperata, heu! nobis invida mors rapuit!*

Lector autem benevolus obiter notet, quod in ejus gratiam, ob facilitatem *Notas* nostras ad verba TOLLII, & vicissim, referendi, singulis *Notis* appositi sint numeri, qui respondent illis, qui in TOLLII *Epistolis* ad marginem internum adnotantur.

3. *Quam inelegans Westphalia*, & seqq.] Ne novus quidam DOMANNUS, ut olim adversus LIPSIUM, *Vindicias pro Westphalia adversus TOLLIIUM* paret, eique aurem Batavam vellicet, dicimus, singulis Gentibus suas esse laudes, sua vitia. hæc sane licebit sine malignitate notare, ut emendentur. stultum enim est utique, reperta fruge, glandibus vesci; aut incultos mores præfracte retinere, ubi cultiores obvio sunt exemplo. Sic *Lustanorum* vitia & *Diversoria* taxat passim in *Epistolis* CLENARDUS; *Hispanorum* vero Hubertus Thomas LEODIUS in *vita* FRIDERICI II. *Palatini lib. VI. p. 101. Germanorum* ista jam olim ERASMUS in *Colloq.* quod *Diversoria* inscribit, ubi & *Anglos* aliosque taxat sine mala fraude. Imo vero ipsi illi *Westphali*, quibus generosior est erectæ mentis indoles, has vilioris popelli sordes false ridet, & emendari vellent. Audi decus illud *Westphalicæ Nobilitatis*, illustrem Johannem Rotgerum TORCKIUM, *Præpositum Mindensem, Canonicumque Paderbornensem ac Monasteriensem*, qui, inter *Poemata VII. Illustr. VV. p. m. 329. ed. repetita*, ad Augustinum FAVORITUM ita *Diversoria*

soria Westphala depingit , ut non pigeat optimi Vatis ipsos priscae elegantiae versus adscribere , Lectori sine ullo dubio jucundos:

*Quas mea delicias , quae Diverforia , quæris ,
Westphala Terra serat ? Rem paucis accipe. Nuper
Me Minda egressum vetus urbs Herivordia primis
Excepit tenebris , post lubrica multa viarum.
Nox , & hiems , lassique artus , & venter inanis ,
Proxima cauponis me tecta subire jubebant ,
Haud inhonorato fungentis munere ; namque
Caupona hic Patrum est , non vilis cura popelli.
Officiosus adest , meque introducit in ades ,
Mox hypocaustum aperit : Nioben habitare putares ,
Cella tot hæc pueris , tot erat differta puellis.
Hæc ululat , rident alia , crepat hic nate sissa ,
Cogitur hic somnos agitatit ducere cunis ,
Mille alii crepitus , clamores mille ciebant.
Ausugio stomachans , & sola cubicula posco.
Ut libet , Hospes ait : vastam me ducit in aulam ,
Squalidam & informem , nec egentem pulveris atri.
Pendula de muris aulea pararat Arachne.
Frigore torquebar ; longo tandem excita flatu
Emicat , atque atrum fuligine flamma caminum
Corripit. accurrunt : ingens imponitur igni
Cacabus , ut mihi Vulcanum simul atque camino
Defendat ; vix jam stomachum vocesque tenebam.
Interea , veluti sponsum opperiente culina ,
Fervet opus , multum strepitus , rerum nihil. urget
Me rabiosa fames : plures latraverat horas
Ventriculus , cum mensa tripes parva atque rotunda
Ponitur ante focum , modicis illata patellis
Fercula procedunt , pultes , fumosæque perna ,
Nigrum fertur olus , nigro farcimine cinctum ;
Accedit gallina recens jugulata , nec illam
Hospes erat doctus vivam mersare Falerno ,
Dura fatigabat dentes miserumque palatum.
Nescio quid cœnam clauderat quisquiliarum.
At miseram Sabaia sitim cruciabat , & acris
Vappa instar veteris frontem caperabat aceti.
Ipsa mihi jam fessa malis patientia somnum
Corporis atque animi suadebat mite levamen.
Hospita tum lento , ceu Junonis sacra ferret ,*

In-

*Ingrēditur, suspecta gerens mihi lintea, passu.
 Ah! inquam, propera mihi lectisternia, Mater
 Aurea; respondens multis ambagibus illa
 Prefatur, veluti pro Rostris Se & sua laudans.
 Inde pari incessu, qualis cum corpore tectum
 Moliur testudo suum, procedit, opusque
 Aggreditur; multa Ancilla praecepta ferebat:
 Quae dum forte moras plus justo sedula rumpit,
 O stolidum caput! agebat: nonne hoc tibi centum
 Edixi vicibus? properas nimis, omnia turbas.
 At mihi prorumpens turbabat viscera bilis.
 Tandem compositis magno molimine stratis
 Expediunt scopas: Mediis quid noctibus aedes
 Verritis? exclamo. Sic fas est, Hospita lenta
 Voce refert, mundis Laribus Procere decet uti.
 Densa pavimento nubes it in aera tetri
 Pulveris, hac nares atque ora oculosque manebat
 Mundities tortura meos. O denique dulcis
 Post mala tanta quies!*

4. *Apud TACITUM de Germanorum moribus.*] Innuit, ut puto, maxime cap. 20. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hac corpora, quae miramur, excrescunt. Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac servum nullis educationis deliciis agnoscas. Inter eadem pecora, in eadem humo degunt.

5. *JOHANNIS REISKII.*] Erat hic Gymnasi Guelpherbytani Rector, Vir multis lucubrationibus doctissimis Erudito Orbi notus. Scripsit enim Dissertationem de Cornu Ammonis, quod Veteres vocarunt, Agri Brunshufani & Gandersheimensis lapide, quem vulgo Draakenstein nominant, insertam Ephemer. N. C. Soc. Leopold. Dec. II. anno VII. sive 1669. p. 160. & seqq. item de Vaticiniis Sibyllinis, pluribusque, quotquot CHRISTI natalem praecessisse leguntur: ad libellum bis editum V. C. II. VOSSII: accessit de Nummis duobus Sibyllinis dissertatio, 1688. Lipsiae, 8. cujus libri occasione controversiae ferram cum Viris quibusdam doctis reciprocavit. item Exercitationes de Imaginibus CHRISTI, quotquot vulgo circumferuntur, cum fig. aeneis: accessit Exercitatio Philologica de Lingua CHRISTI vernacula. Jenae 1685. 4. item de Glossopetris: item recensuit notisque ac appendice adornavit, in libros IV. distinxit & capitibus divisit Wolfgangi DRECHSLERI Chronicon Saracenicum & Turcicum a Georgio FAERICIO & Johanne ROSINO emendatum auctumque: Lipsiae 1689. 8. & alia nonnulla Orbi erudito approbavit. Idem Vir Doctus Nummorum Veterum est admirator, habetque inter eos arcum CON-

STAN-

STANTINI cum Inscriptione: S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. debuit-
que TOLLIVS, ut mihi ipse narravit, ejus Viri humanitati insignem
VALERIANI nummum argenteum, quem post Serenissimo ELECTORI
dono dedit: vide mox *Epist. II. in principio*: eidem REISKIO Noster
TOLLIVS accepta tulit Naturæ progermina nonnulla rariora, dono si-
bi data.

6. *Bibliotheca ab AUGUSTO & seqq.*] In hoc omnium Artium ac
Scientiarum, Reique Literariæ ac Antiquitatum Theatro amplissimo
ista est series dispositionis Librorum secundum Materias:

1. Theologica.
2. Juridica.
3. Historica.
4. Bellica.
5. Politica.
6. OEconomica.
7. Ethica.
8. Medica.
9. Geographica.
10. Astronomica.
11. Musica.
12. Physica.
13. Geometrica.
14. Arithmetica.
15. Poetica.
16. Logica.
17. Rhetorica.
18. Grammatica.
19. Quodlibetica.
20. Manuscripta.

7. *LOTHARIUS & catt.*] intelligitur LOTHARIUS II. sive Saxo,
Imperator, cui *Jura Romana* ferunt restituta, suasu IRNERII. obiit
anno CHRISTI 1138. aut, ut Alii, etiam medii ævi, Scriptores nar-
rant, 1137. in itinere, per Auctumnū, ajunt; sed hic initium hi-
emis verius, ut puto, III. Non. Decembr. definitur. Sepultus fuit in
Lotharia Casarea, Kaisers Luter / Monasterio Saxonix, *Guelserbyti* vi-
cino, cui & originem & nomen ipse dederat.

8. DEMOCRITI Pseudepigraphum *fragmentum*, STEPHANUS & SY-
NESIUS *Gr. Lat.*] CONR. GESNERUS in *Bibliotheca* aucta per *Josiam*
SIMLERUM sub DEMOCRITO *Abderita* addit: „Ejusdem *Physica* περ
„*χρυσίας* seu de *Arte Sacra* cum Commentariis SYNESII & STEPHA-
„ NI

NI cujusdam Græce manuscripta habet Johannes DEE, Anglus.

9. CORVINIANÆ Budensis Bibliotheca spolia.] Credo ex prima dissipatione anni 1526. omnes autem illi libri holoserico villosio rubro sunt vestiti.

10. Teraph sive Theraphinus, seu Cranium humanum, & seqq.] Cur Theraphimum vulgo appellant hoc Cranium, & TOLLIVS eos secutus, nescio. Forte aliquis Doctus, Rabbiorum somnia huic Cranio adaptavit. nam ELIAS Tesbites, Germanus, h. v. ex Capitulis Rabbi ELEAZARIS c. 36. ed. Ven. 1544. ita ait: Inveni, quod in hunc modum fiebant תרפים: Maſtabant hominem primogenitum, cujus caput torquendo præſcindebant מלקין את ראשו ita Paullus FAGIVS in Lex. h. v. & David de POMIS in צמח דוד p. m. 236. edit. Ven. 1587. vertunt; at Joh. SELDENUS de Diis Syr. l. 2. p. m. 24. melius vertit: ungue secabant, aut manibus discerpebant] quod postea sale & aromatibus condiebant, scribebantque super laminam auream nomen Spiritus immundi, qua supposita capiti ejus, ponebant illud in pariete, incendentes coram eo candelas, & adorantes coram eo cum quibusdam orationibus, atque cum hujusmodi locutus fuit Laban. Sequor POMARI, Medici atque Philosophi Hebraei, versionem, qui tamen FAGII vitula, ut solet in plurimis, aravit. Eadem fere habet Ψευδώνυμο BEN UZIEL Paraphraſtes Pentateuchi ad Gen. xxxi. 9. quod fuerint Imagines loquentes arte Magica, tradit etiam RASCHI sive R. SCHELOMO JARCHIADES ad II Reg. iii. 24. Idem Tesbites l. l. addit: Caput fuisse pueri primogeniti, & sacrificati in honorem Demonis; conditum, ut a putredine diu illaſum perduraret: reſponſa dedisse conſulentibus & interrogantibus. Sed primo erravit cum ELEAZARO ELIAS Levita, si credimus GAFFARELLO Curioſ. Inaud. c. 3. §. 5. qui sic accipit l. l. Gallica Latine reddente Gregorio MICHAELIDE, p. m. 63. Maſtato homini avulſum caput, quod aromatibus conditum, ſicæque aureæ, cui Spiritus immundi nomen, qui colebatur, inſcriptum erat, inſixum, de pariete pendens, ignibus circum accenſis adorarent. ita Ille. Deinde, eſto, ita factos Teraphos: at quæ his cum Cranio incruſtato Guelferbytano convenientia? Meliora tamen forſan de Teraphis diſces ex l. l. SELDENI, & ex iis, quæ huic addidit Andreas BEYERUS; item ex l. l. GAFFARELLI, cui item plurima addidit & figuras MICHAELIDES, Notis 41-45. p. m. 197-212. Athan. KIRCHERI Oedip. Tom. II. p. 11. Synt. 4. p. 259. Synt. 3. p. 197. 199. S. 4. p. 474. qui figuras item habet varias S. 4. p. 261. Verum, ſi licet veritatem ſine fūco ſcribere, omnia iſta puto eſſe, aut Rabbiorum vigilantium ſomnia; aut Eruditorum in vetuſtis tenebris dimicantium erudita, at incertiſſima, opinionum divortia, commenta, conjecturas, divinationes, nihil. Er-

gone *Cranium* illud, de quo agimus, non potuit λειψανοθησκελῶς causa sic adornari? sic Caeliti Sancto scilicet major apud imperitam plebem veneratio superstitiosa conciliari? Quid si fuerit olim, pro dira quorundam Veterum consuetudine, Poculum ex hostili cranio, ut oculis placeret, ita incrustatum? Certe hic Sinensibus mos est, caesorum Ducum hostium crania vernigine obducta ad pocula adaptare, teste *Martin-MARTINIO Hist. Sin. lib. V. p. 143.*

11. *Montis Rammeli.*] Rationem nominis prodit *Georg. AGRICOLA lib. I. de Vet. & Nov. Metallis p. m. 393.* „Metallum *Goselaria* sic natum perhibetur. Quidam Nobilis homo, cujus proprium vocabulum, quo appellabatur, non proditur, equum, cui nomen erat *Ramelus*, in monte ad ramum Arboris alligavit. is ungulis, quibus ferreae soleae inductae, terram quatit, verrit, atque ita reconditam *Plumbi nigri* venam integumentis nudavit: non aliter ac *Pegasus* alatus, ut Poetae fingunt, aperuit fontem, dum ungula ferit saxum. ut autem Fons iste ex eo nominatur *Hippocrene*, ita *Montem* Nostri *Ramelum* vocarunt. haec Ille. Passim autem in Operibus suis de hoc Monte agit *AGRICOLA*, ut de *R. M.* praecipue *lib. VIII. p. 214. IX. p. 329. Bermanni p. 418.* porro *lib. I. p. 3.* ait, „*Plumbaria* jam *Goselaria* ad sexcentos annos durasse inexhausta, quod ex *Annalium* monumentis conquiri possit. scripsit vero anno 1550. *OTHO* autem *M. sive I. Imp. Goslarienses*, cum aliis *Saxonia Misniaeque* fodinis, aperuisse fertur anno 968. teste *Andr. ALTHAMERO in TACITI Germ. p. m. 157.*

12. Quarebam & diu frustra, & seqq.] Noster *TOLLIUS* in *sapientia Insaniente p. 6.* hanc rem paullo clarius narrat his verbis: „*E BASILIO* didiceram in *Rammelsbergensi Goslaria*, *Argenti*, *Aëris*, *Plumbi & Vitrioli Fodina*, *Vitriolum* esse viride instar graminis, & pellucidum, suapte natura concretum in crystallum. Cum hoc summo studio anquirem, & *Inspectorem*, qui plures quam quadraginta annos in ea Fodina contriverat, rogarem, negavit Ille, tale sibi *Vitriolum* unquam visu auditu cognitum. Petii, ut in illud diligentius inquireret. Adstans forte puer, trusatiles vechas moliens, sibi tale quid visum, subjicit, iussusque respicere, pulcherrima mihi adfert gemmei *Vitrioli Viridis* frusta, quae *Berolinum* detuli, & istic alibique inter amicos distribui, pulcritudinem ejus summopere admirantes. Haec *TOLLIUS*. Tu vide *BASIL. Oper. II. p. 83. ed. Hamburg.*

13. *Ferrum* in *Cuprum* mutari posset.] Hanc mentem nostro *TOLLIIO* iniecit sine ullo dubio *BASILIVS*, quem vide *part. II. p. 82.* ubi prodit modum consumendi *ferrum* per *Vitriolicum luxurium*, & terram impu-

impuriorem Metallicam, quam *Schlich* vocant. Fieri posse, agnoscit etiam ERKER. *Aul. Subterr. lib. III. p. m. 236.* & *Alv. Alonsus BARBA* libro primum *Hispanice* edito, dein *Germanice* verso I. 20. p. 68. ed. *Germ. Hamburg. 1676.* Vide, quæ notamus super *Epist. V. num. 60.*

14. *Vitrioli conficiendi rationem.*] *Vitriolum album* factitium est e Saturno: *viride* ex Venere per præparationem; quod fere albo nativo viribus æquale est. *Vitriolicum luxivium* effunditur ibi in *xxviii.* receptacula rotunda lignea, illis *Setz-fässer* / quorum bina singulis *xiv.* diebus evacuatur. scilicet eo demum temporis spatio *crystalli* accrescunt arundinibus, quæ insertæ sunt parvis lignis. Coctum vero in Vasis plumbeis, illis *Sied-pfannen* / effunditur in *Receptacula refrigeratoria*, quæ appellantur illis *Kühl-pfannen.* *Vitriolum fervens* sive adhuc valde *calefscens*, infundendum est in *Receptacula plumbea*; alias enim omnia alia corroderet, perque rimas erosas efflueret. Terra autem, ex qua *Vitriolum* est elixum, denuo ex aere vires novas recipit, fitque iterum denuo apta ad eliciendum *Vitriolum.* Confer *Laz. ERKERUM Aul. Subterr. lib. V.* & præcipue *CARDILUCIUM* in *Notis p. m. 326. 327.* & *Christian. BERWARDUM* in *Phræseologia Metallurgica* interprete, *Germanice* edito, *Berg-Phrasen*, p. m. 39. 40. qui omnium optime *Goslariensis Vitrioli* conficiendi rationem exponit. Oblitus est *TOLLIIUS* hic *Ochra*, quæ *Goslaria* ex aqua *Ochra* deducta per canales in sua receptacula subsidet, & sic colligitur. *Ochra* autem per ignem magis magisque rubescit. Tu de ea vide accurate agentem *Georg. AGRICOLAM* de *Natura eorum, quæ effluunt ex terra*, lib. I. p. 90. de *Nat. Fossil. lib. II. fin. p. 199. 200.* & in *Bermanno*, sive *Dialogo de Re Metall. p. m. 445.*

15. *Aëris nativi a suo Sulfure separationem.*] Vide in *Epistola V. Aëris Metallici tractandi rationem*, ubi clarius hæc exponuntur.

16. *Selibræ.*] intellige *Unciarum octo*; tot enim *uncias*, sive *Bessem*, apud Rerum Metallicarum Artifices continet *Marca Argenti.* Vide *AGRICOLAM* de *Prec. Met. & Mon. p. 339.*

17. Si *Latina* verba succurrerent.] Attamen felicissime & Latinissime satis totam Rem Metallicam exposuit in Operibus suis *AGRICOLA*, quæ conscripsit super hoc Argumento. Imo *Glossarium Latino-Germanicum* vocabulorum *Rei Metallicae* subiecit tam libris de *R. M.* quam cæteris. quia palmam in hoc studio tenet, en indicem librorum: de *Re Metallica* libri XII. quibus *Officia, Instrumenta, Machine*, ac omnia denique ad *Metallicam* spectantia, non modo *luculentissime* describuntur, sed & per *effigies* suis locis insertas, adjunctis *Latinis Germanicisque* appellationibus ita ob oculos ponuntur, ut clarius tradi non possint: additur *Ejus-*

dem recognitus de Animantibus subterraneis liber. ap. Froben. Basilea 1561. in folio, ut vocant. eadem forma ibidem junctim: 1558. de Ortu & causis subterraneorum libri V. de Natura eorum, qua effluunt ex terra libri IV. de Natura Fossilium libri X. de Veteribus & Novis Metallis libri II. Bermannus sive de Re Metallica Dialogus: additur Interpretatio Germanica vocum Rei Metallica. adjecti utrique operi, cujus hæ sunt optimæ editiones, Indices luculentis. adde ex Eiusdem opere, de Ponderibus & Mensuris ibid in folio, 1550. opt. ed. libros III. de Precio Metallorum & Monetis, a pag. 257. ad pag. 340.

18. In rivis puri puti Auri grana reperta, & seqq.] non BASILIUS solum id multis locis refert, sed etiam ab ultima sæculorum memoria noti sunt Tagus, Padus, Hebrus, Pactolus, Ganges, alique Auriferi amnes. quibus adde & nostrum Rhenum. NONNUS Panopolitanus, Dionysiac. XLIII. vsi ... ex vero canit aliqua parte:

Νηρεὺς μὲν τὰδε δῶρα πολύτροπα, δῶκε δὲ κούρη
Περσικὸς Εὐφρήτης πολυδαίδαλον εἶδος ἀράχνης
Χρυσὸν Ἰβηρ πάρε' Ῥῆνόν, ἐχέκτεάνων δὲ μετάλλων
Ἥλυθεν Ἰκέλα δῶρα γέρον Παντωλὸς αἰείρων.

verto:

*Dona tulit Nereus hinc Ponto plurima, Nata
Persicus Euphrates picta sed texta Minerva:
Rhenus Iber pleno mox flumine contulit Aurum;
Pactolus senior varii dat dona metalli.*

OTFRIDUS, Weissenburgensis Monachus, qui sub LUDOVICO Germania Rege, PII F. CAROLI M. Nepote sæculo nono claruit, & circa Rhenum vixit, in Teutonica priscæ Evangelii Versionis ὁμοιολενύτης proœmio, in Francorum laudem, ita canit idoneus testis:

Zi nuzze grebit man ouh thar
Er inti Kuphar:
Zoh bi thia Meina
Ifene steina.
Ouh thara zua fuagi
Silabar gimuagi.
Zoh lesent thar in lante
Gold in iro sante.

Casorum horum versuum sensus est: „in Francorum ad Rhenum re-
„gio-

„gionibus ex terræ visceribus erui *Metalla*, & *Cuprum*; ad *Mœnum*
 „*lapides five mineras Ferri feraces*.; Satis etiam *Argenti* ibidem accipi;
 „imo inter arenas *Aurum* legi. hæc ille. indicium horum locorum de-
 beo *Marquardo FREHERO Orig. Palat. II. 17.* ubi de *Rheno aurifero* a-
 git. scilicet, ut recte ait, e montium auriferorum fibris radicibusque ab-
 rasum *Aurum Rhenus* arenis suis involvit, & in certos vortices atque
 caveas congerit, quarum nomina in *Rheno* ibidem *FREHERUS* admodum
 XXI. recenset, nostris *Gold-gründe / da gegoldet wird* unde improbo
 urinantium labore, non sine vitæ discrimine, una cum ipso *sabulo*, cui
 & ipsi nomen inde vernaculum, *Gold-sand* / adhæsit, e profundo hau-
 stum & extractum, multaque lotionem tandem purgatum, in tenuissi-
 mis quibusdam grumulis, veluti *ἀρόμω* instar, comparet: quæ deinde
 adhibito hydrargyro in globulos aut lamellas coalita, monetæ aut mo-
 nilium usibus serviunt, nihilo quidem quovis alio *Auro*, vel *Pannoni-
 co*, deteriora. Idque adeo jus *Auri fluvialis*, ut ita dicam, legendi
 non minus, quam *Fodinarum subterranearum*, *PALATINUS Princeps* in-
 ter potiora fastigii sui emolumenta, quæ *Regalia* vocamus, usurpat:
 quod a *Manhemio & Rheni Nicrique confluentibus*, *Saletionem* usque,
 diversis locis, per redemptores illos *Aurilegulos* etiamnum exercetur.
 Hinc & *Aurei Rhenenses*, *Reinische Gold-gulden* / originem primam
 & nomen habuerunt. Vide porro *STUMPHII Schweitz Chron. II. 3. p.*
 212. Placuit hæc paullo uberius enarrare, quia & curiosa sunt, nec,
 libro rariore, passim obvia. Sic & *Simera*, in ditione eodemque jure
 Serenissimi ELECTORIS *Palatini* Aurifer amnis est, teste *MERIAN.* in
Beschreib. der Unter-Pfaltz / p. m. 46. unde etiam *Amnis Aureus, Gold-
 bach* / vulgo vocatur. Hinc intelligis verba *Diplomatis*, apud *FRE-
 HER. l. l.* quo *FRIDERICUS II. Imp.* anno 1299. *LUDOVICO Palatino*
Bavaro, *Ejusque heredibus* donavit, & in rectum feudum concessit, omne
genus Metalli, tam in *Auro & Argento*, quam in aliis, quod in terris
patrimonii & feudi sui fuerit repertum, cum omni jure & utilitate exinde
perveniente, & quem alias *Imperator & Imperium* percipere deberet. de
Bohemia testis est *Aneas SYLVIUS German. c. 58.* „*Rhenus*, ait, *aureas*
 „*evolvit arenas*. In *Bohemia* fluvii sunt, in quibus, ad magnitudinem
 „*ciceris*, *Aurea grana Thaborita* reperiunt. ita *Aneas.* adde de *Silesia*,
Nic. HENELII Silesiograph. p. m. 13. Tu, de *Auro fluviali*,
 studiose Metallorum Lector consule porro *KLOCK. de Erar. II. 28. §. 4.*
 & seqq. *Noë MEURERI Jag-und Forst-recht / lib. V. tit. von Goldgründen*
des Rheins: Tielemanni FRIESEN Münz-Spiegel IV. 35. ubi flumina
 pleraque *Auro* fertilia enumerat: quibus adde *Edderam*, Comitatus
Waldeckensis fluvium, *Joh. Balth. SCHUPP. Antenor. c. 7.* de *Americæ*
fluminibus Auriferis consule *Alvari Alonso BARBÆ Artem Metall. His-
 panice & dein Germanice editam l. 26. Petr. MARTYR. Dec. I. lib. 11.*

de *Er. FRANCISCI Guineisch Americanischen Blumen-P.* p. 1. p. 226. 227. Idem p. 27. de *Guinea Auro fluviali* agit. de origine vera, *Auri fluvialis*, non enim flumina id generant, recte AGRICOLA disputat de *ortu & caus.* *Subterr. lib. V.* p. 76. 77. & de *R. M. lib. III. sub. fin.* p. 54.

19. *Montis Rammelii*, quatenus effossus est, accuratissimam delineationem, & seqq.] Eam Lector hic haberes, si promissis sua constitisset memoria; verum ea per oblivionem postea videtur oblitterata.

20. De *Virga sua.*] Intelligit *Virgulam Mercurialem*, de qua vide *Epist. V.* & quæ ibi annotamus *num. 62.*

21. Diaboli nequitiam, &c.] Dolendum sane, tot tantasque aniles nugæ & superstitionum Gentilium reliquias inter illos, qui CHRISTI Doctrinam Evangelicam profitentur, superesse circa abditos, inquirendos obtinendos Thesauros. ita ferunt: Plutonium Thesauros fugienti faciles, quærenti difficiles esse; Magicis ceremoniis ac religioso silentio esse fodiendos; eos magis magisque per malos Genios rapi in profundum; custodiri a malis Geniis; hos excantandos; panem, cultumve cruce signatum repertis esse injiciendum, ne evanescant, aut subsidant; imo defodiendis panem addendum, cruce signandos, carmine sacro adjurandos; canes nigros aut Dracones illis custodes incubare; certos dies illis reperiundis eligendos; Spectra apparere circa Thesauros; hos mutari sæpe in carbones; certis quandoque hominibus fato plusquam Stoico eos obtrudi per Spectra; hæc halitu afficere eos, quibus bene velint, qui deinde pallescant: consule, si tanti est, de his nugis *Joh. PRÆTORIUM*, diligentem earum Compilatorem, in *Glücks-Topff num. 6. 7. 8. 10. 11. 15. 16. 82. 104-108.* At enim, quia Diabolum superstitiosi fingunt Dominum omnium Thesaurorum, æquum erat, & Metalla ac Fodinas & subterranea regna, Illius potestati subjici. Hinc passim audias, esse in fodinis, maxime in ditioribus, *Cobalos*, *Virunculos* sive *homunculos Metallicos*, *Subterraneos*, *Montanos*; Germani eos appellant *Schrötlein* / *Bergmännlein*; de quibus videri possunt *Georg. AGRICOLA*, *Bermanni p. 425. de Animantib. Subterr. in fin. p. 501.* *Ludov. LAVATER de Spectris I. 16.* *OLAUS MAGNUS de Gent. Septentr. VI. 9.* *PARACELsus* hos videtur *Gnomos* appellare, *Meteoror. c. 4.* at alibi passim eos vocari vult *Sylphos*, esse revera *Pygmeos*, ut etiam eos appellat, *Veterum*; vide *lib. Philosoph. de Nymphis*, *Sylphis*, *Pygmæis & Salamandris*. imo audet accerrime statuere, eos esse medios quosdam homunciones, animatos, interjecta inter homines & bruta specie; Vide præcipue de *Occult. Philos. tr. V.* qui agit de *homuncionibus & demoniis Subterraneis*; qua in nugacitate plures habet *ὀμοψύφους*, quos recenset *Petr. TYRÆUS de Appar. Spirit. III.*

CRODO

III. 2. Neque nudius tertius aut heri istæ gerræ subnatae sunt. ante hæc fere VII. sæcula *Michael PSELLUS*, *Philosophus Constantinopolitanus*, ex relatione cujusdam *MARCI*, *Monachi*, *Mesopotamiae incolæ* in *Dialog. de Operat. Dam.* p. 41. ed. *Parisi.* 1615. dixit, τοὺς μυχαιτάτους καὶ ἐνδύους τόπους, imò *Subterraneorum penetralium loca*, ut eleganter vertit *Gilb. GAULMINUS*, *Molinenfis*, esse plena Dæmonibus: deinde p. 45. quintum genus *Dæmonum* facit *ὑποχθόνιον*, *Subterraneum*.

*Summe DEUS pellas has nostri temporis umbras!
Et Veri toto luceat Orbe decus!*

22. *Conradus I. Imp. &c.*] Vitrea hæc Inscriptio, quia Temporum obscurat & perturbat lucem, minime nec istic in Templo, nec hic loco tam splendido legi debebat. quid enim? *CONRADUS I. Imp.* mirificis dissensionibus vexatus civium, vix ad clavum Imperii sedit, quare levi traditionum tibicine ista fulciuntur, non certis Historiarum monumentis: *HENRICUS III.* anno 1040. nondum erat *Imperator*; quippe qui anno 1056. quinquennis puer regnum auspicatus est. Itaque intelligi debebit *HENRICUS*, *Imperatorum* eo nomine dictorum II. sed *Regum Germanie III.* qui regnare cœpit anno 1039. *FRIDERICUS* autem I. *Studiorum Fautor* anno 1088. ne quidem natus erat, *Imperatoris* demum nomine donatus anno 1155. mortuus *Tarsi* in *Cilicia* anno 1190. quare aut male descriptuserit numerus, aut error erit in ipsa Inscriptioe admissus.

23. *CRODONIS.*] Placuit hic addere ejus delineationem, prout eam accepit ab humanitate *Cl. ERNESTI*, *Mathematici Northusani*, *TOLLII*. Ex *Germanorum* meorum traditione, & eorum, qui ista exposuere, sententia & nonnulla ex mea, adscribo ista: Idolum hoc memorant, prisco ævo in arce *Hartzburgi*, quæ in monte *Hercynio*, inter montem *Melibocum* & *Goslariam*, sita est, & *Saturburg* quoque olim dicta, quasi *Saturni Arx*, cultum servatumque fuisse; monstraturque hodie ibidem loci, ad introitum Arcis, versus dextram, sedes prisca Idoli. Coluerunt illud *Saxones*, præcipue *Orientalis*, & *Hercynii*, populi inter *Salam*, *Unstrutam*, *Bodam* & *Okram*, fluvios siti: imo, si fides *Chronicis Veteris Marchie*, dicitur etiam *CRODO* cum *ISIDE* adoratus in oppido *Garlebi*, quod ab eo cultu nomen traxisse putatur, quasi diceret *Crodo-leben*, *CRODONIS vitam*. Species ejus hæc erat: *Senior virili vultu*, qui curas præferret, ut ostenderent, tempore crescere sapientiam experimentis partam sæpe repetitis. *Columna* insistebat; sic stantem regni sui columnam, si *HORATII* voce uti licet, innuebant. *Nudo capite* erat, apertæ mentis indicio. *Perca*, cujus *pinnæ* sursum versus erectæ & horrentes, insistit; quæ res per varia sym-

bola

bola exponi potest. nam *Perca* acerrime sese *Lucio* oppugnantem & persequenti opponit; sic & ipsos populos decere, ut hostibus fortiter & imperterrito animo pro Libertate publica resistent; aut ut superbos repugnantesque hostes, ceu *Lucii* *Percas*, virtute sua vincant, & sibi pedibus subjiciant, frustra renitentes; aut *Perca* piscis bonitate eximius salubritatis potest esse symbolum; vide Adagiographos Græcos ZENOB. DIOGENIAN. SUID. in ἀντὶ πέρας σκορπίου. aut potest felicitatem piscosæ Saxoniae, quæ multis fluminibus irrigatur, denotare, nam *Perca fluvialis* laudatissimis saxatiliis a priscis novisque Medicis annumeratur: GALEN. de Alm. Fac III. 28. RONDELET. de Fluviat. Pisc. c. 22. LUD. NONN. de Pisc. Esu. c. 24. adde PLIN. H. N. XXXII. II. SALVIAN. c. 14. aut, quod delicatæ gulæ luxus pedibus sit conculcandus, nec ad os admittenda luxuriæ irritamenta. eo enim nomine olim infamis ἰχθυοφαγία. COLUMELLA VIII. 16. VARRO de R. R. III. 3. JUVENAL. V. 94. 95. & sæpe alias. OVID. Fast. VI. 171. de Dea Carna canit:

*Prisca Dea est: aliturque cibus, quibus ante solebat:
Nec petit adscinas luxuriosa dapes:
Piscis adhuc illi populo sine fraude natabat.*

Tu vide plura in hanc rem apud NONN. de Re cibar. lib. III. qui est liber idem ille sigillatim primum editus 1616. ac inscriptus de Piscium esu, c. 24. Jam vero speciatim cum AUSONIO Mosell. vs. 115--119.

*Nec te, delicias mensarum, Perca, silebo,
Amnigenos inter pisces dignande marinis,
Solutus punicis facilis contendere nullis.
Nam neque gustus iners, solidoque in corpore partes
Segmentis coeunt, sed dissociantur arctis.*

Aut potest notare CRODONIS potestatem, vim ac imperium in aquas, flumina, pisces, navigationisque præsidium ac tutelam. *Nudipes* est, quasi reverentiæ divinæ causa. nota ex Sacris Profanisque *nudipedalia*. alii putant eo Saxonibus symbolo innui, potius per spinas nudo pede esse incedendum, seu quævis perferenda, quam Libertatem projiciendam. *Vestis* est candida, innocentiae, candoris, animique minime fucati index: *Cinctus* linteus item *candidus* & *volitans*, illibatam populi libertatem, & animos mutua concordiae conspiratione colligatos significat. *Pectus* veste non tectum apertam mentem, cor sincerum & obvia simplicitatis notat. *Sinistra* in altum elevat *rotam*, mutua concordiae firmiter conjunctæ, ut volunt multi, signum. quidni, cum AU-

SONIO

SONIO Epigr. XII. vs. 4. rotulam CRODONI, ut Temporis Occasionis-
que Præsidi Deo, quæ stare loco nequeunt, passibus ambiguis volu-
biliter errantia, tribueremus? tum etiam non male acutis spinis Perca
insisteret CRODO, eadem ratione, qua Tempus apud PHÆDRUM V.
10. cursu volucris pendet in novacula, ubi doctos vide Enarratores. Imo
& itineris terrestris Vialem Deum CRODONEM notare posset; id enim ro-
ta quoque indicatur, ut docuimus in Notis nostris ad BERGIER. de
Pub. & Mil. I. R. Viis IV. 43. §. 1. sic Perca, iter navale signaret. Am-
phoram dextra tenet, aqua repletam, floribus & fructibus vernantem:
scilicet CRODO est Deus Temporis, quod rosas purpureas & violas fert;
præses est Aquæ, quæ omnia lætificat; flores frugesque nutrit; fri-
goris etiam hiberni, quod aqua notari volunt, curam habet Saturnium
hoc idolum. verum liceat subtilius argutari: per amphoram, XII. parti-
bus sive lamellis ligneis constantem, atque VI. constrictam orbibus, in-
nuui possunt XII. Menses, & VI. mansiones Solis, tres videlicet cis, & to-
tidem uls lineam æquinoctii, quas singulas Sol eodem semestri bis per-
meat, itu scilicet, redituque: pendet amphora ex ἡμικύκλῳ sive malis,
manubrio annulari, quæ figura notissima est Anni, in orbem suum per
eadem vestigia semper revoluti. huc & rotula referri posset. Sol quo-
que Saxonibus antiquis cultus fertur, specie seminudi hominis, colu-
mnæ insistentis, capite & facie radiatis, & flammea rota in pectore, qui-
bus calor, lux & celer motus significabatur. Caput nudum cultus sacri
ceremonias, qui a Saxonibus aperto capite, ut etiam hodie fit, præsti-
tus fuisset, innui volunt: cur non liberum in omnia intuitum & nu-
tum Dei? lego tamen in Plutarchi Q. R. c. 11. Saturno sacra facta a-
perto capite: inter alias causas addit, quod veritati nihil opertum sit,
nihil occultum: nam veritatis Patrem a Romanis Saturnum dici; ad-
dit causam c. 12. quia Κρόνος, secundum multos Philosophos sit χρό-
νος, & veritatem eruat Tempus: c. 13. ait, etiam Honori sacra facta
aperto capite. Eversum hoc idolum, non sine verborum contumelia,
tradunt a CAROLO M. qui ejus loco Basilicam Salingsfeda, quæ hodie
Ostervica est, S. STEPHANI honori consecravit. HENRICUS IV. Imp.
deinde dicitur, ad sinistram in Arce Hartzburgi CRODONIS priscae sedi
opposuisse Templum, ditatum multis reliquiis ex urbe Aquisgrani & Tre-
verorum translatis; quæ una cum Templo isto conflagrarunt bello Saxo-
nico anno 1074. Postea aliud parvum Templum eodem loco restitutum
est, ad quod olim plurimæ peregrinationes religiosæ, nescio quorum
sacrorum causa sunt factæ. VOSSIUS de Idol II. 33. & IX. c. ult.
vult, præeunte KRANTZIO, nomen KRODI sive CRODONIS esse i-
dem, quod Saturni, a Græco Κρόνος, τῷ ν mutato in δ. Georg. FABRI-
CIUS Orig. Saxonie lib. I. p. 61. ita describit: „ Qui Gentis Annales
„ prodiderunt, Numen popolare memorant, CRODUM quendam,

E

„ Messio-

„ Messoris specie , qui cinctum lineum gestat , dextra ferens vasculum
 „ rosis repletum , sinistra erecta rotam currus. Pedibus nudis insistit
 „ pisci iquammofo & aspero , quem *percam* vocamus. Hanc statuam,
 „ & alias aliorum Numinum deiecisse memoratur CAROLUS M. Suspi-
 „ cor autem *Saxones* accepisse hoc numen a *Gracis*, *Istri* accolis : atque
 „ ut *IRMVS* eorum videtur esse ex *Εἰμῆς* , ita & nomen *CRODI* cor-
 „ ruptum esse ex *ΚΡΟΝΩ*, *Κρόν* enim sive SATURNUS , quo tempus
 „ signatur , *Gracis* etiam ac *Romanis* est Deus *falciger* : & , ut mittam
 „ cætera , *rota* currus optime exprimit , quam volubile sit tempus : un-
 „ de & vitam humanam scite ANACREON *rotæ* comparavit :

„ Τροχὸς ἄρματ' ἄρ' ὅλα
 „ Βίον τρέχει κυλισθεῖς.

„ Rota nam velut curulis,
 „ Properat velocris ætas.

Albertus vero CRANTZIUS *Saxon.* II. 12. ita scribit : „ In Arce *Sar-*
 „ tesburg idolum coluere *Saxones*, cui nomen *KRODO*, *Saturnum* hunc
 „ dixere *Latini*, *Senem* in *pisce* stantem, qui *rotam* teneret & *urnam* : in
 „ *rota* unionem populi , in *urna* rerum significans abundantiam. Sed
 „ CAROLUS M. subvertit. Remansit autem inter *Saxones* execratio-
 „ nis vocabulum , ut in detestationem rei pessimæ dicant *KROD*, ista
 „ CRANTZIUS. postrema vera esse , ipse testari possum , qui *Kroden-*
 „ *hænter* / *Kroden teufel* / *Krode* / non semel in *Westphalia* tractu inter
 „ gentilia illorum convitia notavi. imo non putem aliunde detestabili *bu-*
 „ *fonis* nomen *Germanicum* adhæsisse *Krötte* / quam in contemptum hujus
 „ idoli. antiquam enim *bufonis* vocem vere *Germanicam* servat adhuc *Bel-*
 „ *gismus*, nempe *Padde*. De *CRODONE* videri etiam possunt *Paul. HA-*
 „ *CHENBERGIUS* *German. Med. Diss. VIII. priore*, §. 13. *Elias SCHE-*
 „ *DIUS* in erudito de *Diis Germanorum* opere.

24 BUSTERICH.] Ne quid desideres , benevole Lector, addo hic
 „ genuinam ejus delineationem , qualem TOLLIVS eidem Cl. ERNESTO,
 „ acceptam tulit. puto omissam TOLLIO , quod parum comperta posset
 „ de isthoc , ut putatur , idolo adscribere. Tu ista habe : Vistur ho-
 „ die illud in Arce Comitum SCHWARTZEMBURGICORUM *Sondershusa*;
 „ olim in Arce montana *Rottenburgi* ; ex metallo factum ignoto. demta
 „ est particula sinistro brachio , ut exploraretur metalli genus , sed fru-
 „ stra : nec enim potuit. altum est ulnam , abdominis peripheria ulnam
 „ cum triente habet ; intus cavum est , & amphoram aquæ , *einen eimer*/
 „ *Germanis* ; capit. speciem habet sedentis pueri decennis irati , obtutu torvo.
 „ dextra capiti imponitur , sinistra in femore quiescit. in medio supra capite
 „ fora

WILHELMUS

foramen est, ut & in ore. Cuneis solebant hæc foramina, infusa prius in cavitatem aqua, operire, capitique imponere ardentes prunas. sic vehementer sudabat idolum, & tandem cum impetu sonoro cuneos explodebat; hinc ex utroque foramine, magno cum spectantium pavore & terrore, veluti flammæ ejaculabatur. Ista fraude credulæ plebi iram ficti Numinis ostentasse Sacerdotes putantur, ut donis muneribusque eam placarent perterrefacti miselli. Vide porro late *Casp. SAGITTARIJ Antiquit. Gentilismi Thuringici* I. 2. nugas vero & fabellas de hoc *BUSTERICO & Imp. FRIDERICO*, nescio quo, nobis narrat insignis fabularum architectus & credulus compiler *Joh. PRÆTORIUS*, sub nomine ficto *Francisci MONCÆJI de Magia divinatrice & operatrice*, p. 67. 68. 69. Nomen varie scribitur: *Wüster* / *Wenstard* / *Wenstrich*. Monachis quoque, florente jam *Christianismo*, ad pias fraudes hoc idolum inserviisse, ex ms. quodam libro fide digno *ἀντολεξελ* refert *TENTZELIUS*, acuti limatique vir judicii, in *Colloq. Mensr.* quæ sane etiam aliis linguis loqui deberent, quam sola *Germanica*, *Mense Julio* 1689. p. m. 718--728. quæ vide; ubi simul ait, de hoc idolo doctissimum *WEBERUM*, Ephorum a studiis juniorum Comitum *Sondershusæ*, velle commentari; qui, num fidem liberarit, nescio. Figura, quam in fronte istius *Mensis* exhibet *TENTZELIUS*, non satis ad fidem veri accedit. quomodo autem dolus is pavefaciendæ hoc modo plebis procedat, docuit *Henr. ERNSTIUS Variar. Obs. lib. II. c. ult.* Verum, ut, quæ sentio, aperte scribam, puto omnia, quæ de his & cæteris apud *Germanos* olim Diis Deabusque eorumque simulacris ac cultu jactantur, fabellis, quam vero, propiora esse; certe non convenire cum veracissimi *TACITI de Moribus Germanorum* narratione; ad summum, releganda esse, ad mediæ ævi ætatem, corruptis jam priscæ simplicitatis ceremoniis per advenas. quod autem *Græci Romanique Germanis* subinde liberali manu sua donent Numina, & Nostri id adfiscant, in eo videntur levissimo tibicine, alicujus convenientia ceremoniæ, niti.

25. *Christophorus ARNOLDUS & seqq.*] Intelligit, ut puto, *Alexandri ROSSET*, *Angli*, librum Germanice redditum, *von der Welt Gottes-diensten*; cui multa de prisca *Germanorum* Religione memini adpersa.

26. Postea mantile, & seqq.] Invidiosius ista dicuntur. Sordes ubique terrarum reperias. neque omnes Caupones tam fordidi, nec ubique deliciæ vigent munditiarum. *Cerevisiam* quod attinet, ea jam olim, quippe in vini saporem cocta, *Germanorum* laudabilis fuit potus, qui traduci certe non meretur; nec causa fuit erudito Gallo, ut *Belgas*, *Cerealibus fumis ebrios*, non facere, sed vomere *Carmina*, jactaret. Sunt & *Gallis* sui *Bavii & Anseres*, licet vino adfuetis. *Spiritus vini* illicci-

bis interponi, non magis mirum videri debet, quam idem in *Gallia*, quæ *Elegantiae* Magistra salutari vult, ut de *Polonia* taceam, fieri, neque Medicus in Martis satellitibus vituperare debet, quod cibis fere robustioribus hoc condimentum superbibant, fulcrum languenti stomacho & auxilium. At abusum quis Mortalium usquam laudavit?

27. De volantibus Columbibus ligneis.] Disertissime pro more hanc rem narrat, ne diu quæras, elegantissimus *Noctium Atticar.* Lucubrador GELLII X. 12. Id, quod, ARCHYTAM, Pythagoricum, commentum esse atque fecisse, traditur, neque minus admirabile, neque tamen vanum æque videri debet: nam & Plerique Nobilium Græcorum, & FAVORINUS, Philosophus, Memoriarum veterum exsequentissimus, affirmatissime scripserunt, Simulacrum Columbae e ligno, ab ARCHYTA ratione quadam disciplinæque mechanica factum, volasse. ita erat scilicet libramentis suspensum, & aura spiritus inclusa atque occulta concitum. Libet, Hercle, super re, tam abhorrenti a fide, ipsius FAVORINI verba ponere: Ἀρχύτας Ταραντί-
νῳ, Φιλόσοφῳ ἀμὰ καὶ Μηχανικῷς ὢν, ἐποίησε περισερῶν ξυλίνην, πετο-
μένην, ἣτις εἶποτε καθίσειεν, οὐκέτι ἀνίστατο μέχρι γὰρ τούτου. Obiter ad-
do; Avorum memoria idem factitatum. Narrat id *Guillelmus Sallustius* BARTASSIUS V. N. in *Hebdomade die VI.* ex quo ita in versione *Gabriel LERMEUS* canit l. l. p. m. 224. 225. edit. Genev. 1596.

Nec tantum brutam molem, motuque carentem
Ingenii vis diva creat, quin aëre toto
Aligeros miscet populos, & ludicra pennis
Agmina. Nam quid Te, turgēt quo cive Tarentum,
ARCHYTA, memorem? quid, quam das arte, columbam,
Pondere quæ librata suo per inane vagata est?
Quid memorandum æque longissima sæcla tulerunt,
Ac Aquilam, nostro quam Tuto Vir edidit avo?
Illa manu docti porro dimissa Magistri
Ivit in occurſus Regis Romana tenentis
Imperia, unde loci subito conversa per auras
Agmine pennarum, Regem comitatur ad alta
Tecta Norimbergæ; cui non pendentia longis
Atria porticibus, non ardua mole theatra,
Non qui fulminei passim de turribus altis
Diffultant crepitus, juvenum non ardor ovantum,
Longæque Senes tantum decus addere visa.
Forte domi privos inter convictor Amicos,
Dum sedet, & lusus animis sua fercula, profert;
Ferreæ de pugno se Musca erupit, & omnem
Circuitum late lustrat, gyroque peractō
Conscia se ad dominum penna languente recepit.

Utrius-

Utriusque hujus operis, tam *Aquila*, quam *Musca*, Auctorem laudat JOHANNEM REGIOMONTANUM *Petrus RAMUS in præf. lib. II. Obs. Math.*

28. *Incedentibus arte Statuis.*] Videndus *Ludovicus Calius RHODIGI-
NUS Ant. Lect. II. 17.* ubi addit, Statuas easdem a *Mercurio Aegyptiis*
factas etiam locutas. at, ut solet, sine ullo Auctore.

29. *In DREXELII Aurifodina de Pomis ambulantis.*] Puto innui
lemma: *Uva ambulans*, II. 1. exponitur autem de *Echino*, decussis
uvis, in quas se circumvolvitur, onusto, atque hac specie in cavernam ad
catulos properante.

30. Mirifica sane, quod ad hanc lucrandi artem attinet, & seqq.]
Ergone alibi locorum magis sunt religiosi, alienique abstinentes? nol-
lem ista in solorum Cauponum *Germanorum* invidiam accipi. furta ami-
ca & officiosa, item lucra iniqua erunt, donec per Orbem Caupones,
sed melioribus quandoque pensanda alibi virtutibus. jam olim *Venusinus*
Vates in Italia experimentis ipsis edoctus *Caupones* solenni epitheto appel-
lavit *malignos*, *Satyr. I. 5. vs. 4.*

31. Unus enim quisque fere Principum, & seqq.] Accipe cum gra-
no salis: multi enim eo carent jure, aut non utuntur. neque sola
TOLLII hæc est querela, sed omnium Cordatiorum *Germanorum*, qui
æuscatorum Monetariorum in corrumpendo, quod vocant, *alligamen-
to*, fraudes, publicis libris compluribus ostenderunt, ut MONETA RE-
STITUTA melioribus resurgat publicisque auspiciis, cui curæ Magnates
animum cum maxime serio intendunt. sed nec *Belgica Fœderata* ab ista
Monetali corruptela mansit omnino libera. noti sunt *denarii adulterati*,
quibus veri valoris duodecima pars deest. Qui nefando commento *Cu-
prum* dealbant, & adulterinos hinc Nummos protrudunt, huc non
pertinent; quippe professi adulteratores Monetæ cruce & igne di-
gni.

32. *Sedenis Argenti puri.*] Istam Monetam accolæ *Rheni* inferioris
vocant *Blaumäuser* / quorum nummorum duo computantur in nummum
drachmalem, quem *Schillingum* vocant. at per ista adulteratas corrup-
telas tantum non evanuit ex hominum commercio istud hemidrachmo-
rum nummorum genus.

33. Idem, quod & bestiis, stramen.] Noli hæc Lector majori cum
invidia accipere, quam dicuntur. ita est, passim per *Germaniam* luben-
tius Viatores multi sibi, ad somnum capiendum, stramen purum, in quo
satis molliter dormitur, substerni volunt, quam lectos, quam pati ci-
mices rotundos, pulices, pediculosve in minus terfislodicibus, ut sæ-
pe alibi locorum contingit. Stramen illud purum est, non jam a be-
stiis conspurcatum, & per æstatem in luculento cubiculo; per hiemem

in calefacto per fornacem hypocausto sternitur. vereor, ne homines fortiores deliciarum molliem istis morosulis exprobrent.

34. Sed exhaustis jam incolis, & seqq.] Cum maxime tamen, ferentibus suppetias *Amsteladamentibus Batavisque Mercatoribus*, audio eas coli Fodinas, & maxime *Plumbi* feraces esse.

35. Carmen de Spe, quod in *Veterum Poetarum Catalectis* exstat.] Auctore incerto, p. m. 31. ed. Genev. 1619. ubi ista, præter alia, legimus, quæ huc quadrant:

*Spes fallax, Spes dulce malum, Spes summa malorum,
Solamen miseris, quos sua fata trahunt:
Credula res, quam nulla potest Fortuna fugare:
Spes stat in extremis officiosa malis.
Spes nescit vinci: Spes pendet tota futuris,
Mentitur, credi vult tamen illa sibi.
Improba, mentis inops, rebus gratissima laxis,
Quas fovet; & verti Fata subinde, docet.
Sola tenet miseros, invitos sola moratur:
Sola perit nunquam: semper it atque redit.
Sape bono, rursusque malo blandissima semper:
Et quos decepit, decipit illa tamen.
Instabilis, dubio devexa ad tempora motu,
Audax, & clausum qua putet esse nihil.
Omnia promittit.*

36. Condita sub his & seqq.] Similium lapidum ad monumenta digestorum meminit eorumque figuras ære exhibet CAMDENUS in *Britann.* & illustris PICCARTUS in *Descr. vernacula antiqua Drenthia*; qui videri possunt. Illustris Henr. RANZOVIVS in *Meth. Apodem. num.* IX. §. 3. vocat *Gigantum Strata*, sive *Lecliffsternia*, aitque ea in *Ducatu Megapolensi* appellari *Wandalorum Cæmeteria*. In OLEARII *Itin. Ruth. Persic.* IV. 7. in fine lego, apud *Wolgæ* flumen circa *Samaræ*, videri montem, *Sariol Kurgan* dictum, sub quo Tatarorum Dux MOMAON cum VII. Cæsaribus sive Regibus sit sepultus; aggestum autem esse montem ex arena, per milites, qui cassides ea repleverint & infinita multitudine contulerint. confer mox *Epist. II. paullo ab initio.* & quæ copiose habet *Joh. Dan. Major, V. Cl. Bevödet Cimbr. c. 27-50.* ac *Joh. RIST. in Colloq. Jun. p. m. 78. & seqq.*

37. Præfractam Germanorum PRINCIPUM, & seqq.] At utinam, TOLLI! semper tenaces forent antiquæ Majorum virtutis & fidei, de mollitia & luxu parum solliciti. *Tecta vehicula* sua habent commoda & incom-

incommoda. Minus periculum, *non testis Vehiculis*, creditur esse in casu, aut ubi currus in aquas casu præceps abit; item cum Viæ solitæ corruptæ, facilius aperta Vehicula per devia meliora feruntur, nec virgultis ramisque desuper impendentibus tam facile retineri queunt; putant etiam aliquid levitatis, &, quia vento sic pervia manent, celeritatis aliquid curribus accedere. Apud *Batavos*, *testa Vehicula* commodissima sunt, quoniam illic Viarum summa est cura, ut sint munitæ & minime impeditæ. Cæterum *Germanorum* in retinendis pristinæ duritatis moribus pervicaciam traducit quoque *Carol. PATINUS* in *Itinerar. Gallice edito p. m. 188.*

JACOBI

JACOBI TOLLII

Epistola Itineraria II.

COMMORATIO BEROLINENSIS:

A D

Celeberrimum & Eruditissimum Virum,

DOMINUM

JOANNEM GEORGIVM
GRAEVIVM.

ertia effluxerat hebdomas, uti in priore memoravi epistola, cum eodem, quo Amstelædamo discefferam, die nimirum Lunæ, *Potsdamum* advehor. Sequenti Martis ad salutandum Serenissimum ELECTOREM nostrum admissus, post exhibitum honorem, exemplar obtuli Serenissimo Principi isti *Fortuitorum* meorum, una cum elegantibus nonnullis Nummis antiquis ex omni metallo. Eximii erant inter *Aureos* quidam ignoratus, Latina inscriptione, sed nec a me, nec ab Antiquario Principis ELECTORIS versatissimo BEGERO intellecta, in cujus altera parte *caput*, ut videri poterat, *Veneris*, in altera *Psittacus*. Inter *Argenteos* erat VALERIANUS, inter *Aereos* eminebat HOSTILIANUS, cum inscriptione Græca: ANTIOXEΩN MHTPOK. GORDIANUS cum inscriptione: COL. PTOLEMAIS; & elegantissimus VABALLATHUS, qui ZENOBIÆ filius fuit cum GALLIENI vultu in parte altera. Addidi & artis nostræ quatuor: binos *Aereos*, queis *Argentum*; & binos *Argenteos*, quibus *Aurum* ita infusum, ut imaginem *Tincturæ* exhiberent *Philosophicæ*. Pro quibus Opti-

Optimus Princeps clementer sane & comiter, ut solet, gratias primum egit: deinde *Turcos* proferri ostendique *Libros* iussit, quos SCHOENINGIUS Copiarum adversus Turcam missarum Præfectus *Buda* attulerat. Et multi tum quidem de *Budensis Bibliothecæ* reliquiis sermones habiti, quas cognoscere jam tum animus ardebat. Proximo Jovis Serenissimus ELECTOR per suos a pedibus arcessi me iussit, advenientique *arborem* ostendi, cui *cervina calvaria cum cornibus* inolita erat. videbatur id omnibus instar miraculi, nec deerant adulescentes, etiam e nostra Gente, quæ nimis alias ad has delicias aulicas inepta videtur & rustica, mirifice cuncta in majus extollescentes; nil scilicet in *Terrarum orbe simile inveniri, omnibus illud Artis & Naturæ miraculis preciosius, dignum Tanto Principe κειμήλιον*; intelligente has artes & subridentes ad istas adulationes maximo PRINCIPE. Ergo statim accitus pictor, qui delinearet. Post illa in uno Serenissimi ELECTORIS *Saxonie* Gazophylacio *Tria* me vidisse memini istiusmodi *capita Cervina una cum cornibus inserta arboribus & coalita*: uti & in *Pinacotheca Augustissimi CÆSARIS Bohemica* aliud, sed non tam elegans. Dolus ille Venatorum est, gratiam Principis captantium, & crescentibus arboribus novellis illa inferentium, quæ dein, tanquam innata crescendo complectantur. Dolenda profecto est & miseranda Principum nonnullorum infelicitas, quibus vel in adolescentia peregrinando aliorum Principum coram spectare Gazophylacia non contigit, vel quibus in ætate maturiore nemo verum dicere audeat, obnitentibus impudentissime adulatoribus, & minima quæque certatim in cælum efferentibus. Vix ausim dicere, quam turpiter sic Principibus sæpe illudatur. Ut ad Serenissimum ELECTOREM revertar, uti rerum omnium antiquarum & elegantium Amator summus est, interrogare me coepit, „ num illud *Brandenburgi*, sive potius in colle urbi proximo, *Templum* vidissem, „ ab antiquissimis olim *Gothis* duplici fornice exstructum; quorum superior jam ruinam minitaretur; inferior ex parte colapsus adiri amplius non possit. Et Se quidem agebat Serenissimus Elector, „ cum lustrandi gratia, tum ob insertas „ *Inscriptiones* intrasse aliquando equo; sed mox monitum ob „ præsens periculum recessisse. Uti autem sermo sermonem

F elicit,

elicit, ita & inter alia, quæ occurrebant, de *Tangermundensi Turri*, centum circiter annis ante CHR. NAT. condita, Serenissimus ELECTOR nonnulla proferebat notatu non indigna, sed quæ ob multam notandorum copiam me effugere. nam & illa e Serenissimo ELECTORE audisse memini: " Nullum esse
 " in Imperio Romano Principem, qui pluribus populis imperet; quibus, ut & eorum linguis, enumeratis, de *Vandalis* aliqua referebat, scitu non inutilia, neque injucunda. nimirum "*Sclavonica* illos etiam nunc lingua uti: Gentem esse
 " levissimam, infidam, novarum rerum cupidam, seditiosam: pagos incolere frequentissimos quingentorum, sexcentorum, patrum familias: Regem habere gentilem, sed clanculum, cui nec corona desit, nec sceptrum, huic illos annum in capita tributum conferre singulos sestertios; illum
 " Sibi Regem aliquando oculis visum, juvenem corpore pariter & animo validum, quem cum attentius consideraret, atque id cuidam ejusdem Gentis seniori, & sine dubio non minimæ auctoritatis, esset animadversum, istum Seniore, ut
 " sibi, Principi ELECTORI, suspicionem illam demeret, Regi suo baculum impegisse, eumque ita, velut vile mancipium, abegisse. *Biblia* porro, & *Psalmodum* in Templo cantandorum carmina, ac *Catechesin* verti in eorum linguam, edique Se curasse, agebat optimus ELECTOR; verum *Scholas*
 " aperire, intutum visum, ob ingenii mobilitatem, & inaccessible saltus ac paludes, quo se soleant recipere. neque enim
 " vel Tormenta illis deesse, sed haberi clanculum: circumventum quoque se aliquando a quatuor aut quinque eorum millibus, vix demum ope octingentorum Bombardigerorum
 " Semet expedisse, itaque eos dissipasse. Hinc in *litteris* seu *Diplomatibus Natalitiis* vicinorum Germanorum disertim addi, illum, de quo testificantur, nec *Vandalum* esse, nec
 " contentiosum. Præter hos, & *Pruthenos* veros, priscaeque originis, inter subiectos Se numerare; & eorum quoque idiomate exprimi *Biblia* & *Catechesin*, *Psalmodos*que ac *Canticulas Ecclesiasticas* curasse. Hos autem nullis aliis misceri, nisi gentilibus, nullaue alia nosse connubia. Nec hic finis Clementissimæ Serenissimi ELECTORIS benevolentiae. ostendi namque nonnulla jussit Naturæ deliciarum curiosis non ingrata;

grata : in quibus *Conchulae* erant , unde *Argentum purum* excreverat. Hinc sermo de *Fossilibus* ortus , deque *Ferri* in *Cuprum* mutatione , illiusque rei in soleis equinis aliisque *Schmælnitzii* , non minus atque *Neosolii* in *Hungaria* satis frequentibus documentis. Ampla hic mihi de *Goslariensibus Fodinis* deferendi præbita materia ; subjiciebam , notatum mihi , posse & illic , si rem recte intelligerent Metallurgi istic , instituerentve , eodem modo *Æs* colligi , quod in corrupti *Ferri* locum succederet : multa etiam alia de durissimis *Silicibus* brevi temporis spatio *emolliendis* adferebam , quorum mihi in *Hungaricis Fodinis* usum non innutilem fore augurabar. Tum & mentionem facienti de *Lapidibus* illis superius memoratis , ac certa ferie inter *Magdeburgum* & *Brandenburgum* dispositis , quos ego , monumenta fuisse sepulcralia , me dicebam existimare , ibi tum respondebat elegantissimæ curiositatis Princeps : “ in *Holsatia* “ quondam effodi se curasse id genus *Lapides* , quibus alii “ transversim incumbabant ; ea mente atque suspicione , inven- “ turum se aliquid ossium Giganteorum ; at nil reperisse , nisi “ *Numismata* quædam vetera : de quibus ulterius inquirere tunc non licuit , intervenientibus , qui sermonem abrumpere cogeant , nec post simili se occasione offerente.

Sexto dein *Februarii* die , qui Serenissimo ELECTORI erat natalis , quanquam mihi improvisus , uti tamen munusculum grati , ac deditissimi animi indicium Serenissimo ELECTORI offerrem , perpulit. Raptim itaque carmen vernaculo idiomate conscriptum , *floribus* plurimis elegantissimis *Sinensibus* , artis & colorum perelegantium in mappæ formam dispositis exornavi , ELECTORIQUE una cum sincerissimo vitæ longioris voto obtuli. Gratum sibi & officium esse & munus meum testatus ELECTOR cum insigni me favoris sui demonstratione excepit , dimisitque ; præcepitque suis , ut quicquid *Berolini* in *Bibliotheca* ac *Cimeliarchio* suo esset elegantiarum , mihi ostenderent , atque literas suæ voluntatis indices ad horum Præfectos darent. Carmen autem hoc erat :

Grootmaghtigst Vorst , Wiens Roem en dapp're Helden-daden
De Lucht van Oost tot West , van Zuid tot Noord vervult ;
Wiens onverschrokke Moet gansch Duitsland sig verschuldt ;

F 2

By

*By Wien de Godsdienst, t'hans met sorg en schrik beladen,
 Haar Heyl verfoekt en vindt: Wiens held're Deugden-straaLEN
 Het Licht verdooven van veel grooter Sonneschijn:
 Wiens Goedertierenheit ver't beste keurt, te zijn
 Een Vader van Sijn Volk, en Heersch-sucht te bepaalen:
 Wat zal mijn Hart en Hand Uw Hoogheit nu opoff'ren
 Op deesen Feest-en algemeene Vreugden-dagh?
 Wat is'er, 't geen voor U, o Vorst, verschijnen magh?
 Indien ik Diamant, of Paarl, of Gout in Koff'ren
 Hadd' opgehoopt, ik braghts' en leyd'se voor U neder:
 De grootste Schatten hield' ik dus het best besteed:
 Mijn Hart is vaardig, en mijn hand die is gereed.
 Maar ach! hoe gaarn' ik wil, zoo is mijn macht te teder.
 Sy vindt geen Kostlykke'en, die 't oogh betoov'ren kunnen:
 Juweelen heeft sy niet: maar echter, 't geen sy heeft,
 Met een geboogen Knie sy aan Uw Hoogheit geeft:
 Dat is een Wensch, o Vorst, dat U den Hemel gonne
 Een ongekreukt vervolg van Geluksaligheden;
 Dat yder Jaar-dag zy een nieuwe Vreugds-begin.
 Voor Uwe Hoogheit en Mevrouw de Keurvorstin,
 En voor 't Keurvorst'lijk Huis een Hemel hier beneden!*

Dum interim parantur, quas dixi, literæ, PRINCIPEM eo salu-
 tatum ELECTORALEM, cui *Fortuita* mea inscripseram, qui-
 que pridie *Berolino*, ut Serenissimo PATRI felicem hunc na-
 talem gratularetur, *Potsdamum* advenerat. Paucis autem an-
 te diebus LUDOVICUM Marchionem salutaveram, *Fortuitaque*
 Eï mea obtuleram.

Accepta igitur ad Cl. V. HENDREICHUM Bibliothecæ Præ-
 fectum epistola, quæ voluntatem ei Serenissimi ELECTORIS
 significabat, insignem videre contigit *Bibliothecam*, mole qui-
 dem & copia librorum *Guelferbytenſi* inferiorem, at peregregiis
 libris instructissimam. Erant in ea præter alios *scriptos* complu-
 res,

res, & insignem *Arabicorum Orientaliumque* Librorum copiam, duo *Codices*, quorum alter *Græcus*, duobus voluminibus, *Novum Testamentum* complectebatur, absque *Accentuum Notis* perscriptus: alter *Versionem* continebat *Latinam Vulgatam Antiquissimam*, quo se magnus noster ERASMUS plurimo cum fructu usum, bis sua manu annotaverat. Erant & alii *Sacri Libri* ab tempore CAROLI M. *gemmis auroque exornati*: tum & *Chemicus*, *picturis iconicis* admirabiliter elegans. Ego, ne nil inde in publicum usum proficerem, FLORUM ms. quo & LIPSIUS olim usum se testatur, cum Tua nupera V. Cl. editione, nec omnino frustra, contuli. Nolo hic *Mensam picturis elaboratissimis excultam*, spectatuque dignissimam; nolo alia id genus plura, tanto digna PRINCIPE cimelia referre. Transibo ad *Numismata*, quæ ex omni metallo vidi exquisitissima. Et *Palatinos* quidem *Nummos*, qui testamento CAROLI, *Electoris Palatini*, auxere Serenissimi *Electoris* BRANDEBURGICI gazam, ex parte optima BEGERUS quidem edidit, Vir eruditissimus & harum deliciarum intelligentissimus. Ceteros vero, quos jam antea magno numero Serenissimus ELECTOR sibi comparaverat, inprimis *Consulares* eximios; quibus & ego plures quam *ducentos*, e *sex septemve millibus* selectos, addidi; & in his unicum illum, quantum hactenus audire ac discere licuit, TRAJANUM, cum inscriptione, in imitatoris HADRIANI nummo ab illustri Viro, Ezechiele SPANHEMIO inprimis laudata: LOCUPLETATORI ORBIS TERRARUM; adscripta VI. *Coss.* nota in altero latere: Hos, inquam, *descriptos ærique incisos* ab eodem præclaro Viro cum luculento *Commentario* post illa licebit expectare. Perlustratis *Numismatibus* aperta est *Cimeliotheca*: in qua aliquot signa videre licuit antiqua perpulcra, interque illa, majore sui parte, qua furibus Hor-
torum Custos minari solebat, amputata *Priapus*, quanquam sub brachio, in corbe, tria quatuorve teneret *Veretilla*; ad-
erat subjecta, elegans sane & nemini non placitura inscriptio Græca: ΤΩΙ ΤΗΣ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΠΟΙΜΕΝΙ. Erat & *Sigillum* inter *Vasa* multa antiqua, cui inscriptum: P. NONIUS PRIMUS. item elegantia duo *Coss. Romanorum* signa: itemque *Cli-
vis*, aut in proximo ibi agro, repertæ e *Marmore* imagines due, Ducis alicujus, vel *Cesaris*, & *Uxoris*; quas Sere-

nissimus ELECTOR maximi faciebat. Ostensus & e *Ferro* singulari arte effectus ipse Serenissimus ELECTOR inequo. nec non *Gemmæ* erant antiquæ quamplurimæ: tum & alia *Artis Naturæque Specimina* notabilia. Ac inter *Artis* opera insignis erat *Mathematicorum Instrumentorum* copia; nonnullaque præclare ex *Ebore* effecta, tornoque elaborata. Hinc multa cum animi voluptate abeuntem ipsa *urbs Berolini* mirifice delectavit, sola ex omni, quas transieram, Urbium numero largioribus plateis, ædibus magnificis, interlabente fluvio, ad *Hollandicum* nitorem splendidissime exulta. quin & mores alii Civium, alia vivendi ratio, multoque humanior usus, ita ut semi-Batavam facile agnosceres. Multam ibi humanitatem expertus sum, & inprimis excellentissimi & perillustres *Baronis de KNIPHAUSEN*, Serenissimo ELECTORI a *Consiliis Secretioribus*, & *Camera Præsidis*; Domini *STILLII*, a *Consiliis Aulæ*, Domini *Martini WILlichii*, *Comitis Archiatrorum*; aliorumque Virorum complurium excellentium sensi obviam benevolentiam: quorum Virorum candor & integritas animum meum sæpissime reficiebant restituebantque. Præter hos & *KUNKELII*, Viri in *Chemicis* exercitatissimi, *Vitrique Rubri pellucidi invento* percelebris, pergrata fuit comitas, qui mihi multa, domi suæ, ingenii studiique sui ostendit documenta. Nam ut de elegantissimo illo *Vitro* nihil dicam, exhibuit & aliud ad instar marmoris varium, *Tabellasque gypso expressas*, effecta etiam *nativa Mineralia*, *Argentumque* veluti e saxo nativum, tam vero similiter in *fila* ductum, ut genuinum etiam mihi videretur. Ad hæc, quæ ad *Chemiæ* proprie spectant, *Mercurium Lunæ*, sive *Argentum vivum ex Argento* extractum videre illic contigit. Et hinc orta inter nos disputatio de *Lapidis Philosophici* vera confectione, quæ quidem aliis forsan videbitur ridicula, nonnullis autem non adeo improbanda. Ajebat enim Vir harum rerum indagator sagacissimus & indefessus, *Aurum* se in tria sua reduxisse principia, quæ quidem *Mercurium* statuebat, *Salem* & *Terram*, e quibus cum bina conjungeret, nihil se effecisse: sin cuncta adunasset, *Aurum* se recepisse purissimum, quale ante fuerat: unde colligebat, nulla alia esse, unde illud constitueretur. Huic quidem, quod ad *Auri vulgaris* compositionem non multum refragatus, quod

quod ad *Mercurii Philosophici* intellectum, eodem illum, atque alios, in errore versari respondi, qui *currentem Mercurium* quærunt *corporeum*, cum *Philosophicus* merus sit *Spiritus*, de quo me fusius & egisse jam publice, & cum favente volenteque Numine post pluribus acturum subjeci. quin & his incitatus experiri statui, quod jam tenere me putabam: & profecto ita, quæ conatus sum, ex voto succedere, ut, nisi me certa fiducia, quovis loco facultatem operi manum ultimam adhibendi non defuturam, decepisset, absoluturum me illic totum opus fuisse, etiam nunc credam. sed quod discedendi tempus aderat, jam ferme peraeti *Lapidis* materiam in plateam projecit, cujus facti velut ultrix Fortuna nunquam deinde reparandi erroris occasionem voluit concedere. Sed his omissis, quæ aliis incredibilia occurrent, ad Serenissimum ELECTOREM revertendum est: cui *Potsdamum* reversus & gratias egi quam potui exquisitissimas, &, quid vidissem, exposui. Paucis autem diebus istic loci adhuc retinebar, valedicere ELECTORI Serenissimo & Viennam discedere percupidus.

Non fraudabo hic interim loci sua laude vere Nobilem Virum, Dominum *Dodonem*, *Baronem de KNIPHAUSEN*, quem memoravi paullo ante, in quo non modo eximiam *Naturæ Arcanorum*, & interioris *Sapientiæ* cognitionem; sed & animum sublimem, generosum, & natalium splendore dignissimum eo magis suspexi atque exosculatus sum, quo ab consuetis Aulæ vitiis erat remotior, integritatisque & bonarum omnium Artium cultor fautorque absque ullo ostentationis fucō sincerior atque incorruptior. Hic enim non *Clivis* modo ante, sed & nunc temporis hic locorum omni me benevolentiae & humanitatis genere profecutus ita comitatem suam, solitamque erga Bonos omnes facilitatem, dignitatis morumque gravitate temperavit, ut mihi PRINCIPIS sui virtutes animi quamproxime videretur æmulari. Certe eruditorem sermonem cum de *Theologia*, tum de *Chemia* vix alibi audivi, quam quem laudatissimus hic Vir mecum aliquando habuit; at illum hic referre nec animus, nec tempus est. Et huic quidem *Fossilia* quædam ab Amicis accepta, vel e *Fodinis* a me allata, non incuriosa, levidense grati animi munusculum obtuli: uti & expertissimo Chemico, Doctori THEUERLIN, *Vitrioli albi nativi clarique*, uti & *viridis*

dis pellucidi perinsignis , atque item *cærulei Gossariensis* aliquantulum , a quo & nonnulla didici , quæ quidem etiam nunc profunt.

Nec oblivisci fas est Nobilis *Poloni* , *Bonaventurae* KUR-18
NATOVII , cujus humanitati singulari , quod multa , quæ ad 19
Polonorum mores spectant , didicerim , acceptum fero. Nar-
rabat Ille inter cæteros , quos cædebamus , sermones : Nec 20

“ REGEM nec *Reginam* , nec , dum Pater viveret , REGIS
“ *Liberos* , *Nobilia prædia* coemere posse. cavisse id sancita
“ lege *Nobilitatem* , ne qua Libertati suæ fraus fieret , coem-
“ tis , a REGE , Nobilium agris ac prædiis , atque ita *Nobi-*
“ *litis* potentia deminuta , REGIS aucta. violari tamen non-
“ nunquam *legem* hanc dolo , per speciem *impensarum* qua-
“ rundam *necessariarum*. sed nec *Extero* id licere , cui neque ad 21
“ *Polonica Nobilitatis* dignitatem consortiumve aditus sit ,
“ etiam si *Nobilem Polonam* duxerit : hanc enim *Extero* , quan-
“ tumvis *Nobili* , nubentem , & *Nobilitatis Polonica* amit-
“ tere prærogativas , & jus *Dotis* , cujus dandæ negandæve li-
“ berum tum proximis Agnatis est arbitrium. *Polonica* nam- 22
“ que *Nobilitatis* decus nec gratia REGUM , nec opum magni-
“ tudine , nec splendore natalium *Extero* acquiri , sed solis for-
“ tibus factis , adeoque præclaris in Remp. meritis. quod si
“ quid contra has *Leges* REX ausit ; vel minimæ conditionis
“ atque potentiæ *Nobili* jus esse obsistendi , seque opponendi ;
“ sicut & in *Comitiis* id pluries evenire compertum est , ubi
“ vel unicus , a quacunque *Provincia* , *Delegatus* , si quid
“ displicuerit , omnia *Acta* intercedendo , sive , ut illi vocant , 23
“ *protestando* , irrita facit & vana. In ipsa vero *Nobilitate* gra- 24
“ duum vix ullum discrimen esse : quin , in tota *Polonia* , u-
“ num tantum *Marchionem* reperiri , quatuorque solum *Co-*
“ *mites* : Et hinc elatum cunctis *Nobilibus* animum ; non , 25
“ *servire se* REGI , sed , *Reip. cum* REGE , dictitantibus ,
“ sive Belli res , sive Pacis negotium fuerit. nec ob-
“ stare paupertatem hisce , quæ vocant , *Privilegiis*. quin
“ & esse REGUM sanguine ortos , qui ipsi agros colant , Fru- 26
“ mentum in foro cuivis divendant : ita se a Principe FEDRO-
“ FIO aliquando *avenam* emisisse , qui ab origine ultima sangui-
“ nis *Principum Veterum Lithuaniae* erat : & alium minorum

“ gen-

“ gentium *Nobilem*, sed divitem, longe *Nobilioris* alterius
 “ opera ad regendos currus usum.

Interea, dum hic hæreo, jubet mihi Serenissimus ELECTOR,
 quod omnium harum rerum me avidissimum sciebat, *Lapides*
tres ostendi, politos & perelegantes, qui *e ligno in lapidem*
mutati fuerant. memineram, me & *Amstelædami*, *lagenulam*
vinariam viticibus intextam vidisse, cujus ea pars dimidia,
 quæ aquæ imposita cum vino fuerat, in *lapidem* induruerat,
 altera pristinam naturam mollitiemque obtinebat, multaque
 apud Virginem tum temporis, insignis ingenii & morum ele-
 gantiæ, *Catbarinam* QUESTIERS alia id genus multa: tum &
 28 cum in *Austria* ante hos annos XXVII. essem, de *Fonte* quodam
Hungariæ inaudisse, qui cuncta in *lapides* mutaret: & quia
 tum sermo inter proximos ea de re cædebatur liberalior, me-
 29 morabatur, nescio quis, PRINCEPS (nam nomen excidit)
omnes humani corporis partes, etiam *intestinas*, in *saxum in-*
duratas, possidere: Ego vero, Comitem Nicolaum SERI-
 NIUM, Heroa illum decantatissimum, mihi retulisse, subji-
 ciebam, cum & Ipse in suo mihi *Cimeliarchio* istiusmodi Naturæ
 delicias, inter alia quamplurima *Artis & Naturæ Miracula*
 30 ostenderet, de quodam *Croatiæ rivo*, qui sibi ipse *pontes* fa-
 bricaret, sensim sensimque ripas incrustando, crustasque eas
 adaugendo, donec assiduo incremento illarum contiguitas ad al-
 teram ripam semet produceret, sic ut & usum *pontium* sæpe
 præstarent, verum onere nimio pressæ conciderent, & in ri-
 vum corruerent.

Gratiis tandem ex more debitoque submissee actis, rogare ex-
 emplum ausus sum *picturæ*, quam in Triclinio quodam illic
 videram; & Serenissimus ELECTOR, pro solita sua clementia,
 liberalissime, suis Se mandaturum, respondit, ut ejus compos
 fierem. Erat ei nemini intellecta, quia *Chemica*; atque hoc
 31 illius argumentum: “ *Hercules* effictus, populo coronatus,
 “ erat cum *Mercurio*, tanquam ultimo adversario, depugnans,
 “ prostrata jam *Venere*, cui suus aderat filiulus mellitulus, sed
 “ tristiculus, *Cupido*: *Mars Veneri* itidem devictus, & tor-
 “ vo adhuc vultu *Herculem* respiciens, armataque ense dextra,
 “ adjacebat: *Neptuno* porro & ipsi dejecto ventrem *Hercules*
 “ sinistro premebat pede, & hinc, velut exanimis, cum pro-

G

“ jecta

jecta ad latus lagena, unde vinum rubrum ad instar sanguinis effluxerat. Aderat e coelo *Pallas*, *Herculi* VICTORI lauream porrigens. Quamquam vero exemplum *picturae* illius necdum obtinuerim, curabo tamen per Amicos, ut nanciscar; una cum *Priapi*, cujus supra facta mentio, delineatione.

Potsdamum ipsum quod attinet, oppidulum est haud magni precii; at *Palatium* Serenissimi ELECTORIS eximium est & magnificentissimum, elegantissimeque exornatum excultumque: ita ut cum praestantissimis *Germaniae* comparari facile possit. Situs ad *Havelam* flumen est amoenissimus; mons ad latus, in quo *vineta* nonnulla, & inclusa *feræ*; tum porro *silvae* frondosae: ab altero latere spatiosi *campi* & ulterius *colles*, in quos e *Palatio* peramoenus prospectus est. in proximis *Silvis* magna, praeter alias *feras*, copia est *vulpium*; & hinc ex iis captis voluptas non ingrata spectantibus, cum in area interiore *Pala-*³²
tii, ex parte linteis obsepta, ad ducentas saepe e caveis emissae, dum fugere volunt, reticulis exceptae in altum jaciuntur, atque ita bis terque circumvolatae humi, non quidem exanimis, verum stupefactae, decidunt; mox recreatis paullulum viribus iterum in cursu excipiuntur, donec tandem omnes defectae viribus & animis corruant, atque exinde interficiantur. Hic enim ludi finis est.

Tandem denique valedicendi facultate praebita, Serenissimo ELECTORI postremas gratias egi, quas debui, votisque omnibus felicitatem perpetuam apprecatus ab OPTIMO PRINCIPE benevole dimissus sum: qui mihi ccl. *Imperiales*, pro *Nummis* Ipsi donatis allatisque, numerari iussit. *Potsdamo* discedens *Berolinum* me contuli, ibidemque PRINCIPI ELECTORALI officia mea inter valedicendum offerens, donum lx. *Imperialium*, xenium propempticum, in Ipsius Serenitatis memoriam, cum felicis itineris appreciatione retuli. Infelicissimo vero Principi LUDOVICO, quod tum forte abesset, per literas vere ultimum Vale dixi: eodemque coram officio Amicis meis, imprimis DANKELMANNIS Fratribus, praestito, postridie ducens per *Saxoniam* & *Bojohamiam* iter ingressus, *Viennam* versus profectus sum. Καὶ τὰς μὲν ἐν ταῖς. Vale Vir Celeberrime. dabam *Berolini* A. D. Kal. Martii, anni a N. C. clō. lcc. LXXXVII. HENR.

HENR. CHR. HENNINI

Annotationes & Observationes ad Epistolam II.

1. **C**um elegantibus nonnullis Nummis antiquis.] Hi sane omnes , quos recenset , rarissimi sunt. HOSTILIANI illi ex ære nummo non abludit ille apud FOYVAILLANTUM in *Numism. Colon.* P. II. p. m. 208. ubi legitur in adversa facie : Γ. ΟΥΑΑ. ΟΥΤΙΑΙΑΝΟC ΚΥΙΝΤΟC ΚΕCΑΡ. Caput HOSTILIANI nudum. in aversa facie : ΑΝΤΙΟΧΕΩΝ ΜΗΤΡΟ. ΚΟΛΩΝ. i. e. μητροπόλεως κολωνίας. in area notæ S. C. & Δ. E. mulier turrita insidens rupibus in templo tetrastylo , pro pedibus fluvius emergens : notans Genium metropolis firmissime munitæ ad clivum montis *Silpii* , ex cujus imo emergit *Orontes* fluvius. Adde HARDUIN. *Num. Ant. Illustr.* p. m. 53. 54. in TOLLII nummo τὸ ΜΗΤΡΟΚ. posset legi forsan Μητροκολωνία. Obiter autem monendus est Lector in *Cimeliarchio Electorali* nummos , quos TOLLIIUS hic ait se intulisse , non omnes reperiri. Nummus qui *Venerem* & *Psittacum* refert , æreus est , non aureus ; nec *psittacum* , sed *columbam* refert. GORDIANI ille cum epigraphe COL. PTOLEM. non hujus , sed ELAGABALI videtur. VABALLATHUS in aversa parte non GALLIENUM sed AVRELIANUM præfert. Horum vero Nummorum figuras nobis in *Theaur. Elect. Brand. T. II.* delineabit doctissimus LAUR. BEGERUS , ex cujus ad me humanissimis literis hæc didici.

2. Binos *Argenteos* , quibus *Aurum* ita infusum , & seqq.] Ipse TOLLIIUS suorum hic verborum sit clarior Interpres in *Manuduct. ad Cel. Chem.* p. 10. ubi ait : „ Fiat *Regulus* (scilicet *Antimonii stellatus*) *Martialis* , „ *Solaris* vel *Lunaris* : & alterutrius particulam in nummum candentem , „ supposita lævi testula , injice , *Solaris* in *Argenteum* , *Lunaris* in *Cupreum*. „ Exhalabit *Antimonium* , & si *Solarem* injeceris , *Aurum* elegantissimo Saturo colore rubeo totum nummum *Argenteum* obducat , „ partemque intus tinget , totumque nummum penetrabit : quod ipsum „ accidet , excepto colore , si *Lunari* usus fueris *Regulo*. Nam & tum „ utraque ex parte transiisse *Argentum* Monetam *Cupream* videbis , seque „ ostentare. Quod si vero nummus *Argentens* , cui *Solaris Regulus* impositus est , ita in testula collocetur , ut alter eum parvo interstitio discretus tegat , nec cinis illabi possit , superior aureo colore ab exhalante , „ cum *Antimonio* , *Auro volatili* obducat : qua ratione ad multo efficacius *Aurum Potabile* vulgi perveniri potest , & verum illud *Philosophorum* intelligi. Hujus ego utriusque generis binos Nummos elegantissimos Amicis hic pluribus ostendi : & , cum in *Italiam* tenderem , „ Beger-

„ Berolino transiens Potentissimo ac Serenissimo Electori FRIDERICO GUI-
 „ LIELMO Magno, laudatissimæ memoriæ, Domino, cum viveret, meo
 „ Clementissimo, & omnium Elegantiarum Amatori maximo, dono
 „ dedi.

3. *Cervina Calvaria cum Cornibus.*] Talia plurima passim reperiuntur in Museis Principum. Sic Oliger JACOBÆUS *Musei Danici Regii I. 3. p. m. 5. in Figuris Tab. IV. num. 1. 2. 3.* exhibet tria ejus notæ, ut TOLLII conjectura de *Venatorio* hac in re dolo non omnino sit vana; sed & ipsi *Cervi* sæpe cornua tenerioribus arboribus intrudendo abruptunt.

4. *Pinacotheca Augustissimi CÆSARIS Bohemica.*] Vide *Epistolam III. in medio* circa num.

5. *Rerum omnium antiquarum & elegantium Amator summus.*] imo & rerum Naturalium, Curiosarum, Rariorum, Animantium. neque hæc dicuntur per morem adulatoriæ ἀνζησιῶν, aut aulicæ artis blandiendi Magnatibus, sed ex vero. Ita in *Eph. N. C. Dec. II. An. 5. 1687. Obs. 1.* per Archiatrum suum Christianum MENTZELIUM cum Medicis communicavit, *Vulnus ventriculi ultra undecim annos apertum, superstitie Viro*; quod Ipse exploraverat suis oculis. *Obs. 2.* retulit, de stagno *Quæstura* Insterburgensis, prope oppidum Kauten, in Borussia, alternis triennii sponte piscoso & frugifero. Idem jussit, *Obs. 3. Alces monstruosum partum delineari & perscribi.* Sic seq. *Ann. 6. Obs. 1.* ipse reperit *Aetiden siliceum, rarum*, cum exercitum per *Holsatiam* duceret: *Obs. 2.* invenit *Chelonitidem*, eodem in itinere: quorum lapidum figuras ibi vide. Talia in vita privata & familiari Maximi PRINCIPIS potius commemorari decuisset, quam laudabile hoc studium silentio transire, aut narrare loco ejus, quibus cibus lubentius vesci sit solitus, aliaque ejus notæ, nec cognoscendi voluptate jucunda, nec exemplo necessaria.

6. *Inscriptiones.*] Ex fine dubio erunt *Gothica*; miror autem eas necdum a patriarum Antiquarum amante aliquo Viro Docto descriptas accurate & illustratas.

7. *Regi suo baculum impegisse, &c.*] Non abludit hoc a C. Lælii ad Syphacem Legati stratagemate, qui quosdam ex Tribunis & Centurionibus, per speciem servitutis ac ministerii, Exploratores secum duxerat, ex quibus L. Statorium, quia sæpius in eisdem castris fuerat, quidam ex Hostibus videbantur agnoscere: occultandæ itaque conditionis ejus causa, baculo, ut servum, castigavit; narrante FRONTIN. de *Stratag. I. 1. §. 3.* Idem, in exploranda *Canischa*, imitatus stratagma nostro ævo narratur Heros Nicolaus SERINIUS. Porro quod narrat TOLLIIUS, *Vandalis* istis esse *Regem Gentilem*, in eo conveniunt cum *Curlandis Rusticis*, apud quos etiam nunc supersunt *Reguli*, quorum Majores ante *Germanorum* adventum

tum Lettis imperarunt. Rosin. LENTIL. in Memorabil. Curlandiae, inter Eph. N. C. Append. Dec. II. An. x. sive 1692. p. 119.

8. *Nec contentiosum.*] Unde TOLLIIUS hoc acceperit, quæro. puto, eum non satis assecutum fuisse vim vocis Germanicæ, quæ est tadelhaft. Sic enim in Testimoniis publicis honestioribus, nostratibus: Geburts-brieffen / quæ isto in tractu, & in Vestfalia, pro more, illis, qui ad opificia discenda assumuntur, aliisve petentibus dari solent, sæpius ipse insertum & additum legi: daß er von keinen Benden noch tadelhaften Leuten herkommen: quæ significant: τὸν δὲ ὄντα non esse a Vandalis oriundum, nec ex ea gente, quæ opprobrio esse possit. Vestigia hæc sunt prisca Germanorum odii, quo subactos Vandalos prosequerentur: eodem modo, ut Slavias gentile nomen, in servi & abjecti mancipii cujusvis nomen transit.

9. Eorum quoque idiomate &c.] Hoc enim Borussorum Veterum diversissimum est a Germanico, quo utuntur alias cæteri incolæ.

10. *Schmælnitzii*, &c.] Vide de hac metamorphosi dicta Epistola I. & in Annot. num. 13. & Epist. V. ibique Annot. num. 60.

11. De Lapidibus illis, &c.] vide Epist. I. ibique Annotata, num. 36.

12. HENDREICHIIUM Bibliothecæ Præfectum.] TOLLIIUS sæpe nomina Germanorum Gentilia mirifice scripserat, quæ passim suæ veritati restitui. sane Electoralis Bibliothecæ Præfectus est Christophorus HENDREICHIIUS, V. Cl. qui anno 1687. dabat Notitiam Bibliothecæ Electoralis, Berolini, ex cujus dedicatione, quam solam habeo, disco in ea mss. Codices, variis Europæ, Asiæ, Africæ Linguis, 1618. pictos sive penicillo, sive callo, 115. junctim Volumina numerari circiter 20600. si libros spectes, exhiberi posse 90000. Atque utinam Vir hic optimus potuisset nobis dare, quas minabatur specimine edito Pandectas Brandeburgicas!

13. Orientalium Librorum:] maxime Sinensium: & quidem non ad solam inutilem pompam, verum & usum. Nota sunt eruditissima scripta & opera Virorum in hoc studio admirandæ industriæ Andreae MULLERI & Christiani MENTZELII.

14. Quibus & ego plures, quam ducentos; & seqq.] Inter hos mihi sæpe TOLLIIUS narravit, eximios maxime fuisse, aureum JULII CAESARIS DICTATORIS, cum HIRTII in aversa parte epigraphæ; AEMILIANVM ex ære, Tridentemque priscae Reipublicæ antiquissimum; item binos, nescio jam quos, ab Amplissimo CUPERO sibi quondam donatos.

15. TRAJANVM.] Maximi semper solebat facere & æstimare TOLLIIUS hunc Nummum, quem ipsi Fors Fortune in Gallia per Rusticum obtulerat, integerrimum, pulcherrimum, majoris moduli, æreum, rarissimæ, & absque ulla falsi suspitione, nobilissimæ Inscriptionis. memini, ducentos

unciales sæpe voluisse huic Nummo imputare TOLLIVM ; aiebat enim Sibi
 Illustrem SPANHEMIUM , Principem in hac eruditione Virum , *Clivis* ali-
 quando confessum esse , unicum hunc nummum , ab omni fraudis suspi-
 cione alienissimum , sibi hætenus ejus commatis visum : certe nullum
 aliud , vel in *Cimeliarchiis Principum* , vel in impressis *Nummariorum li-*
bris exstare exemplum novi. Aversa Nummi pars ; nam & ipse Nummum
 non semel jucundo spectaculo perlustravi cum TOLLIO Nostro adhuc pos-
 sessore ; non , quam nunc Sibi Magni Reges præcipuam gloriam ducere
 solent , VASTATORI , aut EVERSORI ; verum LOCVPLETATORI ORBIS
 TERRARVM consecrata *Senatus Consulto* erat , addito consueto laudatissi-
 mæ Liberalitatis Symbolo : quod , una cum hac ipsa inscriptione , in ra-
 rissimo item HADRIANI Successoris Nummo exstat , & præter cæteros ab
 eruditissimo *Joh. VAILLANTIO* cum literato Orbe communicatum est :
 verba ejus , ex libro *de Numism. Imp. Rom. ereis Romanis* , in *Hadriano* ,
 in ordine literæ L. p. m. 66. ed. 1. hæc accipe : „ LOCVPLETATORI.
 „ ORBIS. TERRARVM. Imperator togatus sedens in substructione , ante
 „ quem figura muliebris effundit e cornu Copiæ pecuniam , quam duæ fi-
 „ guræ , in imo sitæ , excipiunt sinu. Hic nummus primi moduli apud
 „ *Fabr. CHIARI Romæ* inter præstantissimos & rarissimos recensetur. hæc
 Ille. hoc autem HADRIANI nummo confirmatus Vir idem Illustris , *E-*
zechiel SPANHEMIUS , in consummatissimo *de Us. & Præst. Numism.* Com-
 mentario , Diff. IX. p. m. 812. AUSONII locum , in *Gratiar. actione ad*
GRATIANUM Imp. sub finem , ed. *TOLLIANÆ* p. m. 730. ubi de Libera-
 litate TRAJANI agit , cum eaque GRATIANI munificentiam comparat ,
 corrigere ita tentavit , ut „ vel HADRIANUM pro TRAJANO omnino repo-
 „ neret , vel inter AUSONII *μνημονικὰ ἀναρτήματα* hoc referret. at audiamus
 AUSONIUM : Neque vero unum aliquod bonum , ait ad GRATIANUM ,
 uno die præstas ; sed indulgentias sæculares per singula horarum momenta mul-
 tiplicas. vel illud unum cujusmodi est , de CONDONATIS RESIDVIS TRIBV-
 TORVM ? quod Tu quam cumulata bonitate fecisti ? Quis unquam Impera-
 torum hoc Provinciis suis aut uberiore indulgentia dedit , aut certiore secu-
 ritate prospexit , aut prudentia consultiore munivit ? Fecerat & TRAJANVS
 olim : sed partibus retentis , non habebat tantam oblectationem concessi debiti
 portio , quanta suberat amaritudo servati. Illustris SPANHEMIUS l. l. p. m.
 815 subjicit : „ Digna utique Munificentia Romano PRINCIPE , seu
 „ Parente Publico , & vel quo nomine LOCVPLETATOR ORBIS TERRA-
 „ RVN dici merito potuit HADRIANVS , prout in antiquo Nummo voca-
 „ tur. ita Ille. verum TRAJANI nummum hac inscriptione Vir Illustris
 tum necdum viderat. Sine dubio vero is in illius TRAJANI Liberalitatis
 memoriam cusus fuit , quippe quæ ad universas Populi Romani Provincias ,
 sive Orbem Terrarum , ut tum loquebantur , pertingerit. Ut autem omnis
 alienæ gloriæ invidentissimus obscurator HADRIANVS fuit , & ambitiosissi-
 mus

mus interverfor ; ita & Paternæ laudis monumenta , vel nomen suum substituendo , vel imitando , vel diruendo , vel supprimendo & obliterando obterere conatus est : cujus animi nimium sane jejuni praviq̃ue luculentissimum indicium est Pons ille magnificentissimus TRAJANI *Danubianus* , quem HADRIANUS , præcludendum ad *Romanas* per hunc Pontem Provincias aditum prætexens , vixdum absolutum dirui jussit. Adeoque & Nummus similis TRAJANI ab HADRIANO ad exemplum cusus est Decessoris : unde etiam non inepta conjectura duci potest , eundem HADRIANVM in RELIQUIS etiam VETERIBVS CONDONATIS aut ABOLITIS , quem nummum depingit SPANHEMIUS *l. l. p. 811.* æmulatum esse TRAJANI Liberalitatem , suppressis , qui forte hujus argumenti , TRAJANI nummis , aut etiam longa temporis injuria perditis ; cum tam insignis nummi nostri , de quo agimus , unicum nunc in Orbe Terrarum exstare videatur specimen : quod autem uni accidit , id pluribus evenisse , non adeo a verisimilitudine alienum remotumve est. Hæc quidem mea TOLLIIQUE nostri fuit sententia. Cl. BEGERO , ut ex Ejus ad me literis hoc addam , *Numisma* hoc *genuinum* non videtur , quod averfa pars HADRIANO debeatur.

16. *Duo Coss. Romanorum Signa.*] At Cl. BEGERUS ad me scribit , se hæc non vidisse , adeoque forsan Cl. TOLLIIUM hoc nomine alia quædam designavisse : item ait , Imagines Conjugum *Clivis* allatas , non ex *mar-more* , sed opere *figulino* esse , & in *Chypis* proflare.

17. Me fufius & egisse jam publice.] scilicet in *Sapientia Insan. p. 21.* & 28. Cætera , quæ promittit , forsan erunt per mortem Auctoris cum cæteris destinatis sufflaminata. ne quid dissimulem , sentio hæc ænigmata Chymica esse sexcenties obscuriora numeris Pythagoræis , ideis Platonicis , nugis Gnosticorum ; quare semper meo TOLLIO , cum viveret , Auctor fui , ne blandiretur amabili ipse insanix. profecto , si usquam , certe hic

*Turpe est , difficiles habere nugas ;
Et stultus labor est ineptiarum.*

Si tamen Alchymistarum Mysteria propius nosse desideramus , ea perspicue explicabit , sic fas est credere , *Petrus Johannes FABER* , in *Tract. ad Ser. Duc. Holf. FRIDERICUM* , de rebus Chymicis , ex Museo *Gabr. CLAUDERI* , in *Append. Eph. N. C. Dec. II. An. 8. sive 1690. p. 73-121.*

18. KURNATOVII.] Hanc malui Latinam inflexionem , quam quæ τὸ SKY exprimit , ut vulgo fieri video. mihi placet sequi SARBIEVIUM , *Polonum* , qui nomen suum SARBIEWSKY ita flectit Latine. idem itaque in Aliis , licebit ejusdem notæ , in quibus scilicet commode fieri potest , atque ex KURNATOWSKY facere KURNATOVIVM.

19. Ad

19. Ad Polonorum mores.] Quoniam TOLLIIUS Noster curiositate elegantiori non indignum putavit, ista minus nota Nostratibus annotare, nec venustæ urbanitatis Lector indignabitur, si & ipse minus nota plura huc congesse. Sic α. Peregrinis nullus ad munia & honores Sacros Profanosve est aditus; quod confirmatum in *Comitiis Jedlinensibus & Warsaviensibus*, FREDRO de Gest. Polon. sub. Henr. p. 81. PIASEC. ad an. 1598. p. 186. JANUSSOV. Constitut. III. 5. β. Item nec Civibus Urbium, HARTKNOCH. de Rep. Pol. II. 1. p. 227. γ. nec Spuriis indigenarum Nobilium. hinc atrocissima injuria, Nobilem legitimo toro natum *Meretricis Filium*, aut Matrem ejus *Meretricem* traduci: poena est LX. *marca grossorum*, addita hac solenni publica palinodia: *Id quod sum locutus, mentitus sum sicut canis.* Joh. HERBURT. de FULSTIN. Statut. Regn. Pol. p. 274. tit. Nobilitas. δ. nec Nobilibus, qui Bona Terrestria, quæ vocant, non possident: ε. nec ad Satrapie dignitates superiores admittitur, nisi qui eo ipso in Tractu Bona Terrestria possidet. CROMER. de Orig. & Reb. Gest. Polon. lib. XIII p. .. ζ. Soli Nobiles Bona Terrestria, sive Villas, Prædia. Agro extra Urbes possidere possunt. Constit. JOHANNIS ALBERTI an. 1496. SIGISMUNDI SENIORIS an. 1538. SIGISMUNDI AUGUSTI an. 1550 ap. JANUSSOV. l. l. VIII. 2. p. 103. η. hinc nec Plebeji, nec Collegia, nec Communitates in urbibus *Poloniae & Lithuaniae*, aut hereditatis aut hypothecæ jure, talia bona acquirere possunt; si tamen ea sibi comparent, eo ipso jacturam eorum faciunt. Const. an. 1611. *ibid.* p. 14. Diar. Comit. ad diem 28. Martii an. 1538. Cracoviatamen, Vilna, Leopoldis, Urbes Principes, per specialia privilegia, Bona Terrestria acquirere, Comitibus interesse, symbolas suas conferre possunt. Const. ann. 1611. 1676. ap. HERB. p. 29. item Indigenæ *Prussici*; *Prussia* hinc Civitates majores in Electione REGIS pari cum cæteris Ordinibus jure utuntur: Ad Comitibus autem Generalia non mittunt Delegatos, quia extra *Prussiam* de sua Rep. consultari nolunt. Pact. Incorp. *ib.* p. 15. 16. Privil. SIGISM. I. an. 1530. PIASEC. ad an. 1632. HARTKN. l. l. II. 5. p. 610. θ. Nobilem censer, qui Patre Nobili, Matre populari natus sit, si nobiliter vixerint Parentes, colligitur ex HERBURT. l. l. 274. ι. Honorum titulos ab externis Principibus sibi collatos *Poloni* aspernantur. FREDRO l. l. p. 75. & seq. HARTKN. l. l. II. 5. p. 578. & seq. κ. ne quidem Causæ patronus ex plebe ad causam orandam in Judiciis Terrestribus & summi Tribunalis admittitur, sed tantum in Judiciis, quæ vocantur *post Curiam*. ex *Matthia DOBRAKIO*, HARTKN. l. l. p. 605. λ. Nobilitas per semet ipsa, omnis, admissis etiam non possessionis, ut vocant, sine Delegatis Provincialibus, in Campo Electorali Regem elegit. μ. Nobiles in suos Rusticos, quos *Kmethones & Clophos* vocant, absolutum imperium habent & jus vitæ ac necis. FREDRO *Fragm. Polit. num.* 14. p. 297. frustra per leges servili & miseræ turbæ consulere volentibus Regibus, HERBURT. l. l. tit. *Kmetho* p. 252. & seq. maxime CASIMIRO M. ideo per ludibrium

dibrium Plebejorum & Rusticorum Rege dicto, PISTOR. in Corp. Scriptor. Polon. Tom. I. p. 119. graviter colonorum oppressionem, graves & quotidianos laniatus querente WARSEWIC. de opt. Stat. Libert. p. 118. his ipsis verbis: *vitam hi inopem & miseram ducunt, sine foro, sine iudice, sine lege, addam & sine Rege & Religione aliquando, cum pecudum more etiam diebus sacris laborare cogantur.* v. Improlis Possessoris Bona a morte Rex jure Caducitatis non potest alteri conferre, si Cognati usque ad gradum octavum inclusive supersint, qui tum heredes fiunt *Constit. SIGISM. III. an. 1588. ap. HERBURT. l. l. p. 458. o.* Sterilibus Nobilibus bona sua ante mortem alienare licet. *Constit. SIGISM. AUG. 1596. ap. Paul. SZERBIC. Constit. II. 8. p. 127. π.* Extranei in bonis Nobilium decedentis sine herede, bona Dominus fundi jure sibi vindicat. *Constit. an. 1588. ap. HERBURT. p. 458. ρ.* Nobiles possessionati jus fodinarum Salis & Metallorum in propriis fundis repertarum habent, non Rex. *Constit. STEPHANI R. an. 1570. l. l. p. 255. & 377. Statut. Lithuan. in Additamentis l. l. ad Cap. 3. art. 2. σ.* Domus Nobilium in agris & urbibus asyli jus habent: itaque facinorosi in eas fuga elapsi ibidem arrestari possunt, non vi inde extrahi; sed jure repetiti extradi debent, ne sceleribus sit paratum perfugium. *Constit. an. 1588. p. 466. & an. 1611. p. 24 Stat. Lithuan. c. 3. art. 49. τ.* Nobilis, criminis reus, nec a Iudice, nec ab ipso Rege prehendi, in carcerem duci, aut bonis publicatis condemnari potest, nisi citatus & jure convictus. *Constit. CASIM. JAGELL. an. 1454. ap. HERBURT. p. 279. & SZERBIC. l. l. II. 8. p. 227. υ.* Nobilis, ad Privati delationem, etiam super perduellionis aut proditionis crimine, nisi actore certo, non punitur. *Stat. Lith. c. 1. art. 2. φ.* Nobilis proscriptus aut capitis reus captus, a nullo Magistratu potest supplicio affici, sine Regia informatione. *PIASEC. Chronic. p. 16. χ.* Homicidii crimen exigua poena Nobiles luunt. audi & mirare ipsissima verba ex *Constit. CASIMIRI M. Quamvis occidens hominem, secundum Dei & Legum sanctiones esset capitali poena plectendus; Nos tamen rigorem illum temperantes statuimus, quod occidens Militem (i. e. Nobilem) triginta marcas parentibus, pueris vel amicis solvere teneatur.* ubi tacite impune transmittitur plebeji caedes. at an 1581. sancitum, ut si Nobilis Plebejum interficiat, itidem xxx. marcas solvat, quarum xv. Domino interfecti & xv. uxori liberisque occisi dentur. *ap. HERB. p. 372. ψ.* At caedes perpetrata intra mille passus ab eo loco, in quo Rex degit, capitalis est: non item, si Rex post caedem ante perpetratam, illuc loci accedat; tum enim homicida liberatur ordinaria multa pecuniaria; sed e contrario si tamen vulnerarit lethali quem vulnere Rege praesente, & Rege digresso vulneratus demum moriatur, tum mortis est reus. *Petrus ROYZIUS MAUREUS, Al-cagnicensis Hispanus, sed Regius in Polonia Consiliarius, Decisio. Lithuan. I. num. 239. p. 23. ed. 1570.* qui plura alia Polonis Lithuanisque in jure singularia habet. ω. Nobiles non pendunt tributum *Poradlne* dictum, ex

H

Constit.

Const. LUDOVICI Hungari ap. JANUSSOV. *lib.* IV. *Privileg.* p. 319. NEUGEBAUER. *Hist. Pol. l.* III p. 204. & ex *Const.* SIGISM. II. JANUSSOV. *l. l.* αα. Nulla telonia solvunt Nobiles aut vectigalia de armentis, frumentis, cæterisque rebus venum exponendis ad alia loca avectis. ex plurimis *Constit.* 1569. 1576. 1587. 1588. ap. HERBURT. p. 475 ββ. Bona Nobilium libera sunt a stationibus militum, sive metatis, sub poena infamiae in transgressores redundatura. *Const.* SIGISM. III. an. 1588. *l. l.* p. 480. JOH. CASIMIRI an. 1650. γγ. Rex ipse in itinere apud Nobiles nullas se habiturum stationes lege lata promissit. *Const.* an. 1374. & 1433. ap. HERB. *l. l.* tit. *Stationes* p. 466. & *seqq.* δδ. Nobilium quoque clientes, domestici, subjecti, cum propriis rebus iter facientes, nec telonia, nec foralia pendunt. *Const.* an. 1550. *l. l.* p. 3. εε. quod extensum quoque ad *Borssos* tam Nobiles, quam Plebejos, *Poloniae* aut adferentes, aut avehentes bona mercesque. *Const.* an. 1587. *l. l.* p. 375. ζζ. At si, urgente necessitate, in Comitibus Generalibus, unanimi consensu, ad certum tempus, *Vectigalia* imperentur, nemo ab iis pendendis excusatur. *Constit.* an. 1629 p. 18. an. 1631. p. 14. tit. *Evecta*: ap. HERB. ηη. Recens creati Nobiles, sive Novi homines, ad dignitates & magistratus non provehuntur in tertiam usque progeniem, nec legationes obire possunt. vide *Pacta Conventa* JOH. III. Sunt autem Magistratus alii *Majores*, ordinis Senatorii, *Archiepiscopi*, *Episcopi*, *Palatini*; *Castellani* &c. alii singulorum Districtuum, ut *Succamerarii*, *Capitanei*, *Judices*, *Subjudices*, *Notarii Terrestris* & *Castrenses*, item horum omnium Vicarii &c. item *Abbatia* & *Canonicatus* solis Nobilibus patent, excepto certo *Canonicatum* numero pro *Doctoribus Theol. Jur. & Med.* qui *Professores* simul sunt. *Const.* JOH. ALBERTI & *Aliorum RR.* ap. HERB. p. 21. 25. 35. θθ. Novi Nobiles, præter ordinarias Contributiones, quas per Comitibus communi Ordinum consensu in Declarationibus *Palatinatum* promissas pendit antiqua Nobilitas, extra ordinem insuper peculiares addere debent. V. *Universales* an. 1613. 1620. &c. Unde apparet, Novitatem illic iniquis haberi conditionibus, nisi vel meritorum in Remp. magnitudine, vel adoptione in Optimatum antiquorum gentes & arma gentilitia, quasi deleatur & antiquæ Nobilitati exæquetur. *Const.* 1676 *l. l.* p. 59. & *seq.* ιι. Hæc autem Nobilitas nova olim in Comitibus Generalibus a Rege & Ordinibus petebatur, & Ordinum consensu ac approbatione a Rege indulgebatur: at ex *Const.* SIGISMUNDI III. an. 1601. 1617. Candidatus eum honorem prius in præcedentibus Comitibus petere debet, & insuper debet in Generalibus Comitibus a Nunciis Terrestribus commendari. ap. HERB. *l. l.* p. 11. & 748. κκ. Singularis est Polonorum mos, inter alias amoris & reverentiæ ceremonias, frontis vocabulo, *czolo* dicunt, omnem devotionem in salutationibus responsionibusque compromittere, eandemque frontem non segniter mensis, quibus adsident, vel adstant, in affectus signum alidere.

lidere, ita *Sim. Joh. ARNOLD.* ad *Joh. SELDEN. Titt. Honor. I. 3. §. 3.* Plura apud laudatos Auctores singularia in *Rep. Poloniae* occurrunt, in quibus nos etiam adjuvit industria *Joh. Frid. HOMMELII*, qui de *Indigenatu Poloniae* dissertavit *Lipsia 1698.* Lector vero æquus veniam dabit vocibus subinde minus Latinis, quibus usi sumus, ut semibarbaris, quorum major numerus, intelligeremur.

20. Nec REGEM &c.] nec Ejus Fratres, Nepotesve, quamdiu in vivis est *Rex*, spe potiundi dignitatum publicarum gaudent. promisit id lata lege *LUDOVICUS an. 1374.* confirmavit *ULADISLAUS JAGELLO*, Aliique Reges. *FREDRO Hist. Henr. p. 230. PIASEC. ad an. 1624. p. 368.* imo in Pactis Conventis promittunt Reges, quod velint omnes Consanguineos Collaterales eodem jure censere, quo reliqua Nobilitas *Polona* censetur. vide ex. gr. *Pacta Conv. JOH. III.*

21. Nec Extero id licere, &c.] nisi Nobilitati, ut diximus, adscribi uti indigena meruerit. Verum tamen notum est, Exteros Principes æque ac indigenas Candidatos, quos *Piaſtos* appellant, posse Regiam dignitatem ambire. Errat enim *BODIN. de Rep. V. 5.* eumque secutus personatus *Franc. MARINIUS de Scop. Reip. ol. c. 4. p. 80.* *Piaſtos* lege publica arceri Regia dignitate. sed ubi rerum testimonia loquuntur, quid opus est verbis?

22. *Polonica* namque Nobilitatis &c.] accipe cum grano falis, & redi in memoriam modo dictorum. ex *Moscovia* enim *Polonis* adoptati sunt *Kneſſi* seu *Duces OGINSCHII*, *MASSALSCHII*, & *POLUBINSCHII*: Vide *Simon. OKOLSK. Orb. Polon. T. II. p. 43. & 218.* ex *Germania* *FRANCISCUS HERMANNUS Saxoniae Dux an. 1652. Const. ejus anni ap. HERB. p. 28. Vespas. a KOCHOW KOCHOWSKY Annal. Polon. Clim. I. p. 344.* ex *Britannia*, *Henr. de GORDON, Marchio Huntleus an. 1658* ex *Moldavia*, *Stephanus Petrus, PALATINUS Moldaviae, an. 1676* ex *Dacia*, *Andreas & Balthasar BATHOREIAN. 1588.* & *Andreas BATHOREUS* alius sub initium hujus sæculi. adoptati sunt etiam *Comites GORÆ, BOGURI, GOZIEMBÆ, ZAREMBÆ, BILATOVICÆ, MANDUCÆ, BRODI, WIERZBNA, LARISSÆ, ROGALÆ de BIBERSTEIN, SLOPIÆ, CZARNCOVIÆ, UCHANSCHII, CEMBOCHII, TROMBKII, LABISZINI, GULCZOVII, SZAWINII, SCHAFGOTSCHII, Alii. HARTKN. de Rep. Pol. II. 5. p. 576. KOCHOWSK. l. l. p. 345.* inter *Barones*, ex *Marchia Brandeburgica* *Polonica Nobilitatis jure donati, Otto L. B. de SCHWERIN; Joh. L. B. ab OVERBECKE, Const. an. 1658. p. 50. Georg L. B. de DERFFLINGER, Constit. an. 1685. p. 21.* ex *Uecia*, *Christophorus HOUVAULTUS*, ante *Generalis Excubiarum* sub *Cæsareis Signis*; ex *Franconia*, *Nicolaus CONSTANTINUS GISSA*, *Prætoriae Legionis Protribunus*; ex *Gallia*, *Claudius PERPESIUS*: vide *COCHOV. l. l.* Sane non omnes hi fortibus factis hoc decus meruerunt.

23. *Protestando.*] Hanc licentiam ipsi *Libertatis Polonica Animam* vocare solent, imo cuivis Nobili jus est idem, in præcedentibus Comitibus Comitibus, in medium consulendi, comprobandi, improbandi, contradicendi, intercedendi, irritam faciendi concionem & res infectas, atqui sine his rite expeditis præviis Comitibus Comitibus non procedunt.

24. *Graduum vix ullum discrimen.*] Cautè, sed tantum *titulorum*; quorum ratione *Nobiles* alii illis gaudent, alii aut illis non utuntur, aut non gaudent, licet æquali omnes jure sint, ut vidimus: unde male a nonnullis alienigenis Scriptoribus *Polonia Nobilitas* in *Superiorem & Inferiorem* distribuitur. Vide HARTKN. l. l. p. 580. & Joh. ZAMOSCIUM ap. Reinhold. HEIDENSTEIN. *Rer. Pol. l. XII. p. 383. a.* Duces lego, præter eos, quos dixi, KORIBUTOS, CZATORISCOS, RADZIVILIOS, WISNOVICIOS, CONJECPOLESCIOS, OSSOLINSCIOS, lego *Principes* LUBOMIRSCIOS, ZAMOSCIOS: Unicus ille, de quo TOLLIVS, *Marchio* erit forte HUNTLEUS, de quo diximus. at tantum IV. Comites esse non assequor, qui lego *Magnos Comites* STARZONES ex TOPORORUM familia; item, præter dictos supra, *Comites* TENCZYNIOS, OSTROGOGIOS, TARNOVIOS, BNINIOS, MORSTENIOS, DENHOFFIOS, WIOLOPOLESCIOS in STOLNITZ, LESZCZYNSKIOS de LEZNO, Alios. *Barones* quoque non solum, quos dixi, sed & alios subinde observo, uti in SKLOW & BYCHOW, Aliosque. Vide de hisce omnibus OKOLSK. *Orb. Polon. Barthol. PABROKI Stemmata Polon. Nobilitas vero Equestris*, sine illa titulorum pompa, frequentissima est per *Poloniam*, adeo ut vel in sola *Masovia* Provincia sint *Familiarum Equestrum* quinque & quadraginta millia, teste STAROVOLSCIO *Polon. p. 64. 65.*

25. *Non, servire se REGI &c.*] Certe in *Literis Universalibus* ad *Palatinatus* expeditis ista fere verba solennia observo: *Universis & Singulis*, quorum interest, inprimis vero *Magnificis, Generosis, Senatoribus, Dignitariis & Officialibus, cunctisque ordinis Equestris in Palatinatu N. & Incolis, nec non Turmis Equestribus, Legionibus & Cohortibus tam veteris, quam novi auctoramenti, quocunque nomine Reip. stipendia merentibus, Copiis item e Constitutione Fumaria conscriptis notum facimus..... Habito Consilio bellico Sinceritatibus & Fidelitatibus vestris denunciamus per literas hæc Nostras Universales.... Sinc. & Fid. Vras flagrantissime requirimus, ut sancita Reip. in Comitibus præteritis observando... sicuti per Legem publicam descripta sunt, maturent.... requirendo, & per amorem Patriæ, per observationem Legum & custodiam Libertatis obtestando, ut ordinationem Comitiorum in puncto... unanimiter & constanter per omnia conservent, neque, tardando aut refragando Legi Publicæ, detrimentum Reip. aut sibi met ipsis grave onus, qua publice, qua privatim, propterea ferendum, Palatinatus ejusmodi & Terræ, qua contradictorio ducuntur spiritui, arcessant. Cunctas vero Cohortes & Legiones, tam pridem, quam recens*

cens in auctoratas, Copiasque e Fumaria Contributione lectas, quam maxime stimulamur atque hortamur, iisque serio mandamus, ut Factura hoc ipsum pro defensione Gloria Divina, & in spem premii, quod a Nobis & Rep. capient. Hæc excerpo ex Universalibus R. MICHAELIS, datis Varsavia 15. Junii 1673.

26. Quin & esse REGUM sanguine ortos, &c.] Thom. LANSIUS in Consultat. de Principat. Europ. oratione contra Polon. p. m. 468. ex GUAGNIN. Rer. Polon. T. I. ait: „ Quo precio habeam Duces Giedrocenses „ in Lithuania? qui cum sint pauperrimi, & vix colonorum conditionem „ adæquent, atque in famulatu plerunque vitam tolerant; tamen si alio, „ quam Ducum, nomine appellentur, non sine acerba injuriæ exprobra- „ tione irascuntur: sicuti & genus suum ad Ducum Lithuania profapiam re- „ ferunt, ac insignibus Ducatus Lithuania antiquis utuntur. hæc LAN- „ SIUS, qui duabus Orationibus, altera pro Polonia, altera contra eandem, virtutes & vitia Polonorum recenset, & plurima inspergit de indole, genio, moribus, legibus, lingua, Polonorum, Lectori & jucunda, nec passim obvia, p. m. 439--479. cui junge Luca de LINDA Descr. Orb. p. m. 899--971.

27. In lapidem induruerat.] Possideo, inter mea Naturæ Ludentis miracula, nonnulla frustra straminea & lignea crustis lapideis, quæ Tartarum æmulantur, obducta, in fontibus Salinis, prope Naubemium, oppidum, sive pagum majorem, juxta Fridbergam in Wetteravia, qui est in ditione Comitatus HANOVICI amplissimi, dulcissimæ quondam nobis patriæ, & tutissimi Exsulum olim e Belgica, ob Sacra puriora profugorum, per- fugii.

28. De Fonte quodam Hungaria &c.] Tales Aqua Lapidifica plures etiam alibi, non tantum in sola Hungaria, reperiuntur. ex injecta aut plane in Lapidem transmutant, aut cortice tantum incrustant lapideo. prioris generis rariores sunt. de causis vide SENECAM N. Q. III. 15. & 25. posterioris generis plures sunt; causa creditur margæ incrustatio accrescentis. Tales Fontes in Agro Francofurtano ad Oderam versus Austrum inter vineas profluunt; de quibus vide J. C. BECMANUM Notis ad Wolfg. JUSTI Chron. Francof. c. 3. p. 35. 36. THURNHEUS. de Aq. Min. lib. VII. p. 204. lapidem istius notæ Physici vocant Stalactitem Crustosum. ibidem l. l. BECMANUS meminit Fontis e collibus Vrizigenibus in eodem tractu emergentis, ac lapides immisos sanguineis guttis tingentis. Garda Islandorum sunt Acidulæ petrificæ, teste incola & autopte Torkillo Arngrimo Widalino, in Act. Med. Hafn. Thom. BARTHOLIN. Vol. III. & IV. Obs. 87. & 88. sed hæc Fontium miracula enarrant Dav. CHRISTIANI Geogr. II. 21. BECMAN. Hist. Orb. I. 3. §. 25. 26. KIRCHER. Mund. Subt. V. 3. c. 4. VAREN. Geogr. I. 17. Prop. 17. ISIDOR. Orig. III. 20. MAJOL. Dier. Can. Colloq. de Fontibus. PLIN. H. N. II. 106. Aliique.

29. Nescio quis PRINCEPS.] Ille, nisi fallor, est Serenissimus *Holsatiae Dux*, qui *PALUDANI Museum* a Majoribus redemptum & auctum possidet in *Arce Gottorpiensi* vide librum *Gottorffische Kunstammer*.

30. *Croatia* rivo] Puto hac de re aliquid haberi in Illustris VALVASORIS *Carniola* descriptione, ab *Erasmo FRANCISCI* recensita; sed quæ jam ad manus non est. edita est forma maxima, IV. voluminibus, Germanice. Miror Geographis hunc rivum silentio præteritum.

31. *Hercules* &c.] adeoque hic quasi decimus tertius labor ejus fuisset. TOLLIO meo puto idem hic contigisse, quod aurigine laborantibus, quibus omnia videntur flava, etiam albertia: Sic *Φιλοχημικώτα* illi etiam pictorum audax licentia hic visa est mysteria Chemica obumbrare, cum simpliciter notet Masculam Virtutem, quæ nec mellitis eloquentiæ globulis, nec Veneris aut Cupidinis dulcibus illecebris, nec Belli ferocientis infania, nec Gulæ irritamentis capitur, omnium victrix vitiorum.

32. *Priapi*.] Eum nobis in *Thesauræ Elect. Brandeb.* delineabit Laur. BEGERUS, Vir doctissimus, quo curiosum Lectorem remittimus.

33. Hinc ex iis captis voluptas non ingrata, &c.] *Germani* hoc genus spectaculi & ludicræ venationis vocant *Fuchs-pressen*.

JACOBI

JACOBI TOLLII

Epistola Itineraria III.

ITER VIENNENSE:

A D

Celeberrimum & Acutissimum Philosophum,

D O M I N U M

GERARDUM DE VRIES.

uartus erat mensis *Martii* dies, cum *Berolino Wittebergam* currum conscendi. In itinere nihil notavi, nisi agrorum sterilitatem, quæ ultra *Albim* demum desinit. Totus enim ille tractus circa *Berolinum* arenosus est. *Witteberga* urbs studiis Literarum, & imprimis *LVTHERO* suo, clara, nihil habet, quod advenas alliciat, nisi famam nominis. Intransi urbem statim verum apparuit *Germanorum* illud vulgare dictum: *Komm zu Witteberg ins thor / so begegnet dir ein Schwein / oder ein Student / oder eine Hur*; id est: *ubi Wittebergensem Portam intraveris, aut Sus obvia erit, aut Studiosus, aut Meretricula*. Visurus Academiam, prælegentem audiavi senem *Theologum*, & placuit insigniter ipsum *Auditorium*, satis amplum, & imaginibus pluribus exornatum. Quod autem Urbs ea commorationem longiorem minime mereri videbatur; eodem, quo veneram, die, inde, *Albi* transmissio *Lipsiam* profectus sum, quæ tantum inter Academias *Germanicas*, quod ad nitorem, pompam, frequentiam civium, elegantiam Linguæ morumque, elucet, quantum inter
st ellas

stellas Luna minores. Dum igitur studiose omnia perlustro ,
 accidit forte , ut *Hortum* viderem adaperitum , qui mihi ultra
 plebejum splendorem videbatur excultus. intro igitur , & , dum
 circumspicio , video Virum , cujus mihi vultus gravitas & ni-
 tor vestitus suspensionem altioris dignitatis iniecit. Adeo , salu-
 to , & celebrem illum , magna cum animi voluptate , cogno-
 scere incipio *Botanices* Professoremm AMMANNUM. Ab hoc tam
 felici curiositatis meæ auspicio ad *Bibliothecam Publicam* per-
 go. Hic non tantum eruditissimum hominem , sed ipsam Hu-
 manitatem , offendo FELLERUM *Poetices* Professoremm & *Bi-*
bliothecæ Præfectum : a quo mihi statim non modo monstrata
Bibliotheca est , sed & ostensi *Codices mss.* insignes. in his HO-
 MERUS erat , cum *Exegesi* & *Scholiis Joannis Tzetæ* , Græ-
 cis , ineditis , sed propter notarum seu literarum compendia le-
 ctu perdifficilis : HERMOGENES ; APHTHONIUS ; SYNESII
Epistolæ : item JOSEPHUS de *Bello Judaico* , Græce ; POR-
 PHYRIUS de *Abstinencia Animalium* , Græce ; GENESII *Hi-*
storia Byzantina , inedita , Græce , a LEONE Armeno usque
 ad excessum BASILII Macedonis ; THEODORI *Studitæ Testa-*
mentum , Græce ; Ejusdem *Catecheses ad Discipulos* ; NAU-
 CRATII de *Studitæ morte Epistola ad Fideles* , Græce ; MA-
 CARIJ cujusdam narratiuncula , Græce , de *Excessu Anima-*
rum : Et hos quidem tres postremos descripsi partim , partim
 describendos dictavi , ea mente , ut ederem. Nam STUDITÆ
 quidem *Testamentum* , & NAUCRATII *Epistola* , Latine a
 COMBEFISIO versa in *Bibliotheca Patrum* exstant : an Græce
 quisquam ediderit , addubito. MACARIJ vero Narratiuncu-
 lam statim illic verti , & apographum *Versionis* Codici *Biblio-*
thecæ Græco inferendum reliqui. Dum vero describendo oc-
 cupatus sum , Vir humanissimus FELLERUS adrecreandum mi-
 hi animum Studiosos aliquot , qui ibi vivunt florentissimi nata-
 libus , ingenio , morum eleganti venustate , clanculum corro-
 gaverat , qui , dum ipse me vino & bellariis exciperet , aures
 mihi concentu Musico permulcerent. Postridie ab Utroque ,
 AMMANNO & FELLERO , cum apud me pransi essent , ad *Bi-*
bliothecam Urbicam deductus sum , ubi insigni me comitate ,
Bibliothecæ hujus Præfectus , Gothofredus GRAEVIUS , vir per-
 eruditus , Joannis Georgii GRAEVII nostri Frater , excepit ,
 &

& luculentam *Antiquorum Numismatum* copiam exhibuit perlustrandam. Videram eodem die LAURENTIANAM Virginiis elegantissimæ Curiositatis *Animalium Exoticorum*, rerumque *Naturæ curiosarum*, & inprimis *Fossilium* quorundam & *Metallorum*, *Auri* scilicet & maxime *Argenti*, insignium *Fragminum Syllogen*. Vespera totius illius diei felicitatis accessio fuit exoptatissima. Vir enim omni meo præconio, quod ad humanitatem, rerumque elegantium & Literarum studium, major, *Fridericus Benedictus CARPZOVIVS* Polyhistor & Reip. *Lipsiensis* Senator, cum fervidiore penitus me noscendi cupidine, nescio quo meo merito tenebatur, per felicissimum *Priscæ Poeseos Græcæ* Cultorem HERRICHIVM, Scholæ Publicæ Rectorem, una cum Cl. FELLERO & Domino WOLFIO, *Dano*, ad cœnam me vocavit, & lautissime simul atque benignissime accepit. Multi ibi docti sermones habiti, multaque omnium fuit hilaritas: verum ego & tum & postridie, cum ab eodem CARPZOVIO ad prandium vocatus essem, de Fortuna plurimum conquestus sum, quæ HERRICHIVM tam diu in latebris detinuisset, neque Virum tantæ in *Græca Lingua* peritiæ, quantam in nullo hætenus offendi, in lucem Literariam protraxisset: amiceque & blande interminatus sum, nisi dehinc a Rep. *Lipsiensi* tantum ingenium lautius habeatur, operam me daturum, ut *Batavi* illum Nostri ad se evocent. quanquam ea omnium usus gaviusque humanitate, quod non meæ solum voluptatis mihi, sed & temporis habendam rationem putabam, proficisci decreveram. verum cum ad Veredariæ rei Præfectum accederem, deesse locum, significarunt, expectandumque proximum Cursus Vehicularis, sive, ut vocant, *Postæ* diem. Ita vero, uti deinde subolfeceram, res se habebat. Cum precibus a me impetrare CARPZOVIVS non posset, ut manerem, amico id dolo extorsit. Submiserat enim paullo ante, qui trium hominum locum injectis mercibus occuparent. Sic præter expectatum detentus opiparo prandio exceptus sum, quod & ferculis plurimis, & doctis præcipue Convivarum sermonibus apparatussum fuit. Aderant enim, præter FELLERUM, & me, idem, qui ante, WOLFIVS, cum Nobili *Dano*, *Friderico WEIGBERSIO*, cujus Studia regebat: item alii duo Nobiles, STEC-

KIUS *Danus*, & SOMMIUS *Holsatus*, cum LESSERO, alterius item
 Studiorum Moderatore. extractum convivium est fabulis, &
Theæ, de ejus tum viribus disputabatur, compotatiuncula in
 Vesperam, cum liberalissimo Hospiti gratas gratias egi, me-
 que domum apprime delectatus contuli. Postridie Amicis il-
 lic omnibus solenni Vale dicto, convasavi reculas meas, ut
 proxime sequenti Cursu Vehiculari Dresdam abirem. & illuc
 quidem Lunæ iterum die adveni, multis in illo tridui itinere
 visis auditisque, quæ me plurimum delectarunt, fortasse &
 alios sola narratione delectatura. Erat enim, circa *Misniam*
 præsertim, ager frugum vitiumque feracissimus, pascuisque
 viridissimis, interfluente *Albi*, distinctus. Neque vero ullam
 adiisse regionem memini, ubi tam pulcris exculpta ædificiis vi-
 nera sint, ita ut in editos montes suspicienti cor hilaritate ipsum
 exsultaret; ita illi ab ipsis radicibus, non jam ædificiis, sed
 palatiis præcincti videbantur. Adhæc frequentes in *Misnia*
 pagi eleganti turrium structura: tum & ipsa Arx & Urbs,
 quæ regioni nomen dedit, in prospectu, mirifice me delecta-
 runt. atque sicut novitas voluptati esse solet, ita & Rustico-
 rum utriusque sexus vestitus oculos meos ad se convertit; vi-
 rorum scilicet pilei in conum altiore desinentes, breviores-
 que subuculæ; feminarum altior & ad axillas elata cinctura,
 dependentibus a cervice super humeros calanticis, a pectore
 vero tunicarum marginibus in circulum ad mentum fermè ex-
 stantibus; ita ut vix aptior mulieribus nostratibus *Enchusanis*
 vestitus excogitari possit, recondendis & ipsa fere lingua inde de-
 promendis nucibus, aliisque id genus bellariis, quæ nunc cum
 nonnulla sæpe molestia e sacculis suis, singulis momentis, petere
 coguntur. Apud *Oschatzium* autem, *Saxonie* oppidulum, *ter-
 ram cerulo-griseam* in ipsa via conspicatus e curru, miratus-
 que descendi, advertique ex ea stillantem tenuissimum *rivulum*,
 unde paucis haustis guttis latere illic *Vitriolum* deprehendi, &
 forsàn cum fructu posse effodi: erant enim *saporis acido-acerbi
 adstringentis*; quod non *Vitrioli* modo indicium est, sed &
 latentis in proximo *Metalli*. mihi in illud ulterius inquirere
 vacuum non fuit: indicavi tamèn aliis, si quid inde, vel in
 publicum, vel in privatos, commodi redire posset. Aderat
 mihi tum forte itineris comes, non quidem Metallicæ rei peritus,
 verum

verum non omnino ignarus. Is ubi ea occasione de *Metallis* indagandis inveniendisque sermo ortus fuerat, multa de *Virga Metallica* narrare cœpit, cujus illa impulsu & indicio detegerentur: „nec *Metalla* tantum in *Fodinis*, sed & *Auri Argentique* sub terris reconditi Thesauri. Obstare autem quar-
 „rentibus, si hi, qui defodissent, aliis hoc ipsum aperuissent,
 „ita ut ipsi deinde garrulitatis suæ poenas luerent, subtrahente
 „illos *Malo Genio*, nunc huc, nunc illuc. posse autem pre-
 „cibus, sive incantationibus, averti: quas qui teneant, hu-
 „jus *Virgæ* ope quascunque posse acquirere divitias. quin &
 „quod me incredulum animadvertibat, eaque omnia risu ex-
 „cipientem, sibi emtum *prædium* referebat, in quo certissi-
 „me *thesaurus* defossus esset, ipsa Domini, qui defoderat,
 „sed reperire deinceps nequiverat, confessione. Ne hic
 ita solus delirabat; audiivi postea & plures alios eadem supersti-
 tiola credulitate imbutos. Cæterum usus illius *Virgæ* his in o-
 ris admodum frequens est; unde multi in ultimam detruduntur
 paupertatem, tam inani ac fallaci indicio *Fodinas* instituentium.
 Locutus sum post paullo, nam curiositas mea adire me homi-
 nem illum coegit, cum quodam, qui mihi, in *tabella*, *Fo-
 dinæ* cum sua rei familiaris perniciæ institutæ ac tantum modo
 inceptæ tractum, in aliquot millia passuum protensum, depi-
 ctum exhibebat, notatis locis, ubi *Virgæ* indicio ingentes la-
 terent thesauri *Auri Argentique fossilis*. Dolebam tacite ho-
 minis infelicitatem, qui sibi *aureos montes*, imo etiam mihi,
 pollicebatur, si quem nancisci posset sumtus pauculos necessa-
 rios impensurum, quibus ipse exhausta jam crumenula sua non
 sufficebat. cum hujusmodi pluribus mihi postea negotium fuit,
 magnis etiam *Chemicis*, qui fumum lacrimas post exciturum
 multo probo & excocto *Auro Argentoque* erant commercati.
 Nam, quamvis ipse in eodem jaceam valetudinario, stultio-
 rem, imo infan-
 „postea PRINCEPS quidam *Eccllesiasticus*, Vir diffusissimæ & cul-
 „tissimæ eruditionis, me quidem clanculum, neque enim ipse
 „mihi parco; alios vero, quorum Ipse mentionem faciebat, mei
 „non dissimiles, aperte, secundum commune *Italorum* dictum,
 „in primo insanientium conclavi collocabat, quod, *Adeptorum*
 „feli-

felicitati proximos nos esse, nobis imaginaremur; cæteros in *interiora & penitiora valetudinarii conclavia*, quo desperatæ valetudinis infani recondi solent, removebat, qui pecuniam suam ac tempus absque modo profunderent perderentque, sola spe ditescendi. Gaudebam ego, cum hæc ex tam Illustri PRINCIPE audirem, *Chemica Artis* ipso usu & frequentibus laboribus callentissimo, & omni arte ac promissis scientiæ meæ arcaniora expiscari satagente.

Verum, ut tandem aliquando *Dresdam* revertar, quamvis ea necdum pristinam ab *incendio*, quod veterem urbem pæne totam absumsit, recuperarit dignitatem, perplacuit tamen, visaque est *urbs* cum præcipuis, non tam magnitudine, quam nitore & splendore ædium conferenda. *Arx* autem *Electoralis* omnibus aliis admirationem abstulit; de qua, sicut de *Carthagine* olim *Sallustius*, silere melius puto, quam pauca dicere. Nam cum etiam nunc eorum omnium reminiscor, quæ in *Gazophylacio* Serenissimi ELECTORIS viderim, non minus etiam nunc me perturbari sentio, quam tum me ad recentem tot *Artis* ac *Naturæ Miraculorum* me perturbatum sensi. Hoc tantum dicam, spectavi istic omnia, quæ spectari solent; & singulari humanitate Viri admiranda eruditione pariter ac pietate excellentis, Domini Doctoris SPENERI, Theologi, & Serenissimo ELECTORI a consiliis & Confessionibus sacris, cui me FELLERUS commendaverat, ornamenta Sacelli Principalis sacra stupendi precii, nec non *Bibliothecam*; in qua duo, præ cæteris, ostendebantur *Sacræ Scripturæ Codices mss.* tot *fabulis* referti, ut ea ipsa de causâ asservarentur. Hujus ego generis *Bibliorum editionem antiquissimam*, tabellis seu figuris¹³ illustratam, apud *Batavos*, in *Goudana Bibliotheca* meis manibus tractasse legisseque memini, in quibus enormes adeo *fabulæ* veris narrationibus intermixtæ sunt, ut mereri videatur, qui diligentius cæteris custodiatur. Ex *Profanis* porro, CICERONIS aliquot erant, & CATULLI, LUCANI, VIRGILII, OVIDII pluriumque aliorum *Auctorum mss. Codices*; *Alcoranus* item *Arabicus*, & PFEIFFERI Professoris, in honorem Serenissimi ELECTORIS quindecim *Linguis*, totidem *diversis characteribus*, iisque fere omnibus *Orientalibus*, manu ipsius PFEIFFERI conscriptus, *Panegyricus*. Ostensa mihi a *Bibliotheca*

theca Præfecto, Viro insigni comitate & humanitate, multa manu LUTHERI conscripta, & in his *Carmen* vernaculum *Tabellæ* subscriptum, in qua *Romanus Pontifex Imperatori Romano caput gladio amputat.*

Hinc domum revertenti inopinatum gaudium objicitur. cum enim ad CARPZOVII Fratrem, *Superintendentem*, Virum sanctissimum & eximium Theologum, invisurus ædes ingredior, ecce ipse prodit *Lipsia* raptim huc travectus *Fridericus Benedictus*, meque nihil minus expectantem amicissime completitur. Post gratissimum aliquanti temporis colloquium ab invito, & benignissime ad cœnam invitante, tandem dimissus, revertor in *Diversorium*, & inde postridie conscenso curru *Pragam* pergo. In ipso *Montium* transitu, qui *Bojohamiam* continuo tractu in orbem, ad instar coronæ, circumcingunt, multa nix, quam magnifica traha rustica, a *Furstenwalda* ad *Geyerrum Montem* usque, junctis illi bove & equo, superavimus. Frigus hic assiduum, nivesque ab *Octobri*, & citius, montes & vallium editiora ad medium ferme *Majum* mensem obsident. Constricti glacie rivi facilem transitum dabant, qui molestus alias illa liquescente. Ostensæ mihi, ad manum dextram, *Plumbi albi*, seu *Stanni*, ut vulgo vocant, *Fodinæ* prædivites, quarum partes singulæ, *Rutsen* illis appellatæ, mille *Thaleris*, sive *uncialibus argenteis* æstimabantur. In descensu altissimi hujus montis *Castellum* offendimus, sed dirutum, ne Latronibus, ut olim, foret receptaculo. inde in convallibus, & haud procul, *Thermæ Teplizenses* videbantur, de quibus multa egregius Polyhistor, Reverendus Pater BALBINUS, in *Bohemia suæ Curiosiss.* Tandem ægre & difficulter superato *Ægræ* flumine, dum liquatis nivibus insigniter intumuerat, *Pragam* ventum; cujus pulcerrimus conspectus omnem, quam ex admirabili *Misnicæ* & *Bohemicæ* telluris bonitate voluptatem ceperamus, majore multo oppressit, & quasi ex animo nostro delevit. vidi ego plerasque, vel potissimas *Galliæ*, *Germaniæ*, *Hungariæ* urbes, ut de *patriis* nihil dicam; verum nullam *Praga* visu amcenior. Ubi enim ex *Arce* quaquaversum oculos dimiseris, abripitur animus *quinque urbium* in unam coalitarum contemplatione: quarum *Vetus* & *Nova* ultra *Multaviam* plures quam *triginta turres* ostentat. Ergo, nescio quo

instinctu , repente factus sum Poeta. accipe igitur, quæ mihi illic
nata , *Carmina* , & ignosce , si non sunt Pegaseia. primum in 17
ipsam Urbem hoc erat :

*Dum Tua quintuplicis contemplor culmina , PRAGA ,
Multava gemmifero quæ secat amne tumens :
Dum celsas Arces , augusta Palatia , Tempia ,
Cunctaque defixus dum decora intueor :
Ipse mihi eripior , stupeoque , & mens mea passim
Attonitis oculis vix habet ipsa fidem.
Hæreo , & anne aliquis me incautum fascinet error
Addubito , astuti ludar an arte Magi.
Certe olim sic ROMA suis pulcerrima flavi
Fluminis ad ripas Collibus enituit.
Felices , quibus hæc Bona Sors Spectacula præbet !
Sed mage , queis usu liberiore frui !*

Reliquarum trium , quæ suis quæque regionibus circumscriptæ 18
sunt , urbium nomina sunt : *Parva Praga* , & huic junctum
hinc oppidum *Augezd* , inde oppidum *Hradezau*. In hu-
jus postremi Colle sita *Arx* est *Regia* , sive IMPERATORIS *Pa-
latium* , *RETSCHIN* , & in eo incredibilis precii *Pinacotheca* ,
quam Serenissimus Archidux LEOPOLDUS , cum *Belgica Re-
gie Hispanica* præesset , tempore tumultuum *Anglicorum* ,
cum *Regia CAROLI I.* Gaza dissiparetur , jussu CÆSARIS coe-
mit , & , ob grandissimam summam , sex portionibus perfol-
vit , ac postea huc transmisit , quatuor porticus occupaturam.
Multæ in ea *Tabulæ* TITIANI , TINTORETTI , BASSANI , 19
JULII ROMANI , PAULLI VERONENSIS , RAPHAELIS UR-
BINATIS , LUCÆ LEIDENSIS , LUCÆ CRANACHII , ALBER-
TI DURERI , PETRI PAULLI RUBENII , BREUGELII , DYC-
KII , HOLBENII , Aliorumque , quorum me nomina fugere ;
sicut nec illos , nisi , prout incidere , per saturam , memoravi ,
nulla artis temporisve habita ratione. sed præ cæteris una TIN-
TORETTI , & arte , & ipsa precii magnitudine , eminebat ,
duode-

duodecim Thalerorum Imperialium millibus redempta. Aperuerat mihi illam *Pinacothecam*, Excellentissimi *Burggravi*, Comititis *STAREMBERGII* comitas, qui, cum illius visundæ desiderio me teneri intellexisset, statim Virum humanissimum, *Joannem BRAHERIUM*, Rei Vehiculariæ Præfectum, comitem mihi addidit, qui me ad Affinem suum *LEICHSIUM*, *Regiæ Gazæ* ac *Pinacothecæ* Præfectum, deduceret, eique voluntatem *Burggravi* significaret. sed hic plus præstitit, & suas prius ædes, magnificas sane & multis elegantis ornatissimas, aperuit, monstravitque. Deinde itum ad *Cæsaream Pinacothecam*, ducente perhumaniter ipso Custode ac Præfecto *LEICHSIO*. Perspectis Tabulis in aliam deducor Porticum, ubi ad vivam mihi efficta, seu sculpta, ostenditur *Amazon*, non quales olim *Themiscyreos* incoluerunt campos, sed *Bojohæmica*. Illam, cum forte in agro opus faceret, accessit Miles, qui, occasione usus solitudinis, primum blande stuprum rogat, mox recusanti vim parat: Sed hæc sublatum illum medium veste sua involvit, atque ita constrictum, ad Urbem, in proximam Militum stationem defert, pro intentata vi puniendum. hinc, admiratione virium & virtutis animi, rusticæ Puellæ is honos habitus, ut ei *statua*, in media *Gaza Cæsarea* poneretur. Vidi hic & aliud par *Cornuum Cervinorum*, arbori velut innatorum, quale *Berolini* instar miraculi erat: vidi etiam ex una fronte *Cervina duplex* par *Cornuum* enatum: item alia *paria*, in pugna, ut conjicere licet, ita inter se *intricata* & *implexa*, ut nulla dehinc arte dirimi potuerint, adeoque feris mortis causa fuerint. Sed horum, vel *Fortunæ*, vel *Naturæ*, in *Cervinis Cornibus*, lusuum, & hic, & in *Dresdensi Cimeliarchio*, adeo multa exempla sunt, ut spectantes non voluptas modo, sed & admiratio incessat. Spectavi & *Concubinæ Cæsaris RUDOLFI II.* binas *imagines*, de quo mihi res notatu non indigna narrabatur. Ut erat *Imperator* ille *Artium* omnium amator maximus; ita & *Chemiam*, & *Magiam Naturalem*, & *Cabalam*, & *Astrologiam Judiciariam*; & *Mathematicam*, pluresque alias *Artes* curiosas summopere mirabatur. Hinc apud eum familiarissimus & assiduus fere *Tycho BRAHE*, immortale illud *Daniæ* decus. Hic, a *CÆSARE* de *matrimonio* consultus, monuerat *RUDOLFUM*, ne quam *uxorē* duceret, quod,

quod, qui ex ipso nascerentur, futuri essent crudelissimi ac truculenti. Abstinent ergo CÆSAR a *conjugio*, & hac usus est *Concubina* perpulcra. Verum ex ea natus Filius nothus tam sævo ingenio fuit, ut jam adultus Amasiam minus sibi obsequentem immanem in modum conciderit. qua re motus RUDOLFUS iussit ei venas incidi, & sic se & alios terrore pestiferi hominis liberavit. Ostensa mihi fuit ea occasione *Sedes*, seu potius *Solium Domini Diaboli*, quod me in terris visurum, cum apud OVIDIUM olim furvi *Plutonis* solium apud Inferos esse²¹ legissem, nequaquam speraveram. Vidi igitur, non ex *Auro Argentove*, sed e *Ligno* mirifice elaboratum, quod quidem *Lignum* admirandi & incredibilis ponderis est: cujus autem arboris sit, nemo hactenus vel conjectura assequi potuit. Ex hoc *Solio* reddidisse *Diabolum* aiebant *Oracula*, Hypopheta usum *Mago* quodam, qui *Magus* RUDOLFO percarus fuerat. Præterea nonnullæ illic *Statuæ*, & *Signa duo antiqua Cupidinis leoni indormientis*, quorum alter *corollas* manu sinistra tenebat, plurimum ad mei *Cupidinis* illustrationem facientia; quorum delineationes ab humanissimo LEICHSIO mihi promissas, & post ex fide transmissas, hic Tecum communico. Erat & *Venus* illic bellissima, in quam deinde obiter, prope *Znaimum* in via, ejus recordati, hoc carmen lusimus:

*Viderat improvidus castam sine veste Dianam,
Dum lavat, Actæon; Pallada Tiresias:
Punivere Deæ crimen: sua lumina perdit
Tiresias, canibus præda fit ille suis.
Ast tu cur rigidis mitissima Diva Deabus
Sævior heu! pœnas exigis immeritas?
An, quia Te nimium cupide hic in imagine nudam
Spectavi, hoc merui, ut mentem animi eriperes?
Sic totus stupeo, sic me ratioque oculique
Destituunt! sensus sic abiire mei!
Irascare licet, vestitam, pulcra Cythere,
Te spectent alii; Tu mihi nuda places.*

Lon.

Longum vero esset, omnia referre, quæ in hac *Pinacotheca* spectantur; nam & *Fossilia* illic, & *Animalia rariora*; item *Conchæ marinæ* multa varietate spectabiles, aliaque plura visuntur. Hinc digressio ostensæ insignis altitudinis *fenestræ*, e²⁴ quibus, Belli *Bobemici* initio, Comites MARTINITIUS & SLAVATA a conspiratæ Factionis Ducibus dejecti cum *Philippo FABRICIO, Secretario*. Estque hæc res, si quæ alia ulla, cunctis miraculo, quod nemo eorum e tam gravi in saxosam fossam casu læsus fuerit. Sed nihil suavius, & quod omnes majore intervallo antecedit *Pedantismos*, quam *Secretarii* istius factum, five malis dictum. Is namque, cum tertius dejiceretur, forte in alterius *Comitis* femur vel latus incidit: Petiit igitur bonus ille *Secretarius*: „*Condonaret sibi Sua Comitis Excellentia* „*hanc rusticitatem, quæ nec suæ culpæ esset, nec spontis*. Dii boni! adeone tenaciter hoc vitium Pennilingis adhæret, ut nec in tanto, ac tam præsentis mortis periculo hominem illum deferuerit! In perpetuam vero hujus miraculi memoriam erectæ cruces sunt, in ipso casus loco. *Palatium* porro ipsum est quidem amplum & spatiosum, verum minime splendidum, nec sumtuosum; ut sunt *Imperatoria* omnia, tam hic, quam *Vien-næ*, & alibi. neque enim *AUSTRIACI PRINCIPES* superbis, & in speciem magnificis, palatiis delectantur: ita ut mihi quidem *CZERNINUM Pragensæ Palatium* longe *CAESAREO* præcellere sit visum, quod reapse est magnificentissimum: unde & hoc mihi in illud *Carmen* admiratio expressit:

*Tu qui magnificæ lustras miracula PRAGÆ,
Huc ad CZERNINAM lumina flecte Domum!
Namque, ubi spectaris pulcri decus omne PalatI,
Ignoscat, dices, CÆSARIS Aula, rogo.
Imperfecta licet; Regno quod PRAGA Bohemo est;
CZERNINA hoc PRAGÆ jam Domus esse potest.*

Haud procul a *Palatio Regio*, *Templum* est antiqui operis;
²⁵ *Divo VITO* sacrum, in quo multa *IMPERATORUM, REGUM,*
& *PRINCIPUM Virorum* sunt Monumenta, & in primis specta-
²⁶ tu dignissimum *Divi WENCESLAI Sacellum*, in quo parietes
Jaspide lapide incrustati sunt splendidissimo, qui in *Bojohæ-*
mia

K

mia copiose invenitur , ut multi *Lapides* & *Gemmae* *preciosae* aliae. Est enim *BOJOHÆMIA Auri Argenti* , *Metallorum* re-²⁷ liquorum , *Gemmarum* , *Marmorum* , & , ut brevi absolvam , omnium opum tam dives , ut in *Europa* nulla sit regio , quæ cum ea conferri hac in parte possit ; in *Asia* , aliisve *Orbis* partibus , quæ præcellat , sit nulla. verum hæc curiosius indagare volentem ad *Curiosa* rursus *BOJOHÆMIÆ* doctissimi *Patris* *BALBINI* , qui ea fusissime singula enarrat , remitto.

Porro sunt illic *Pragæ* & alia multa *Palatia* , atque item *Templa* & *Cænobia* sumtuosissima : sed nullum mihi *Templum* ²⁸ elegantius visum illo ad *Pontem* , in *Veteri Urbe* , *Crucigerorum* , omnium *Marmorum Bojohæmicorum* , & in ipsis eorum prædiis natorum , genere incrustatum : nullum vero *Cænobium* magnificentius *Jesuitarum Collegio* , quod verius *Palatium* dici meretur. Neque vero hoc ita me suo splendore delectavit , atque ipsi *Patres Jesuitæ* sua humanitate , quam hic summam expertus sum Reverendi primum *Patris* , *Joannis STEINERI* , Eloquentiæ antea apud *Moravos* Professoris , nunc Theologi , cultissimæ & Latinissimæ eruditionis ; qui me comiter & blande in *Bibliothecam* deduxit amplissimam , & omni genere præstantissimorum *librorum* affluentem atque copiosissimam : tum & Reverendi ac pereruditi *Patris Bohuslai* *BALBINI* , qui & ²⁹ *Curiosa* sua *Bojohemiæ* , octo voluminibus maximæ formæ , quam in folio appellant Bibliopolarum filii , comprehensa mihi dono dedit : deinde eandem humanitatem obviam mihi præstitit Reverendus *Pater Rector* ; sed tandem , ultra omnem prædicationem meam , Reverendus *Pater* , *Fridericus WOLFFIUS* , qui sponte statim obtulit mihi deditque literas commendatitias ad *Danielem NESSELIUM* , Virum Excellentissimum , *Bibliothecæ Cæsareæ* Præfectum ; tum & alia multo plura benevolentiae & amoris officia præstitit.

Extra Urbem , millia circiter passuum tria , Prætorium est silvula circumdatum , cui nomen *Stellæ*. Potest illud merito inter *Delicias Pragenses* numerari. In eo depictas videas victorias *FERDINANDI II.* cladesque *ELECTORIS PALATINI* , quem sibi *Bojohæmi* *REGEM* adsciverant , *FERDINANDO* repudiato. vidi etiam prælii locum. duxerat me huc Diversitor Hospes meus , tum adhuc juvenis , *Wenceslaus* *HOFFMANNUS* , *Can-*
cellariæ

cellariæ Scriba, homo tantæ comitatis ac suavitatis morum, ut nunquam futurum putem, uti illarum mihi ex animo memoria evanescat. Multorum toto hoc itinere Diverforiis usus sum; sed tam honestum, tam officiosum, tam facilem & humanum offendi Diverfitorem neminem, imo neque, qui cum illo ulla ex parte conferri mereatur. Hic mihi primum Illustrissimi Domini BURGGRAVII notitiam & favorem conciliavit; hic & *Fossilis Auri vitrei* rarissimum specimen dono dedit: cui ego pro hoc munere, quod aliis tum forte munusculis destituerer, delata ex *Hollandia* rariorum *Florum Africanorum, Indicarum, Americanorum Semina*, cum Illustrissimo Domino Burggravio pro altera parte communicanda. Hic *Pragæ* quoque mihi mutua sine fuce amicitia est contracta cum Viro optimo, JACOBO BITTNERO, *Musico & Chemico*, a quo nonnulla non protrita didici, & epistolam accepi commendatitiam ad illustrem Baronem PRESOSOFIUM, Cubicularium Nobilem Augusti IMPERATORIS, Virum in *Chemicis* versatissimum.

Ut tandem ad finem hujus Epistolæ properem, Vir Celeberrime, credo ego, *Lotophagorum* regionem haud dissimili *Bojohæmicæ* fuisse vel specie, vel indole: ita ego invitus plane hinc avulsus potius sum, quam profectus; & nisi, sicut *Ulysses Ithacæ* suæ ac *Penelopes*, ita me *Viennæ & Budensis Bibliothecæ* desiderium agitasset stimulassetque, *Pragæ* ego haud ita cito, *Bojohæmiam* etiam multo serius deseruissem. Nam in itinere *Viennam* versus prima mihi objecta illecebra, *Fodinae Cuttenses*, sive *Kuttenbergenses*; quarum ego unam *Argentini*, & inprimis *Æris*, ac *Plumbi* feracem, occaso jam Sole, intrare non dubitavi, quæ proxime Viam erat, & haud procul a Diverforio, in quo ea nocte manendum erat. Postridie non sine magno animi dolore oppidum ipsum & fodinas ditiores intuitus damnabam consilium meum, quod non equo potius, quam curru, iter hoc ingressus essem; multoque etiam magis sub meridiem, cum *Jengoviensem* agrum pellucidis *Silicibus candidis & Amethystino colore* velut consitum, & ipsam tellurem fulgentibus aurei coloris foliolis ad instar *Talci Aurei*, conspersam conspiciebam. Abstuli quidem inde *Silicum* nonnihil, & oblatum est egregium *quinguangularis Crystalli* ibidem inventi frustum, longum quatuor digitos & crassitie mediocre

brachium æquans , quod V. *Grossis* emi. sed ista desiderium meum explere non potuerunt , cui aliquando repetito itinere ,³¹ cum volente Deo , ad satietatem me satisfacturum spero. Ut ingressus , ita & exitus *Bojohæmiæ* nivibus & frigore infestus fuit , vidimusque extremo fere *Martio* piscinas peramplas etiam tunc gelu constrictas. Difficilis hic *Montium* adscensus , & , si ita ubique , certe insigni *Bojohæmia* a Natura vallo est munita , quo hostes facile arceri possint. Prima se nobis in *Moravia* ostentavit *Iglavia* , urbs *textorum laneorum* confectioe celebris & dives , atque hinc satis culta & splendida ; & , inchoante Vespera , *Birtznitzum* , Comitum *COLLALTORUM* Vicus , speciosus & amœnus , domibusque nitidis , & ad eandem fere magnitudinem ac formam structis ; tum & *Arce COLLALTORUM* illorum Comitum sede , *Cænobioque Augustinianorum* in proximo Colle , adeo blandiens , ut & hic mihi *Car-men* aliquod , quo Nostratibus innotesceret , mereri videretur , quod ibidem natum hic adscribo :

Tu quoque præclaras inter memoraberis Urbes
BIRTZNITZUM , *Vicus sis licet exiguus.*
Hoc COLLALTINAE meruisse elegantia curæ
Visa est , & culta partus ab arte decor :
Unaque cunctarum nitidissima forma Domorum ,
Tantum non stratas indolui esse Vias.

Dum hic in hypocausto noctem læte hilariterque transigimus , tanta vis frigoris fuit , ut omnia , non secus ac media hieme , indurata gelu essent ; quod tamen postridie remissius , & a nobis vestium injectu contemptum. Hinc *Znaimum* visum , haud magni precii oppidum : sed referato mollioreque cœlo cognita demum nobis *Moraviæ* telluris bonitas , eo præstantior , quo propior *Austriæ* : *Austriaca* vero jam decantata est , nec meo indiget præconio. Tandem exoptata diu *Vienna* visa est ; quam *ipsis Kalendis Aprilis* , post *septimum* demum & *vigesimum* , quam ex ea excefferam , annum intravi , multas Deo Optimo Maximo gratias agens , quod ea me voluptate , absque ullo per totum itineris spatium percepto incommodo , dignatus

gnatus esset beare. Quæ porro hic animadversa & acta sint, in proximam Epistolam conjicere animus est. Vale igitur Jucundissime Cognate, meque amare perge. Dabam *Viennæ Austriorum* A. D. III. *Nonas Apriles*, anni a N. C. cło. lcc. LXXXV II.

HENR. CHR. HENNINI

Annotationes & Observationes ad Epistolam III.

I. **G**ERARDUM DE VRIES.] Clarissimus hic Vir, cui pro voto feliciorum faventiorumque Sanitatem, retusa velextrusa calculi atroci carnicina, apprecamur, nostrum TOLLIVM consanguinitate contingit: est ille *Theologiae & Philosophiæ Doctor*, hujusque, summa cum laude & confluxu Studiolarum undique Juventutis lectissimæ, *Professor*, editis aliquam multis in *Philosophia* ingenii & eruditionis monumentis celeberrimus, & admirabili in *Praelectionibus Publicis* facilitate ac facundia, nec non argumentorum pulcerrimo delectu, cunctos in stuporem rapiens Auditores. doctissimus hic Vir magnum, & quo se ipse vincet, molitur opus, *LUCRETIVMQUE commentariis Philosophicis* illustrabit, qua parte pares ei perpaucos; qui superet, forsân invenias neminem: Addet istis *Commentariis TOLLII Nostri Emendationes, Collationes & Notas* postumas; sæpe promissas, & suprema morientis voluntate Cl. VRISIO commendatas.

2. Nihil habet, quod advenas alliciat &c.] Nollem hæc sinistra manu accipi. veneramur enim illâ *Germaniæ Eruditæ* decora illic SCHURTZFLEISCHIVM, KIRCHMAYEROS, ut TOLLIO sine salute dicta minime prætereundos. verum non reperiebat *Wittebergæ* elegantiam *Batavicam* in ædibus, nec forte sciebat, non pauca ibi visu digna esse & curioso oculo, non fugitivo, lustranda, qua in re *Carolus PATINUS* in *Epist. Itiner.* Gallicè editis ipsi viam monstrare potuisset.

3. JOSEPHI de Bello Judaico.] Hoc aliquando usus fuit *Joh. Andr. BOSIUS*, V. Cl. in recensendo JOSEPHO, quem moliebatur; teste *Thoma ITTIGIO* in *Prolegom. ad JOSEPHUM* p. 7. sed notabis, folia inibi circiter triginta recentiori, cætera autem vetusto satis calamo exarata esse; quorum variae Lectiones exhibentur p. 40--50. *Appendic. ad edit. Weidmannianam* 1691. In eadem *Paullina Bibliotheca* exstat & versio Latina JOSEPHI, teste eodem ITTIGIO l. l. *Proleg.*

4. *Theodori Studite Testamentum.*] Inscriptio Græca sonat: Τοῦ ἐν ἀγίῳ
K 3. Πατρὸς

Πατὴρ ἡμῶν καὶ Ὁμολογητὴ Θεοδώρου ἡ πρὸς τὰς Μαθητὰς αὐτῆ Διαθήκη. i. *Sancti Patris nostri & Confessoris ad Discipulos suos Testamentum.* edidit TOLLIVS Græce cum versione Jacobi SIRMONDI, Ultrajecti 1696. in *Insignib. Itin. Ital.* p. 178--191.

5. *Ejusdem Catecheses ad Discipulos.*] Inscriptio Græca est: Τῷ ἁγίῳ Πατρί ἡμῶν καὶ Ὁμολογητῇ Θεοδώρῳ, ἡγούμενῳ τῶν Στεδῶν, Καληχῆσεις πρὸς τῆς ἐαυτοῦ Μαθητὰς. verto: *Sancti Patris nostri & Confessoris THEODORI, Praefecti illis, qui in Studio vivunt, Catecheses ad suos Discipulos.* Legō in *Bibliotheca Josæ SIMLERI*, exstare etiam: THEODORI *Studiti Sermonem de inventione capitis S. JOANNIS Prodromi: & Encomium in S. Patrem EPIPHANIUM.* forsan ejusdem erit: S. THEODORI *Suditi* [legendum puto *Studiti*] *ad Discipulum suum GREGORIUM de futura Restitutione*, qui liber Græce alicubi in Italia exstat, eodem Teste SIMLERO.

6. NAUCRATII *de Studiti morte Epistola ad Fideles.*] Inscriptio Græca ita sonat: Τοῖς διὰ Χριστὸν δεδιωγμένοις, καὶ πανταχῶς διεσπαρμένοις πνευματικοῖς ἀδελφοῖς καὶ Πατράσι Ναυκράτι & ἀμαρτωλὸς Μοναχός. In fine hujus Codicis subjiciuntur tria hæc διςιχελεγεῖα, quæ mirifice cum corrupta, tum perturbata, ita TOLLIVS noster in suis ad me *Schediis*, felici & erudita ἐνδοχίᾳ, correxit & disposuit:

Ναυκρατίς μεγάλη γλυκερὸς πόντος, ὃν ποτ' ἐκεῖν
Γέγραφε δακρυχέων, σέϊλε δ' ἀδελφοῖσιν
Ἀγγελίην πάλυσον· αἰ, αἰ! κλαύσατε παῖδες·
Ὁρφανὴν Πατέρ' κλαύσατ' ἐπὶ ξενίᾳ·
Ἐπτη γὰρ Θεόδωρ' ἐς οὐρανὸς βασιλείας,
Ὅν ἐτ' ἐν Στεδῶν δ' εὐαγέ ἐκτελέσαι.

in ultimo versu pro εὐαγέ, quod non assequor, puto legendum εὐαγ, sensu obvio, & facili corruptione compendii literarum & in ε. verto autem tantum non ad singula verba:

*Naucratii magni dulcis labor: edidit hunc is
Multis cum lacrimis; Fratribus inde dedit
Nuncia luctus: heu! heu! Flete Parentem
Ereptum Pueri! flete per hospitium!
Ad caelestia nam Theodorus regna volavit,
Nec Doctor porro perficiet Studium.*

Est autem *Studium* hic ejus nominis Monasterium, cujus etiam meminit *Menolog. Græcor.* ad IV. April.

7. MACARII cujusdam, & seqq.] Inscriptio Græca est: τῇ ἁγίῃ Μακαρίῃ τῇ Ἀλεξανδρείῃ λόγος περὶ ἐξόδου ψυχῆς δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν, τὸ πῶς χωρίζονται ἐκ τοῦ σώματος, καὶ πῶς εἰσὶν. i.e. S. MACARII Alexandrini sermo de Excessu Justorum & Peccatorum, quorsum scilicet eorum anime e corpore demigrent, & quomodo se habeant. Hoc vigilantis Monachi somnium cum aliis Codd. mss. Bibl. CÆSAREÆ Viennensis, in quibus Inscriptio variat nonnihil, contulit TOLLIVS, vertit, recensuit, ac in *Insignib. Itin. Italic.* edidit pag. 192--199.

8. Felicissimum *Prisca Poeseos Græcæ Cultorem* HERRICHIVM.] Quæ TOLLIVS in Viri hujus optimi laudem ait, ea longe sunt infra illius merita & eruditionem. Ut occurramus nasutis, superciliosis & δοκησιόφοις quibusdam Germanici nominis tam in Gallia, quam Belgio obtrectatoribus, qui sibi judicii elegantiam & acrimoniam, Germanis ad summum industriæ aliquam laudem, vitio creati Censores, vindicant; lubet adscribere Johannis Gothofredi HERRICHEN de THEA herba, *Doricum Melydion*: nam adhuc tantum in Sibyllinis foliis circumvolitat, & quamvis sit forte prolixius, tamen elegantia fastidium periti Lectoris facile tollet. Debeo illud humanitati Frid. Bened. CARPZOVII, Viri laudandi, in quantum Humanitatis cum Eruditione elegans mistura laudari potest, qui literario commercio illud mecum communicavit. Puta mi Lector, Te lectione fessum, Thea aliquot forbillare & libare pocula. itaque audi *Musas* vere *Græcas*:

Πρὸς τὸν

ΦΡΕΔΕΡΙΚΟΝ ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΝ ΚΑΡΠΖΩΒΙΟΝ,

Τὸν Βουλευτὴν, Πολυίστορα, καὶ Φιλοθέυδρον
εὐκλεέστατον.

Οππότε Διρκῆος χρυσῆ Φόρμιγγι μελωδός
Ἀδὺ κρέων, ΚΑΡΠΖΩΥ, φάσκεν Ἀριζὸν ὕδωρ.
Φαμί μιν, ἥε Θέης, ὕδωρ οὐκ ἄλλο νοῆσαι.
Κοινὸν ὕδωρ Φοιβᾶ λύματα, τοῦτο Φρένας.
Οσσοῦν ἀρειοτέρη γούν σώματ' ἐπλετο ψυχά,
Τόσσον Εὐστρέιου Θῆϊόν ἐστιν ὕδωρ.
Ἀρὶ Θέην πρῦπινες ἐμοὶ σὴ Χινάδι χύτρη.
Ἐν χάρτῃ δὲ Θέην σοὶ πάλιν ἄνθι φέρω.
Αἰχ' ἄδε, τῷδε πολὺν ποιοῖς μέλαν ὕδαλι χάρτην.
Εἰ μή δρῶ λευκὸν τῷδε κοπρῶνα Θεῇ.

Ο ΚΥΡΙΑΔΟΣ.

ΜΕΛΥ.

Μ Ε Λ Υ Δ Ρ Ι Ο Ν .

Σ ὁ μὲν Εὐτοῦ πεπωκώς
 Ἐκατοντάκις δέπαστρον,
 Ἀνάκρεον, καθέυδεις
 Χάλκεον ὕπνον.

Τί δέ σά λύρη λιγεῖα,
 Δαλιεζάτα τί φόρμιγξ,
 Μεταξύ; Μῶν καρώθη
 Σοὶ σὺν αἰοιδᾷ;

Ἀνα! σῶν ἀπ' ὀμμάτων σμᾶ
 Βαθὺ νῶθαρ. Οὐ Καθῆκον
 Ἐσαιὲν, ὡς Σελάνας
 Ἀνέρα κνώσσειν.

Βλεφάρων δὲ καμμύνοντων
 Ἐὰν οὐ δύνῃ διέσθαι
 Τὸ κῶμι, ἐμοὶ χαρίζεν
 Σεῖο χελώναν.

Ἐθέλω γὰρ οὐ παλαιοῖς
 Βοτάναν βροτοῖσι γνωσάν,
 Ἰδῶς τε σοὶ βδελυκτόν
 Γάρνι φράσδειν.

Σοφὸς εὐρέτας ποάων
 Ἰδὲ Φαρμάκων ὁ Φοῖβος
 Συναινέοι μενοιόαν
 Τάνδε μελωδός.

Μέγα Χιναεὺς, Ἰάπων,
 Μέγα χαῖρέ μοι Χιαμέ,
 Ἀφ' ἀμέων ἐν ἄλλῳ
 Κλίματι ζῶντες.

ὑπερόλβιοι μὲν ἔσε
 Ψαμάθοιο χρυσέοιο,
 Ἰασπίδων, σμαράγδων,
 Ἡδὲ σαφείων.

Ἀτὰρ εὐτυχεῖς βοῶμεν
 Τημεσάτης γε ποίης
 Τοπλεῖον, ἂν παρ' ὕμμι
 Γαῖα λοχέυει.

Ἔνιοι καλεῦντι Θῆαν
 Ἔνιοι Τζῖαν καλεῦντι,
 Καλεῦντι Θῆ δὲ Θεῖον
 Θαμνίον ἄλλοι.

Τερένεσ-

Τερένεσσιν, ἀλλὰ συχοῖς,
 Ανατέλλεται λοβοῖσι

Δίπαχυν ἐξ ἀέρας
 Δίαν ἐς αὔραν.

Πετάλῃσι μυρίοισιν
 Ἐπὶ κράτας ἐκ ποδοῖν

Πολυσχιδεῖς κλαδίσκεαι
 Ἀμφὶ βρύεσι.

Βοτάνῃ δὲ ταῖς ῥοδῇσι

Παρομοίῃ προπέμπει

Ἐπαγρίοις ῥόδοισιν

Ἰκελον ἄνθ'.

Τὸ μὲν ἄνθ' ἐκ ἐσώθῃ

Καλάθοισιν ἢ κιβωτοῖς

Ἀχρεῖον, ἔδεν ὁδμᾶ

ῤίνας ὀφέλλον.

Ἐπὶ δ' αἶαν, οἷα πάπποι,

Μεμαρασμένον καθάρρει,

Νόσοις ὀνειαρ ἔδεν,

Οὐδὲ δὸν ὄσσοις.

Μόνα τιμάσθε φύλλα,

Μόνα συλλέγεσθε φύλλα,

Συνηρεφῇ τε φύλλα

Ξηρὰ ποιεῖσθε.

Ὅταν ἔν καλῶς ξερανθῇ

Ἐν ὑποσκίοις αἰλωαῖς

Μολιβδίνῃ τάδ' ἔνδον

Κλείετε θάλα.

Μεγάλῃ δ' ἐπεῖτα χρυσῷ

Ἐπὶ γαιέων ἐλάσσω

Ἀπεμπολεῖτε χαλόν,

Μάσσονα μικρῷ.

Τὰ κάτω γὰρ ἐνὶ μείζω,

Τὰ δ' ἄνω λίαν γε μείω.

Τὰ ταῦτα δὴ σ' ἀρέω,

Κεῖνα χερείω.

Καρο-Πισο-Βονίκοι,

Σπόνιός τε, Τέλωιός τε,

Τριγάντι, Πετίτ,

Σπῆξ τε, καὶ ἄλλοι

Μεγάλα θροεῦσιν ὁμφᾶ,

Πινυτᾶ γράφουσι χεῖρί,

L

Σοφῶ

Σοφῶ θέν τε λαιμῶ
 Τάνδε ροφεῦσι.
 Σβεκο-Βριτλο-Βελλο-Τεύτων,
 Ἰταλὸς, Πολῶν, Ουνν,
 Ο Γάλλ, οἱ Ἰβηρες,
 Τᾶσδε ποθεῦσιν.
 Εο Τερκ, ἢ Πέρσης,
 Καφὲ πινέτω, κ' ὀλέσθω.
 Θέα Θεὰ ποάων
 Αμμιν ἀρέσκει.
 Ενὶ τῷ Θεᾷ σκαρίσδει,
 Καλὸν ἔν ροφῶμεν ὕδαρ
 Ομάλικες, γέροντες;
 Σύν τε γυναῖκες.
 Ο τὸν ἔγκαρὸν κρατύνει,
 Φρεσὶν ἀρθμέει γαλάναν,
 Αναχμέει βραδείας
 Λήματα μνάμας.
 Ο κάτω τὸ φλέγμα σύρει,
 Κεφαλαῖς ρόν κατέργει
 Νεφρῶν ῥύπασμα πλύνει,
 Σπλᾶνά τε τᾶπει.
 Ο παρηγορεῖ ποδάγραν,
 Κεφαλαλγίαν ἀφαιρεῖ,
 Απεψίαν ἀμύνει
 Ουρά τε κινεῖ.
 Ο πρὸς ὀρθόωνοιαν ἔρδει,
 Λαγόνων τρώφως ἔρωεῖ,
 Λίδον τὸν ἐν βαθείᾳ
 Κύσει θρύπτει.
 Ο μεθυσικοῖς βοηθεῖ,
 Διαχεῖ πνέοντας ἀτμῶς,
 Διδοῖ χαλινὰ λυγμῶ
 Βῆχά τε παύει.
 Ο τὸ κῆρ, ὃ πᾶν τὸ σῶμα,
 Ο χέρας πόδας τ' ἰαίνει
 Ροφηθὲν ἢν ἀνίκμος
 Πνεύμονας ἀρδῇ.
 Σάον ἔν πιόντες ὕδαρ,
 Λάλον ἔν ροφεῦντες ὕδαρ,
 Κανὰς νέτοις μερίμνας
 Δῶμεν, ἑταῖραι.

Ολιγω-

Ολιγορέω τὸν οἶνον ,
 Ολιγορέω τὸ νέκταρ
 Μίαν Διὸς ποτῆτα,
 Τῆτο ρόφῃσων.
 Διὸς εὐκλεῆς ὁ Κῶρ^Θ
 Πινυτῆς ἐν ἧσι βίβλοισι
 Καλῶν δίδεισι ποιῶν
 Θέσκελον ἰσχύον.
 Διὸς ἐν νόσοις τί πάγων ,
 Τί γαλῆς , τί τᾶς Ἀθανᾶς ,
 Ἀρη^Θ . Ἡρακλῆ^Θ
 Αἶμα δύνῃται·
 Τισὶ σίλφιον , μάραθρον ,
 Τισὶ κᾶπ^Θ Ἀφροδίτας ,
 Κρόνος τροφά τ' ἀρήγει ,
 Καὶ τισὶ κέστρον.
 Τινὰς ὀμφαλὸς Κυθάρας ,
 Πτερόν Ἰβέως , λαγῶπας ,
 Τινὰς νόσους ἰᾶται
 Σμύρνιον , ἀσῆρ.
 Εὐὰν ἔν Θέην δεδόρκοι
 Διὸς εὐθαλῆς ὁ Κῶρ^Θ ,
 Τόμους ἂν ἔξ ἐπλησεν
 Ἡ μία ποιή.
 Ετέρως γὰρ ἄδε ποίῃας
 Πότιμός τις ἔσα χρυσός
 Υπερφέρει κραταίῃ
 Ἰσχύϊ πάσας.
 Ἰνα ζῶμεν ἔν , ροφῶμεν
 Τυγισάταν ποάων·
 Πόσιν ἰοφῶμεν ἐσθλάν
 Χεῖλεσι λάβροισι.
 Ἰθι νῦν τάχιςα , Μάρθα ,
 Ἀπὸ Φρεῖα^Θ Φρὲς ὕδωρ ,
 Τὸ πῦρ ἐν ἐσχάτῃ θές ,
 Ζέννυε νᾶμα.
 Στόρεσον τράπεζαν εὐθύς ,
 Θέτι τέσσαρας τροχίσκους ,
 Ὁ Καρπὸς ἤλθε Ζωῆς ,
 Ἡλθεν Ερωτ^Θ.
 Τρίτον ἔ , τίς ἐσιν , οἶδα·
 Επιγνώσομαι δὲ θᾶσσον ,

Όταν Θέης πινύσκον
 Πώσομεν ὕδωρ.
 Ἄλλον ἔν ροφῶμεν ὕδωρ,
 Ἰνα νύχθ' ὅλαν, ἑταῖροι,
 Ἀπ' ὀμμάτων σοξῶμεν
 Νήδυμον ὕπνον.
 Ο πίων γάρ ἐσι ζῶν
 Εναλίγκι, κατεύδων
 Θανόντι. Τίς πρὸ ζωᾶς
 Μοῖραν ἔλοιτο;

Idem Vir Doctissimus in honorem COSMI III. *Magni Hetruvia Ducis*, & Jac. TOLLII, *Bibliothecam MEDICEAM* lustrantis, Illius indulgentiam singularem, Hujus solertem industriam, *carmine Græco* elegantissimo celebravit, quod alia occasione ab oblivione vindicabimus.

9. WEIGBERSIO.] Eximius hic & ad summa quævis natus tum adolescens in *Academia Ultrajectina* XXI. Maji anni 1685. elegantissimi ingenii præclarum specimen edidit, dicta publice Divæ SOPHIÆ AMALIÆ *Danorum Regina* Parentatione, sub auspiciis Cl. GRÆVII, quam cum applausu mecum frequens concio admirata est, & quæ typis exscripta hujus Amici capitis memoriam una consecrat.

10. Obstare autem quærentibus &c.] Vide dicta *Epistola* I. num. 21.

11. PRINCEPS quidam *Ecclesiasticus*.] Is sine ullo dubio, ut ex *Epistola* hac ipsa & V. licet colligere, fuit JOHANNES FRIDERICUS, *Archiepiscopus Pragensis*, S. R. I. Comes de Waldstein, *Legatus natus*, *Bohemia Primas*, & *Ordinis Crucigerorum per Bohemiam, Silesiam, Moraviam & Lusatiam Generalis Magister*. Princeps laudatissimus, rerum Chemicarum, Naturalium, Curiosarum, Elegantium & Eruditarum curiosissimus, amantissimus, humanissimus, judicii acrimonia pollentissimus.

12. *Adeptorum*.] Ne ignorent profani, aut alieni ab his sacris, vim hujus vocis, norint ea notari illos albæ Gallinæ pullos, qui raro Cæli favore adepti sunt Midæ divitias, ut, vel levi aurifici pulveris, (ipsi *Lapidem Philosophicum* vocant;) liquorisve pondere in viliora magni ponderis metalla injecto, statim hæc commutare possint in purum putum obryzum *Aurum*, & quidem tanta, quanta volunt, quantitate.

13. *Bibliorum editionem antiquissimam*.] Puto innui editionem *Goudæ* factam an. 1479. cujus titulus portentoso ausu promittit *Biblia auctiora & correctæ*. sive *vermeerderet en verbeteret*: nam Belgica Lingua prodiit *cum figuris*. Novimus plures tales editiones, & codices mss. variis linguis, apocryphis merito non accensendos, sed plane abscondendos.

14. In

14. In ipso *Montium* transitu, qui &cc.] Optime hoc in Mappa sua Geographica *Bohemia* observavit Seb. MUNSTERUS in *Cosmogr. initio*: qui deinde II. 1. ubi *Europam* Virgini assimilat, *Bohemia* ejus umbilicum facit.

15. *Kutusen*.] vel *Kutusz*; quæ *Fodinæ* vel *Cuniculi* partes iterum in *fescuncias*, *sexulas*, *scripula*, *simplicia* dividuntur. Vide AGRIC. de R. M. toto lib. IV. Nomen habent vel a Viro ejus nominis, vel a *Guten* i. e. *lustrare*, *perspicere*. Porro *Metallarii* vocant *Kutusz* partem centesimam vigesimam octavam *Zeche*, i. e. loci metalliferi certis terminis circumscripti, quos illi *Vierung* vocant, aut *Refier der Fund-grube* / *Maasen oder Gegendrum*: *Schicht-Kutusz* vocant quartam *Zeche* partem, sive XXXII. *Kutusz*: den vierten theil einer *Gewerckschafft*. BERWARDUS *Phræseol. Metall. p. m. 2.*

16. Nullam *Praga* visu amœniorem.] Huic addere poteris gemellos *paris* elegantiae *Prospectus*, ut vocant, nempe ad *Constantinopolin*, ad *Clivos* *Cliviæ* caput, & circa *Rhodani* ostia in *Gallia*: de quibus restor oculatorum fidem.

17. In ipsam Urbem.] Julius Cæsar SCALIGER in *Urbib.* ita ludit in *Pragam*:

*Septa metallifero circum qua monte superbis,
Hercyniæ in medio Martia PRAGA sinu.
Linque aliis populis tantæ munimina sedis;
Qui nequeant armis jura tenere loci.
Namque innum est, non præsidio turgere locorum:
Sed loca præfidiis fidere posse tuis.*

Scias autem Benevole Lector, *Carmina* huic *Epistolæ* inserta, ab Schedis *αὐτογέγραφοις* TOLLII abfuisse omnia: sed ea commodum per literas mecum pridem communicarat, ut meam super iis sententiam exquireret. Mos enim hic nobis erat, ut alter alterius in hujus notæ rebus censuram sine fraude & dolo subiret. sic vero servata sunt, & a me suis locis inserta.

18. Reliquarum trium &cc.] Valde hic luxata & hiulca erant TOLLII *Adversaria*. Medicinam singulis feci adjutus a Petro BERTIO *Rer. Germ. III. in descr. optima Praga*, p. m. 232--237. quem vide.

19. Multæ in ea *Tabulæ* &cc.] Conferendus hic MONCONYS *Voyag. P. III. p. 119. edit. 1695.* qui & Ipse has *Porticus* perlustravit.

20. Ex una fronte *Cervina duplex par Cornuum*.] in *Oligeri* JACOBÆI *Museo Danico* *Regio I. 1. p. m. 4.* lego etiam *Cornu Cervinum triplici ramorum*

morum trunco instructum. ibidem p. 5. & in fig. 5. Tab III. occurrunt Cornua duo Cervina ita sibi invicem circumtorta & implicata, ut extricari aut divelli nequeant.

21. Apud OVIDIUM olim furvi *Plutonis solum & cc.*] Vellem locum accuratius annotasset. neque enim *Metam.* IV. 456. aut V 359 si forsitan illos locos respexit TOLLIVS, huc quadrant. melius ex ALBRICO *Philosopho Imag. Deor. c. 10.* potuisset *thronum* aut *solum Plutonis sulfureum* huc adferre.

22. Cujus autem arboris & cc.] Ad populum phaleræ, Lignum *Ebeni, Brasiliense*, & multa alia satis ponderosa sunt, & per artem, quam & nos aliqua ex parte novimus, tam colore, quam pondere in aliam quasi indolem mutari possunt. quæ de *Oraculis a Diabolo* ibi redditis fabulantur, ne quidem refutatu digna sunt, & injuriam faciunt memoriæ RUDOLFI, Imperatoris optimi.

23. *Signa duo antiqua Cupidinis leoni indormientis.*] Signi accepit tantum unius delineationem, quod alterum huic simile esset, & loco cornu tantum sinistra teneret corollas. Ego vix mihi persuadeo, esse signum *Cupidinis*, at *Somni* agnosco. ponam rem extra controversiam. *SOMNUS* fingitur *Juvenis*, *STATIO Sylvar. V. 4. vs. 1. puerili vultu* in statua *Somni*, quæ *Romæ* fuit in ædibus *Cæsiis*, ubi *papaverum capita & flores* continet dextra, sinistra cornu, ut videtur, *geminum, oculi sopore clausi*, ad pedes *vitulus marinus* sopitus. Alatus est pennisque instructus, ac *Volucris Somnus: VIRGIL. Æn. II. 794. Volucer matris genus Astræ, SENEC. Herc. Fur. Choro. Aët. IV. vs. 1068. Sic Morphæus Somni natus voluit, nullos strepitus facientibus alis, per tenebras, & ponit mox e corpore pennas, OVID Met. XI. 651. 653. Somnus autem per has pennas inducit luminibus blandam quietem: STAT. l. l. vs. 16. Theb. x. 131. & seqq. Dextra stipat caput reclinatum, tenetque Papavera Somno sacra. OVID. l. l. vs. 606. sinistra vero Cornu, quo etiam creditur Somnum perfundere. STAT. Theb. II. 143.*

*Illos, post verbera fessos
Exceptamque hiemem, cornu perfuderat omni
Somnus.*

hinc Idem de Somno dormiente l. l. x. 104.

*Mannus hæc fusos a tempore lævo
Sustemat crines: hæc cornu oblita remisit.*

quæ in nostra figura evidenter vides. confer corneam Somni portam apud *VIRG. Æn. VI. 889. MACROB. in Somn. Scipion. I. 3. Leonis pelli incumbit,*

cumbit, non quasi mysterium domantis etiam feras SOMNI eo notetur, sed simpliciter, quia more Veterum notissimo

Pellibus incubuit stratis somnosque petivit.

24. *Fenestræ*, e quibus &cc.] *Bohemica* hæc, quam vocant, *Defenestratio* satis graphice depingitur a Joh. Petr. LOTICHIO *Rer. Germ. l. 3. §. 9. & 10. p. m. 14. & 15.*

25. *Divo VITO* sacrum, in quo multa &cc.] Ea Monumenta recenset BERTIUS *R. G. III. p. 235. 236.* ubi videantur. ait autem, revera esse unum Monumentum Regium ex lapide *Alabastrite*, in quo Principum aliquot & Imperatorum corpora posita sint; quos enumerat.

26. *Parietes Jaspide lapide*, &cc.] BERTIUS *l. l.* ait, esse exstructum ab Imperatore CAROLO IV. ex lapidibus viridibus & puniceis, gemmarum instar relucens, auro intertexto. hic quiescere S. WENCESLAI Ducis Bohemæ & Martyris corpus, super cujus capite solita sit adservari corona Regum Bohemæ, sed tempore motuum Civilium, cum Zisca cuncta pervaderet, translatam esse a Proceribus Regni in Arcem *Earlstein* munitissimam, atque illic adhuc custodiri.

27. est enim BOJOMÆMIA & seqq.] Testes habemus AGRIC. in *Operib.* passim; præcipue *Bermannii p. 418. Anselm. Boetium de Boot, RUDOLFI II. Imp. Medicum in Gemmar. & Lapid. Histor. passim. Joh. DUBRAV. Hist. Boh. lib. I. p. 2. MUNSTER. Cosmogr. III. 488. ed. opt. Germ. Basil. 1592. BALBINUM TOLLIO* laudatum. Vide mox notandum. 31.

28. *Ad Pontem.*] hic Pons connectit Urbem veterem Novæ, de quo vide BERT. *l. l.* Longus dicitur 1770 passus, at BERT. *l. l. p. 233.* numerat 772. *Pragenses Cubitos*, verum BUNO ad CLUVER. *Introd. Geogr. III. 13. §. 2.* forte typi vitio, 872. Latitudo quatuor Curribus sufficit; est enim latus pedes 35. Fornices habere ajunt 16. at MUNSTERO *l. l. c. 486.* habet 24. fornices. secundum MONCONYS *Voyag. P. III. p. 115.* longus est 680. passus, latus 13. passus majores. mira varietas.

29. *Bohuslai BALBINI.*] Plurimis ingenii sui monumentis hic Vir, non humanitate minus, quam eruditione cum viveret, conspicuus, nomen suum immortalitati consecravit. Hæc ego novi: I. *Miscellanea Curiosa Historica Regni Bohemæ*, opus præclaræ eruditionis, forma maxima, 8. voll. *Pragæ 1677. & seqq. annis*, de quo multa cum laude *Acta Erud. Germ. Mensib. Aug. Sept. Dec. an. 1682. Jan. 1685. Nov. 1687. Jan. Aug. 1688. Ephem. xxvii. Erud. Gall. an. ejusd. & xxx. an. 1685. Ephem. xii. Erud. Ital. an. 1678. II. Vita Venerab. ARNESTI, Primi Pragensis Archiepiscopi*, in qua totius Regni Bohemæ Historia multum illustra-

illustratur. 4. an. 1664. III. *Quesita Oratoria*, 8. IV. *Verisimilia*, 12. V. *de Amplificatione Oratoria*, 12. Herbip. 1688. VI. *Epigrammata*, 12. Colon. 1687.

30. PRESOSOFIUM.] aut, si non horres *Polonicum* nomen: PRZSO-SOFISKY.

31. Cui aliquando repetito itinere &c.] At his destinatis Fata interceserunt: quare pro virili conabor hic suppetias ferre votis TOLLII nostri; Copias nobis adducet Vir doctissimus & plurimæ famæ, qui iisdem in castris militat, in quibus & Nos; scilicet Artium Salubrium Doctor & Professor in *Viennensi* antiquissima *Academia*, Joh. Georg. GREISELIUS, qui jussu S. C. M. cum Perillustri Comite de PARR anno 1670. ad inspiciendas *Bohemiæ* Metallifodinas missus, plurimas accuratissimæ perlustravit, & sua observata deinde cum Bono Publico in *Eph. N. C. Dec. I. an. 2. sive 1672. Obs. 78.* lubens communicavit, ex quo hoc de *Præcipuis Bohemiæ Metallifodinis* supplementum mutuabimur, & Lectorum voluptati simul ac utilitati, nec non TOLLII votis aliqua ex parte facturi satis. In hunc itaque modum narrat Vir Celeberrimus:

„ Iter, declinante jam anno institutum, montana per loca nobis minus diuturnam, quam pro voto, moram faciebat. Primum invisimus *Kutenbergam*, amæno situ cæloque valde benigno. Per totam ibi Fodinam unica est *Vena Cumulata*, *Argenti*, *Cupro* permixti, hic illic modo ditior, modo pauperior; nec ubique profunda æque; nam in *Fodinam Novæ Spei* (sic dictam, quod & *nova* est, & bona *spe* lactat suos Cultores) sunt tantum orgyæ seu passus metallici XL. ibi jam optima minera effoditur.

„ Habent autem ibi loci *Passus Metallicos*, quam alibi locorum, sesquipede longiores, quos *Thump-lachter* appellant; communes vero *Berg-lachter* vocant. Ego putem duce *AGRIC. de R. M. l. iv. p. 55. init.* quos dicunt *Thump-lachter* / esse orgyias *Græcorum*, *Berg-lachter* vero esse orgyias *Romanas*.

„ Descendimus vero in *Puteum Machina Hydraulica*, Germanis *Kunstschacht* / usque ad Cuniculum sub ostiis, ubi aqua extracta exoneratur, *Aufgusz-stollen* vocant; quo usque sunt XI. orgyæ: inde ad Cuniculum *Bolfschtreck* / in quo descenditur ad areas, sunt CL. orgyæ: hinc in Fodinam *Suchin* sunt XXIV. orgyæ: hic autem *vena* est *lata* quadrantem orgyæ, non adeo dura; caudam suam tendens inter primam & secundam horam plus minus, satis humida. hinc ad Fodinam *Aaronis* sunt XVIII. orgyæ; cujus vena ditior priore est, sed minus humida: inde transeundo per Fodinam *Phasiani*, reliquis duabus ditiolem, descenditur in Fodinam *Commissarii* XII. orgyis; hic locus siccus est, & Metallum ditissimum, ita ut ibi quasi cumulus & caput *venarum* videatur,

„ tur, Metallurgi dicunt, Die Gänge machen oder werffen einen bauch auf;
 „ modicum vero *Argenti* continet, reliquo fere *Cupro*. Inde circiter tri-
 „ bus *orgyis* est alia Fodina, *Bernirect* dicta, dives pariter, sed durior &
 „ *Ere caldario*, Nostri *Glocken-speiſz* / prægnans; locus *vena* hic per
 „ se siccus est. Inde ascenditur per XLIV. *orgyias* in Fodinam *Urzinnost* /
 „ nunc non adeo divitem, sed tamen humidior, exinde ad superos
 „ ascendimus, quod Metallurgi vocant, zum tag aufsfahren.

„ Ad profundissimum locum, ex quo nunc Mineræ extrahuntur. plus
 „ minus CCXVIII. *orgyis* *Græcis* descenditur: *Puteus* autem *Machina Hy-*
 „ *draulica* est altero tanto profundior, in cuius fundum quanquam ob
 „ aquæ copiam descendere non potuerim, nihilominus tamen animadver-
 „ ti, *Aquam* illam *succo Metallico* ita esse imprægnatam, ut non tantum in-
 „ tus, in *Puteo*, guttæ deciduæ *scalas ligneas*, ipsi vocant die *Farten* / in
 „ *lapideas* convertant, aut & alio transfluens Aquæ ejusdem rivulus cana-
 „ les uos aliis canalibus quasi tartareis obducatur, verum intus etiam in si-
 „ phonibus talis materia lapidea accrescat, ita ut illis ultra triennium rarif-
 „ sime uti possint, coganturque eos abicere, ob materiæ accrescentis co-
 „ piam, pilum impedientis.

„ Mineræ *Phasiani* est obscurior, *Nova Spei* magis albet. quandoque,
 „ sed raro, ex *Phasiano*, parum *Argentirudis*, quod vocant *gediegen Sil-*
 „ *ber-Ertz* / continet.

„ Cuniculus *S. Mariæ Magdalena* humidior cæteris omnibus est, ideoque
 „ jam dudum coli non potuit. habet *mineram Argenti & Cupri*. Tota
 „ Fodina, quantum videre licuit, plenissima est *crystallis*, qui mihi *flo-*
 „ *res Cupri* videntur.

„ *Cadmia Fornacum*, quam ibi appellant *Gisſt von den geröſten reich-*
 „ *ſilberhaltigen Ertzen* / adhærescit parietibus *Fornacum*, in quibus *vene*
 „ cremantur, *Röſt-Ofen* vocant; varii solet esse coloris, *flava*, *alba*, *cæ-*
 „ *rulea*, *nigricans*, & aliorum. Loquitur de hac *AGRIC. R. M. l. VIII.*
 „ f. p. 288. & *N. F. l. ix. p. 343. & 349.* Ego existimo *Flores Arsenica-*
 „ *les*; nam & fumus & materia hæc ipsa malignum spirant odorem; supra
 „ carbonem ignitos projectus ejus pulvis valde fumat, & *sulfur* redolet. nec
 „ mures, nec glires eam attingunt. cato dedi, qui vertigine correptus ali-
 „ quot diebus post periit.

„ *Kuttenbergæ* etiam satis magna copia *Pyritis*, *aureo & argenteo* colore
 „ reperitur: vocant *Kupfer-und Waſſer-Riſz* / aut *Selber-und-Weiſſer-Riſz*.
 „ continet aliquid *Argenti*.

„ E regione *Fornacum*, in quibus *Vene* excoquantur, ipsi appellant
 „ *Schmeltz-öfen* / est inculta quædam Fodina, ubi olim *Antimonium* ef-
 „ fodiebatur.

„ Porro, cum alias cætera loca herbis, arboribus, fruticibus vestian-
 „ tur, *Colles Metallici* hic locorum circum circa omnes sunt calvi. Fu-

M

„ mus

„ mus ex *Fornacibus* exhalans , quia gravis est , & statim terram repetit ;
 „ omnes ibi in vicinia circum herbas , aut quæ sub isto vulgo tractu
 „ crescunt , arefacit , adurit , incrementum impedit , suffocat , necat.
 „ Vaccæ , quæ ibi circa fornaces pascuntur , lac aut insipidum , aut male
 „ olens præbent.

„ Medio milliari *Kuttenberga* est certus terræ tractus , ubi præstantissi-
 „ mus & delicatissimus *Raphanus rusticanus* , per Germaniam celebris ,
 „ crescit , adeo ut oppidum illud solo *Raphano* , quem *Lipsiam* & *Viennam*
 „ usque deferunt , quæstum & victum sibi paret. Plura ibidem notare tem-
 „ poris injuria non permisit.

„ Inde in *Vallem Joachimicam* perreximus , locum montibus horren-
 „ tem , austerum solo , rigentem cælo ; ita ut ibi frumentum vix matu-
 „ rescat , imo sæpe minime , avena nunquam. Nos mense *Octobri* ibi-
 „ dem *Ribesia* & *Cerasa* adhuc immatura offendimus. Herbas & Arbo-
 „ res si spectes , fertilissimus est locus. illic enim inveni *Rorellam* , *Ange-
 „ licam* , *Libanotidem* , *Bistortam* , *Tormentillam* , *Caryophyllatam* , *Hel-
 „ leborum album* & *nigrum* , *Rhabarbarum Monachorum* , *Fabariam* ,
 „ *Telephium purpureum* , *Gentianam majorem* & *minorem* , *Aristolochiam*
 „ *utramque* , *Centaureum minus* , *Carlinam* , *Origanum* , *Pulegium* , *Thy-
 „ mum* , *Satureiam* , *Serpillum* , *Imperatoriam* , *Polium montanum* , *Te-
 „ sticulorum varias species* , *Lilium convallium* , *Asarum* , *Lysimachiam*
 „ *purpuream* & *siliquosam* , *Saxifragiam* , *Veneris umbilicum* , *Anchusam* ,
 „ *Pentaphyllum Petraeum* , *Papaver corniculatum* , *Solanum majus* sive
 „ *Bellam Donnæ* , *Polypodium* , sed non *quercinum* ; aliasque plurimas
 „ herbas , quarum jam non amplius recordor. Vir fide dignus retulit , &
 „ *Lunariam* ibi repertam.

„ Conjicio olim hoc ex loco magnas divitias provenisse ; stupendum
 „ enim in modum perfossus , suffossus , transfossus est. exstat ejus de-
 „ lineatio , quæ videri potest.

„ Ibi plerunque per *Cuniculos* , rarius per *Puteos* , nisi forsan compen-
 „ difaciendæ viæ gratia , ad *Fodinas* descendunt ; quæ ibi diversæ sunt ,
 „ venis *Argenti* durissimis , raro ultra *iv.* aut *vi.* digitos transversos ex-
 „ tensis ; sed ditiores , quam *Kuttenbergenses*. Omnes vero ibi *Fodinæ*
 „ generatim valde humidæ sunt , ut quibusdam in locis duplices cuniculi ,
 „ alter super alterum , ob copiam aquarum inveniantur. Numeravi ex uno
 „ Cuniculo perparvo novem Aquæ ductus ; præter aliam Aquam copio-
 „ sam , quæ abundantissime effluit , quocunque siccitatis tempore ; ut si
 „ vel alia Aqua deficiat , omnes ibi *Molæ* sola aqua , ex uno alterove edu-
 „ cta cuniculo , possint circumrotari.

„ Mineræ , quæ ibi effodiuntur , fere pares , certe parum differunt.
 „ Ditissima est *Fodina Pulcræ Mariæ* , in qua nunc sæpe *Argentum rude*
 „ reperitur : Valde humida est , calore tamen temperato. ante annos ali-
 „ quot

„ quot ibi inveniebatur quædam Vena *Argenti rudis plumbei coloris*, quod
„ *Glas-ertz* vocant, verum hodie evanuit.

„ Juxta oppidum *Gottes Gab* aliquando inventa fuit ejusdem *Argenti* si-
„ milis vena, sed nec ibi quicquam amplius reperitur. nihilne remanserit,
„ an quærentium desit industria, nescio. illud apparet, venas illas tantum
„ superficie tenus ubique quæsitæ esse, & terram passim fossam; illi di-
„ cunt, geschörrft.

„ Celebrant ibidem etiam *Argentum rubrum rude*, Germanice, *Roß-*
„ *gülden-Erz*; verum in eo tantam, quantam Scriptores notant, clari-
„ tatem non invenio: ideoque magis crederem, esse *Argentum rude pur-*
„ *pureum*, vulgo *gediegen Braun-Ertz*. ante aliquot annos inveniebatur
„ etiam hoc *Argentum* in *Valle Joachimica*, nunc rarissime aut nun-
„ quam.

„ Ibidem in quadam Fodina *Medulla saxi*, nobis *Stein-march* / terræ
„ albæ species, de qua *AGRIC. Bermanni* p. 456. (adde *N. F. l. II. p.*
„ 188.) Locus, unde excepi, est ultra 100. *orgyas Romanas*, eas enim
„ hic observant, profundus; Saxum est solidum, habens in medio fissu-
„ ram latitudine unius palmi, circiter 14. *orgyas* profundam. profundio-
„ rem equidem esse, apparet evidenter, sed quia saxum est solidum durissi-
„ mumque, & necdum totum detectum, profunditas certa definiri ne-
„ quit. in ista autem fissura hæc *Medulla* invenitur, quæ licet sit pinguis,
„ non tamen ardet, nec ad ignem liquefcit; insipida etiam plane est, ex-
„ hibeturque ibi loci sub forma pulveris ea quantitate, quam cultri cuspis
„ capit, cum cochleari *Aque Petroselinæ* in Urinarum Obstructionibus &
„ doloribus Nephriticis: certis enim experimentis constat, illa calculos &
„ urinam pelli.

„ Reperitur ibidem & alia terræ species, de qua *AGRIC. l. l.* hæc ali-
„ quando tota nigra est; ut & alba, non tamen pinguis, & rubra, in
„ unius ejusdem Fodina vena: est autem illa Fodina inculta & occulta,
„ saxis, terra, sepibus, lignis, variisque rebus cooperta, sine usitato
„ accessu, exceptis tribus vel quatuor, reliquis omnibus antehac incogni-
„ tis, xxx. aut XL. ad summum *orgyas* profunda; & tam angustæ, per
„ modum *Cuniculi*, introitus, ut non nisi serpendo, & quidem homo
„ macilentior tantum, ad VII. vel VIII. *orgyas* intrare queat.

„ Porro vicinia illic ad dictam Fodinam semper nebulis est plena, &
„ veluti vagæ nubes, continui oberrant ibi vapores, neque tamen æque al-
„ ta, atque *Vallis Joachimica* ipsa, est. Externa specie hic collis ridet
„ variarum copia herbarum, summitas & ambitus triticum profert copio-
„ sum: Intus vero caverna specasque visu plane horrenda: Saxum non est
„ unum & continuum, sed totus mons apparet, ut cumulus saxorum
„ grandium & minorum aggeratorum, inter quæ Terra, quam modo
„ dixi, ita disposita est, ac si Natura, loco calcis, ea, ad Collem hunc

„ coagmentandum, voluisset uti. Si quis incautus per incuriam caput ad
 „ lapidem offendat, longo tractu Terra decedit, ita, ut omnia videan-
 „ tur velle corruiere. Invenimus quoque in illo angusto introitu, quem
 „ modo commemoravimus, varia *quadrupedum & piscium ossa*; intus ta-
 „ men totam Fodinam, quæ magna non est, variis hinc inde sine ullo or-
 „ dine labyrinthicis cuniculis transactam, pervagati nullum invenimus ani-
 „ mal.

„ Mirifica plane de hac Fodina, etiam a loci ignaris, narrantur; velu-
 „ ti: Certos quosdam *Italos* alternis vel ternis annis venire solere; eos hanc
 „ Terram excipere, ex qua postea eos *Aurum* conficere, Fama sit; at
 „ modum Auri hinc extrahendi omnes latere alios. illud tamen certum est,
 „ non adeo pridem homines in hac Fodina fuisse: vidimus enim vestigia re-
 „ centissima surreptæ istius *Terræ*, *nigræ* præcipue; imo vero unam talem
 „ divitem venam, lapidibus tectam & occultatam, in quodam cuniculo
 „ ipse reperi, ubi magna copia istius terræ jam tum ita collectæ, disposi-
 „ tæ & ita studiose asservatæ latebat. Variæ ibidem sunt Venæ, nec omnes
 „ suas caudas ad unam eandemque horam extendunt: locus non ita humi-
 „ dus est, si eum cum vicinis compares: nam incolæ illius vicinæ, Viri
 „ fide digni, sancte mihi testati sunt, esse illic loca quam plurima, ubi
 „ ad profunda III. aut IV. *orgyiarum* jam statim aquam inveniant. Sed
 „ neque *Terra* illa aut Vena, dura est, digito enim & cultro excipi po-
 „ test; nec spirat fumum virosum, aliamve auram pestilentem aut foeti-
 „ dam: totam enim illam Fodinam & Collem Aer transpirat & permeat;
 „ lingua Metallurgorum: *Es is gutes wetter darin / und ziehet auß und*
 „ *ein.*

„ Narrant eandem Fodinam ab illis, quos ante dixi, *Italos* esse incan-
 „ tatam & devotam, munitamque per Spectra aut Dæmones Metallicos,
 „ qui affixi ibi custodes hæreant, ne ingressi quippiam auferre & excipe-
 „ re, aut, si tamen excipiant, quicquam efficere aut experiri possint.

„ Uno milliari ex *Valle Joachimica*, in *Bohemia & Misiæ* confinibus
 „ crescit *Lapis Granatus*. omnia ibi locorum hoc lapide plena: imo inte-
 „ gri montes sunt *Granati*, aut ut rectius dicam, tota minera mons me-
 „ rus est. notavi, in superficie terræ istius mineralis apparere quidem *La-*
 „ *pides Granatos*, sed omnes a Sole exustos & consumptos. Cuniculos
 „ quæsi; & inveni eos aliis humidiores, *Lapidesque Granatos* bonos &
 „ recentes. intra ultra duas *orgyias* pergere non potui, quia lampadem pe-
 „ nes me non habebam, valde tamen humidum eundem cuniculum repe-
 „ ri, ut appareat, *Lapides* istos humore conservari. Unus *Centenarius* ho-
 „ rum Lapidum, (audita, & mihi relata, non vero a me experimentis
 „ comprobata refero,) aliquot *uncias Argenti puri* continet. Minera val-
 „ de mollis est.

„ In eadem *Valle Joachimica*, & quidem, si bene memini, in Cuni-
 „ culo

culo *S. Susannæ* reperitur *Arbor in lapidem conversa*, ubi videtur figura ramorum, corticum & radicum. tota *Arbor* quasi excavata jam est. *Cuniculus* ille usque ad illam *Arborem* extenditur ultra bis mille *orgyas*. putant fuisse *fagum*, atque hoc modo lapidifactam: tempore Diluvii Noachici sabulo & arena fuisse obrutam, tractuque temporis lapideam factam. neque hæc a ratione aliena aut adeo absurda non sunt; quippe ille ipse *Cuniculus* per omnes sibi partes similis non est; modo enim *solidum saxum*, modo *arenam*, modo *argillam*, modo *terram*, rursus *saxum*, jam *lapides*, post paullo *terram* transit: hic *humidus*, ibi *siccus*, hic *calidus*, ibi *frigidiusculus*, & ut paucis dicam, plane *heterogeneus* est; illic vero, ubi putatitia illa *Arbor* hæret, mera apparet *arena*, quæ glutine & viscosa quadam humiditate successu temporis exsiccata & quasi conglutinata est: non enim est *petra vera*, nec *pura terra*, nec *pura* aut *vera arena*; sed videtur *Arena cum Terra limosa conglutinata*. Mæ conjecturæ si hic locus est, putem ibidem fuisse *Succum Lapidescentem*, qui casu talem formavit *Arboris* figuram. at quid de *cortice*, quid *debris* dicemus, quæ magis indicant, quod si unquam *Arbor* fuerit, fuisse *Quercum*? nonne & *Pisces*, & aliæ res similes *Fossiles* multæ dantur? sed iudicium esto penes alios Doctiores.

In eadem *Valle Joachimica* reperitur *Minera Ferri*, quam vocant *ge- diegen Eisen-Ertz* sive *Ferrum rude purum*, ajuntque esse plurimam *Ferri* partem. Viatores illac transeuntes pro *hematite* hanc *Mineram* accipiunt, atque hoc nomine ea utuntur. At ego credo, esse *Crocum Martis Naturalem*.

Obiter hic annotare lubet rem examine & iudicii trutina dignissimam; Cur *Ferrum* per *Mucrones*: *Argentum* per *Bracteas*, *Lamellas*, *Fibras* & *Strias*: *Plumbum* & *Stannum* per *Massas* & *Cumulos* sese prodant.

Ad *Cuniculum* redeo dictæ *Mineræ*, qui non adeo profundus est; constat terra & saxo non adeo duro, sed omnia sunt rubicundissima; ipsamet intus *Aqua* stagnans, nec ipsa copiosa, ob ruborem crassitiemque suam verum sanguinem simulat. valde *vulnerariam* esse hanc terram ipse sum expertus. in fodina casu, ad palmum dextrum, vulnus triangulum infixeram; apposui mox vulneri illi recenti terram hanc rubram naturali humiditate præditam; bis quotidie repetii, & vulnus quarto die persanatum fuit: ita & *Vienna* mulieri eadem terra opem tulit. huic ob rheumatismum secta in pede vena, sed majore per Chirurgum vulnusculo facto, sanguis tenuior cum impetu profiliit, qui difficillime sisti potuit. noctu mulier incaute pedem offendit, mox vulnus recrudit ad animi deliquium, & magno labore tandem stetit: post triduo ligaturare-mota denuo sanguis profiliit cum impetu, jamque convulsiones superveniebant. locus uestioni aptus non erat, sanguinem sistentibus nihil profi-

„ ciebatur : itaque ego tandem massam confeci ex *crepitu lupi* cum *albu-*
 „ *mine ovi* , superasperfi bonam quantitatem hujus *terra* in tenuissimum
 „ pulverem redactæ , maceravi hanc massam in *Aceto Rosaceo Forti* , &
 „ supra venam hiantem ligavi , fasciis & linteis omnibus in *Aceto illo Ro-*
 „ *saceo* , cum reliquo pulvere hujus *terra Mineralis* mixto , intinctis ; atque
 „ ita unius noctis spatio coaluit vulnusculum , ut altero die sequente tuto
 „ potuerit deambulare.

„ Colliculus , ex cujus visceribus hæc *terra* extrahitur , *junipero* vesti-
 „ tur frequenti & *pino* humili & alta : alias etiam herbas habet , sed
 „ paucas.

„ *Plumbum* ibidem etiam promiscue invenitur : rarius autem *Plumbum*
 „ *Cinereum* , quod *Bismuth* appellant. Liquefcit hæc *Minera* ad flam-
 „ mam Candelæ. Hujus *Plumbi Cinerei purificati* si tantum *Stanno* ad-
 „ das , quantum requirit ; (hoc enim plus , illud minus capit :) illud
 „ *Stannum* jamdum ad usum paratum redditur sono & specie *Argento* si-
 „ mile. notari meretur , quod ultra quadrantem horæ , facta commixti-
 „ ne istorum duorum Metallorum , audiatur , strepitu interno , in patel-
 „ la , orbe , aut alia re fusa , etiam jam tum refrigerata , sonitus actionis
 „ & reactionis internæ.

„ Extrahitur etiam ibi magna copia *Cadmia Metallica* , quam *Robelt*
 „ vocant. conficiunt ex ea colorem cœruleum , quo utuntur muliercu-
 „ læ pro tingendis collaribus. Varia *Metalla* , pro varietate loci , unde
 „ extrahitur continet. utuntur etiam ibi , ut *veneno* contra *muscas*. illud
 „ affirmare possum ; nam , ut redii , Museum meum , ab hominibus li-
 „ cet frequentatum , *Muscis* plenum inveni. ut vero *Mineralia* , quæ at-
 „ tuleram , aeri ex cista exposueram , inter quæ erat & *Cadmia* ista , spa-
 „ tio sex septemve dierum ita *Musca* evanuerant , ut vix unam & alteram ,
 „ & quidem rarissime , adverterim. porro exposueram varias *scutellas* , con-
 „ fectione *Cadmia Metallica* & *Fornacum cum Aqua* & *Lacte infectas* ,
 „ pro interficiendis *Muscis* : nec tamen , quantum observare potui , vel u-
 „ nicam *Muscam* inde libantem vidi ; advolabant equidem , sed momen-
 „ to avolabant ; unde putem , solam evaporationem in aërem vicinum *Mu-*
 „ *scis* exitio fuisse. nam in *Valle Joachimica* item tantum hinc & inde *Mi-*
 „ *neram* istam collocant , atque ita *Muscas* abigunt ex conclavibus. sic &
 „ ipse nullam unquam *Muscam* supra *Mineralia* mea diu ambulantiem hac-
 „ tenus observavi. attamen cum odoratu acuto sim , nullam hinc ipse
 „ nauseam , averfationem , antipathiam ortam expertus sum ; licet *Nap-*
 „ *pellus* me semel iterumque solo odore fere exanimasset , dum *Herbarium*
 „ meum *Vivum* , in quo hærebat , pervolve. Porro , ut finiam , *Cad-*
 „ *miam Metallicam* dedi vorandam cani cuidam , qui horrendum in mo-
 „ dum vomuit ; & , licet non perierit , male tamen hucusque va-
 „ let.

„ *Minera*

„ *Minera Arsenici* ibidem magna invenitur copia, nec tamen, uti scri-
 „ bunt, tam pinguem inveni. Fodina ejus alta est, satis sicca & graveo-
 „ lens, cujus fœtor, quanquam eum non sentirem, difficilem tamen mi-
 „ hi respirationem excitavit. Intravi solus cum Metallurgis illic ordinariis;
 „ itineris enim focii intrare cum nollent, foris me expectabant, alias illis,
 „ ut æque inadſuetis, sine dubio idem, quod mihi, accidisset. Cum
 „ enim validos per Dei gratiam Pulmones habeam, quos cum nullo Mor-
 „ talium, si vel maxime possem, permutare vellem; tamen vapor hic
 „ *Arsenicalis* sine dubio mihi respirandi difficultatem excitavit, cum eo-
 „ dem plane modo mihi idem contigerit *Kuttenbergæ*. Ibi enim cum de-
 „ repente ad Fornaces, in quibus venæ cremantur, *Röst-öfen* vocant, in-
 „ cautius accederem, ut visenda viderem, quamvis vix octavam horulæ
 „ partem intus permanerem, tantam nihilominus respirandi difficultatem
 „ mox sensi, ut vix per horam spiritum recolligere potuerim, Suffocatio-
 „ nemque plane timuerim. Metallurgi, qui per annos aliquot ea in Fodina
 „ laborant, tandem artuum tremore correpti moriuntur; quod & illis ac-
 „ cidit, qui Fornacem, in qua hujus venæ flores conficiunt, curant.
 „ Omnes Operæ, ut eos aliquo depingam modo, viva sunt mortuorum
 „ simulacra, pallidi, sicci, concavis oculis; verbo, macilenti, ut vix
 „ ossibus hæreant. Ipse ad hujus Fornacis caminum accedere plane non po-
 „ tui, nec in fumo, aut circa fumum salva respiratione permanere: ad
 „ ignem tamen & Fornacem ignitam impune accessi. porro observarunt
 „ operæ illic loci, quod, cum Fornax hæc in media silva sita sit, ad il-
 „ lam, quam fumus contingit, viciniam nulli unquam cervi accedant, li-
 „ cet plurimi ibi locorum sint; sed quamprimum eum fumum sentiant,
 „ quantocius recedant. hæc ex *Minera* postea conficiunt *Arsenicum Cry-*
 „ „ *stallinum*, quod est sine Sulfure; & *Arsenicum Flavum*, quod est cum
 „ Sulfure paratum.

„ Duobus ab ista *Valle* miliaribus alius situs est Pagus, qui vocatur
 „ *Gottes-Gab* / ceu dicas *Donum Dei*: locus hic est miserabilis, ubi vix
 „ passer degat; excelsus continuis in nubibus & nebulis; ubi nec herba, nec
 „ frutex nec arbor. Incolæ Anni partes tantum tres norunt, æstatem ignorant.
 „ frigidus præterea locus est, & valde humidus usque adeo, ut gramen,
 „ quod nulli usui est, cum nulla eo bestia pascatur, nec, ut usui sit, sic-
 „ cari potest, quotannis humi accumulatum & aggeratum putrescat. massa
 „ hæc putrida, per totam viciniam, ultra orgyiam unam & dimidiam pro-
 „ funda, nigerima est & pinguis, ad instar fimi vaccini putrefacti, ac,
 „ si quis subrus sit, ut quandoque contingit, si vena sit paullo profun-
 „ dior, tetram, ad nauseam usque, exhalat mephitim. sub eadem massa
 „ latet terra lutosa instar argillæ, quam lavant & ex ea *Mineram Stanni* extra-
 „ hunt, instar arenæ gravem & nigram, modo minori, modo majori co-
 „ pia: frequentissime tamen ex terra libris xx. extrahunt *Stanni* circiter
 „ uncias

„ uncias III. aut IV. vocantque id *Saigerzin* / quod optimum est. Sub
 „ ista autem , quam modo dixi , crusta est terra arenosa & firma , inanis
 „ & nihil in se continens. sunt porro ista in vicinia paludes ita gramine suo
 „ tectæ , ut stabilem terram mentiantur , ut vel eques illis submergi possit,
 „ quod contigisse , incolæ mihi affirmarunt. Est porro magna in istis ibi
 „ cavernis , quæ ultra IV. vel V. orgyias profundæ non sunt , quos
 „ vidi , *Stellionum* copia. De *Salamandris* quoque inquisivi , easque in-
 „ colis descripsi , secundum quam descriptionem , eas ibidem reperiri af-
 „ firmarunt : nullam tamen vidi , sed nec ultra dimidium diem ibi per-
 „ mansi. Incolæ illic istam *terram* semper volvunt ac revolvunt , semper-
 „ que *Stanni Mineram* inveniunt , ita ut jam sæpius *terra* illa fuerit revo-
 „ luta , *Stanni* , semper inventi , gratia.

„ Ex hac Valle discessimus *Schlackewaldam* , ubi integra *Cumulati Stan-
 „ ni* vena reperitur. Hæc vena caudam suam in profundum extendit , illi
 „ dicunt : *es fällt in die Tiefe* / & quidem usque adeo , ut venæ cauda
 „ reperiri nusquam possit : quo enim diligentius fodiunt , eo majorem &
 „ cumulatiorem venam semper inveniunt , & , quod magis mirere , dum
 „ infra fodiunt , supra iterum recrescit *Minera*. qualia ædificia , quantæ
 „ cavernæ , quot excavata spatia ibi sub istius Fodinæ terra sint , nisi qui
 „ viderit , credet nemo. transivi quasdam cavernas ultra L. aut LX. passus
 „ longas , latas xxx. aut XL. at altitudinem visu metiri non potui , quæ hor-
 „ rorem spectantibus incutit. Jucundissime & distinctissime Echo intus re-
 „ sonat & respondet ; omnes sunt fornicatim excavatæ & quidem sine ful-
 „ cris. affirmarunt mihi , ampliores majoresque adhuc cavernas esse ; nec
 „ enim Fodinam pervidi , ad quam pervidendam tres integri dies requirun-
 „ tur , adeo ampla est , variisque substructa ædificiis ; nec adeo humida
 „ est , nisi ubi *machina* est *hydraulica* , & ipsa sane memorabilis.

„ Ajunt , intus morari *Demonem* quendam *Metallicum* , qui sæpissime
 „ varia sub figura apparet , modo ut *Metallurgus* , modo ut *Magister Me-
 „ tallurgorum* , modo ut *furatus* , modo forma *Muris* . *Canis* variorum-
 „ que animantium. subinde auditur saltare & ducere choreas , inflare ti-
 „ biam , & millenas ejus notæ nugas ajunt cum ludere. at , quia malum
 „ ipsis omen habetur , si illum aut audiant , aut videant , summopere
 „ omnes tumultus , clamores , insolentiam in Fodina prohibent. Ego il-
 „ lius videndi audiendive desiderio ardens cœpi ore acutum sibilum edere ad
 „ instar fistulæ ; ibi tum *Metallurgi* me per omnes Deos Deasque rogare ,
 „ abstinere cœptis ; forsan sine Comitibus fuisset , non verbis , sed ver-
 „ beribus silentium imperassent. cum causam silentis jam *Demonii* indaga-
 „ rem , responderunt , *Demonem* illum alias statim respondere solitum fi-
 „ stula , saltu , aut effusissimo cachinno , cumque aliquoties damnum qui-
 „ busdam infligerit , dum illos præcipitaret per scalas , torqueret , tunde-
 „ ret , seduceret in errores , lampades eorum exstingueret , & quæ sunt
 „ „ plura

plura ejus farinæ, hinc illi fidendum semper non esse. Apparet itaque,
 „ *Dæmonem* illum esse jocularium & nugatorium: ipse autem ejus quic-
 „ quam in hac Fodina nec audiui, nec vidi.
 „ Hic autem non, uti in aliis Fodinis, solent *jaculari*, sed ignem sub-
 „ struunt, quod patentissima sit, & spiracula plurima habeat illa Fodina.
 „ *Jaculari* autem vocant, cum foramine rotundo terebra in *Mineram* ex-
 „ cavato, id pulvere pyrio replent, illudque iterum ligno, cui parvulus
 „ est canalis, accuratissime incusso occludunt, quem canalem pulvere py-
 „ rio quoque implent, & juxta accendunt candelam sulfuream longiorem,
 „ qua ratione *Mineram* dissilientem confringunt: adeoque si hic jacularen-
 „ tur, sane metus esset, ne terra superior corrueret, & aut *Metallurgos*
 „ aut *venam* obrueret. Vena enim tali procedit figura:

ubi *a* est superficies terræ; cumulus vero *Venæ* totus est *b c d*, adeo-
 „ que, uti & extra Fodinam cernitur, terra manifestissime se ad *venam*
 „ inclinat: quin etiam in altera parte aliquid corruit, & confregit rotam
 „ *Machinæ Hydraulicæ*, una cum ejus caverna, quarum murum nunc sub-
 „ struunt munitissimum, &, ne in vicinia fodiatur, sanctissime & acer-
 „ rime prohibent, cum alibi locorum *Mineræ* satis satisque abundet, ut-
 „ pote integro solidoque cumulo, unde quicquid decutitur, *Minera* est.
 „ Hic etiam est quædam *Argentæ Fodina*, non profunda, sed valde hu-
 „ mida, ac plena *terralutea*. magnas quondam inde divitias extractas conj-
 „ cio, vel solo ædificio id arguente, in quo Majores longissimum quen-
 „ dam cuniculum, ad aquam tantum educendam, egerunt. non ita pri-
 „ dem eam rursus Fodinam colere cœperunt, *sub spe*, ut loquuntur, ad-
 „ huc laborantes. quantum enim extrahunt, tantum necdum sufficit in
 „ mercedem Metallurgorum.

„ *Schlackewaldæ* Fodinis ad dimidiam horam distat *Schœnsfeldæ*, particeps
 „ Fodine *Stanni*, quæ *Schlackenwaldæ* est. hic locus propter continuatas
 „ *molas*, ubi *Venæ* tunduntur, *Puchwerck* vocant, & *fornaces*, unus
 „ idemque quasi apparet *Schlackenwaldæ*. illud admiratione dignum, quod
 „ cum *Schœnsfeldæ* situs in meram planitiem pateat, nihilo tamen minus
 „ continuis nebulis, pruinis, frigore, aliisque cœli injuriis perpetuis sit
 „ obnoxia, ita quidem, ut hic loci integrum mensem & amplius hiemem
 „ habeant longiorem, quam *Schlackenwaldæ*; imo hic erit cœlum tempe-
 „ ratum & serenum, ibi ninget aut pluet; hic toto die a Sole torrentur,
 „ illic nebula & pruina vastabunt cuncta; hic homines formosi, ibi stru-
 „ „ mofi,

„ mosi , præcipue feminæ. Equidem hujus mutationis diversitatisque causam in latentem ibi *Mercurium* conjicio ; certoque persuasus sum , si quærant , reperturos *Venam Mercurialem* : quin imo asseverare auserim , post aliquot annos , si ita Fodinam *Stanni* versus *Schœnsfeldam* continuaverint , derepente *Venam Mercurialem* illis patefactum iri.

„ Ibidem *Lapillus niger* , quem vocant *Zinn-krauppen* / est *Stannum* ; idem ac *rude* , quod vocant *gediegen zinn* : sed paullo rariores sunt hi *lapilli* : vidi alium talem *lapidem* ad magnitudinem pugni , verum tales rarissimi sunt.

„ Porro *Schlackewalde* per totum illum tractum , ubi aqua ex *Machinis* , in quibus *Venæ* pilis præferratis tunduntur , fluit , eluunt arenam , & rursus aliquam *Stanni* modo majorem , modo minorem acquirunt quantitatem.

„ Cæterum notavi , totam *Bohemiæ* & *Moraviæ* plenam esse *Mica* , quam *Räsen-silber* appellant , de qua agit *AGRICOL. Berman. p. m. 447.*

„ Atque hæc sunt , quæ brevi hoc itinere annotare potui. Corollarii loco addo sequentia :

„ *Aqua Lapidescens* in *Minera Plumbi Tarnomontana* , in confinibus *Silesiæ* & *Poloniæ* , crescit ad instar bacilli longi teretis , & quasi per annulos distincti , inque medio perforati. eam ibi exhibent in *obstructionibus urinae* , & in *calculis*.

„ *Minera Plumbi Tarnomontana* continet *Argentum* , sed paucum , unde parum inde lucri redundat.

„ *Sal Polonicus Fossilis* in sua Fodina est mollis & levis ; extra eam momento ita durefcit & gravescit , ut unicum frustum , quod in Fodina ab uno homine tractari poterat , illud extra Fodinam vix quatuor boves movere possint. Observavi hoc ipse , præterlapso anno , cum *Augusta ELEONORA* , quæ *Sponsam REGIS Poloniæ* comitabatur *Cracoviam* , eo profectus.

Hæc GREISELIUS , Vir Curiosus , & acuti ac elimati , ut vides , judicii , in *Epistola* ad Celeberrimum Medicinæ decus , *SACHSIUM*. Non ingrata , ut spero , Lectoribus erit , hæc utilis & jucundi & necessarij supplementi digressio. Licebit etiam , ut puto , *Professori Professore* , *Medico Medico* , *Metallophilo Metallophilum* , *Epistolographo Epistolographum* , *Hodæporicum Hodæporico* , & quidem eodem itinere , *Belgæ Germanum* succenturiari. ne quid nescias : singula digessi , recensui , & , exceptis Artis vocibus , nonnulla paullo Latiniore reddidi.

JACOBE

JACOBI TOLLII

Epistola Itineraria IIIL.

COMMORATIO VIENNENSIS:

A D

Clarissimum, Eruditissimum & Experientissimum Virum,

DOMINUM

THEODORUM JANSONIUM
AB ALMELOVEEN.

ix curæ cultuique corporis unus & item alter dies concessus, ex quo *Viennam* veni, cum proximo *Lunæ* die Præfecto *Bibliothecæ CÆSARÆ*, NESSELIO, Viro Excellentissimo, literas Reverendi Patris WOLFFII commendatitias trado, ab Eoque, qua erat humanitate, e vestigio in *Bibliothecam* deducor, tam veterem *Viennensem*, quam nuper *Buda* advectam. sed, ah! ah! prosperata voluptate nec opinum dolorem, pro immenso, quod animo præconceperam, gaudio ingentem cepi mœrorem. SALUSTIUM hic me integrum inventurum nonnulla spes lactaverat, quem in *Budensi Bibliotheca* Eruditi quondam viderant: & en! laceras heu! situ, pulvere, vermibus corruptas nullius ferme precii reperio reliquias! Huccine, Regum Magnificentissime CORVINE, cura Tua atque elegantia cecidit, ut, quam immensis sumtibus ac laboribus collegeras *Bibliothecam*, tam fœdum in modum; tam brevi dissiparetur; ut ne reliquæ quicquam haberent delectabile; ut nullum Tanto PRINCIPE dignum superesset volumen! Sed abstersit magnam hujus doloris partem CÆSARÆ *Viennensis Bibliothecæ*, vere *Augustæ*, intuitus: in qua tam præstantes inveni, tamque multos *Græcos Latinosque*, exaratos manu, *Codices*, ut

N 2

iratum

iratum mihi CAESAREM pati possim, si tali carcere in trimestre ira illa expiari queat. Aves tamen scire, quid nostri Studii *manu scriptorum* in *Budensi Bibliotheca* repererim? LIVIUM, eumque *non integrum*, sed *recentiorem*; LUTATIUM, seu LACTANTIUM, PLACIDUM in STATII *Thebaida*; & BOETHII *Arithmeticam*, *Geometriam* & *Musicam*. Alterius indicem NESSELIUS publico sese non invisurum, pollicitus est: & ex ea Ego mihi *quatuor*, ACHMETIS *Onirocriticon*, *Codices* *mss.* cum *editione Rigaltiana* conferendos sumsi, atque inde omnes in hac hiatus explevi, & plura, quam *mille*, ne dicam *bis mille*, menda sustuli. Tum & LUCRETII meum ac SALUSTIUM cum singulis *ms. exemplaribus* contuli. Acceperam & alios *duos Codices Græcos*, in quorum altero *Excerpta quædam*, jam edita; quantum memoria quorundam suppeditabat, in STOBÆO lecta: in altero *Epistolæ Variæ*, & in his ALCI-PHRONIS, continebantur. Non erat mihi ad manus *editio Aldina Græcarum Epistolarum*; atque hinc nec conferendo, nec describendo quicquam inde potui proficere, quod *editas* ab *ineditis* forte nequirem distinguere. ACHMETIS uni *Codici* subiecta erat *Vita CHRISTI puerilis*, a pseudepigraphe THOMÆ, conscripta; in quo multa CHRISTI *pueri dicta* ac *facta miraculosa* referebantur. descripsissem animi gratia, si *codex* fuisset integer. In altero itidem *libellus* erat non totus Περὶ Λίθων, nescio, an THEOPHRASTI: Auctoris enim nomen non erat adscriptum: singula ut pro solita mea atque accurata diligentia exquirerem, ibi tum non licuit.

Dehinc Excellentissimum Dominum Nicolaum Guilielmum BECKERUM, Baronem de WALLHORN, Archiattrorum Augusti IMPERATORIS Comitem & Consiliarium adii, Virum ad omnem humanitatem factum, qui me singulari complexus est, sibi que æternum devinxit benevolentia. Huic, plurima salute ab ALMELOVENIO meo dicta, causam itineris mei aperui, & quam me illius suscepti non pœniteret, testatus sum, laudata, uti merebatur, plurimis verbis CÆSAREA Bibliotheca. dein multus nobis de *prisca* & *nova Medicina* sermo, laudabatque plurimum, arripe aures Pamphile! conatus Tuos *antiquam Hippocraticam*, & Aliorum Heroum Veterum, *Medendi rationem* asserentis: Cujus sibi *Inventa Novantiqua* Augustus CÆSAR

CÆSAR legenda commendaverat & tradiderat Ipse. Gaudere ego tunc, & prædicare dilectissimi quondam Discipuli, nunc eorundem Studiorum cultoris & focii, fortunas; cujus Scripta non innotuissent modo Tanto PRINCIPI, sed & placuissent, placerentque. ajebat porro, & hanc Sibi causam fuisse, cur prior Tibi scripsisset, hortatusque esset, ut sic porro pergeres. Verum de hoc mihi Viro præstantissimo post plura dicenda erunt. Pergam igitur ad alia.

Deduxerat me Fors Fortuna ad Diversitorem, *Chemicæ* quondam *Arti*, utpote tum *Pharmacopæo*, additissimo. Inter cæteros, quos jaciebat, sermones, mentio ab Ipso facta est *Antimonii Solaris Mineralis*, cujus mihi statim specimen elegantissimum, uti & quorundam aliorum *Fossilium*, ostendit. Fateor, nec in ipsis *Cremnicensibus Fodinis*, nec usquam alibi pulcrius ullum me vidisse. indicato, unde hujus compos factus esset, Mercatore, postridie ego ejusdem *selectioris*, duas; & paullo *deterioris*, ob admistos lapides, libras tres commercatus sum, ut eo in paranda *medicina* quadam *Chemica* post uterer. Est autem hoc *Antimonium* partim *flavo*, partim *rubro Sulfure* intermixtum aut obductum; nonnullæ etiam particulae totæ sunt *purissimæ*, & admirabili *colorum varietate*, in Sole, *coruscantes*. agnoscis hic iterum morbum meum, & *Ovidianum* illud repetis:

Navita de ventis, de tauris narrat arator:

fateor; sed sic fumus.

Hinc ad Illustrissimum Principem LOBKOVITIUM me confero, *Chemicæ Artis* Amatorem summum, qui mihi mox, inter alia, narrabat: „*Ter Sese*, accepto, ab Amico, *Pulvere Aurifico*, præsentem Illustrissimo Principe ARCHIEPISCOPO *Pragensi*, *Saturnum* in *Solem* mutasse: monstrabatque etiam *Mercurii coagulati ac malleabilis* mediocri frustum: „tum & artem se tenere, *Mercurium ex Antimonio*, intra horæ, ni fallor, unius aut alterius spatium, educendi. Orto deinde productoque sermone, de *vera Lapidis Philosophici Materia*, „ex *Aëre* illam peti debere, & a se jam acquisitam, affirmabat. in Cujus tamen sententiam pedibus ire non poteram, quem illa *Salis* ex *aëre* petendi ratio minime fugiebat,

giebat, quique *Philosophorum* dicta aliter accipienda esse, existimabam. Verum, ut in omni secta, ita & in *Chemia*, quot capita, tot sensus. Audiui post & alios ejusdem opinionis assertores, docuique eos, quanto ipsi in errore versarentur, qui ne prima quidem initia *Lapidis* conficiendi nossent, nec vulgaris illa *Mercurii*, *Spiritus Vini*, *Spiritus Aceti*, *Antimonii*, *Vitrioli*, *Sublimationis*, *Præcipitationis*, *Ignis Lapidum*, & reliqua vocabula intelligerent, quo ut illos errore exsolverem, Syntagmation meum, quod *Manuductionem ad Cælum Chemicum* inscripsi, raptim a me concinnatum, aliquibus ostendi prælegique.

Postea ad Generosissimum Baronem PRESOSOFIUM me contuli, eique literas *Jacobi BITTNERI* mei reddidi. Fuerat is hac hebdomada Augusto CÆSARI præsto, Cui a cubiculo est. sunt enim sua *Nobilibus Cubiculariis* attributa tempora. Et CAESAR quidem, præter quam alii solent Principes, ea gravitate est, ut nemini ex his, nedum e minorum gentium Cubiculariis, permissum sit, verbum ullum proloqui, nisi quod aut occurrentium rerum, aut ad interrogata CÆSARIS respondendi necessitas exprimat. de *rebus Politicis*, aut *pro Aliis*, negry quidem. Cum nonnulla de *Opere meo Triduo*, cujus illum BITTNERUS certiore fecerat, collocuti essemus, omnis mihi favor, omnisque ad CÆSAREM Proceresque alios, inprimis ad Illustrissimum Principem ARCHIEPISCOPUM *Pragensem*, e gente WALDSTEINIA ortum, commendatio & promissa est & præstita. Nam, cum proxime secuto die ad illum Principem inviserem, multa sum cum humanitate admissus exceptusque. Offendi vero in Eo admirabilem totius *Naturæ*, & omnium ferme *Scientiarum* cognitionem, inprimis autem *Chemie*, *Reique Metallice*. Addam & jungam hic, quæ tum temporis, & dehinc aliis, ex Illustrissimo PRINCIPE didici audivique. Cum de *Fodinis Hungariæ* facta esset mentio, quod eas perlustrandi desiderio ardere me dixeram, „hujus, aiebat, Sese esse sententiæ, *Metalla cuncta*, uti, „cætera *Vegetabilia*, crescere & decrescere. Cui ut adstipulabar, „exemplum referebat *insula Maris Inferi*, „*Hebruriæ* objectæ, *Ilvæ*, de qua & Plinius, xxxiv. 14. „unde per *tria annorum millia*, & amplius, plus esset „*Ferri*.

„ *Ferri* egestum, quam tota Insula contineret terræ. *Metallur-*
 „ *gos* autem ita illam *Ferri* renascentis reparationem machinari:
 „ occludere illos effossas & exinanitas *Ferri* venas quam dili-
 „ gentissime, ne vel *aer*, vel *aqua* intrare valeat, atque ita
 „ derelinquere in annos *LX.* vel *LXX.* aliquando & *centum.*
 „ Tum eorum Posteris, seu Successores, easdem rursus ape-
 „ rire, *Metalloque* tum deprehendere repletas. Id autem crescere
 „ per *appositionem partium.* Existimare vero se, aiebat, pos-
 „ se ita & *Aurum* & *Argentum* in exhaustis *Fodinis* restitui.
 „ Ac veram hanc Illustrissimi PRINCIPIS esse conjecturam post
 „ ipse in *Aurifodinis Cremnicensibus* deprehendi, ubi ipse, ante
 „ annos admodum *LXX.* vel *LXXX.* exinanitos *Ductus* (ipsi
 „ *Gänge* vocant) redimpletos vidi, subsidente monte, non au-
 „ tem *appositione partium*, quod *Aurum* non ita copiose atque
 „ *Ferrum* proveniat; nec ob puritatem *Sulfuris*, seu, ut Alii
 „ malunt, *Terræ Salisque* ac *Mercurii* provenire possit. Rena-
 „ tum autem *Aurum* testabantur varæ vibicæque, quibus effossi
 „ *meatus subterranei* solent sustentari, olim illic suffulciendo
 „ operi adhibitæ, passim inter subsidentem terram exstantes;
 „ quæ terra novo *Solari Spiritu* animata fuerat, & *Auro* im-
 „ prægnata. Sustuli ipse inde luculentum frustum, in quo ta-
 „ men *Aurum* non apparet, licet contundendo inde soleat colli-
 „ gi. & ut hic nascens vidi atque crescens, ita & haud pro-
 „ cul inde decrescens ac fugiens, de quo postea pluribus. Ad-
 „ debam ego, quæ ex HELMONTII mei didicissem *Paradoxis*
 „ *Chemicis*, ex *Anglico* in *Latinum* sermonem a me versis, ubi:
 „ *Vitalem Solis calorem verum esse, ac per se subsistens Ens*
 „ *Spirituale*, docet; ab ejusque semine, velut ab universa-
 „ li hujus *Universi* parente, omnia vera tactuque obnoxia
 „ corpora progigni, cum insertus aquæ cum eadem in unum
 „ corpus coalescit. unde colligebam, quo hæc *Aqua* purior
 „ sit, eo præstantius inde corpus gigni. non deficiente igitur in
 „ *Aurifodinis* purissima *Aqua* matre, fieri aliter non posse, quin
 „ *Aurum* regeneretur in humida terra, quæ in illum tractum sub-
 „ sedit, quem calor ille *Terreni Solis* pervagatur. quod autem
 „ *Aurum* illud non adeo ibidem copiosum reperiatur, non nisi
 „ inopiæ istius purioris *Aquæ* vitio vertendum, in qua *frigidus*,
 „ secundum eundem HELMONTIUM, *Lunaris Spiritus* delite-
 „ scit,

scit, qui cum *Solari calore Spirituali* conjunctus foetum corporalem producit. Occurrebant tum & illa, quæ in BASILIO¹¹ legeram: *Mercurium*, ut Ille vocat, *Corporum* (ut Alii, *Sulfur*; sed non vulgare hoc nostrum:) *Semen esse Metallorum*, eumque natura calidissimum: quare, si quando *Mercurius Corporum* in opere aliquo sit, sufficientemque cibum habuerit, (quæ illa *Aqua* est HELMONTII *Lunarem Spiritum* continens, quæ vulgo *Mercurius*, sed non vulgaris, dicitur) sex semper *Mercurios* in quovis opere conjunctos corpus aliquod producere, qualecunque illud e sex *Metallis* sit, prout in adscensu seu descensu fuerint. Quoniam vero *Mercuriorum* istorum numerus est septenarius, ex parte dimidia masculorum, ex altera femineorum, evenire, ut, ubi *Veneris* & *Martis* semina præpolleant, virile *Solis* corpus producant: contra, ubi illa *Saturni* & *Jovis* prævaleant, femineum *Lunæ* corpus nascatur. *Mercurium* vero diφον esse, & utrique auxiliari. Hoc autem *Semen* in adscensu *Argentum* in *Aurum*, in descensu vero in *Cuprum*, *Ferrum*, *Stannum*, *Plumbum*, *Mercurium* mutare, ac tandem penitus evanescere: sicut in ascensu *Mercurium* (sive illo *Aquæ Lunaris Spiritu* primi gradus) in *Plumbum*, *Stannum*, *Ferrum*, *Cuprum*, *Argentum*, ac tandem in *Aurum* mutaverat. Hoc porro *Semen* in informi corpore latere, accepto vero dein cibo formari præpararique. Quamvis autem hic ita BASILIUS loquatur, ut in confectionem *Lapidis Philosophici* digitum intendat, eumque parabolice designet, tamen ipsa Naturæ operatio in vulgari *Auro* non alia est, quia ea pro exemplo utitur *Philosophici*. Aiebat porro Illustrissimus PRINCEPS: *Vegetationem* illam *Metallorum* vel ex enascentibus *Aureis* *Argenteisque* virgis, culmis, spicis, & filis liquere; quorum varia exempla narrabat, & in primis, de ramo arboris, forte in silva, sera jam nocte, a rustico, defracto, in cujus medulla fila aurea conspiciebantur; deque racemo, *Auro* obducto; aureisque vinaceis. Multo autem plura doctissimus & optimus BALBINUS *Miscell. Histor. Bohem. lib. I. cap. XVI.* recenset: imo Augustus CÆSAR insignem in *Gazophylacio*, ad Se Tokaio missam, virgam Auream viti circumplicitam diligenter asservari jubet.

Decre-

Decrescere vero eadem *Metalla* & idem *BALBINUS* ejusdem libri cap. XVIII. extremo testatur, auctore usus *THEOBALDO* in *Arcanis Naturæ*. Cum vero a *Natura* ad *Artem* sermo paulatim deflexisset; „ ejusdem, atque me, sententiæ Se esse fatebatur *Illustrissimus PRINCEPS*, *Lapidem Philosophicum*, volatilem esse, non fixum; & quod fixum eum dicant *Philosophi*, aliter capiendum; nimirum, non posse eum ab igne corrumpi, sicut nec vulgaris potest *Mercurius*.

12 Reddidi ego jam alibi rationes, quæ me in hanc sententiam induxerunt. Inde ad *Artes* & *Observationes* alias descensum; quarum utilissimam; & quidem merito, judicabat illam, qua dignoscere tempus *Margaritarum* in *Conchis* proventus didicisset: item signa certissima, quibus fætas *Margaritis*, ab inanibus posset discernere: illas autem absque ulla læsione Se aperire, & eximere uniones, tum rursus in fontem *Conchas* deponere, alio rursus tempore parturas denuo alias *Margaritas*. esse autem Se possessorem fontis istiusmodi, ajebat, margaritiferi; quales plures fontes, rivi, fluvii sint in *Bohæmia*, inprimis *Watava* & *Isëra*. Annitebar hic ego summa ope, ut artem eam expiscarer, aut ut eam mecum communicaret, quo Popularibus meis prodessem; sed frustra, cum grandius Sibi a me secretum prius vellet revelari: didici tamen post paullo aliunde, indicaturus Nostri, cum reversus domum fuero. „ Sic & *Aquam* Sibi *Separatoriam* notam, „ asserbat *Illustrissimus PRINCEPS*, quæ solum *Aurum* dissolveret, intacto etiam *Antimonio*, aliisque Mineralibus, „ quod, quam per quartam solet, vel per *Saturnum*, vel per „ *Aquam Regiam*; purius inde rursus colligeretur. posse etiam „ Se *Regulum Antimonii Stellatum*, sine *Luna*, amalgamare, „ ut Nostri *Chemici* vocant, nec incognitum sibi *Particulare*, „ unde multum lucri proveniret. Tandem & de *Commercio* cum *Batavis* instituendo, devehendisque ad hos *Marmoribus* & *Lapidibus preciosis* actum: oblataque mihi perhumaniter totius *Bohæmiæ* cura suo ductu perlustrandæ facultas, rimandique omnes ejus Naturæ dotes, tum & *Gazam* suam *Mineralium*, aliarumque *Rerum Curiosarum* spectandi, tanta comitate, ut non minus hac caperer, quam oblatores fruendi desiderio accenderer. Sic semper latior doctiorque, quam accesseram, sum dimissus.

O

Alio

Alio rursus die Excellentissimum BECKERUM adii, qui mihi, inter alia, rogatum Se a CÆSARE, aiebat, „ecquid de *Chémico Batavo* inaudisset, qui recens in Urbem advenisset? Se, & nosse me, respondisse, & a me salutatum nomine ALMELOVENII mei. Ad quæ CÆSAR, ab ARCHIEPISCOPO me *Pragensi*, MAJESTATI SUÆ CÆSAREÆ indicatum commendatumque. Captata ergo hac occasione exemplar *Fortuitorum* meorum, CÆSAREÆ destinandum *Bibliothecæ*, Illi in manus tradidi, rogavique, ut meis illud verbis Augusto CAESARI donare dignaretur: Tum &, quanto spectandæ CÆSAREÆ *Gazæ*, *Fodinarumque Hungaricarum* desiderio tenerer, indicavi: quæ Vir ille Optimus pro sua facilitate curatum respondit.

Vidi deinde, quod & olim videram, verum tum multo spectatu dignius Prætorium, quod Germanice *Neu-Sebau* / ceu diceres *Neoctiston*, appellatur. Erant enim ibi tunc olim temporis *Porticus* omnes *cupreis laminis* tectæ, non secus atque etiam nunc *Turres*: Tum & *Aedificia*, quæ *Turcarum* quondam *Viennam* obsidentium *tentoria* assimilant, plurimis e *candido Marmore Statuis* ornatissima, *Hortusque* ipse cultior multo atque speciosior. At nunc omnia neglecta, & ablata ante aliquot annos, jussu IMPERATORIS, istæ *laminae*, nescio an & *Statuæ*. Nam *Turcæ* sane huic uni loco hoc bello ita perpercerunt, tanquam rei sacræ & perpetuo suæ virtutis monumento. Audierant scilicet ibidem SOLYMANNI *Viennam* A. C. N. cIo. Io. xxIx. obsidentis *Castra* fuisse, cujus *Tentorium*, cum aliis *Vizirii* & *Basarum* illud cingentium *Tentoriis*, Conditor hujus Prætorii fertur repræsentasse. Hinc plurimi ex iis, cum huc accederent, manantibus præ gaudio lacrumis, muros osculo adoravere; visusque locus accommodatissimus asservandis commeatibus: fugato deinde Exercitu *Turcico* multi hic, eorum custodiæ destinati, oppressi cæsiq; sunt, quorum sanguine infecta etiam nunc *Tabulata Peregrinis* solent ostentari. Alias hic nihil visu dignum, præter unum alterumque *Leonem*, *Tigridem*, & aliquot diversi generis & proceritatis *Ursos*. Cum neglectus tam elegantis quondam Prætorii causam roga-rem; *displicere* CAESARI, responderunt, quod fundus olim *ecclesiastica* fuisset *Possessio*: Alii, quod a Rebellionis damna-

to

to Comite exstructum, *Cæsari*que FERDINANDO donatum esset, cui hic delicti gratiam fecerat.

Interea, dum conferendis *Codicibus* tempora mea impendo, distinguere illa inuisendis *Patronis* & *Amicis* non neglegebam. In his primas semper tenuit Excellentissimus Dominus BECKERUS, cujus erga me benevolentia, totis *tribus mensibus*, quos *Viennæ* fui, præcipua fuit, & eximia. Retulit igitur Ille mihi responsum a CÆSARE exoptatissimum: „mandatum iri
 „CÆSAREÆ *Gazæ Custodi*, ut eam ostenderet: item Aliis, ut,
 „in perlustrandis *Hungariæ Fodinis*, nihil mihi deesse paterentur, quominus animi mei voluptatem explerem. Tum
 „& *Fortuita* mea Eruditissimo PRINCIPI non displicuisse. Sed illud inprimis me delectavit, quod multa hætenus mihi ignota, & aliis multis incognita narrabat: in quibus & hoc, quam magnifice, & quam pro maiestate Imperii CÆSAR *Gal-lorum* REGI respondisset ad eas literas, quibus, ut illæ *viginti annorum induciæ* in perpetuam pacem commutarentur, postulabat; quibus deinde literis a *Gallis* postea modestius fuisset responsum. Cum & de *Poloniæ* REGE JOHANNE incidisset mentio, quod post liberatam *Viennam* nihil egisset dignum priore nominis fama, & illa exspectatione, quam per univ-
 15 sum Terrarum orbem commoverat, causa utrique eadem visa est; verum quæ multis admirationem exprimeret, qui rationem exputare nequibant, cur immortalem jam partam gloriam defereret; & cum CÆSARIS amicitiam partesque amplexo cer-
 16 tissima, non jam spes *Regni stabiliendi*, *Familiæque Regiæ*, sed res adesset; eam cum incerta spe obtinendæ Filio, per pecuniam *Gallicam*, in *Regno Poloniæ*, *successionis* permutaret; cum non unum, sed plura *Regna* Filiis Suis, expugnatis eje-
 ctisque, ex *Europa*, *Turcis*, adnitente CÆSARE, parare potuisset, una cum INVICTI ET MAGNI REGIS titulo, in omnem Posteritatem, cum Virtutis admiratione, duraturo. Sed his omi-
 ssis, quæ, licet quibusdam alta mente reposita sint, odiosa sunt, gratiora referamus; & in his ipsius BECKERI auribus ex ore REGIS, mox ab illa ad *Viennam* pugna, his ipsis verbis *Latinis* excepta: Nunquam vidi in mea vita melius pugnan-
 tem *Peditatum*. Erat enim Ipse in equo, cum Suis *dextrum cornu* obtinens, & *Cæsareis Cataphractis* suffultus. neque fa-

tis mirari poterat , quo animo , qua virtute , qua constantia ; qua peritia militari , *Pedites* & aggressi essent *Turcas* & fudissent. Postea vero , cum in *Hungaria* ad *Barcanum* , temeritate abreptus gentili , non expectato *Cæsareano Equitatu Cataphracto* , neglectis *Ducis* *LOTHARINGI* monitis , cum *Polonis Suis Equitibus* in *Hostem* inuectus , ita ab *Turcis* exceptus fuisset , ut , *Polonorum duobus millibus* cum *Comite DENHOFIO* desideratis , ita Ipse cum *Filio* premeretur , ut *DUNEWALDUS* ad *LOTHARINGUM Ducem* accurrens , festinato opus esse , clamaret , *caesos Polonos* , *REGEM* cum *Filio* , ubi essent , ignorari : liberatus tandem prudentioris *Ducis* virtute , his ad *Suos* verbis usus est ipsis : *Dixi ego ad Viennam , me nunquam melius pugnantes vidisse Peditatum ; sed nunc etiam dicere possum , me nunquam melius fortiusque pugnantes vidisse Equitatum.* Memorabat & idem Excellentissimus *BECKERUS* , nihil illa specie potuisse excogitari pulcrius , quam *sexaginta* ille *quinque millium Exercitus* de monte descendens præbebat , armis orientis *Solis* repercussu clarissime fulgentibus : eaque ita perturbatum fuisse *magnum Vizirium* , qui , cum adhuc in *Tentoria* de descensu *Christianorum* moneretur , per contemptum eos *colluviem quandam reliquiarum* appellabat ; ut egressus *Tentorio* , *Hosteque* conspecto : *Omnes ego caesos credo revixisse Christianos , & cum vivis sese adunasse , ut nos oppugnatum eant ;* ad *Suos* , qui hæc ita retulerunt , exclamaret : *Neque Illi post illa vacuum fuit , in Tentorium suum reverti ;* *REGIQUE* hoc *Polonorum* parta victoria prædæ fuit : *Captos* autem *Turcas* lacrimas tenere non potuisse , cum viderent , quam parum a capienda *Urbe* abfuissent ; *fassosque* esse , *Divino CÆSAREM* adjutum auxilio , quod sibi manifeste in obsidione obstitisset. Finito colloquio , discedenti famulus additus , qui me ad *DOORSTIUM* , *Gazæ CÆSAREÆ Custodem* , deduceret , *CÆSARISQUE* voluntatem ei indicaret. Sed jam *CÆSAR* Ipse , uti Princeps est natura benignissimus , *DOORSTIO* præceperat , ut mihi omnem *Suam CÆSARIS Gazam* ostenderet. Ita enim mihi *DOORSTIUS* , statim , ubi me vidit , retulit ; cum me , an ego is essem *Chemicus Batavus* , interrogasset , de quo *CÆSARIS* mandata accepisset. Constituta est huic perlustrandæ *Martis* proximi post meridiem hora *tertia*.

At

At pridie ejus diei rursus ad Illustrissimum ARCHIEPISCO-
 PUM *Pragensem* adii, qui me nunquam, nisi doctiorem, di-
 misit. Sermo forte de *durissimis Lapidibus & Saxis perforan-*
*dis perrumpendis*que ortus erat. Hic Illustrissimus PRINCEPS
 “ accidisse Sibi duo, ajebat, notatu mihi digna visa. Cum
 “ enim in *Fodina* quadam tam *durum* occurreret *saxum*, quod
 “ omnem, etiam præstantissimi, *Chalybis* vim respueret, nec
 “ ulla ratione, vel minima ex parte, penetrari posset, inve-
 “ nisse Se viam, & *ardens lardum* petrae affixisse, quo emolli-
 “ 17 ta ferro tandem cesserit. Tum & observasse Se, ac reapse
 “ ostendisse rationem, in jam abruptis pulvere pyrio saxis gran-
 “ dioribus, qua pauculis ictibus tota massa in minuta frusta
 “ abiret. quanquam tamen eam non doceret, facile collegi,
 “ *centrum* in saxo observatum repetitum ictibus, quo vi dissolu-
 “ to tota necessario illius compago corrueret. sed & multa alia
 “ multo nobiliora audiebam. Asserebat enim, “ daturum Se *Per-*
 “ *petuum Mobile*, si quis Sibi materiam suppeditare posset,
 “ 18 quam usus tempusque non detererent. *Horologia* vero Se
 “ confecisse, quæ *annum integrum*, & uno tenore tempus,
 “ absque ulla in errorem declinatione, indicarent, perstanti-
 “ bus machinulis, nec deficiente tympano; verum contra ea ro-
 “ tulis semet ipsis semper circumagentibus, ejecto in descensu
 “ in altum pondere, quod ascensui promovendo sufficeret.
 “ Tandem exspectata dies aderat, introductusque sum in *Por-*
 “ *ticum*, in qua preciosissima illa *Gaza* adservabatur. De *Dres-*
 “ *densi* nihil volui dicere, quod me illi enarrandæ suffecturum non
 “ putavi: jam vero iterum tacendum erit, si meam ingenii infir-
 “ mitatem voluero consulere. neque tamen tacere amplius pos-
 “ sum. Quid faciam? deteramne ejus magnitudinem, quam ex-
 “ plicare verbis pro merito non possum? hoc potius, quam ut
 “ nihil Tibi ea de re scribam. Illa namque sua se magnitudine tu-
 “ tabitur. Erat in ea, ut, quod verum est, dicam, tanta vis
 “ *Auri & Argenti facti & elaborati*, ut percelleret stupenda ejus
 “ copia; tanta vero *Artis* excellentia, ut ipsius *Auri* precium
 “ longissime superaret. *Gemmarum* vero *rudium & politarum* ea
 “ multitudo, ut earum splendore perstricti oculi hebescerent.
 “ Vidi hic celebrem illam *RUDOLFI II. Coronam Bohemicam*:
 “ vidi *Hungaricam* *BOTZKAJI*: vidi & *IMPERATORIAM* cum

Sceptro, cujus *baculum* ex *Unicornu*, & *Pomo*, quod vocant: in his tantus est numerus *Adamantum* & *Unionum*, tantaque quorundam magnitudo, ut instar miraculi sit, ad eorum conspectum non obstupescere. quid ego de admirabilibus illis dicam *Unionibus*, qui in *RUDOLFINA Corona* sunt? quid de *Margaritis* cæteris, quas illic admirabundus conspexi? quid de *Ensis*bus, *Acinacibus*, & inprimis illo inclusis insignitissimo; aliisque *Armis*, preciosissimis tota vagina lapillis, exornatis? nam *Aurum* mihi jam vile, & in his ne commemorandum quidem. Ut verbo dicam, *INÆSTIMABILIS THESAURUS* est, cujus recordatione etiam nunc perturbor. Vidi vero & *TOECKOLII* ibidem preciosissimum *Acinacem*, cum omni *Militari instrumento*, Ei hoc bello ereptum: &, qui, ob Virtutis admirationem, instar preciosissimi cimelii, asservatur, *GUSTAVI ADOLFI Thoracem*, ex *Alciscorio*, in quo vitam Victor exhalavit. Quid de *Patina* dicam, cujus *LAMBECIUS* effigiem¹⁹ dedit? Quid de *Gemma* a *RUBENIO* exposita? Quid de *Vasis*²⁰ integris ex unico lapide precioso exsculptis, aut elaboratis? Quid de *Venere* illa cum *Filio* & *Urna* ex uno *Achate*? Fieri nequit, ut quis, in tanta copia, omnia retineat, quæ semel tantum viderit. Memorabo igitur ea tantum, quæ succurrunt recordationi. *Fossilia* illic mihi ostensa *Auri* aliquot, partim totum saxum pervagantis, partim obryzi & puri frustra perquam eximia; ut & *Argenti*, quod, eleganti Naturæ lusu, in ramorum frondiumque speciem excreverat. Sed nihil me magis cepit, quam illa *Virga*, cujus jam memini, *Aurea*, quæ *Tokaji* inter *Vineas* excrevisse fertur, atque inde *CÆSARI* dono missa est, extremitatibus instar *clavicularum*, quibus se involverat, inflexis. Vidi & *Aurum arte factum*; idque duplex. Nummus alter est *Aureus*, cujus nobis imaginem *BECHERUS*²¹ dedit, *Pragæ* a quodam *Chemico* injecta *Tinctura*, *Argento* in *Aurum* mutato: Altera est *Lamina grandis & crassa*, figura rotunda, in qua omnium *Domus Austriacæ IMPERATORUM* expressæ imagines. Hanc ex *Metallo Factitio* fusam *Wenceslaus REINERSBERG*, Monachus *Augustinianus*, in *Aurum* mutavit, præfente Augusto *LEOPOLDO*; cujus rei argumentum, omnem incredulitatem refutans & convincens, pars *Laminæ* est, adhuc intacta a *Tinctura*, & qualis tota prior fuit, reliqua

qua *Aurea*, quam *Tinctura* pervasit. Neque hic illa fraus animadverti potest, quæ in *Clavo Gazæ MEDICÆ*, *Ferruminationis*; quia prius tota cum *imaginibus AUGUSTORUM* fusa fuit, quam tingeretur: tum & utrimque particula quædam *lima* exempta est, ut de veritate sinceritateque utriusque *Metalli* constaret.

Possẽ de hoc WENCESLAO totas paginas implere: qui absque ullo dubio possessor *Tincturæ* fuit, a *Priore Ordinis sui* acceptæ, ad quem a Comite SCHLICKIO, *Pragæ* mortuo, devenerat. Duo tamen a Viris bonæ fidei accepta referam. Erat ei *Pila*, *Magica*, ut ipsi putabant, *Arte* adornata, quæ statim, ubicunque *Aurum Argentumve* esset occultatum, indicaret: CÆSAREM igitur; Sit penes Auctores fides! experiri voluisse,
²² & apud *Favoritas*, in *Horto* Suo, per unum e Suis, *Arbori* inferi *Aureum* curasse *Nummum*; deinde arcessito WENCESLAO, deque ea *Pila*, de qua inaudisse se dixerat, interrogato, mandasse, ut auditæ rei daret experimentum. Illum con-
²³ tinuo deposuisse *Pilam*, eamque suapte ad *Arborem*, cui concreditus *Nummus* fuerat, perrexisse. Audi & aliam fabulam: Invitaverat quosdam ex Aulicis, una cum *Feminei Sexus*, qui hic *Primam Parentem* æmulatur, præcipuis. His ut rem gratam, simul & se magnificum faceret, *Arcam* in Cubiculo aperuit, multo *Auri Gemmarumque* thesauro divitem. Forte Nobilis quidam Vir primarius, sive tentandi gratia, sive alia de causa, monile, vel quid aliud, inde sustulit. Cum jam assedissent, ecce in Cubiculo ingens oriri strepitus, ipse WENCESLAUS æstare, ingredi in Cubiculum, redire, rursus asfidere. Sed augebatur eo magis ille strepitus, multoque etiam magis nostri WENCESLAI æstus accrescebat: ita ut coactus tandem, gravioris mali metu, ad convivas accederet, rogans & obsecrans, quandoquidem istius omnes conditionis essent, ut nulla in quemquam furti suspicio posset cadere, redderent, quod tentandi gratia ex *Arca* sustulissent. Hisce motus ille Nobilis, professus, experiundæ veritatis gratia id a se factum, *verumne an fictum* id *Aurum* esset, monile reddidit. sic parta quies, & hilare peractum convivium. Bonus tamen ille WENCESLAUS XX. millibus Florenorum *Rhenanorum* constitit CÆSARI, & PRINCIPI cuidam *Moravio* mul-

to pluribus. *Adamas* vero ejus, quem eximia & notabilis habebat magnitudinis, post obitum ejus, falsus esse deprehensus est, munitis statim reculis ejus *CÆSAREO Sigillo*. Sic Impostor ille, qui *Cænobium* suum vanæ gloriæ gratia deferuerat, deceptis pluribus ad plures abiit: qui cum ipse *Tincturam* in *Plumbum Mercuriumve* projiceret, *verissimum & purissimum* e cattillo effundebatur *Aurum*; cum Alii dedisset, nihil minus.

Redeo post hunc excursum in viam, & ad *Gazam CÆSAREAM*. Ostensa illic mihi spectatu dignissima *Matrix Smaragdorum* cum nascentibus *Gemmis*, aliaque id genus plurima. nullus enim *Preciosus Lapis* hic desiderabatur. quin &, quæ me delectabant mirifice, veteres istic *Gemmæ* erant magna copia, tam cum *insculptis*, quam cum *exstantibus* omnis generis *imaginibus*, Deorum, Dearumque, Heroum, Heroidum, Cæsarium, Augustarum, Symbolorum & similium. Erant etiam illic capsulæ plures omnis generis *Lapillis* instructæ repletæque. item *Lapides Bezoar* incredibili magnitudine: tum *Rhinocerotis Cornua*; elaborataque, ex *Ebore*, *Crystallo*, *Rhinocerotis Cornibus*, innumera *Vasa* artis admirandæ. Sicuti jam sæpius dixi, omnia referri nequeunt. paucula tantum dicuntur, dicenturque. passim *Armariis*, quibus hæc recondebantur, *selectissimis* vestita erant *picturis*. *Horologia preciosa* ne nominare quidem velim, uti nec Capsulas minoribus *Gemmis* & *Cimeliis* refertas. Si cui ludere animus erat, parati erant *Ludi Calculorum* ex *Auro*, materiaque preciosissima: tum vero defesso, sed *CÆSARI Solium* paratum adstabat ex *Ambra flava*, five *Succino*, donum Serenissimi *ELECTORIS Brandenburgici*. Imo, ne solis oculis voluptas quæsitâ videretur, ex *Ambra Grisea* *MATTHIAS Imperator* in equo: atque hinc conjecturam facere licet, an & in *Armariis* defuerit *Ambra*; quæ quod *Unicornua* non caperent, suus illic locus assignatus erat *Ambrae*. vis plura? *Vasa Crystallina* illic vidi, arte & materia admiranda, *Auro* & *Gemmis* undique exornata, ac si sua ipsis amœnissima perspicuitas non sufficeret. Hæc & talia innumera considerantem cogitatio illa subit, quanti animi quondam *SOCRATES* fuerit, qui, in mercatu *Græciæ* publico celeberrimo res preciosissimas spectans, quod his carere posset æquo animo, sibi gratulabatur. Fateor, hic me *SOCRATE* fuisse pauxillulo inferioriorem.

inferiorem. Acri enim cupidine tactus sum, *Veteres* illas *Gemas* in *cera* exprimendi: si quid inde forte commodi in *Remp.* redundaret *Literariam*. Sed *Præfectus Gazæ* paullo morosior ne intuitum quidem accuratum permittebat, veritus forte, quod *CÆSAR* eam imperasset, me nihil sibi pro opera hac donaturum. Ita nihil hic sperare licet, absque certa spe præmii seu doni, quæ *Suada* est ubique præstantissima. Ergo, *quidvis nummis præsentibus opta*; & fiet: contra, *si nihil attuleris, ibis Homere foras*. quare, cum discessurus munusculum darem, hilarius dimissus sum, quam receptus.

Proximo deinde Solis die accidit mihi quiddam omnino singulare & inexpectatum. nesciebam enim, seu potius, ut sum stupidior & *Batavus*, animum non advertebam, me in proximo *Italiæ*, & *Italis* moribus jam assuetæ Urbe versari. Interebat *IMPERATOR processioni*, ut vocant, sive pompæ sacræ, & *Precibus XL. horarum*, ad impetrandum Cœli favorem adversus *Turcas* institutis: quia vero Cœlum erat pluvium, curru vehebatur. sic a me necdum visus cupidinem propius in Templo contuendi sui excitabat. Hic autem ab affluente turba interclusus, dum occasionem luculentiorē exspecto, *Puellam* e regione, medioque Templo conspicio, forma, mi *THEODORE*, & vultu adeo modesto, adeo venusto, ut nihil supra. Quemadmodum vero, uti nosti, formarum elegans spectator sum, oculis eam paullo, quam fieri solet, contentioribus considerare cœpi. *Ætas* erat annorum circiter *septendecim*; unde *Virginem* conjeci, majoreque, quod jam id viduo mihi licitum putabam, in ea intuenda, libertate usus sum. nec illa, cum animadvertisset, ægre ferre visa est. Ergo *Mars videt hanc, visamque cupit*. Mutua fit illa, qualis a *MUSÆO* describitur *Heros & Leandri*, conjectus oculorum vicissitudo. Tandem, nescio quo, bono meo fato certe, vultum ab illo amoris illice vultu ad vestes dejicio: & ecce, totæ *Adamantibus & Unionibus* collucebant, quorum splendore illustrata excitataque ratio in locum successit inconsultæ cupidinis, meque, ut digrederer, impulit. quid sit? explorato Diverforio, ubi plerumque prandere solebam, altero abhinc die, quidam honeste vestitus paullo me antevorterat, prandensque exspectabat. cum vero ne verbum quidem ego proloquerer, homo meus prior lingua uti cœpit,

P

pit,

pit, *Batavica proxima, seque Dominum querere*, ait; (& ego quærebam tum forte famulum:) *multum sese in Medicina profecisse, & Gradum brevi sperare, sed deesse opes & subsidia.* ex his ego *Exploratorem esse, subolfaciens, quos jam plures mihi submissos noram, ut ab instituto eum sermone joco aliquo averterem; deesse tali Juveni* (neque enim illaudata corporis specie erat:) *Fortunam non posse*, respondeo, *præsertim Viennæ, ubi hæc merx in deliciis.* Ille contra, *periculosa plenum opus aleæ, dictitare; incedi per ignes suppositos cineri dolofo; & ut uni hoc consilium prospere cedat, plures Maritorum insidias non effugere, neque se cuiquam istiusmodi consilii auctorem esse velle.* Ex hoc tam serio severoque vultu prolato responso facile id, quod res erat, conjiciens, proximo scilicet Solis die animadversam meam illam fuisse ab Aliis Puellæ istius formosæ attentiolem considerationem, aperte ago; narro, *quod viduus essem, me non omnino ab alterius conjugii cogitatione alienum esse; ideoque nonnullas, quæ mihi impense placeant, cum cura adspectare. sic & pauculis ante diebus Virginem a me in Templo conspectam, forma honesta ac liberali: sed, quod altioris eam esse conditionis e vestitu postea collegissem, recessisse, amorique forsan intraturo aditum præclusisse.* Hic ille statim; *non Virginem eam, sed uxorem eam esse Magnatis primi ordinis;* subjicit, quem & nominabat: *hunc, quamvis juvenem, quod nihil posset, insigni laborare zelotypia, accurateque cuncta circumspicere, omnesque homines suspectos habere.* Rogo hic ego hominem, unde eandem esse sciret, quam ego vidissem: ibi tum ille statim locum, tempus, & alia omnia indicat. Consultum igitur duxi, præcedere omnes malæ suspicionis ansas, cum ab ipso facto liber essem; easque addidi rationes, cur nihil tale a me esset metuendum, ut contentissimus inde videretur discedere. nec posthac ille unquam, quod sciam, a me visus est; neque ego bellulam illam videre desideravi. Sed hoc nec *Gallus credat, nec Italus*, si bique tale quid accidisse malit, quam mihi: totum ego illis concedam argumentum, caveboque mihi in posterum, & hic, & multo magis in *Italia.*

Spektaculum mox aliud mihi oblatum, sed minus periculofum. *Moscovitarum Legati, quos aliquot ante diebus ad Consilium*

filium CÆSAREUM in Palatium venientes videram, valedicturi, solenni cum pompa, a cerimoniis hisce Præfecto ad Augustum IMPERATOREM, & inde ad AUGUSTAM deducebantur. Miles in armis aream totam occupaverat, tympanaque bombis aera continuis percellabant. Nobilitas omnis & ingens Spectatorum multitudo confluxerat. Primum igitur honoratior Familia, quæ numerosissima quatuor Legatorum erat, quorum duo Principes erant, & duo Bojari, in curribus sejugis adventabant, & post longissimam moram ipsi Legati, cum primi Principis Filio: quos ego cum Familia proxime subsecutus, dum ad CÆSAREM intrant, vidi ritum omnem; at, præ strepitu confluentium, verba intelligere non potui. Salutato igitur, more Gentis, CÆSARE, Legationis Caput five Princeps verba fecit; quibus ubi responsum, ad osculum omnes CÆSAREÆ manus admissi sunt; eratque ea res mihi, nedum CÆSARI, molesta; tantus eorum erat numerus. Affecit ea res animum meum, & dolui, hunc honorem adeo vulgari, ita ut me cupido deinceps defecerit, eundem appetendi, qui mihi cum tam impuris magna ex parte hominibus, quibuscum, quam sum arrogantia ac superbia, comparari dedignarer, communis esset. Hinc ad AUGUSTAM itum, cui munera oblata Pelles Murinæ ac Ferinæ, Sericaque auro intertexta. Hic iterum idem osculi fastidium. Cum discederent, ut iis eram proximus, Legationis Princeps, Vir gravis & senex, per Interpretem Latine utrique AUGUSTORUM Curopalatæ, Principi primum DITRICHSTEINIO, dein Comiti WALDSTEINIO, gratias egit pro omnibus Sibi & Legationi præstitis officiis, Sua rursus & Collegarum ubicunque offerens: tum & SACRÆ CÆSAREÆ MAJESTATI, Ipfisque longam felicemque vitam apprecatus; sperare Se, aiebat, pluries se Illos visurum; rogat atque, ut apud SACRAM CÆSAREAM MAJESTATEM Sibi jam profectis & absentibus, tum maxime MAGNIS DUCIBUS Moscoviæ, Dominis suis, eadem porro præstare, quæ præstitissent, officia dignarentur, Suique, & optimorum Amicorum, memoriam colere: Contra, Se nulla in parte huic inito Fœderi & Amicitie defuturos. Responsum ab his; nihil a Se præstitum, nisi quod officii ratio exegisset; optasse, majore aliquo potuisse ipsos Legatos officio meritoque devincire: pergratum ta-

men Sibi accidere, quod, qualecunque illud præstitissent, in bonam partem Legati acceperant: quod ad Fædus initum, omni Se sua opera, quantum in Ipsis esset, apud CÆSAREM adnifuros, ut id sartum tectum sit, Amicitiaque inter Utrosque PRINCIPES sarta tecta conservetur. tandem apprecari Se Dominis Legatis felix & faustum iter, utque salvi salvos Suos PRINCIPES domi offendant, ex animo vovere. Ita discessum. Hic mihi splendidum, non Legatorum, nam is modestus erat, sed Filii adolescentis, viginti circiter annorum, vestitum curiosius contemplandi facultas fuit. Tunica erat ex veste argenteo intertexta, quæ nodis, e consertis margaritis, constringebatur. Torques aureus, & Pileus refulgens Adamantibus, Amethystis, Rubinis ac Unionibus, paucorum aliorum magnifico cultui admirationem auferebat. Pallium coccineum, exornatis Gemmarum splendore aureis fibulis constrictum, sinistro humero dependebat. Vultus ipse animi suæ dignitatis conscii luculentus index, nunc huc, nunc illuc flexus, omnium rursus oculos in se convertebat. Sed & Pater Ejus ab illa Sui ostentatione non alienus; cujus, quod cæteris Legatis dignitate antistabat, elatior & acrior vultus, vestisque splendidior, ac superbior ingressus, ipsam dignitatis Principalis magnitudinem præ se ferebant. Domum reversis præbita CÆSARIS impensis eo die Prandium & Cæna Valedictoria; reliquis vero diebus vivendum Illis erat suis sibi sumtibus, quos alias hætenus CÆSAR toleraverat. Vidi & Munera, quæ CÆSAR illis pro more dedit. & Principi quidem illi Legato data grandis Aquila argentea, cujus pectori insertum Horologium, undique Gemmis refulgens Bohemicis; tum grande Malluvium ex argento exstantibus signis, cum instrumento Culinario, aliisque nonnullis Vasis, & Poculis, ex argento, quorum quædam erant inaurata: Secundo eadem, nisi quod Aquila deerat: Tertio Quartoque eadem Vasa ferme, sed minora: Filio Principis, præter aliquot Vascula, & Pocula duo ex argento, donati Equi artis haud contemnendæ: sic & Interpreti, & Secretario, ac Præcipuis ex Familia sua tributa munuscula; illis Patinæ & Pocula, his autem singulis singulæ Obbæ & Cyathi majores, ex parte deaurati.

Sed jam tempus equis fumantia solvere colla. Ergo pau-
la

la tantum addam , ne tam ex abrupto in *Hungariam* discedam. Comes WALDSTEINIUS, cujus paullo ante memini, AUGUSTÆ *Curopolata*, Frater Illustrissimi ARCHIEPISCOPI *Pragensis*, uti forte Colloquio nostro intervenerat, ita mihi tum primum cognito omnem benevolentiam exhibuerat, officiaque, quæ præstare posset, obtulerat. Usus ego eo favore literas petii in *Hungariam* ad *Camerae Comitum* commendatitias, quas & perbenigne statim promisit, & aliquot post diebus dedit. Ad hæc & Reverendus ac doctissimus Pater WOLFFIUS, de quo supra dixi; Perillustri *Comiti ROSEMBERGIO*, *Camerae CÆSAREÆ Præsidi* accuratissime me commendaverat, atque item perquam Reverendus Doctor SPENERUS, cujus a me antea item laudata est humanitas. Cum ergo *Comitem* illum, Virum ingenio, prudentia, comitate, plurimos Sui ordinis ac dignitatis longo intervallo præeuntem, adiissem, ipsius quoque ad *Camergnavium* commendatitias petiturus: *Ecquonam modo factum, aut quomodo capiam*, inquit composito in hilaritatem vultu, *diversæ Te religionis hominem a Duobus inter se quoque diversæ sectæ Theologis commendari?* Cum utriusque rei casum causasque exposuissem, plurima me humanitate profecutus est, suaque, altero tertiove ab hoc die, manu scriptas Commendatitias tradidit, omnique deinceps favore fovit atque tutatus est. His literis instructus, convasatis, & apud Perillustrem DANKELMANNUM, Serenissimi ELECTORIS *Brandenburgici* Legatum *Viennæ* Residentem depositis rebus meis, iter in *Hungariam* cras ingrediar, postquam cunctis, quibus id officii debetur, amicum *Vale* dixerō; quod & Tibi nunc dicam, ne Te præter Alios neglectum putes: Vale igitur Suavissime ALMELOVENI & TOLLIIUM Tuum amare perge! dabam *Viennæ Austriorum*, A. D. pridie *Idus Majas*, anni a N. C. clō. lōc. LXXXVII.

HENR. CHR. HENNINI

Annotationes & Observationes ad Epistolam IIII.

1. **A**CHMETIS *Onirocriticon*.] Id opus nunc exstat apud TOLLII ex Fratre Filios, forsan aliquando edendum: apud eosdem & SALUSTIUS ex GRUTERI recensione, cum *ms.* collatus & a TOLLIO passim emendatus exstat. de LUCRETIO Vide ad *Epist. III. num. 1.*

2. ALCIPHRONIS.] Hujus Magnesi Philosphi *Epistole Amatoria, Piscatoria, Rustica* in editione *Aldina Epistolarum Gracarum*, quamvis postremas titulus non promittat, habentur: at *Parasiticas* nondum editas alicubi in *Italia* exstare, invenit, in *Bibliotheca Corn. GESNERUS h. v.*

3. THOMÆ.] Certe THOMÆ Apostoli *Euangelium* *Ἐυαγγέλιον* circumferri jam olim notavit NICEPHORUS *Hist. Eccl. II. 12.* de hoc THOMÆ ISRAELITÆ, sic enim vocatur in *ms.* illo. Vide LAMBEC. *Comm. de B. Vind. lib. VII. p. 270. 271.* ubi ex LABBEO notat simile *ms.* in *Regia Bibl. Parisiis* exstare. Vid. *Tentzelii Mon. Interred. 1697. p. 539. & seqq.*

4. Περὶ Λιβρῶν.] THEOPHRASTI opus, exstat in ejus Operibus a JOH. OPORINO excusis *Basil. 1541.* cum doctissima JOACH. CAMERARII præfatione. at versu idem argumentum persecutus est ORPHEUS, sive vero, sive adscito nomine; quod opus primus edidit ALDUS *Venet. 1517.* Sed antequam *Bibliothecam* relinquamus CÆSAREAM, lustrabimus geminam ejus inscriptionem. prior est hæc; qua HUGO BLOTIUS *Jannam Bibliothecæ* sic loquentem facit:

*Clausula malis, sed aperta bonis, ego Janna, donec,
Quid Te velim, scias, rogo;
Siste pedem; quisquis tanto Tu dignus honore es,
Ut CÆSARIS Librariam
Ingrediare Domum; dignum Te judico multa
Fide: ergo gressum promove,
Atque ex CÆSAREIS cape delectamina libris!
Sed heus relinque servulos
A tergo! veniamque mihi da tale petenti.
Invita, at experta, id peto,
Quod peto. Literulis Tu pascas lumina, quisquis
Es dignus Domo CÆSARIS!*

Servis

*Servis mens brevis est ; sunt pallia longa , manusque
Longe malis , breves bonis.*

*Sic ego non servis , Dominis sed servio doctis ;
Sed Doctis , qui simul boni.*

*Sic Domini secura mei , sic servio Famæ ,
Ne ipsum petat Calumnia.*

*Serve mane ! Domine ingredi , & quod CÆSARIS est , id
Memento sanctum CÆSARI.*

Dixi Interpres BLOTTII.

Altera Recentior ita sonat :

Quod Bonum , Felix & Faustum sit ! BIBLIOTHECAM CÆSAREAM VINDOBONENSEM a Gloriosissimo ROMANORUM IMPERATORE MAXIMILIANO I. partim quidem ex Majorum Suorum Libraria supellectile ; partim vero ex pecunia sua & sacro fisco , circa annum ÆRÆ CHRISTIANÆ CL. CCCC. XCV. fundatam : Deinde autem non tantum subsequen- tium IMPERATORUM diligentia & impensis ; verum etiam magna parte librorum Serenissimi REGIS Hungariæ MATTHIÆ CORVINI ; nec non Clarissimorum Virorum Conradi CELTIS , Johannis CUSPINIANI , Johannis FABRI , Episcopi Vindobonensis ; Johannis DERNSCHAMIL , Wolfgangi LAZII , Johannis SAMBUCI , Angerii BUSBEQUII , Richardi STREINNII , Hugonis BLOTTII , Tychonis BRAHE , Sebastiani TENGNAGELII , & Philippi Everardi FUGGERI , præstantissimis Bibliothecis , aliisque variis maximi precii accessoribus adeo locupletatam , ut nunc minimum octoginta millibus selectissimorum , tam manuscriptorum , quam impressorum voluminum , in omnium Facultatum , Scientiarum & Artium genere constans , nulli totius Terrarum Orbis Bibliothecæ , vel numero , vel præstantia Librorum , & varietate Linguarum cedat. Sacratissimus ROMANORUM IMPERATOR ac DOMINUS Noster , LEOPOLDUS I. Divi FERDINANDI III. Filius , CÆSAR AUGUSTUS , ne prius situ ac squalore interiret , quam in novum ac commodius ædificium transferretur , Ipse proprio motu curavit repurgari , instaurari , & in eum statum restitui , ut & DEO OPT. MAX. & Ævo nostro , & Posteritati , omnimoda & prorsus incredibili utilitate , possit inservire. Anno ÆRÆ CHRISTIANÆ CL. LXXIII.

Exhi-

Exhibeo has Inscriptiones ex fide *Ottonis AICHERI*, *Benedictini*, *Historiar. & Phil. Moral. in Acad. Salisburg. Prof. Ord.* qui eas publicavit in *Horro Inscription. edito Salisb. 1676. p. m. 147. & seqq.* Addo, ante non multos annos, eidem *CÆSAREÆ BIBLIOTHECÆ* accessisse quoque lectissimam *Bibliothecam* illustris *Petri LAMBECHII*.

5. *Ex Aëre illam peti debere.*] Monstra sæpe opinionum fovent hujus Artis Aurificæ Candidati. Memini, *HELBIGIUM*, notissimum inter *Alchemistas Virum*, *Amsteladami*, olim *OMPHALIUM*, Medicum nobis amicum, at magna, Artis illius potiundæ causâ, veri auri jactura nobilem, cui tum aderam, & quidem dedita opera invitatus, *HELBIGIUM* inquam, professum, *ex corpore humano materiam lapidis petendam*: cum ipse mox regerem, hanc illi sententiam ex *Joh. RISTH Colloquio menstruo Martii 1664 p. 242. & p. 252.* haustam, Germanice edito, quo triadem *Nobilissimarum Stultitiarum* depingit, illum erubuisse; ne tamen, nihil dixisse videretur, jactabat, se ex *hominis vivi umbilico Mercurium* posse extrahere, citato teste *OMPHALIO* oculato, qui tamen negabat mihi privatim postea, se quicquam hujus rei vidisse. adeo libenter volumus decipi! adeo indulgemus vanis conjecturis?

6. *Salis ex aëre.*] Nescio, quid hic velit *Noster TOLLIVS*. *Oedipo* opus est *Chemico*. *Salem* aëri innatare, cum exinde multis in locis hoc salino effluvio imprægnatis colligi posse, scimus. at hic sal quid ad *Aurificium*? *Sal* itaque mysticus erit profanis ignotus. *Mercurium ex aëre* dicitur *Stephanus ATZMANNUS*, *Hungarus*, extraxisse, cujus modum novi, sed, ne quid fallam, cujus periculum nondum feci, ut verum affirmare non possim.

7. *CÆSAR & seqq.*] Gravitas sane tanto *MONARCHA* & tam laudabili dignissima, atque omnibus *PRINCIPIBUS* imitanda! Certe si infimæ quandoque sortis humuncionibus & sterquilinio sæpe effosis, & Fortunæ ludibrio ad Aulas, & *Magnas Domus*, ut ibi a Cubiculo, a Janua, a Pedibus sint, delatis & subinde apud Dominos plus justo gratiosis, *PRINCIPUM* & *Magnatum* ac *Purpuratorum* non paterent aures, non tot quiritationes, & cum noverca Fortuna expostulationes passim, per regiones nonnullas, audirentur Virorum optime meritorum, sed qui per supercilia & fastidia superbiorum servorum, qui se ita a fardium suarum contemptu vindicant, postponuntur, negliguntur, submoventur, prohibentur. Neque sola hæc *Augustæ Gravitatis* laus est; verum etiam *PIETATE* excellit *Optimus IMPERATOR*; cum qua misturam fecit *Eruditio* non *Tralatitia*; & *Amor* erga *Studia*, *Literas* & harum *Cultores* summus. Vera loquor, certa loquor; non adulator summo *PRINCIPI*. Doctissimus est, & cum per bella licet, etiam Munificentissimus *Reip. Literariæ* stator. Nolite mei Germani nostro nomini, nostro *CAPITI*, invidiosa comparatione alienos

nos *Augustos* nimis opponere! quin hoc habete, *LEOPOLDUM AUGUSTUM*, non adorantium Ejus purpuram adulatione, non Imperialis diadematis fulgore, non *Fortunæ* blandimentis; sed suis Ipsius Virtutibus, Pietate, Doctrina variarumque Rerum & Linguarum peritia, Clementia, Consilio, Industria, Amore Eruditorum & Provehendæ Utilitatis Humani Generis, Regnatrice Prudentia, esse Optimum, esse Maximum; esse hinc Dei faventis auspiciis, inter tot adversæ Sortis procellas, Felicissimum. Sed ne *Gravitate* severiorem quis putet, eandem data occasione eleganti apophthegmatum acumine temperare novit. Annotavit *MONCONISIUS*, *Gallus*, *Voyag. d'Allemagne T. III. p. m. 123.* nonnulla: inter ea, quod *Equiti Ordinis Teutonici* affirmanti, sui Ordinis *Equites Melitenses* quasi ex opposito conditos esse; hos, ut *Mari*; illos, ut *Terra* gerant cum *Infidelibus* bella; regesserit *IMPERATOR* tum adhuc *Juvenis*: non tam in eo differre *Teutonicos & Melitenses*, quam in hoc, quod hi per *Aguas*, illi *Vino* sint potentes: cumque argutum hoc responsum *Melitensis Eques* in sui Ordinis laudem rapiens, jactaret tria, quæ vocant, *Vota* ab his nuncupari solita; mox eadem ingenii argutia huic in promptu subjecerit *IMPERATOR*: Sed *quarti voti oblivisceris, quo nuncupatis, nullum ex tribus vobis servatum iri.* In vestigia Paternarum Laudum cum maxime succrescit *Magnæ Spes altera Romæ REX JOSEPHUS*, Cui primo *Hungarorum* Hereditario, adeoque sex Regnorum, quibus tanquam *Hungaria* Rex inauguratur, *REGI*, inter reportatos a Barbaris Triumphos, teneris adhuc annis, coronato sic privatim domi meæ acclamavi quondam hoc Epigrammate:

*Cum Tibi tam tenero dederint tot Regna Triumphi;
Quantum Fata Viro, REX JOSEPHUS, dabunt?*

Verum hæc obiter.

8. *Opere meo Triduo.*] quod ipse *TOLLIUS* exponet Lectoribus in *Manuduct. ad Cælum Chemic. pag. 5.*

9. *Metalla cuncta, ut cætera Vegetabilia crescere & decrescere.*] Certissima hæc & verissima Sententia est, & cum *Rerum experimentis*, tum *Rationibus* confirmatur. lubet paullo altius rem repetere, ac primum per exempla ire. I. *AURUM*. “Circa *Philippos* in *Macedonia* ferunt, Me-
,, talla inveniri, quorum ramenta crescant disjecta, aurumque manifesto
,, producant. In *Pieria Macedonia* fertur *Aurum* non signatum in qua-
,, tuor Terræ hiatus defossum esse a Regibus priscis, ex quorum *Anri la-*
,, *mina* palmi magnitudine excreverit. *ARISTOTELES* περὶ θαυμασ. ἀνισμ.
five de *Mirabil. paullo post pr. p. m. 1087. 1088. ed. Lamarianæ 1597.*
Aurum obryzum, instar fili contortum, ex Terra prognatum, longitudi-
dine ulnæ, pondere drachmarum sex, in fluvio *Tartza*, prope pagum
Tartza, a quo *Eperies*, superioris *Hungariæ* urbs distat *IV. milliaribus*,
Q inven-

inventum, adservat *Augustissimum CÆSARIS Gazophylacium*. Phil. Jac. SACHSIUS a LEWENHEIM, in *Eph. N. C. Dec. I. An. 1. Obs.* 131. p. m. 254. Apud *Sirmium*, *Pannoniæ* urbem, interdum in *Vitibus Capreolæ* esse repertos vere *Aureos*, & ex his monetam *Auream* cusam, testimonio *FULGOSI* narrat *Fort. LICETUS de Spont. Viv. ort.* IV. 72. In *Hispaniola*, *America* insula, *Auri* feracissima, in montibus quibusdam sunt Arbores, habentes *vivam Auri venam*, quæ, quacunque patet iter, e radice, per apertas mollesque scatebras, ad superna montis supercilia ramos emittunt, nec unquam quiescunt, donec cœli auram assequantur; ubi, viso aëris fulgore, pro fructu formant *bractæas* & *grumos Auri*: ita Petr. MARTYR *Rer. Oceanic. Decad. III. l. viii. p. m. 269.* In *Gallia* an. 1602. in *Lugdunensi* Territorio, prope pagum *S. Martini la Plaine*, in vinea cujusdam Rustici cum ditissimæ *Auri Mineræ* inventæ essent, ex erutis particulis una *Auri* hujus Virginei, tam artificiose *palmitem* exhibuit *Aureum* gemmas protrudentem, ut magnum hoc Naturæ miraculum Regi HENRICO MAGNO fuerit oblatum: *Pier. MATTHIEU Hist. de la France T. II. l. v. narrat.* I. p. m. 209. Fuit in *Germania*, cum in vineis, circa *Dresdam*, *Albi* adjacentibus, vinitor ex terra fertilissimæ vineæ prominentem videret funiculum, quem dum lente extrahit ad aliquot ulnarum longitudinem, disrupto tandem funiculo, *Aurum* obryzum esse, *Lapis Lydius* testatus est. *SACHS Ampelograph. Curios.* I. §. p. m. 41. In citeriore *Germania*, etiam in toto *Mœni Nicrique* tractu, item in *Alsatia*, Vites mirifice germinare, frondes geniculatas emittere; ac inter eas esse quasdam, quæ claviculas & plerumque candicantia folia ex puro *Auro* germinantia, & simul coalescentia habeant, ex oculatis testibus narrant ALEX. ab ALEX. D. G. IV. 9. G. MERULA *Cosmogr.* X. 27. *Anton. MIZALD. Memorabil. Cent. II. §. 1. J. B. PORTA Phytognom.* II. 6. Anno 1651. in *Arce Batack* prope *Toccavium*, assidente cum PRINCIPIBUS ad mensam Archiatro, *Matthæo HELDIO*, Sereniss. Principi RAGOZIO dono apportabantur botri, acinis, compactis *Auri atomis*, mire splendentibus, adeo ut folliculi seu membranulæ exteriores *Auro* quasi obductæ fuerint, quos racemos, de his judicium rogatus, ipse HELDIUS manibus tractavit. SACHSIUS l. l. ex ore HELDII. In *Hungaria* vitem supra *Auri* venam progeneratam, cujus truncus non solum totus *Aureis* velut filis fuit, sed & in quibusdam granis seu acinis *Auri* obryzi granula invenit *Joh. Joach. BECHERUS Metallurg.* I. 1. p. 2. *Mart. Henr. de FRANKENSTEIN*, *Poliater Eperiensis*, possedit aliquos botros & acinos, circa *Toccavium* inventos, *Auri* granis imprægnatos, & circumvestitos. idem ait, in *Toccaviensi* tractu præcipue, ubi generosissima nascuntur vina, videri non raro, *Aurum* ex terra simul, instar funiculi, modo rotundi, modo angularis, cum trunco enasci, adeo arte, ut videatur simul progerminasse, imo, instar convolvuli, bonam trunci partem amplecti, cujus se sæpius testem ocula-

oculatum fuisse affirmat : & hoc ibi maxime accidere , ubi *Terra Tocca-*
viensis Alexipharmaca , quæ in se *Auri sulfur* copiosum continet , eruitur.
 Idem narrat , Nobili *Hungaro* , *WALPATAKY* nomine , fuisse Vinitorem,
 qui , dum aliquando lassus a labore in vinea sederet , forte conspexerit ex
 terra *exsurgentem materiam* quandam *flavam* ; eandem dum amovere ten-
 tarit , viderit , altius humi radices egisse , & solo firmissime adhærere ; do-
 nec tandem , ligonis ope perculsa & excussa immobili hac materia , *dentem*
 quasi *Aureum* extraheret , quem , ubi Aurifabro monstravit , audiverit esse
 optimum *Aurum* . Locum hunc dum Vinitor probe observavit , eoque re-
 dierit , viderit rursus alium *Auri dentem* denuo progerminasse , quo rursus
 vi decusso , iterum postea aliquoties lucrosus hunc fructum reperierit , do-
 nec cum Nobili , & tandem cum PRINCIPLE , super jure possidendæ vi-
 neæ lis exoreretur . Item aliquando Rustico , dum aratro terram vertit ,
 simul aliquot ulnas *Aurei fili* extractas ex terra fuisse ; quibus , dum ligna
 in Urbem *Eperensem* veheret , jugum bubus hoc funiculo annectere volue-
 rit . dum autem prope Aurifabri ædes ligna venditaret , & hic *Aurum* co-
 gnosceret , exquisita origine , parvo precio a Rustico redemptum fuisse , fa-
 cta , sed vana , promissorum spe , se Rusticum plures ejus notæ funiculos
 adferre velle . Idem Vir Nobilissimus annotat , *Procopium BONANUM* ,
CÆSARÆE Camera in Fodinis Regiis Hungaria Archiatrum , plura talia
 exempla *Auri Vegetabilis* allaturum , libro de *Admirandis Hungariæ* .
SACHS. II. II. ex literis FRANCKENSTEINII . De BONANO notes , an.
 1661. rumorem fuisse , quod doctissimus ille Ejus liber , ornatus pluri-
 bus , quam ducentis tabulis æneis , sumtibus Archiepiscopi , PALATINI
Hungariæ , & Comitatus NADASTI faustam Lucinam exspectaret ; sed morte
 BONANI spes decollasse videtur . obiit in *Austria* . quare publice hic Ejus
 Heredes rogantur , ne doctissima illa Collectanea tincis blattisque donent ,
 sed cum Orbe erudito communicent . sed ad propositum redeo . *Johan-*
nes PATERSONUS HAINIUS , Poliater *Eperiensis* , *Eph. N. C. Dec. . An.*
2. Obs. 113. p. m. 187. 188. ista narrat per literas SACHSIO : " Genero-
 ,, sus , ait , Dominus ZEMERE LASKO , *Vice Comes Comitatus Zemlinen-*
 ,, *sis* invenerat an. 1670. in vinea sua *Uvam* , in qua omnes acini erant *Au-*
 ,, *rei* ; cuticulam uvæ attriverat metallum ; acini erant per parva foraminu-
 ,, la conspicui , eleganti spectaculo : uva hæc mihi destinata in barbari mi-
 ,, litis direptione una cum aliis bonis periit . Dn. LERYFELNER , hujus
 ,, Civitatis Judex , etiam talem *Uvam* habuit *Auriferam* . *Filum Aureum*
 ,, mitto , quod in scaturiginis arena Rusticus invenit . Celsissimus Domi-
 ,, mus FRANCISCUS REDAI , electus *Transylvania Princeps* , dono mihi
 ,, dedit *Auri drachmas tres* , quod dum in Fodina fuisset , *Buryri instar*
 ,, pingue , fuisse , dixit ; at , cum superas evasisset ad auras , statim
 ,, ad instar *Auri solidi induruisse* ; habet vero idem *Aurum* ejusrei indicia .
 ,, *Acinum* habui , quem a me Illustrissimus Dominus ALEXANDER LU-

„ TOMAWSKY, *Palatinus Cracoviensis*, accepit, ex uva extractum, quem
 „ Aurifaber in Lapide Lydio examinans invenit xxvii. *carattorum*. Do-
 „ minus Petrus WAI, *Nobilis Hungarus*, granum mihi dedit, quod
 „ manu sua ex uva exemit, pendens xl. grana optimi *Auri*, sed informe
 „ est. Dominus Paullus GöCI promiserat mihi *foliolum* parvum *Aureum*,
 „ adnatum *Capreolo Aureo* naturali plane figura. Generosa Domina Ze-
 „ MERINA, *Paulli ZEMERE Coniux*, in digito gestabat *filum Aureum*,
 „ Annuli instar contortum, quod ex *rapa* enatum affirmavit, & particu-
 „ lam mihi dono obtulerat, quam Perillustri Tito Livio BORRATINI War-
 „ soviam transmissi. Sic Rusticus Aurifabro nostrati vendidit *circulos quin-*
 „ *que Aureos* exacte formatos, in rivuli sabulo prope *Bartpham* inventos;
 „ *filum* erat satis crassum, pendens Aureos xxx. quod *Aurum* ipse mani-
 „ bus meis, præsente Illustrissima Comite FORGACIANA, tetigi. Ita PA-
 „ TERSONUS. In Museo SPENERIANO p. m. 132. 133. lego: *Aurum*
 „ *purum* figura *arbutorum*, ex *Hungaria*: & *Frustrulum* ligni vitis, cum
 „ *Auro* adnato, ex *vinetis Hungariae*. Cæterum hic notatu dignum puto,
 „ quod *Aurum* maxime vitem amet, qua de re videndus Joh. TACTIUS,
 „ Ph. & M. D. & Eloq. P. P. GISSANUS, libro, de consanguinitate Vini,
 „ *Auri & Sacchari*. Sed tamen etiam alias *Arbores Metalliferas* enarrat in
 „ *Monomotapa*, *Auri ramentis* insignes, juxta *Aurifodinas*, Joh. Chrysof.
 „ MAGNENUS *Democr. Rediviv.* p. 295. SACHSIUS *laud. Obs.* 131. An. I.
 „ notat porro, in *Silesia*, ad fines *Moraviae*, circa *Oppaviam*, *Filum Au-*
 „ *reum* cum propria radice, a Rustico, e terra progerminans, inventum
 „ fuisse, non contemnendi ponderis, qui, dum agros foderet, inter sul-
 „ candum, ob duritiam quandam in terra repertam, aratrum vertere coactus
 „ fuit: postmodum aliquoties familia *fila* invenisse, eaque *Aurifabris* diven-
 „ disse; quale frustum se vidisse, narravit sibi SACHSIO Henr. STURMIUS,
 „ Medicus *Oppoliensis*: Tale *Filum Aureum* in *Silesia* effossum, *Ratiborii*
 „ possedisse Generosum Baronem, Wenceslaum de REISEWIZ. Vide etiam
 „ TENTZEL. *Colloq.* anni 1691. p. 437. 488. & seqq. & Sylv. BOCCON. Cu-
 „ rieux. *Numm.* c. 19. Per Artem quoque *Aurum Germinans* producitur,
 „ si fides est Nicol. Nigro HAPPELIO *Cheirag. Heliac. de Aur. Philos.* p. m.
 „ 38. ubi ait: “ Notum esse, ex Minera quadam fertili, & liquore aliquo,
 „ ejusdem appositionis menstruo, perpetuum *Solis* augmen *Feminae* cui-
 „ dam Nobili succrevisse: *Auro* surgente primum instar *graminis viridi co-*
 „ *lore*, postea sensim *apicibus* in *Solem* *vergentibus*, qui forfice *demeti-*
 „ *poterant*. ita quidem Ille, qui tamen plus ex libris, quam ex rerum ipsis
 „ periculis videtur sapuisse. Hæc de *Auro* sufficiant; sequitur II. ARGEN-
 „ TUM. Hoc in *Mineris* sæpe præ se ferre *capillorum* speciem testatur, Of-
 „ wald. GREMBS *Arbor. Homin.* I. 7. sect. 5. §. 18. sed & ipse ego sapius in
 „ *Metallophylaciis* hisce meis oculis vidi: quin & in mea, exigua licet,
 „ *Metallotheca*, possum spectatoribus ostentare elegans frustillum *Argenti*, e
 „ *minera*

minera sua capillorum forma progerminantis, quod ex *Potosina America Peruviana* fodina ad me pervenit. In Museo *Ferdinandi IMPERATI* Neapoli monstratur *Naturalis Arbuscula Argentea*, quæ in *Minera Argenti* fuit effossa, vide *IMPERAT. Disc. Nat. II. p. 16.* adde *Joh. GERHARDUM* in *Medicin. Univers. Assert. & Defens. p. 23.* Monstratur *Dresda* in *Technophylacio & Cimeliotheca Electorali*, *Cruce Naturalis Argentea*, quæ instar Vegetabilis ex minera aut rupe enata est, & infra eidem quibusdam ramulis, quasi radicibus, annectitur; de qua Testes oculati *MONCONYS Voyag. T. III. p. m. 105.* qui & depingit: & *Christian. Adolf. BALDUIN. in Append. 5. ad An. IV. & V. Dec. I. p. m. 29.* *Cl. PATERSONUS Dec. I. An. 2. p. m. 28.* *SACHSIO* mittit *Mineram Argenteam*, in cujus una parte eminet *Argenti* aliquantum *solidi*; separatim altera parte *Filum Argenteum* elegantissimum, ex filice prodiens, & filici intermixtum, & in filicem declinans, raro & curioso spectaculo. Talis etiam *Argenti Minera Hungarica*, *fila Argentea* ostendens, quorum unum ex filice enatum, iterum in filicem inferitur, fuit *Luca SCHRÖCKIO*, *L. F. Medici ordinis Ornamento*, in *Eph. N. C. Dec. II. An. 3. in Scholio ad Obs. 39.* *Dantisci in Museo Domini de NOYERS*, *Primarii quondam Reginae Poloniae Secretarii*, fuit *Massa Argenti* cum puris putis nativis *Argenti* ramusculis: item notabilis *Minera Argentea Vegetabilis*, pondere ad aliquot libras accedens, tota pura, *gediegen* vocant, elegantissime arbusculis, plantis, & multis signaturis a polydædala Natura exornata, a *REGE Hispaniarum Possessori* dono data: testis oculatus vidit *Christian. a PAULIZ*, *Archiatr JOHANNIS CASIMIRI*, *Regis Poloniae*, in *Eph. N. C. Dec. II. An. 3. in Scholio ad Obs. 113.* *Olaus WORMIUS* possedit *Massam Argenti*, unciarum XII. pondere, quæ vitem ramis suis varie diffusam æmulabatur, ut videatur Natura hic lusu vegetabilem vim exseruisse, quæ vitem varie sarmentis suis intricatam effingeret; narrante ipso *WORMIO Musei lib. I. sect. 3. c. 2. p. 116.* sic in *Museo REGIS Daniae ap. Olig. JACOBÆUM I. 7. p. 32. visitur Argentum purum Capillare*, quod ductibus plurimis & anfractibus capillos intortos æmulatur: *Argentum Ramosum ex Fodinis Norvegie*, quod ramos surculosque plexibus variis luxuriantes figura refert: *Massa Argenti puri* & statim sui, quod ex basi latiore varios ramos surculosque juxta truncum crassiores emittit, in extremitate plexibus variis sibi implicatos & sensim gracilescentes: *Argentum Crispatum*, quod fruticem ramusculis densis virgulisque sibi invicem incumbentibus refert: item varix *Argenti particula* æmulantes cirros capillorum intortos, ramosque fruticum. In *Museo Joh. Jac. SPENERI*, (quod præclarum ingenium, olimque *Germania* ingens decus & incrementum, Fata, cheu! patriæ tantum ostenderunt; in ipso adolescentiæ flore, sed qui jam senilis ætatis maturos fructus ostentabat reapse, *Academiae Halensi*, imo *Rei Literariæ & Scientiarum augmentis*, ereptum!) *p. m. 134. & seqq.* recensentur *Argenti fruticescentis, capillaris-*
Q 3
que-

Que plurima specimina; uti: *Argentum purum fruticescens* egregium, lapidi albo innatum, undiquaque *ramusculis abietinis* vel *pennis* simile, ex *Hungaria*: *Argentum purum fruticescens* figura *abietis*, ex *Misnia*: *Argentum purum arborescens* undiquaque, quasi *ramusculis* præditum: *Argentum purum* quarzo albicanti ad instar *graminis* innatum: *Argentum purum* ad instar *arbusi* innatum lapidi albo, duritia vix *lithomargam* superanti: *Argentum arborescens* in figuram *abietis* enatum album: *Argentum statim suum* in figuram *arbusi* concretum. prætereo hic plurima specimina *Argenti Capillaris*. Sed & per *Artem* fieri *Arbor crescens Argentea*, sive *Philosophica* fieri poterit. scilicet *Solve Argenti q. s.* sive unciam dimidiam, in *spiritu nitri*, affunde *aquæ fontanae* uncias quatuor, injice dein *Mercurii communis* unciam unam vel alteram: sic mixta, diligenter cura, ne turbes, & videbis *Metallum ramusculos ac frutices* jucundos sursum emittere cavitatem vitri occupantes: quod expertus testatur *BALDUIN. l. l. p. 29.* hanc vero *Arborem Philosophicam*, si immotam serves annum integrum, crevisse *Argentum* videbis. augmenti causa *Mercurius*, qui, quantum *Argento* accrescit, tantum naturæ suæ deperdit, in *Argentum* mutata; uti hoc de experimento ex arte agit *Joh. Hisk. CARDILUCIUS* in *Laz. ERKERI Aul. Subterr. lib. I. p. m. 89.* alium modum tradit hujus germinationis *Artificiose BALDUINUS l. l. p. 84.* sed non docet, quo incipi modo rite debeat, quo igne regi, ostendendus verius, quam docendus modus: audi verba Ejus: „*Communi sulfure calcinatas Argenti cupellati* in pul-
 „verem redigo *laminas*, vel *nummos* pure *Argenteos*; quibus deinde,
 „injectis *Crucibulo* ac subditis *prunis*, nonnullas subinde *sulfuris* remitto
 „particulas: quo perusto, non destiti idem facere, quoad, quod calci-
 „nassem, *Argentum* tantum *acidi* illius, quantum satis esset, *sulfuris* im-
 „bibisset. Jam, contenta in *Crucibulo*, *Argentea* *Massa* horæ fere
 „unius, quadrante minus, *Rotæ* ignem tolerarat, cum, surgentibus, ec-
 „ce, paullatim minutis compluribus *Argenteis*, iisque durioribus *Arbus-*
 „*culis ramisque*, altitudine ea, quæ latum pollicem parum, vel non
 „excedit, *Regerminationis* auspicia capio feliciter. addit, deinde se non
 „sine admiratione deprehendisse, prodiisse purum putum *Argentum* tum
 „*Arbustularum*, tum *Graminis* specie, nec non *Fronidium Capillorum*.
 „que pullulans, quæ naturales alias in *Fodinis*, *Vegetabilis Metallis* spe-
 „cies gemello modo per omnia pariter exhiberet. Sed de *Argento* satis;
 lustremus III. *Æs* sive *CUPRUM*: Sic *Herm. Nicol. GRIMMIUS*, cum *Promontorium Bona Spei* transiret, elegantem invenit *Marcasitam Veneris*, extus *rubram & flavam*, intus vero pulcre *viridescens* *cæruleis*que *floribus* consitam, ortam in loco limoso, pingui & humido, ulnæ unius cum dimidia longitudine æquantem, forma *arbuscula*, quæ depingitur *figura 13. ad pag. 139. in Eph. N. C. Dec. II. Ann. 3. Obs. 39. p. 110.* In *Museo SPENERI p. 162.* video *Frustrum Aeris nativi statim sui*
 egre-

egregium, colore viridi & figura arbusi, ex Moravia: item p. 173. *Cuprum nativum* in modum *Argenti Capillaris*. Accedamus IV. ad FERRUM. Hoc in Minera *bnryri* instar molle fuisse refert Petr. GIURIUS in *Arcano Acidular.* c. 3. tum Joh. Petr. ALBRECHTUS *Eph. N. C. Dec. II. Ann. 9. Obs. 89. p. 155.* figura æræ tabellæ exhibet duo *Ferramenta*, cui adhæret *efflorescens materia metallica*, manifesta ad oculum palingenesia. Hanc autem plane probant *Ilva*, olim Græcis *Æthalia*, hodie *Elba*, jam PLINII ætate *H. N. III. 16. XXXIV. 14.* *Ferrifodinis* & hodie adhuc nobilissimum vero & STRABONIS, qui *lib. V. Geogr. p. m. 407. edit. Lat. Amst. 1652.* hæc notat *ἀπορύη* duce: Ferrum quoque laborari vidimus, quod ex ipsa devehebatur *Æthalia*: quod si in ejus *Insula* fornacibus concoquatur, in massam compingi non potest: mox igitur ab effossoribus desertur in continentem. hoc admiratione dignum habet *Insula*, ut exhausta effossionibus loca, temporibus rursus repleta cernantur. Hæc Geographus. hinc VIRGILIO *Æn. X. 174.* *Ilva* est

Insula inexhaustis Chalybum generosa Metallis.

porro Bern. CÆSAR *Mineralog. lib. V. part. II. cap. 5. p. 620.* refert, „ in vicina *Ilvæ* insula *Sardinia* esse locum, ubi *Ferrum* foditur, qui tametsi valde excavetur, nihilominus idem tempore repleatur *Ferrea scaturigine*, perinde ac si nunquam fuisset defossus: & quanquam profundissimum in modum excavatæ sint foveæ, post annos tamen iterum repleantur. Magnus ARISTOTELES *l. l. p. m. 1088.* scribit: *Ajunt in Cyprio, circa Tyrrhiam, quam vocant, Ferrum natura aque miranda incrementi provenire: quod in minuta frusta concisum seritur, deinde aqua persusum augetur, surgitque, ut colligi queat.* Lustremus nunc V. PLUMBUM CANDIDUM sive STANNUM. Hujus palingenesiam, & ut sic dicam, vegetabilem naturam evincit *Fodina Schlackewalde*, ubi Stannum, dum infra fodiunt, supra iterum recrefcit; item terrea illa *crusta* semper *Stanni* ferax, quotiescunque revolvatur, apud Pagum, *Gottes-Gab* dictum; de quibus jam dixit GREISELIUS testis oculatus supra ad *Epist. III. num. 31. in fine.* VI. PLUMBUM tandem, quod NIGRUM cognominant, etiam progerminare, videntur comprobare ejus frequentes in Minera protuberantiæ. sic in SPENERI *Musæo p. 144.* exstat, *Minera Saturni flava & viridescens*, longioribus extremitatibus constans, quibus hinc inde parum *Ochræ* adnatum. item p. 145. *Saturni Minera viridis protuberans* egregia in lapide albo, hinc inde pellucido. Ex his experimentis colligimus, omnia *Metalla* germinare; ubi *Mercurium* cum BALDUINO *l. l.* excipere licebit; qui addit: α. „ *Terram Philosophicam*, in qua *Metallum* germinare debet, esse *Stellatum Antimonii Regulum.* β. *Calorem* „ *Ignis*, tanquam *Causam Efficientem*, cum actualis, tum potentialis.

γ. Hu-

„ 7. Humidum, *Mercurium*, quo medio, fiat imbibitio. Si *Rationem* consulamus, dicet ea duce ALBRECHTUS l. l. „ probabile esse, se, *feminale Principium Metallicum* contineri a particulis *Sulfureis*, *Salinis* & *Mercurialibus*, ex profundo terræ, *fumorum unctuosorum* instar, *Germani* vocant die *Bitterung* / beneficio *Ignis subterranei* elevatis, qui successu temporis *humidum viscosum* constituent, postea a materia quadam terrestri aut lapidosa intercepti, in verum abeant Metallum. Hæc Ille non absurde, jam enim vidimus *Aurum Ferrumque* in minera *butyri* instar molle. confer illustrem Naturæ Interpretem Rob. BOYLEUM *Chymist. Sceptic. Paradox. Chymic. p. m. 239. Experim. Physic. Mech. 22. p. 201. At Joh. Rud. GLAUBER. Furn. Philosoph. I. 85. item de Sale Art. p. 63. affirmat, Metallorum incrementum fieri per liquorem silicum. Eum vero facile sic parat l. l. BALDUINUS: accipit *Cinerum clavell. purg. p. iiij. silic. calcinat. in crucib. p. iij.* in unam massam conflata in cella liquefcere facit. at si plures *Rationes* desideres, præter illos a Nobis in hoc argumento jam sparsim laudatos, consule G. AGRIC. de ort. & caus. Subterr. lib. V. p. m. 61. & seqq. Dan. SENNERT. de Chymic. consens. & dissens. c. 9. Joh. MATTHES. Sarept. Conc. 3. LÖHNEUSEN Bericht von den Berg-werken p. 20. CARDAN de Mistis lib. V. Jul. Caf. SCALIGER. Exerc. 102. Petr. RIBOLAM, Monach. Ord. Bened. de Facult. Metallorum Germinatrice, qui liber impressus est *Francofurti* 1630. 8. cum Biolychnio BURG-GRAVII: Albar. Alonsi: BARBAM de Arte Metallica, Hispanice edita *Corduba* 1675. Germanice *Hamb.* 1676. I. 18. 19. 20. BALDUIN. l. l. ubi agit speciatim de *Argenti regerminatione: Marc. MARCI in Idear. Operatric. idea c. 1. p. 27. ubi PARACELSI opinionem, omnia Metalla esse velut partes heterogeneas ejusdem Naturæ Metallicæ recensens, hæc opponit: „ Si hoc verum esset, ut omnia Metalla & res Minerales essent de perfectione & natura ejusdem Metallifera Plantæ, necessarium, ut omnia Metalla singulis locis etiam provenirent: & si omnia Metalla partes essent heterogeneæ unius plantæ, inutilis esset ars, quæ docet transmutare Metalla. acute sane Ille! certe, nulla arte poteris eandem specie ac numero malum, ferentem mala vinosi saporis, commutare ita, ut ferat mala dulcia. Tandem notavit Joh. FABER, Lynceus, in Not. ad RECCHI Histor. Mexic. p. 573. Illustrissimum Principem CÆSIUM primum invenisse & observasse mediam naturam inter Plantas & Mineralia, qui ex professo de his acturus sit in libris, de Metallophytis, a se cognominatis, quorum specimen & species diversas ad Eminentissimum Principem Franciscum Cardinalem BARBERINUM *Aquasparta* transmiserit *Romam.* meminit hujus libri & SACHSIUS E. N. C. l. Obs. 131. p. 258. qui laudato quoque Scholio Obs. 113. p. 190. meminit mittendæ sibi Illustrissimi Comitis Philippi TALDUCCI a DOMO, Generalis Architecturæ Militaris per *Bohemie* Regnum Præfecti, Viri in faciendis Experimentis & feliciter**

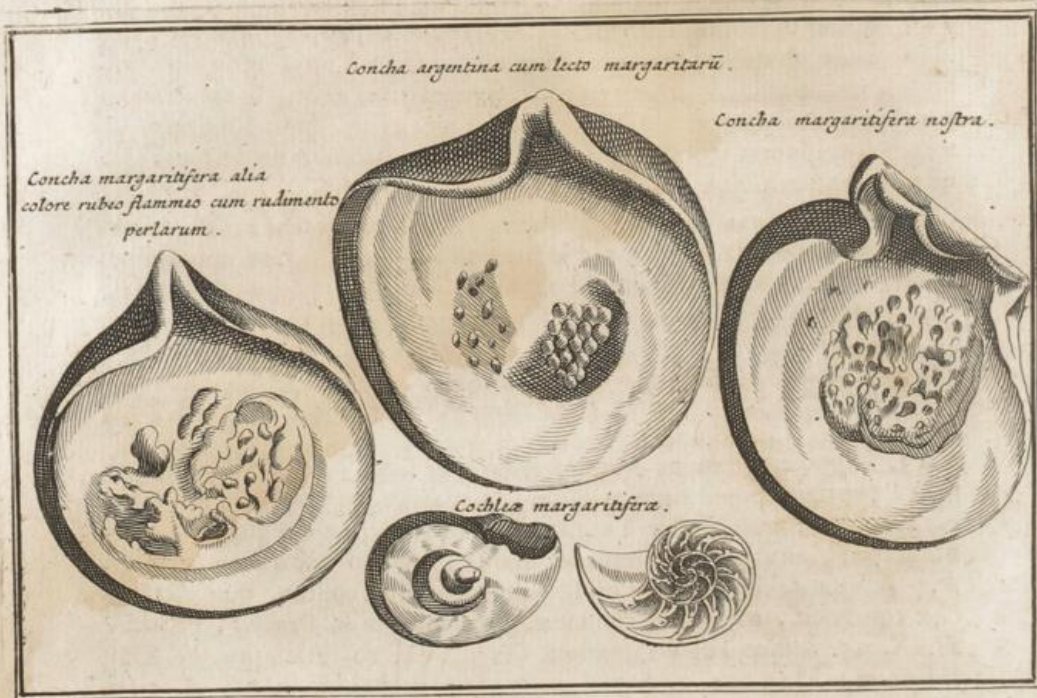
citer perficiendis incomparabilis, *Observationis Physico-Metallurgica*, qua *Vegetabilium* in *Mineralia* transmutatio, nec non jam *Vegetabilium*, jam *Mineralium* ab uno eodemque fermentali principio, pro diversa dispositione tantum, productio, sat evidenter demonstranda esset, & experimentis necessariis confirmanda. Verum an ista bina cedro digna Illustrum Virorum opera lucem viderint publicam, equidem hactenus nescio; nec enim quæsitâ reperire potui.

10. HELMONTII *Paradoxis Chemicis*.] Hæc ex *Anglico* a TOLLIO versa exstant hodie ἀνέκδοτα apud Philippi TOLLII Filios, qui aliquando publico non invident Patruî sui laborem.

11. In BASILIO legeram, &c.] Confer his TOLLII *Sap. Insanient.* præcipue p. 28. & seqq.

12. Reddidi ego jam alibi, &c.] scilicet *Epist.* II. circa num. 17.

13. Dignoscere tempus *Margaritarum*, & seqq.] In Curiosorum gratiam, præcipue popularium meorum, item avitæ Belgicæ, lubet paullo accuratius hæc, quæ Noster TOLLIIUS de *Margaritis* ex ore tanti PRINCIPIS accepit, enarrare, & arcana mysteria cum Bono Publico communicare. *Margarita* sunt *Gemmae* in Testaceis ex humore eodem, quo testa conchæ concrevit, corticatim contextæ. generantur in α. *Conchis*, PLIN. N. H. IX. 35. ibique JUBA: ISIDOR. Orig. XVI. 10. AMMIAN. lib. XIII. sub finem: MARBOD. de *Lapid.* c. 60. SOLIN. *Polyhist.* c. 56. ÆLIAN. Hist. An. X. 13. ATHENÆUS *Deipnosoph.* III. 4. p. m. 47. ibique laudati THEOPHRASTUS de *Lapid.* ANDROSTHENES in *Periplo India*, ISIDORUS Characenus in *Descript. Parthiæ*, CHARES *Mitylenæus Hist. Alex. lib. VII.* item in β. *Ostreis*, aspectu pectini similibus, concha non striata, sed plana, spissa; non utrimque aurita, Pectinis modo; sed una tantum parte; qualia in *Bavaria* sunt *Margaritifera*, exhibente *Malachia* GEIGERO in libro minus obvio *Margaritologia Bavarica* descriptionem & figuram c. 2. p. 8. quæ *Conchæ* iterum sunt *Pentadactyle*, *Melicembates*, *Echinophora*, & similes: Germanice: Bôlkerin | Krumschnäbel | Bâmerin. item in γ. *Cochleis* nascuntur *Margaritæ*, quas *Cochleas Margaritiferas* l. l. depingit GEIGERUS, & quas tam *Ostrea*, quam *Cochleas* ob raritatem libri inde mutuabimur. δ. in *Chamis Glycymeridibus*; ε. in *Mytulis lacustribus*; horum & illorum picturam nobis exhibente *Georg. Hier. VELSCHIO*, Magno Medicinæ Incremento, in *Eph. N. C. Dec. I. An. 3. Obs.* 36. p. 51. ζ. in *Mytulis fluviorum*, passim, ut mox videbimus. η. in *Mytulis marinis*, apud *Olig. JACOBÆUM Mus. Dan. I. 7. p. 34.* θ. in *Patellis Majoribus BELLO-*NI; quæ vulgo dicuntur *Aures marinæ*, & testam concavam habent, colore *Margaritis* æmulo; partem vero gibbam cinericio: in linea quadam spirali circa extremos limbos foramina quædam conspiciuntur, quæ quo
R
magis

magis ab initio tendunt, eo amplius sensim augentur. Habeo in mea *Conchotheca Curiosa* tales, in quibus evidenter adnatum cernitur *Margaritarum* rudimentum. i. in *Testaceis* quibusdam, nescio cujus formæ; in *Cornwallia* & *Scotia*; ut mox videbimus. x. in *Piscibus* quibusdam *Sinicis*, statim post lustrandis. λ. in *Pinnis* & *Pinnophylace*: μ. *Strombis*, ν. *Chæriis*, ο. *Purpuris*, ς. *Pectinibus*, ap. *ATHENÆUM* l. l. & *PLIN.* l. l. *Loca Natalia Margaritarum* generatim reperiō *Maria*; *Flumina*, præcipue limpida & nullo limo turbida; *Lacus*, *Fontes*. Speciatim κατ' Αλφάβητον hæc mihi loca cum lecta, tum visa:

ACARNANIA, conchas fert, in quibus *uniones* minus laudati, enormes fere, colorisque marmorei. *PLIN.* l. l. at.

Circa *ACTIUM* sunt paullo meliores, sed parvi. Id.

AINAN, five *ATNAN*, *Insula Maris Indici*, ubi piscis quatuor oculis, & sex pedibus instructus *Margaritas* evomit; credibile est, una cum ipsis *ostreis* deglutitas prius esse, hinc evomi. *Histor. secunde Legationis Batavor. in Sinam*, edit. Belg. *Amst.* an. 1663. p. ... grandiores ibi sunt *Margarite*, formæ tamen elegantia a *Persicis* vincuntur. *BOETIUS de Lap. & Gemm.* II. 37. p. 169.

AME.

AMERICÆ uniones ex ostreis maximi & preciosissimi. *Ferd. Gonsal. de OVIEDO, Novi Orb. XIX. 8.* Aliique *Novi Orbis* Descriptores: passim enim *Margaritifera* est.

ANGLIA, de *Margaritis Anglicis* videndus est *Guil. CAMDEN. Hist. Brit. hinc inde.*

ARABIA Felix, circa *Catyffam* ad litus *Maris rubri*; *CHAPEZEAU des Joyaux*, in *OLDENBURG. Transact. Angl. T. II. n. 23. p. 429.* hodie nobilissimæ ibi *Margaritæ*; sed & olim præcipue laudabantur. *PLIN. l. l.* earum concha similis pectini insecto, hirsuta echinorum modo, ipse unio in carne, grandini similis, narrante *JUBA* ap. *PLIN. l. l.*

ARMENIA etiam *Margaritifera*. *CHARES Mityleneus* ap. *ATHEN. l. l.*

AUGUSTÆ Vindelicorum, ad lacum quendam non valde magnum, plurima *Chamarum glycymeridum* copia: in his dissectis non immaturas tantum, sed & maturas margaritas haud paucas, quarum pars valvis suis fixa, pars sponte exciderat, & in carne latebat, coloris tamen non albi, sed subflavi & subobscuri, quem splendor quidam argenteus illustrabat, exemit *VELSCHIUS l. l.*

BABYLONIA habet *Ostrea Margaritifera*. *CHARES l. l.* apud *ATHEN.*

BAHAR, Insula ad *sinum Persicum*, nobilissimas *Margaritas* profert. *CHAPEZEAU l. l.*

BAROYNA ad *Sinum Persicum*, item præstantissimas *Margaritas* habet. *Idem: & BOET. l. l.*

circa *BASSORAM* ad *sinum eundem* item egregiæ: *Idem ll. ll.*

BAVARIÆ fluvios *Margaritiferos* & ipsas *Margaritas* eleganti libello recenset *GEIGERUS* jam laudatus, qui impressus *Monachii 1637. 8.* plerumque pisi majoris & fabæ minoris magnitudinem æquant: colore vario modo argenteo & splendido, modo suffusco atque livente. adde *Caspar. BIERLING. Advers. Med. Cur. c. 100.*

BOHEMIA, de hac plurimi Auctores tradunt, oculati testes, esse *Gemmiferam*, & *Margaritiferam*. *BOET. l. l.* Aliique plures.

BORNEO, Insula *Maris Indici*, grandiores *Margaritas* fert, ita ut *ELX.* grana tritici ponderent, verum non tam elegantes, atque sunt *Persicæ*. *BOET. l. l.*

BRITANNIA. " parvos ibi atque decolores uniones nasci, certum est; quoniam *D. JULIUS* thoracem, quem *Veneri Genitrici* in Templo ejus dicavit, ex *Britannicis margaritis* factum voluerit intelligi. *PLIN. l. l.* " quidam artem abesse legentibus, arbitrantur; nam in *Rubro mari* viva ac spirantia saxis avelli; in *Britannia*, prout expulsa sunt, colligi in Oceano *Margaritæ*. *TACIT. in vit. AGRICOLÆ c. 12.* Ex his autem, & hoc in argumento a nobis porro laudandis testibus, apparer,

recte SUETONIUM notasse, JULIUM CÆSAREM Britanniam petisse spe *Margaritarum*, quarum ille magnitudinem conferens, sua exegerit manu pondus, scilicet a vicinis Gallis acceperat opinionem *Margaritarum Britannicarum*.

CAMARON, ad Sinum Persicum, egregias & nobiles *Margaritas* profert. BOET. l. l. CHAPEZEAU l. l.

CARALCO, Promontorium India, ferax *Margaritarum*: BOET. l. l. illud generatim notandum, quod *Margaritæ* in Indiis versus Occidentem, minorem habeant splendorem, nec tantam polituram, ad instar speculi.

In CARNARVANIA, Wallie provincia, Testacea quædam rore nutriuntur, & *Margaritas* producunt. D. de CHILDREY *Hist. Nat. Angl.* in Cornwall. p. 248.

CATYFFA. Vide supra ARABIAM Felicem. adde BOET. l. l. BENJAMIN Tutelensis Itin.

circa COMANAM in Oceano Septentrionali, versus continentem Americæ, sunt *Margaritæ*. CHAPEZEAU l. l. uti & circa

COMANAGOTEN, ibidem loci, l. l. adde Scriptores Novi Orbis.

COMORIN, Promontorium, in Australi angulo peninsulæ magnæ, oræ Malabaricæ; CHAPEZEAU l. l. Phil. BALDÆUS in *Descr. Oræ Malab. & Corom.* edit. Belg. Amst. 1672. c. 22. BOET. l. l. ait magnas generari, & quandoque centum frumenti grana pendere ibi *Margaritas*.

CORNWALLIÆ ad provinciam, circa Angliæ litus, in Ostreis *Margaritæ* inveniuntur, sed quæ bonitate & rotunditate multum cedunt Orientalibus. CHILDREY l. l.

CUBAGUA, Insula America, *Margaritifera*. CHAPEZEAU l. l. Auctores Novi Orbis. uniones ibi raro excedunt quinque siliquas: attamen Rex Insulæ Caspari MORALI unum dederat pendentem xxxi. siliquas. OVETANUS. l. l.

CYNTHIUS, Wetteravie meæ fluvius, vulgo KINZIGA, civi meo Petro LOTICHIO Secundo, Principi Poetarum e Germanis Latinorum, vel ipsis Veteribus ad invidiam opponendo, celebratus amnis, habet *mytulos*, qui subinde ostentant aliquot *Margaritarum* rudimentum, æmulosque harum minutos globulos aut particulas, quod ipse, ad confluentes *Cynthii Mœniæ*, olim *Hanoviae*, non tantum literarum, sed & Naturæ omnipotentis Arcanorum studiis incensus ineunte ab ætate amator sæpius periculis factis didici.

DEE &

DOONE, fluvii Scotia, *Margaritifera*, quas *Margaritas* aliquando rotunditate, magnitudine & splendore Orientalibus vix cedere ait Auctor libri Gallici, nuper editi, titulo *Memorabilium Britannia*, sub voce *Scotie*. sed & CHILDREY l. l. p. 304. affirmat in fluvio Doone esse Testaceum quod-

quoddam, quod appellant *Cheval-moule*, in quo crescant Margaritæ non cedentes nobilissimis inter Orientales.

ELSTRIA, celebris *Voitlandie* fluvius prope *Voitbergam*, *Elfnizium*, & pagum *Rascha*, dimidio lapide a *Plavia*, urbe celebri satis, *conchas* alit *Margaritiferas*. *Guern. ROLFING. Diff. Chym. num. III.* quæ est tota de *Margaritis*, c. 2. p. 4. *BOET. l. l.* satis elegantes ait esse. affirmatque *ROLFING. l. l. fin.* se quasdam ex his *Margaritas* vidisse, quæ Indicas splendore exaluminato, magnitudine & tornatili rotunditate provocarent.

FINLANDIAM *Margaritiferis* regionibus accenset *GEIGERUS l. l. c. 1. p. 2.*

FRISIA in nonnullis *conchis marinis ostreis*que vulgaribus ostendit *Margaritas*, sed minutas admodum. *BOET. l. l.*

GOTHIA *Margaritarum* ferax. *GEIGER. l. l.*

HORASDOVIZII, in *Bohemia*, repertas *Margaritas* cæteris *Occidentalibus* nostratibus præfert *BOET. l. l. p. 170.* ubi ait " Quæ in *Bohemia*, prope *Horasdovizium*, *Straconizium*, & *Rabi Arcem* colliguntur, mihi cæteris præferri posse videntur. vidi enim nonnullas, quæ vix ab Orientalibus discerni potuerant. Id in illis reprehenditur, quod albiores sint Orientalibus, quæ argenteum quendam candorem, ut illæ lacteum præ se ferunt. Collegi in prædictis locis aliquot *Margaritas* præstantissimas, verum ex *quingentis conchis*, quas aperui, vix decem absque vitio habere potui. nam maxima pars vel nigrescit, vel flavescit, ita ut ex argilla factæ videantur, deinde ex *Concha*, quæ *Margaritas* fuscis coloribus præditas proferunt, etiam interiorē testam eodem colore tinctam habent. quin etiam & humor, unde diximus testam, quasi lamellis aut cuticulis invicem superadditis augeri, eodem colore plerumque est: ita ut dubium non sit, quin inde, & non ex rore, ut vulgo hæcenus creditum fuit, *Margaritæ* nascantur.

ISEFIORDÆ, qui est *Sinus Daniae*, juxta *Roschildiam*, in *ostreis* & *Mytilis*, copia insigni quandoque reperiuntur *Margaritæ*, sed minores & impuriore *Norvagicis*. *JACOBÆUS l. l. 1. 7. p. 34.*

ISARA. Vide hic *TOLLIIUM*.

Circa *JAPONIAM* *Margaritæ* nobiles nascuntur, teste *CHAPPEAU l. l.*

JULFÆ, vel *JULFAR*, qui Portus est *Sinus Persici*, egregiæ sunt & nobiles *Margaritæ*, *Lusitanis* hinc *Perle Aljofar* dictæ. *BOET. l. l. c. 36. p. 167* & *CHAPPEAU l. l.*

KINZIGA; Vide supra *CYNTHIUM*.

KUCHENTEICHA; Vide infra *VINARIAM*.

LAPPONIAM non destitui suis *Margaritis* narrat *Joh. SCHEFFER. Lapp. c. 33.*

LOTHARINGIA ad *Vogesum* montem etiam *Margaritifera* dicitur *BOET.* l. l. p. 170. c. 37.

In *LUHÆ* rivo, ad *Winsam* urbem Ducatus *Luneburgici*, sæpe *Margaritas* repertas, quæ *Orientalibus* vix cederent; multas tamen esse immaturas; testis est oculatus speciminum possessor *Joh. RIST.* in der *Alleredelsten Zeitverkürzung* / sive *Colloq. mens. Junii*, quo sibi sua, instar *Cygni*, fata canit extremo labore, p. m. 303. ed. *Francof.* 1668.

MANAAR, Insula non procul a *Zeylon*, celeberrima *Margaritarum* piscatura, quam describit *Herm. Nic. GRIMMIUS* *E. N. C. Dec. II. A. 3. Obs.* 36. p. 99. & seqq.

S. MARGARETÆ Insula *Oceani Septentrionalis* ad *Americam*: ut & ibidem.

S. MARTHÆ Insulae alunt conchas *Margaritigenas*; teste *CHAPEZEAU* l. l.

MAURITANIÆ in *Maritimis* reperiri *uniones* non spernendos, sed parvos, testis est l. l. *PLIN.* ni fallor ex *JUBA*, *ALEXANDRO Polyhistore*, & *SUDINE*.

MEDITERRANEO in *MARI*, quod, *nostrum*, l. l. *PLIN.* vocat reperiri solitos *uniones* Idem ait.

NIDER, *Wetteravia* meæ amnis, *mytilos* habet, quos ipse quondam observavi, immaturo *Margaritarum* foetu repletos. quarant porro, quibus idem ardor est, & commoda viciniae occasio, & me indice discant sua bona nosse mei populares.

NILUS *Ægypti* fluvius *Nutricius*, etiam est *Margaritifer*. *VELSCIUS* l. l.

NORVAGIA *Margaritas* fert, quarum nonnullas magnitudo insignis, quandoque etiam splendor illustris ita commendat, ut *Orientalibus* vix cedere videantur. Pleræque autem lactescunt, aut splendorem argenteum habent. *JACOBÆUS Mus. Dan.* l. l. conf. *Olaum* *WORMIUM Mus.* I. 19.

ORMUZIA, Insula *Sinus Persici*, ubi omnium nobilissima & præstantissima *Margaritæ* habentur. *BOET.* l. l. *Ludovicus ROMANUS* *Rev. Pers.* III. 2. *Joh. Hug. LINSCHOTANUS* *Navig. Ind. Or.* c. 84.

PANAMAM versus, in *Oceano Australi Americano*, capiuntur conchæ *Margaritigenæ*, quarum singulae sæpe habent quinque vel sex *Margaritas*. *CHAPEZEAU* l. l.

PALANE, Promontorium *Indiæ*, *Margaritarum* feracissimum; sed parvarum, ideoque viliorum. *BOET.* l. l.

PERIMULA, Promontorium *Indiæ*, fertilissimum *Margaritis* est *PLINTO* l. l.

QUANTUNG, *Sinica* provincia, piscem habet quatuor oculis & sex pedibus instructum, ex quo *Margaritæ* habentur. *Joh. NEUHOF* *Deser. Regni*

Regni Sinic. c. 16. Belgica edit. Amstelæd. 1669. vide supra AINAN.

QUISSUS, Fluvius, vulgo Queiß / circa oppidum Marglisse, tertio a Gorlizio lapide, generat Margaritas, candore, lævove, rotunditate & magnitudine singulari & laudabili. Sam. LEDELIUS E. N. C. Dec. II. A. 8. Obs. 150.

RABI ARX. vide supra HORASDOVIZIUM.

REGENUS, Bavaria fluvius, quem describit GEIGER. l. l. p. 3. & cujus Margaritas idem late describit.

SCANIA inter Margaritiferas regiones WORMIO l. l.

SCOTIÆ plures fluvios esse Margaritigenos dixit Auctor Memorabilium Britannia, supra laudatus l. l.

SILESIA etiam Margaritifera est. Nic. HENELIUS Silesiograph. c. 2. p. m. 18. " Quissi arenosa littora conchulas alunt, e quibus Margaritæ, si-
ve, ut cum Poeta loquar, bacca conchea eruuntur: quæ extra conchas
etiam elegantissimæ ac pulcherrimæ in arena sæpe leguntur.

SINA. vide QUANTUNG.

STRACONIZIUM. vide HORASDOVIZIUM.

SUMATRA, quam TAPROBANEN credit BOET. l. l. feracissima est Margaritarum, sed parvarum ac viliorum.

SUECIA accensetur Margaritiferis regionibus a GEIGERO l. l. p. 2. &

SUSIANA a CHARETE apud ATHEN. l. l.

TAPROBANE fertilissima Margaritis Insula PLINIO l. l. & quidem grandioribus, quam India. Id. VI. 22.

THRACIUM circa BOSPORUM crebrius rufi ac parvi uniones reperiri solebant, in Conchis, quas Myas appellant; narrante PLINIO l. l. IX. 35.

TOIDIS Insula Margaritis fertilissima. PLIN. l. l.

TUTECORINI Indorum, celebris est Margaritarum Piscatura, de qua vide Servat. CLAVIUM, V. D. M. Batavia Javanorum, Eph. N. C. Dec. A. 3. in Addend. ad Obs. 36. p. 417.

VINARIÆ, in proximo Stagno, Ruchenteich dicto, Carolus Georg. EYBEN, Med. Cand. invenit Conchas Margaritiferas, inque earum una quinque Margaritas, milii granum exæquantes, mire splendidas, & sextam, quæ pisi magnitudinem attingeret, referens colore suo coctum car- pionis oculum, ut suam nondum affecuta videretur maturitatem. E. N. C. Dec. I. An. 2. Obs. 228 p. 329.

VOITLANDIA. vide supra ELSTRIAM.

WATAVA, Bohemia fluvius. vide hic TOLLIVM.

YLISUS, aliis ILISUS, item ILCIUS, ILSA, Bavaria fluvius ad Passavium in Danubium influens, de quo GEIGERUS l. l. p. 4. qui ejus Margaritas late describit. Joh. FABER, Lynceus, l. l. p. 758. uniones in hoc fluvio inventos narrat, & ex ore Joh. Car. L. B. a KIRCHBERG, Canonici & Officialis Ecclesie Cathedralis Passaviensis addit, "quod in flu-
vio

„ violò *Ilfa*, ob subjectum solum nigricante semper aqua conspicuo, ad
 „ determinatum ac trium solummodo milliarium spatium, *Conche Margar-*
 „ *itifera* nascantur, quæ *uniones* in candore, lævore, magnitudine & orbe
 „ aliquando etiam Orientalibus vix inferiores, producant. Cum ante com-
 „ plusculos annos sedem ibi exercitus quidam fixisset, tam nobilis prædæ
 „ avidissimi milites *Conchas* per totum illum fluvii tractum sunt expiscati,
 „ ut vix paucae superfuerint: nunc tamen fluviolum earundem *Concharum*
 „ copia abundare denuo; quod a seminio relicto & temporis progressu ad
 „ maturitatem perducto evenisse, probabile. Locus tam religiose custo-
 „ ditur, ut nemini hic sit licitum piscari, præterquam *Episcopo* aut *Admi-*
 „ *nistratori*.

ZEELANDIÆ Belgicæ *Mytulos marinos* grandiores & pleniores habere
 secum margaritulas miliares, plus minus majores ac maturiores ipse affirmo,
 qui non semel præsentibus Amicis eas exemi, & Curiosis specimina inter
 mea Curiosa possum ostentare.

ZEYLON, *Insula* item *Margaritis* suis nobilis. *BOET. l. l.* sed quæ ta-
 men cum *Persicis* comparari nequeunt.

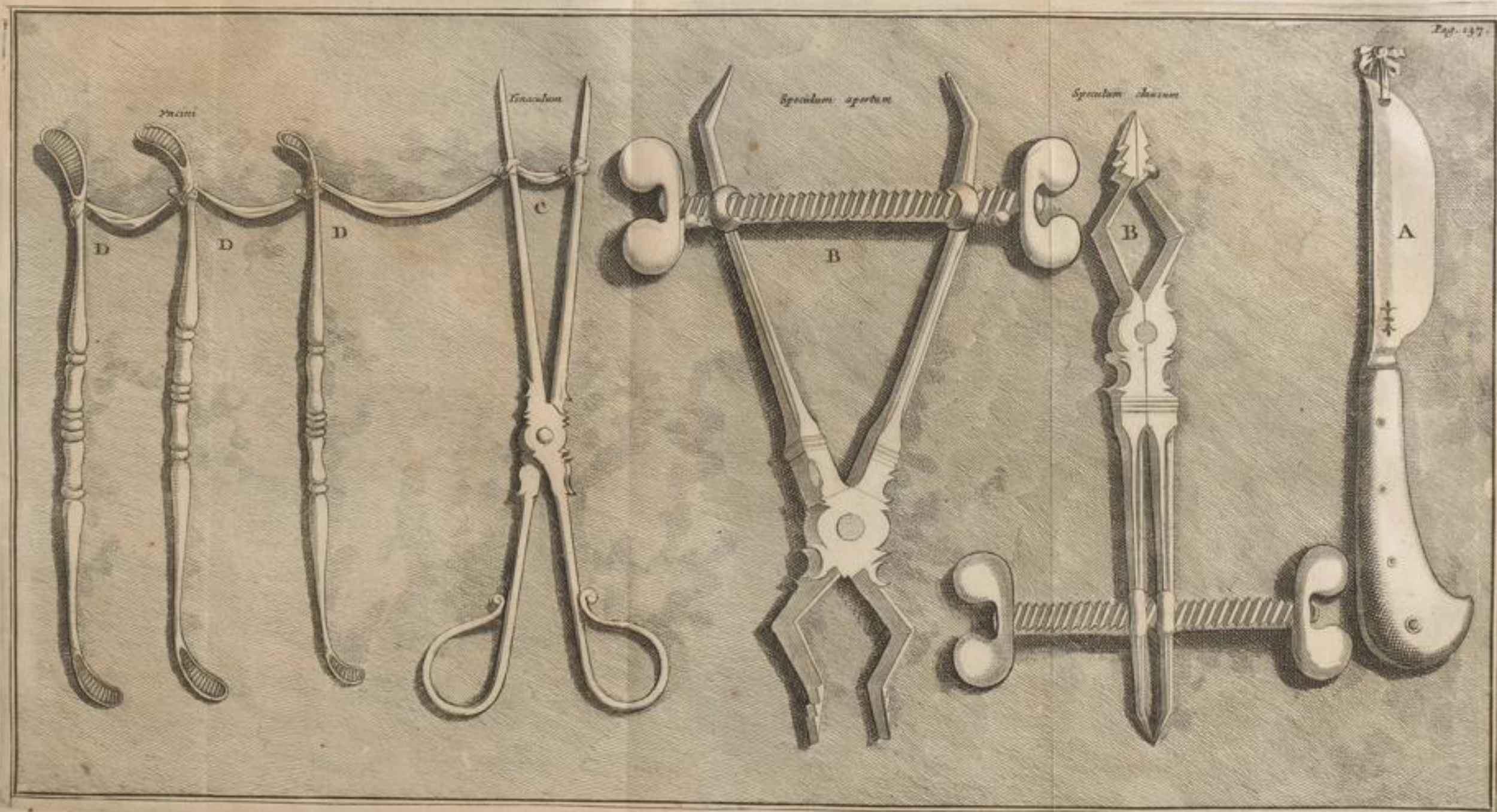
Tantum, speciminis loco, de Parentibus locisque natalibus *Margari-*
tarum; de quibus præter laudatos optime egerunt *BOETIUS l. l. II. 36-41.*
p. 166-183. *TAVERNERIUS Itin. Indic. Gallice edit. II. 21. 22. Joh.*
Aur. AUGURELLUS de Chrysopæia III. vs. 209. & seqq. ubi elegantissimis
 versibus *PLINII* & Veterum mentem exponit: *Petr. Andr. MATTHIOL.*
in DIOSCORID. II. 4. ubi *PLINIUM* refutat. *RONDELET. de Testac. I. 51.*
 & passim *Medici*, qui de *Materia Medica* disputaverunt. Modos piscan-
 darum *Concharum Margaritifera* apud *Perimudenses*, *Indos*, *Ormu-*
zianos, *Scotos*, tabella ænea depingit *GEIGERUS c. 5. p. 43.* Egregius ex-
 stat in *Bibliotheca Leidensi* *ACHMEDI* cujusdam *Arabis* libellus de *Margari-*
tis ex rore genitis, dignus utique, quem Medicorum quispiam linguæ *A-*
rabice peritus in publicum *Latina* veste indutum producat, optante me-
 cum *VELSCHIO*. Pro Medicis adnoto, *Perlas*, quas vocant, *Orientales*,
Occidentales, *Matrem Perlarum*, *Conchas preparatas* esse fere *ισοδύναμα*,
 experto fidem habeant. Sic cordatiores ubique etiam testantur *Medici*, sed
 nempe alia supellex est ad usum, alia ad ornatum & pompam.

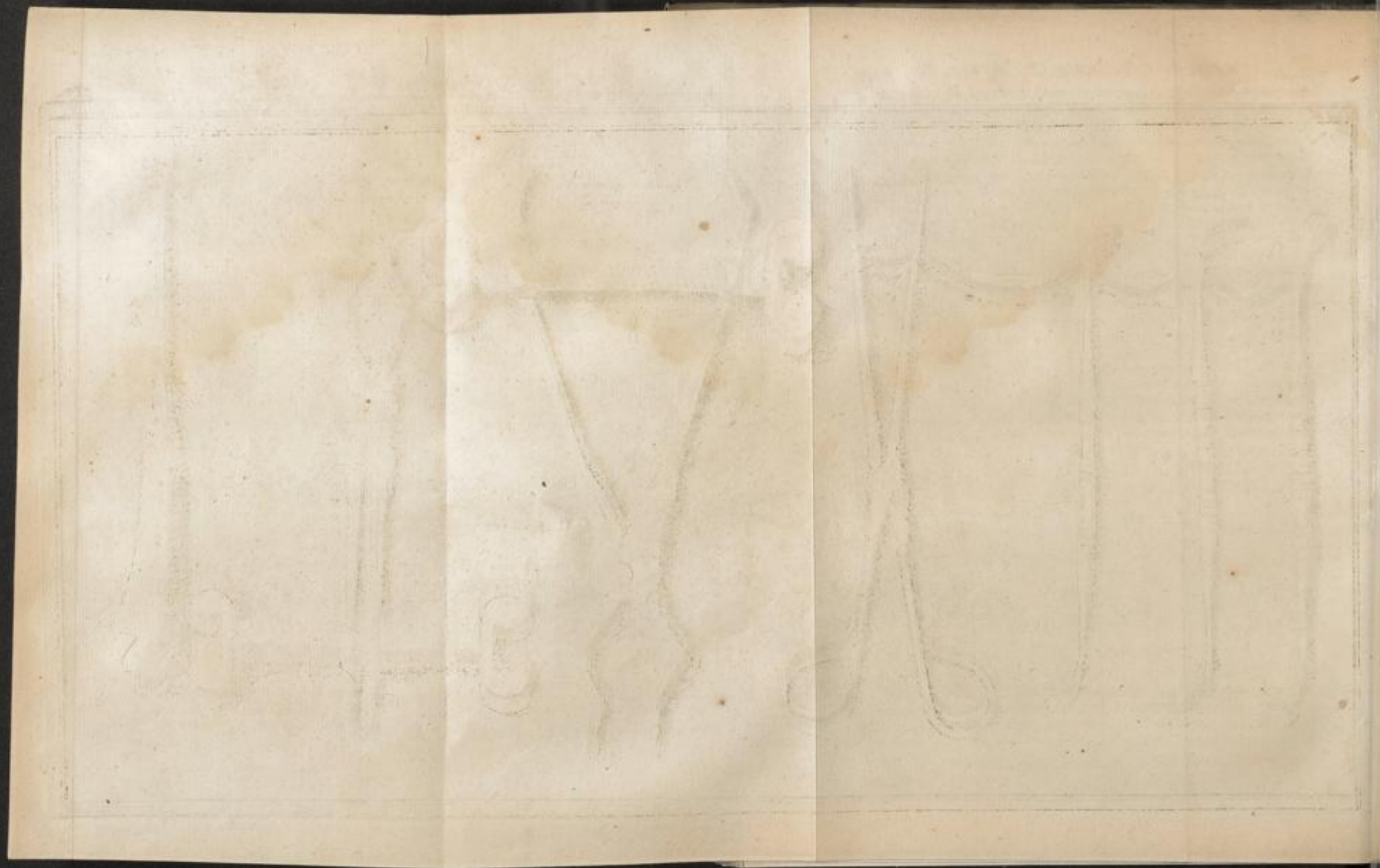
Ex hisce autem colligimus I. Passim in Orbe Terrarum generari *Marg-*
garitas: II. easque in testaceis, maxime *conchis*, *mytulis*, *chamis*, *co-*
chleis. III. Esse tamen diversas maturitate, lævore, candore, orbe,
 magnitudine, precio: *Tympania*, *Elenchos*, *Physmata*, & similia. Sed
 pergimus. *TOLLIUS* Noster magno molimine exquirere conatus est, ra-
 tionem dignoscendi tempus proventus *Margaritarum in Conchis*. Laborare
 noli: quando *Margaritifera Concha* hiant, id signum est *Margaritarum*
 maturitatis. *Sam. LEDELIUS l. l.* Porro *TOLLIUS* summa ope annisus est,
 sed frustra, ut signa certissima, quibus fœtas *Margaritis Conchas*, ab ina-
 nibus

Speculum clausum

vacini

nibus posset distinguere, sciret: verum hanc observationem gratis Idem LEDELIUS nobiscum l. l. communicavit: nam Testæ, quæ Margaritis sunt scætæ, signata sunt velut linea exaltata, in externa valva. Germani dicunt: Sie zeigen auswärts einen erhobenen strich. Tandem ratio aperiendi Conchas bivalvias scilicet, absque ulla læsione, & eximendorum unionum, ac rursus Concharum in suas aquas, ad novum partum, immittendarum, quam artem adeo studiose TOLLIVS perquisivit; eam jam olim GEIGERUS generose cum Bono Publico communicavit. Ne Curiosi Lectores diu quærant librum vix obvium, ecce ipsius verba & icones: „Diximus, ait, in Conchis Margariferis, unionibus, sine læsione Concharum, exemptis, iterumque in aquas dimissis, posse regenerari novas Margaritas. ad quod munus dexterius obeundum varia excogitavi ferramenta, quæ in addita icone videri possunt. Litera A. est Culter, quo juncturæ Concharum modeste aperiendæ: apertæ, ferramento litera B. nominato Speculo, quod clausum & apertum exhibetur, labia extendi in tantum possunt, quantum magnitudo unionis requirit. habes denique litera C. Tenaculum, & literis D. D. D. Uncinos, quibus commodissimè me Margaritas, ni promte exciderint, eximere poteris, ad imitationem calculi vesica extrahendi. Tantum de Margaritis, quas cum superioribus Patribus appelles Concharum pustulas, duras & rotundas Verrucas; cum Aliis, Rubri maris grana sive baccas; detesteris, ut Concharum excrementum aut morbum; æstimes Concharum nucleos, partum, grandinem, callum; nos putamus tamen, & hic Deos esse.

14. Particulare.] Quoniam hæ Epistolæ venient in manus plurium, qui Sacrorum Chemicorum sunt expertes, lubet in horum gratiam ex ipso TOLLIVS hujus vocis expositionem petere Manud. ad Cæl. Chem. p. 26. ubi ait: „Notandum, Particulare appellari Chemicis, non, quod Pseudochemici venditant ex Cinnabari vel Sulfure Rubro montano, vel Lapide Lazuli, vel Mercurio, & similibus: (Tale enim nullum verum Particulare datur; quia sine trunco, ut ait SENDIVOGIUS, rami frustra quærantur:) verum cum Mercurius in Saturnum, Saturnus in Jovem, Jupiter in Martem, hic in Lunam, illa in Venerem, hæc in Solem convertitur, quæ Metamorphosis sex prioribus BASILII Clavibus docetur; tum vero opus hoc Particulare est. Nam cum Sol Philosophicus fermentatus, & ad augmentum multiplicationemque perductus est, Univerſale hoc appellatur.

15. Spes Regni &c.] Abundat hic TOLLIVS suo judicio. notum est, quantopere hoc ævo ab omni Successione Regia ejusdem Gentis aut Familiæ abhorreant Poloni, vicinorum exemplis non tam terri, quam admoti.

16: Plura Regna, & seqq.] Desidero hic aliqua ex parte acumen judicii

cii TOLLIANI. nam etiam si *Polonia* Rex *Turcas* in *Utopiam* usque debellatos ex *Europa Asiaque* exegisset, etiam si sexcenta Regna victricibus armis subegisset; tamen ea ipsa, non Sibi privatim, nec Filiis suis parasset; sed *Regno Poloniae*, sed *Reip.* acquisivisset, transitura ad electum successorem. Sic *Borussia*, sic *Livonia*, sic aliae regiones a Regibus prioribus devictae non Gentis Regiae, sed Regni fuerunt.

17. *Ardens Lardum.*] Didicit hoc a BASILIO VALENTINO, Oper. II. p. 152. ubi plura talia.

18. *Horologia.*] Tale, ni fallor, est, quod in Curiae *Pragae Veteristurri* spectatur, machina non minus arte, quam sumtu commendabili. Continet quippe revolutionem totius *Anni*, cum recto cursu *Solis & Luna*, numeroque certo *Mensium*, *Dierum & Horarum*. Indicat idem quoque *Ortus & Occasus Siderum*, *Solis & Luna Cursus*, *Solstitia*, *Aequationes*, quantitates *Dierum & Noctium*, oppositiones situsque varios *Luna*, cum discrimine *horarum* triplici. BERT. Rer. Germ. lib. III. p. m. 233. Porro *Francofurti ad Moenum*, sub introitum in Templo D. *Bartholomei*, simile saepius spectavi *Horologium*.

19. *Patina*, cujus LAMBECIUS effigiem dedit.] Preciosa illa *Vindobonensis Bibliotheca* mihi ad manum non est: quaerant itaque beatorio otio affluentes.

20. *Gemma* a RUBENIO exposita.] innuit *Alberti RUBENII Dissertationes de Gemma Tiberiana & Augustea.* Antverp. 1665. 4.

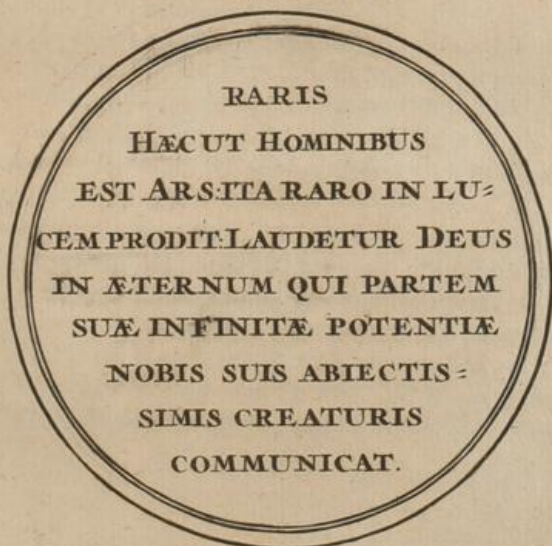
21. Nummus alter est *Aureus*, cujus nobis imaginem BECHERUS dedit.] scilicet *Oedipi Chemici*, tit. 7. §. 6. ubi addit; „ circa annum 1653. „ eundem *Adeptum*, qui *Pragae* exhibuerat *Chrysopæiae* spectaculum „ etiam *Moguntiae* in praesentia Eminentissimi Principis ELECTORIS, Aliorumque *Magnatum*, in sat magna quantitate praestitisse, cujus *Aurum* etiam nunc reservetur: *Moguntinae Monetae Praefectum* testem esse posse, qui ex tali *Auro* excuderit *Ducatos*. Hæc *Joh. Joach. BECHERUS*, cum omni sua *Chrysopæia*, qua Summos, Imos, *Medioximos* inescarat, lactaverat, fascinarat, emunxerat, ne quid gravius dicam, quia nonnullis aliis meritis Illius nonnihil debetur, in *Pandoecho* sive *Xenodochio Londini* miser, squalidus; pauper mortuus, indigno fato. At quid vetat ipsum hic rarissimi divinique Spectaculi indicem *Nummum* in effigie expressa ære spectari?

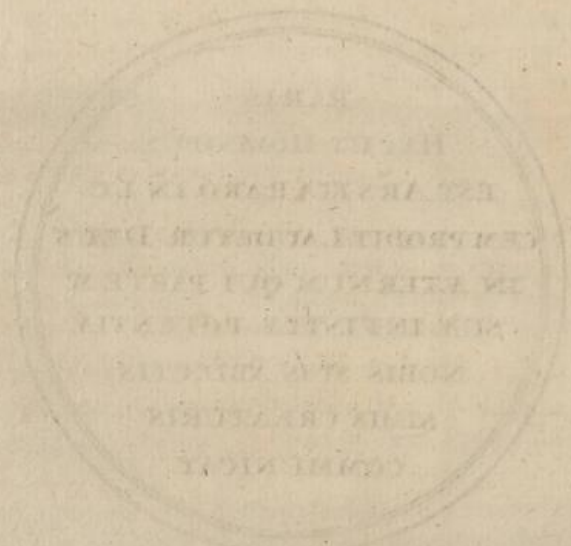
22. *Arbori* inferi *Aureum* curasse *Nummum* &c.] Mirum ergo *Pilam* non ascendisse in ipsam *Arborem*, si tanta fuit *Sympathia Auri & Pile!*

23. *Suapte* ad *Arborem* &c.] Quæro igitur, qua ratione *Pila* istam *WENCESLAUS* secum retinuerit? sane Alii *Comites* aut plus aut minus *Auri*,

Nummi crassities

*In altera nummi facie se-
quentia, eo quo posita sunt
ordine, legebantur.*

Auri, quam WENCESLAUS, secum habebant: si *plus*; cur *Pila* ad eos ultro non perrexit? si *minus*; cur ad *Nummum* in Arbore insertum perrexit, nec apud Dominum ditiozem remansit? scio, nugarum patronos dicturos; in Arbore fuisse *occultatum*, *absconditum Aurum*; at *Aurum*, quod quis in sacculis secum fert & habet, proprie *occultum* dici non posse. tantiscilicet est, bene distinguere! sic *Pila* animatur, & inter *Aurum*, quod homo secum fert, & quod in loco abdito reconditur, accurate distinguet! Effluvia Alii & Atmosphæram hominis hic opponent; quibus regeo, hæc de *Pila* in fabellarum censu narrari a TOLLIO.

24. Cum ipse *Tincturam* in *Plumbum* &c.] Facile quis regeret, veram *Tincturam* nunquam ab eo Alii datam. Certe de *Auro Philosophico*

Chrysophili certant, & adhuc sub iudice lis est.

Ego iudicium suspendo. Video enim utrimque robustas acies: quas elegantissime committit SACHSIUS, *Medicina decus*, E. N. C. Dec. I. A. 1. Obs. 17. cui adde *Append. in Analect.* ad A. 4. & 5. p. 279. Strophæ & Imposituræ hic plurimæ sunt. exempli causa: 1. Quidam *bacillos lingneos*, quibus *Metalla* circumagitant, prius in *Solutiones Auri & Argenti* intingunt, & iis imprægnant. 2. Alii *Carbones* pulveratos *solutionis Solis & Lune* cum metallis miscunt. 3. Alii *Atramentum* ex *Sole & Luna* temperant, quo *Charta* inscribunt materiam reducendam. 4. Alii in *Charta* scriptas *Literas* loco *arena* cum calce *Auri* *Argentine* aspergunt. 5. Alii *catillos*, habent, duplici *interstitio*, quorum inferius *Auro* vel *Argento* repletum, illudque in operatione dirumpunt. 6. Alii *baculis* utuntur intus cavis, *Auro* *Argentove* plenis. 7. Alii *Carbones* implent *Auro* *Argentove*, iisque *catillos* replent. 8. Alii clam summa celeritate *manibus* operi *Aurum* vel *Argentum* injiciunt. 9. Alii loco *Mercurii communis* sumunt *Amalgama Auri*. Sed plurimas alias, ultra XXIX. technas similes describit Mich. MEJER. in *Exam. Fucor. Pseudochym.* p. 32--37. CRUGNER. *Informator. Chymic.* p. 53.

25. *Veteres illas Gemmas &c.*] Liceat hic, Sacratissime IMPERATOR, Augustissime LEOPOLDE! publicis votis ab *Augusta Tua Liberalitate* id contendere, ut totius Orbis admirationi publico libro, sed quem erudita manus componat, artifex dextra cælo exaret, exhibeantur *Gaza Tuæ Augustæ* tot Curiosa, tot Rara, tot Spectabilia cum *Nature*, tum *Artis* Miracula! Sic Imperatoria *Austriacæ Domus* Gloria purpuram suam ubique terrarum venerabilem & hoc ingentis meriti nomine ostentaret!

JACOBI TOLLII

Epistola Itineraria V.

ITER HUNGARICUM:

A D

Perillustrem , Excellentissimum & Generosissimum Dominum

DOMINUM

DODONEM BARONEM

DE INN- ET KNIPHAUSEN , &c.

Ius erant *Maje* , cum conscensa navicula ,
 prono *Danubio* , inter amœnissimas silvas
Posonium profectus sum. Auctores erant non-
 nulli ex Amicis , uti terrestre iter eligerem :
 sed quod hoc ante hos duodetriginta annos
 confeceram , tractum potius lustrare riparum
Danubii visum , fruique ea prospectuum vo-
 luptate , quæ ab adjacentibus pagis oppidis-
 ve præberetur. Nec pœnituit incepti. Siquidem ea viroris un-
 dique circumfusi , vernique temporis tepore efflorescentis tam læ-
 ta amœnitas erat , eaque suavissimo cantu aures nostras demul-
 centium lusciniarum copia , ut mihi inter *Beatorum Insulas* va-
 gari viderer , nec id iter esse , sed *exspatiationem voluptuariam*
 mihi imaginarer. Ac primum quidem recedentis *Viennæ* intui-
 tus , tum ad latus alterum aperientis semet insulæ *Braderæ* lon-
 gior procursus ; ad alterum deinde *Ebersdorffii* , CÆSAREI Præ-
 torii , atque illac prætervectæ tum forte , quinquaginta navi-
 bus , SCHERFFEMBERGIÆ Cohortis conspectus ; post & pagorum
 quorundam , tandem & *Petronellæ* , & *Hamiburgi* , nonnullis
Antiquitatis Romanæ Monumentis nobilium oppidorum nota-
 tus situs , delicias mihi qualescunque superabant. Dolebamque
 tam

A. MAROS oppidum, a
Christianis ante sub tri-
buto inhabitatum.

B. urbs VICEGRADIA.

C. PLINDEBURGI Castrum.

D. Mons, ex quo Anno 1595. CHRISTI-
ANI Castrum oppugnarunt
et expugnarunt, quod TURCE
ceperant Anno 1543.

E. DANUBIUS.

, tam cito absolutum *decem milliarium* spatium, quod mihi plus quam dimidii diei moram meruisse videbatur. quanquam enim *Navicularii Ebersdorffii* horarum aliquot traxerant moram, tamen ante *quartam pomeridianam* appulimus *Posonii* navem. adeo hic rapaci cursu *Danubius* semet ipse præcipitat. In his *Hungariæ* Urbibus describendis prolixior paullo ero, quam fui in *Germanicis*, quod hæ notiores sint.

Est igitur *Posonium*, vulgo *Presburg*, nobilis *Hungariæ* civitas, non ampla tamen, quippe quæ meorum *passuum* circiter *duum millium quingentorum* circuitu contineatur. *Situs* ferme *triangularis* est, sed inæqualis. Quod autem Urbis deest amplitudini, id ipsum a *Suburbiiis* suppletur, quibus tantum non tota ambitur, iisque tam spatiosis, ut tres universæ magnitudinis partes facillime absolvant. Ostentabant illa etiam nunc tristitia atque deformia *Töckoliani incendii* vestigia, necdum ex omni parte novorum ædificiorum substructionibus deleta. *Forum* pro Civitatis dignitate magnificum satis & amplum, *duobusque*, si contiguam proximi *Templi* aream adjunxeris, *Fontibus* exornatum, ædibusque pro copia *Hungarorum* nitidis ac splendidis circumdatum. *Templa* in Urbe tria tantum numeravi, nec plures *Portas*, excepta, quæ inter *Laurentianam* & *Suedericam*, parvula & militaribus eruptionibus destinata, quotidianis Civium usibus patent: Abest *Laurentii Porta* a *Suederica* passus admodum 1000. *Tertiæ*, *Sancti Michaelis*, aureis inscriptum literis: OMNE REGNUM IN SE IPSUM DIVISUM DESOLABITUR. Dolebam, cum hæc legerem, infeliciū *Hungarorum* sortem, qui ne sic quidem moniti potuerint possintve resipiscere; verum etiam nunc perniciose seque Regnumque universum discordia pessumdent. *Fossis* est circumdata angustioribus, ab altera parte plane ficcis; ab altera uliginosis potius, quam profundis, in quibus *Ranas* alio modo coaxare audivi, atque apud Nos. sonus erat, ut si ex cornu fouisses *Corroók*. Nec munimenta sunt arcendis hostibus. visa est *Arx* sufficere, quæ contiguo colli imposita subiectam Urbem tuetur. *quadrangularis* ea & elegans, quod ad ædificium, quatuorque *Turriculis* ornata, quarum quæ *Viennæ* objecta, reliquis aliquantulo major est, & asservandæ *Coronæ* destinata, postquam *Arx Plindeburgum* cum *Vicegradia* ab *Turcis* capta est.

est. & hanc quidem *Turrim* septem seræ muniunt, quarum claves penes totidem *Hungariæ* Primates asservantur. Alias ipsius *Coronæ*, ut & *Arcis* Custodia, jure Gentilitio, ad *PALFIUM* *Comitem* attinet, qui & *Burggravius* est, & in *Arce* commoratur: sed quod hoc bello suspecta *Hungarorum* fides fuit, *Arcis* ipsius custodia *Præfecto* est commissa *Germano*, cui & *Germanicum* quinquaginta *Militum* paret præsidium. Tantundem sub Se *Militum* *Hungarorum* habet *Burggravius*; videasque ad Portam excubantes *Germanum* simul & *Hungarum*. *Arcem* dixi *quadrangulam*, quod istius modi mihi in initio videbatur; sed postea *longior* aliquantum, quam *latis*, visa. Latus illud, quod *Meridiei* obversum, præfluentem *Danubium* prospicit, ipsoque aditu cæteris speciosius est, dimensus sum; eratque supremum illius tabulatum LXXXIV. meos *passus* longum, si murum annumeraveris in vicinum occidentalem collem obversum, *sex passuum* crassitie, totidemque æneis Tormentis bellicis munitum. Huc usque ex ipsa *Arcis* area CXV. admodum gradibus ascenditur *semipedalibus*. Cingitur *Arx* versus *Urbem* duplici *Vallo*, tribusque rotundis, nec altis *Turribus*, *Fossa*que modica: tum ipse aditus ab eo, id est orientali, latere, arte ac natura satis munitus est: Verum, quod maxime miratus sum, qua Occidentem versus *altiores* multo *colles* respicit, nec *fossa* alicujus momenti, nec *vallum*, nisi perangustum, est, quodque solis *sudibus* ab incurso hostili defenditur: cum ipse proximi *collis* situs in *munimenti* *Lunaris* formam a natura effectus sit, levique opere *Arcem* ab hoc latere reddere queat munitissimam, si sepiatur modo illique adjungatur. sed nec priora illa munimenta ad præscriptum Artis efformata sunt, nec se invicem, ut militaris ratio exigit, respiciunt ac defendunt. In interiore area puteus est profundissimus, *Danubio*, ex quo scaturiginem accipit, æquâ altitudine par. *Collis*, cui *Arx* imposita, *petrosus* lapide scissili est, intercurrentibus passim perelegantibus *Talci* aut *glaciei*, quam vocant, *Mariæ* venis, ad duorum triumve *digitorum* latitudinem, cuius penes me specimen videre licet. Occidentem & Septentrionem versus *Vitiferi Colles* nobile *Vinum* ferunt: in reliquas Mundi plagas amoenissimus ex *Arce* in longe lateque patentes *campos*, pluribus *Danubii* interfluentis alveis divisos, *prospetus*

Etus & oculos & animum exhilarat. *Quatuor* enim ipsi mox Urbi subjectæ apparent *Insulæ*, quarum *dextra* & *sinistra* *PALFII Comitatus*, *mediæ duæ* peculiares sunt Civitati *Posoniensi*. *Sinistra*, cui *Wolstrusselæ* nomen, in *duo Germanica Mil-
liaria* porrigitur: *Dextræ*, *Habereæ* minor amplitudo est: Priorem magnitudine *Civica major*, illis *Grosburcherensland* dicta, adæquat: altera, *Civitatis solum*, aut vernaculo sermone *Statts-Grund* appellata, aliquanto minor est. Sunt autem hæ *Insulæ* incultæ, sicut & *Cesaravia*, quæ vernacule est *Kan-
sers-auw* / prioribus major multis partibus; pars, ut aliqui volunt, sed fluvio sejuncta, insulæ *Schutæ*; quæ, sat culta ante hoc bellum, etiam nunc pagos nonnullos habet, fertilitateque spectabilis est. E prioribus omnibus *ligna* tantum petuntur, quorum uberrimam copiam latissime crescentes *Arbores* suppeditant. Sæpe & immissa *Armenta*, si quid in his agri pascui est, depascuntur. Munire has Insulas *Aggeribus*, & ab inundante, verno tempore, *Danubio* vindicare, ignorentne, an ob vim fluminis nimis existiment onerosum, exquirere non potui. Industria certe *Hungaris* Militaris potius, quam Rustica aut Familiaris, suppetit. Sed ut *Posonium* revertar, caput ea est *Posoniensis Comitatus*, sedes hæctenus *ARCHIEPISCOPI*, & *PALATINI Hungariæ*. Hinc & Civium hic multo cultiores mores, ædiumque & vivendi rationis major nitor; quin & humanitas erga Hospites prolixior in *Diversoriis*, quam *Viennæ*. Lustravi ibidem, sed raptim, insignem *veterum Numismatum* congeriem, a *BEERIO*, præclaro Viro, qui, dum vixit, Urbi a secretis fuit, summa cura collectam. In his animadversi mihi multi *Græci Gothici*que, hæctenus non visi. Inter *Gothicos* quidam *duplici vultu* insignes, quibus inscriptum *BIATEG*; item *UNNO*. Hos, ut & alios multos Maritum *Petronella* urbe accepisse Vidua asse-
rebat. Inter *Græcos* erant *Syrorum* aliquot *Reges* notabili venustate. In *Latinis* vero *PERTINAX*, *DIDIUS JULIANUS*, *PESCENNIUS*, *GORDIANUS APER*, *JULIA TITI*, *PLOTINA*, *PVPIENVS*, *BALBINVS*, *DIADVMENIANVS*, *MACRI-
NVS*, alique rariores conspiciebantur. Æstimabatur tota *Col-
lectio*; in qua *undequinquaginta Aurei*, sed vulgares; *duobus Germanorum* sive *Rhenanorum Florenorum millibus*, sive mil-
le

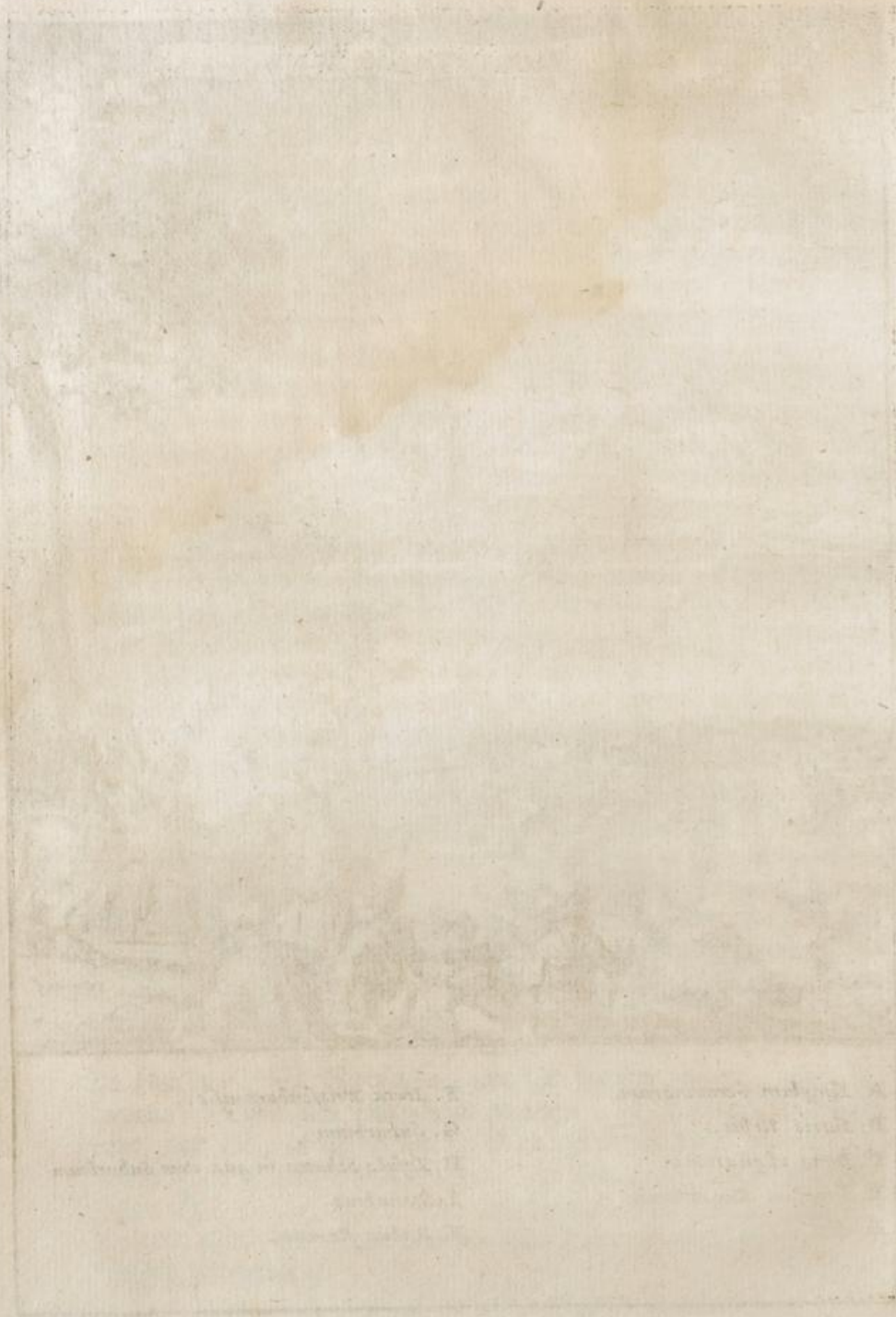
le circiter nostratis Monetæ Ducatonibus. Vix Urbem relinquere potui, situs amœnitate, multisque, quibus eam Natura exornavit, dotibus illectus. Vidi hic primum eximium illud *Hungaricorum Arietum* genus, specioso ac decoro cornuum in multos gyros flexorum, inque longitudinem extensorum gestamine, tum & corporis mole nostratibus longe præferendum. post & *Hircos* vidi, pari cornuum elegantia & robore corporis spectabiles. nam de *Bubus Hungaricis* nihil dicere, necesse est, quod eorum proceritas & pulcritudo jamdudum sit celebratissima. At horum omnium tanta olim, sive ante hoc civile bellum, in *Hungaria* copia erat, ut ab ipso sæpe Patrefamilias Agricola numerus ignoraretur. Nec fabulas refero, aut *Vasconum* more cuncta in majus extollo: unanimis hæc omnium est confessio; & hinc tanta tum *Carnis vilitas*, tanta *Frumenti*, *Panisque*, & *Vini*, ut vix fidem inventurus sim, si retulero. Est enim *Hungaria* ea fecunditate fertilitateque, ut nulla cum ipsa regio tota *Europa*, forsan & toto *Orbe*, possit comparari. Fidem habebis, Perillustis Domine, ubi rationem reddidero, siquidem totum fere *calce viva* substratum est ejus *solum*, quod subinde tam molle est, ut unico vertatur & exaretur equo. cum igitur crusta superior pluvia permaduerit, atque hæc ad *calcem vivam* penetrarit, tum exæstuans illa calidissimos exspirat halitus, qui subtus frugiferam istam crustam excalfaciunt, Sole, qui hic fervidus, desuper eandem fovente. Ex hoc igitur *humoris pluvialis*, qui in Terræ gremium descendit, *calore*, tanta oritur *fertilitas*, ut, semel leviter vertisse terram, sufficiat, quo luculentissimas *fruges* ferat: *Agrorum* vero *Pascuorum* tanta ubertas, imo luxuries est, ut ipse per *herbas* ac *gramina*, ad umbilicum usque meum ascendentia, non semel iter fecerim. Habet tamen, vel adfert potius, illa *calx viva* nonnihil etiam incommodi; corrumpit enim *aquas*, ita ut *Puteales* ferme omnes sint insalubres; solæ *Fontanæ*, vel *Fluviales*, nec hæc tamen omnes, tuto bibantur: *Vina* etiam *calculus* generant, & *Podagricis* infesta sunt. nec est, ut de eorum *fervore* quid dicam: multa eum millia experti sunt *Germanorum*; & hinc *Hungarica Febris* infamis est. *Græca* igitur hic consuetudo optima, qua ego multum usus sum, uti nempe *Bacchicus* fervor *Nympharum* frigore temperetur.

Poſonio

A. Templum Germanorum.
 B. Turris Urbis.
 C. Porta Aquatica.
 D. Templum Hungarorum.
 E. Arx.

F. Porta Weisenburgensis.
 G. Suburbium.
 H. Insula Schutta, in qua item Suburbium.
 I. Danubius.
 K. Rabus fluvius.

Posonio susceptum iter *Jaurinum* versus. nam *Tirnaviam* *Trenschinum*que abire cupienti latrocinantium *Hussarorum* metus obstabat, quorum occurfus ipsa *Turcarum* barbarie funestior est. cum enim hi spoliis & servitute captorum contenti sint, vitam relinquunt; illi vitam simul & viaticum peregrinantibus eripiunt; estque eorum tanta immanitas, ut ne *Cursoribus* quidem *CÆSARIS* parcant, quorum interea, cum *Budæ* & in proximo essem, jam duos ab illis spoliatos interfectosque, accipi. Sub vesperam *Cohortem* SCHERFFEMBERGIANAM assecutus, non sine quadam animi voluptate vitam rationemque iter facienda militarem adspectabam. Ducebat eam *Marchio* BAGNIUS, *Mantuanus*, pro Tribuno. ergo mane & vesperi servatis omnes ordinibus, canentibusque signis adscendebant naves exscendebantque. Tum sub noctem accensi ignes, ciborumque & rerum necessariorum præparatio, castrorum metationis quandam speciem referebant: Mane vero *Classem* mihi videre videbar; erat autem hæc *quingenta navium*; ad pugnam proficiscentem. Navibus & his, & cæteris, deductioni Militum inservientibus, *decem Nauarchi* præsumt, quorum quisque *senos* sub se habet *Classiarios*, cum singulis *Proretis*. *Nauarchis* menstruum stipendium constitutum XVI. *Thalerorum Imperialium*, seu XXIV. *Florenorum Germanicorum*; *Proretis* XVIII. *Florenorum*, sive XII. *Thalerorum*; *Classiariis* vero XV. *Florenorum*, sive X. *Imperialium*. Præbebatur hoc, uti militibus, in *octo menses*, quod hibernis reliquis eorum nullus usus sit. hi sunt *Decembris*, *Januarius*, *Februarius*, & *Martius*, quibus ipsis stipendia non procedunt: neque tamen, uti *Classiariis* Nostratibus solet, victus illis e publico præbetur; verum de suo victitare necesse habent. atque ita quidem *Posonio Budam* versus *Copiæ* transportantur: verum *Lintzio Vienne*nam venientes duo devehunt *Nauarchi*, quibus *centeni* singulis *Classiarii* additi; *navium* vero pro singulis navibus in singula locorum spatia, non autem certum aliquod hisce stipendium persolvitur. Serenissimus ELECTOR *Bavariæ* ejusmodi *triginta* utitur *Nauarchorum* opera, quales illos esse *Posonienses* diximus. Horum omnium officium est, *Ornatum Bellicum*, *Militesque* & *Arma* a *Quæstore* descripta proximo *Quæstori* tradere, a quo *syngrapham*, testem perlatorum, ad priorem referunt.

T

referunt. Horum *Quæstorum* in *Hungaria* quatuor sunt: *Posoniensis*, *Comaroniensis*, *Strigonienſis* & *Budensis*. Ut autem de noſtris iſtis *Militibus* adhuc aliqua addam, didici etiam, non ita tamen, ut amplecterer, eorum religionem. Dies erat *Pentecoſtes*, cum Sacris, a *Monachis*, more ſolenni primo mane peractis, iterum conſcenſæ naves ſunt, ſuccinentibus notum illud, quod mirabar, *Lutheranum canticum matutinum Germanicum*, quod incipit: *Auß meines herßen grunde* / Tibicinibus ac Cornicinibus; & ecce! cum hi, qui, in noſtra navicula, *Mantuanii* illius *Marchionis Annonarii* erant, ut feſto die factum oportuit, Amicorum more cum Ruſticis egerunt, omnia *Amicorum*, ut vetus dictum fert, *communia* exiſtimantes: caſa primum ligna, quod ea *Strigonii* percara erant; mox & pullos, tandem & juvencam cum Dominis diviſere, verum uti in *Fabulis* Leo prædam, inſita cum ove, bove & capra ſocietate. nec alia Ruſticorum, quam horum animalium patientia ac taciturnitas; imo, quod vix credibile, tanquam in aula, non in caula, nati altique eſſent, læto vultu injuriam diſſimulabant, tantum non gratias agentes, quod pejora metuebant. TACITUM legiſſe eos, diceres, aut in *HERODOTO* historias *Harpagi* & *Prexaspis*. tantum terror poteſt, formidoque fuſtis, cujuſmodi pro merce pecuniam Miles hic Ruſticis liberaliſſime & cumulaſſime plerumque, etiam nolentibus repræſentat. Aliquando tamen novâ quædam Noſtros religio inceſſebat, ſic ut præſentibus nummis pullos emerent piſceſque, ubi turba major & fortior erat Ruſticorum, aut metus in proximo patrocinantis Domini. Hic ego *Carpionem* mihi *quinque groſſis* præſtinavi, qui totidem convivis in cœnam ſuffecit; unde vilitatem conjicere licet annonæ Pacis tempore, florente Regno.

Faurinum ſive *Arrabonem* appellentibus gratum objectum¹⁰ ſpectaculum præcipuæ utriuſque ſexus Incolarum partis, plerisque Civium in Vallum, aut ad ripam, ſpectatum confluentibus: idque erat eo amœnuius, quod, uti tam feſto die ſolet, veſtitu omnes erant cultiſſimo. In ipſo oppido, cui perlustrando horam tribuiſſe ſatis viſum, omnia læto cantu, choreisque atque compotationibus perſtrepebant; ſpectabamque in *Diverſorio*, in quod levandæ ſitis gratia conceſſeramus, non ſine riſu, ſuaviſſimam humi deſidentium, cum vini poculo, Vetuli
Vetulæ.

Vetulaeque e Gente *Slavica* procationem. Crede mihi Perillu-
 fris Domine, doluisse me, quod non esset mihi manus pin-
 gendi perita, quae mihi par illud scitissimum, quicum nec
Satyri Silenive comparandi forent, in tabella describeret, vi-
 visque exhiberet coloribus. Vix, puto, *OSTANIUS* Pictor
 nostras suaviorem unquam dedisse imaginem diceretur. Certe
 videre mihi videbar *HORATIUM* cum *LYDIA* sua, aut cum
CHLOE DAPHNIN de amore dulcissime garrientes: quin &
 Vetulae iste *vultus nimium lubricus aspici*, ebrique Senis ocel-
 li etiam nunc mihi ante oculos obversantur. Adsidebat in pro-
 ximo sedili non ille Montium Custos, Silenisque familiare Nu-
 men, sed illo non multo formosior ejusdem gentis rusticus,
 qui Cyclopia arundine popolare carmen stridebat. Abrumpe-
 bant, quam hinc capiebam voluptatem, temporis angustiae,
 quod sibi oppidum ipsum vindicabat, modicum quidem illud,
 sed percommodo situ inter *Arrabonem*, *Rebnicium* & *Danu-*
bium confluentes. hunc natura munitissimum ars adjuvit ita, ut,
 praeter *Comaronium*, vix aliud firmitus adversus *Turcarum* vim
 sit munimentum. Nec deest amoenitas, cum ex fluviis, tum
 ex agrorum late patentium, vicinarumque in *Danubio* Insula-
 rum, ac praecipue *Schutæ* prospectu. Figura oppidi *quadran-*
gularis mihi visa, intersecantibus sese decussatim Viis. *Arx*
 haud magni momenti: huic *Cathedralis Ecclesia* contigua est, &
 praeter hanc in oppido, proxime *Arrabonem* est *Franciscanorum*
Templum & *Cænobium*: ad *Forum*, quod amplum est & spa-
 tiosum, judiciosissimi Ecclesiasticorum Pontificiorum *Jesuitæ*
 suum habent elegans plane & magnificum, uti solent, *Col-*
legium Templumque, e cujus regione *Columna*, qualis *Vien-*
nae, erecta in honorem *Divæ Virginis*, cujus in illa est statua.
 Proximus huic est *Carcer Subterraneus*, sive, ut *Mauri* ap-
 pellant, *Mazmorra*, custodiæ *Turcarum* inserviens; in hac
 abjectioris; in altero, qui in platea quadam versus *Rebnicium*
 tendente, honestioris conditionis *Turcae* captivi asservantur,
 quorum nonnullos & vidi & allocutus sum, homines ipso vul-
 tu dignitatem pristinam præ se ferentes. *Domus* oppidi nec
 splendida, nec fordida. *Via* ipsæ inelegantiores, quia
 non stratae: *Suburbium* ultra *Rebnicium* fluvium est peram-
 plum.

T 2

Hinc

Hinc discedentibus in præalto monte conditum oppidum apparuit, *Mons Sancti Martini*, ita enim appellatur, quod quatuor *Jaurino* miliaribus distare dicebant. ferebat quidem animus, & hoc lustrare, sed huic moderari, intuta itinera cogebant. Ergo prono flumine, per desertos incultosque campos, secundum Insulam *Schutam*, *Comaronium* devecti invenimus, ad quod obstupesceremus; oppidum scilicet ab ipsis incolis initio hujus belli, cum *Vienna* obsideretur, & illam brevi captum iri, *Rebellibus* spes esset, incensum destructumque. tantus illos invaserat furor, ut ne suis quidem sedibus parcerent, quo acrius Præsidium *Arci* insidens oppugnarent. vix igitur ex illis flammis perniciosus refurgens tristitia tantum pristini decoris ostentat vestigia. fuit enim, estque adhuc peramplum, spectatuque non indignum. Quatuor in Oppido *Templa*, *Turres*que his additæ speciosæ, inprimis *Hungarico*, quod quondam *Lutheranorum*, adjuncta, cujus pro horum locorum ratione pulcerrimam structuram summopere admiratus sum: Alterum *Templum Germanorum*; Tertium *Franciscanorum* est: nec *Patribus Societatis JESU* suum hic deest *Collegium*, quorum hic septeni sunt: Quartum *Rascianorum* est, in quo *gemmis* & *auro* preciosissimus & vetustissimus *Sacræ Scripturæ Codex Græcus* adservatur, cujus antiquitatem, falso licet, ad ipsa *Apostolorum* tempora referunt. Incolæ plerique *Hungari*, & *Rasciani*, id est, qui *Græcorum* in *Sacris* & *Cerimoniis* dogmata & ritus sequuntur ac amplectuntur, atque hi quidem prædivites sunt: *Germani* perpauca. Vita illic vivitur, qualem nusquam alibi animadverti, hilarissima lætissimaque. singuli hic dies festi videntur, & una per totum annum *Encœnia*. causa est, *Militum* *militariumque Ducum* frequentia, *agri vicini* fertilitas, *rerumque omnium* abundantia. *Forum* *Vieque* præcipuæ omni genere *commeatuum* obsitæ sunt, quos sequior tantum sexus vendit, totus in *candidis vestibus*. Hic autem loci velatum *Feminis maritatis* est caput, quod *Virginibus* tectum non est, sed nudum capillitium, idque circulo quodam, duos digitos lato, & *coralliis* plerumque, in *Ditioribus* autem, *margaritis* distincto desuper revinctum. Sed *Virginum* hic mihi perexiguus observatus est numerus: raro enim *tertium quartumve decimum ætatis annum* attingunt, quin nubant. in his enim

A. Templum vetus, et Hungarorum
Cemiterium prope vineas.	F. Comornæ Munimentum sive Arx.
B. Oppidum Comorra.	G. Templum Germanorum.
C. Turris sive Specula Hungarorum.	H. Turris Arcis.
D. Templum Hungarorum.	I. Pons navalis.
E. Calcarie Fornaces.	K. Propugnaculum Pontis.

enim terris hoc genus fructuum citius, quam apud Nos, aut in *Germania* maturescit, ita ut quæ ad *duodevigesimum* ætatis annum pertulerint *Virginitatem*, jam in desperatarum numero habeantur. Est namque *Hungarorum* natio *Virginum* amantissima; hinc ut integritatis illarum certi sint, *duodecennes tredecennesve* ducuntur: nec *Vidua* fere ulla, licet & juvenis & bella, attingitur. ita enim existimant, semel *Genialis* expertam lecti voluptates, vix posse viduas jacere noctes, sed amissi mariti solatium ab obsequio petere famulorum: unde infelices illæ plerumque *Germanis* in manum conveniunt, cum vix ulla suæ Gentis conjugii spes super sit. Infelicissima ergo, in his oris, *Viduarum* fors est, quæ cum Conjugibus simul & alterius matrimonii spe privantur. Vidi ego ex his, quæ nobili ortæ profapia, nobilibusque junctæ Maritis, post eorum obitum, melioris conditionis desperatione, *Balneatori* altera, altera *Cauponi* in manus convenerant. Oppido perlustrato, *Arcem* spectatum abii, cui custodiendæ *sexcentorum* tantum nunc *Militum* Præsidium sufficere visum. Condita illa est ad confluentes *Wagæ* & *Danubii*, contrario, sed non dissimili alias situ, quod *Munimentum Schenckii* apud Nos, ad divergia *Rheni* & *Vahalis*, ad caput Insulæ *Bataviæ*. Circumdedit prius *Munimentum* altero, quod multo amplius est, Comes *PUCHAIMIUS* priore bello anno C. N. cld. lxx. lxliv. nec ullum hoc firmitus est, & hætenus invictum. Deducebar perhumaniter a *Vigiliarum Præfeto* per omnem *Arcis* circuitum, quatuorque ab Eo hujus *Arcis* memorabilia referebantur: "I. ¹² "Milites Præsidarios hic panem accipere ad *Tesseram*: "II. "Vigilias agi super *Virgine*: III. *Liberosa* Militibus procreari super *Templo*: ac tandem IV. sed præfandus honos est, "onus naturæ deponi in *Libram*. Et in hoc sibi ænigmatemire placent, quod, Perillustris Domine, Ipsi Aliisque explicandum tantisper relinquemus, ne sua Eos voluptate defraudemus. In *Arcis* area *Monumenta* illa *Antiqua* vidi cum *Inscriptionibus*, quarum exempla *Eduardus BROUNIUS*, *Anglus*, in *Itinerario* suo publicavit: unam alteramque ex his ab Amico acceptam in meis Ego ad *AUSONIUM Notis posterioribus* jam olim vulgavi; nunc autem accuratius cum ipsis *Lapidibus* contuli & correxi.

T 3.

Hinc

Hinc *Iwarinum*, sive *Neubenselam*, adverso *Waga* flumine, profectus, miserandum in modum deformatum incendiis & ruinis oppidum, paullo post meridiem, ingressus sum. Hic mihi eadem, quæ *BUSBEQUIO*, fortuna obtigit. Narrabat¹⁴ Diverfitor meus, qui expugnationi interfuerat, plures quam *quadringentos* se, una cum Manipularibus, *Turcicos Libros*, quos in *Bibliotheca Morabodi*, seu *Sacerdotis*, cujusdam, hominis, præter quam *Turcarum* fert consuetudo, literatissimi repererat, in ignem coniecisse. pro hoc ego ingratisimo mihi factō dictoque vicem reddidi, reposuique, me singulos singulis minimum *Thaleris* fuisse redempturum, si servasset. sic ego hominis illius protervam militaremque malitiam fera nimis poenitentia castigavi: nil enim magis doluit, quam quod tantum pecuniæ tam levi opera potuisset lucrifacere. Cum igitur *Librorum Turcicorum* coemundorum hic nulla esset copia, *Templorum duorum* ruinas pervestigavi, ibidemque has *Inscriptiones*, aureis literis, parietibus inscriptas descripsi: quarum altera erat¹⁵ extus supra januam unius *Templi*; altera intus in parte quadam adhuc integra *chori* alterius *Templi*, cætera diruti. Ascendi & integriorem *Turrim*, oculosque in quaquaversum late patentes¹⁶ campos multa cum jocunditate dimisi. *Templum* alterum, ut dixi, totum erat dejectum; alterum *quadratum* non ita corruptum est, quin paucis impensis restitui possit. in lateribus fenestræ erant amplæ & rotundæ, intus fornices a columnis sustentati Porticus suffulciebant perangustos a duobus lateribus. Cætera non ita cognoscere licuit, quod obturatæ fores introitum negabant, nisi quod tectum fornicatum fuisse animadvertēbam: Quadro *Templi*, versus orientem Solem, *Chorus* adjunctus erat, forma rotunda: *Turris*, ad introitum, meridionalem angulum occupabat, nonnihil a Tormentis læsa. *Oppidum* ipsum parvum, in quo nulla domus integra: *Portæ* tantum *duæ*. Cæterum non ita illud munitum offendi, ut illam famam, quam obtinet, mereri videretur. *Sex* enim *propugnaculis* tantum includitur, &, præter illa, nihil amplius habet, quo se tueatur. Fluvius enim *Nitria*, rivus potius, quam flumen, nullo tutamini est, & aliquantulum a Fossis remotus. aditus ad oppidum undique opportunus est. Mirabar necdum redimpletos æquatosve oppugnantium *Cuniculos*, *Aggeresque* Tormen-

Neuheufelæ ad Templum Turcarum
supra januam; aureis literis scripta.

Fig. 150.

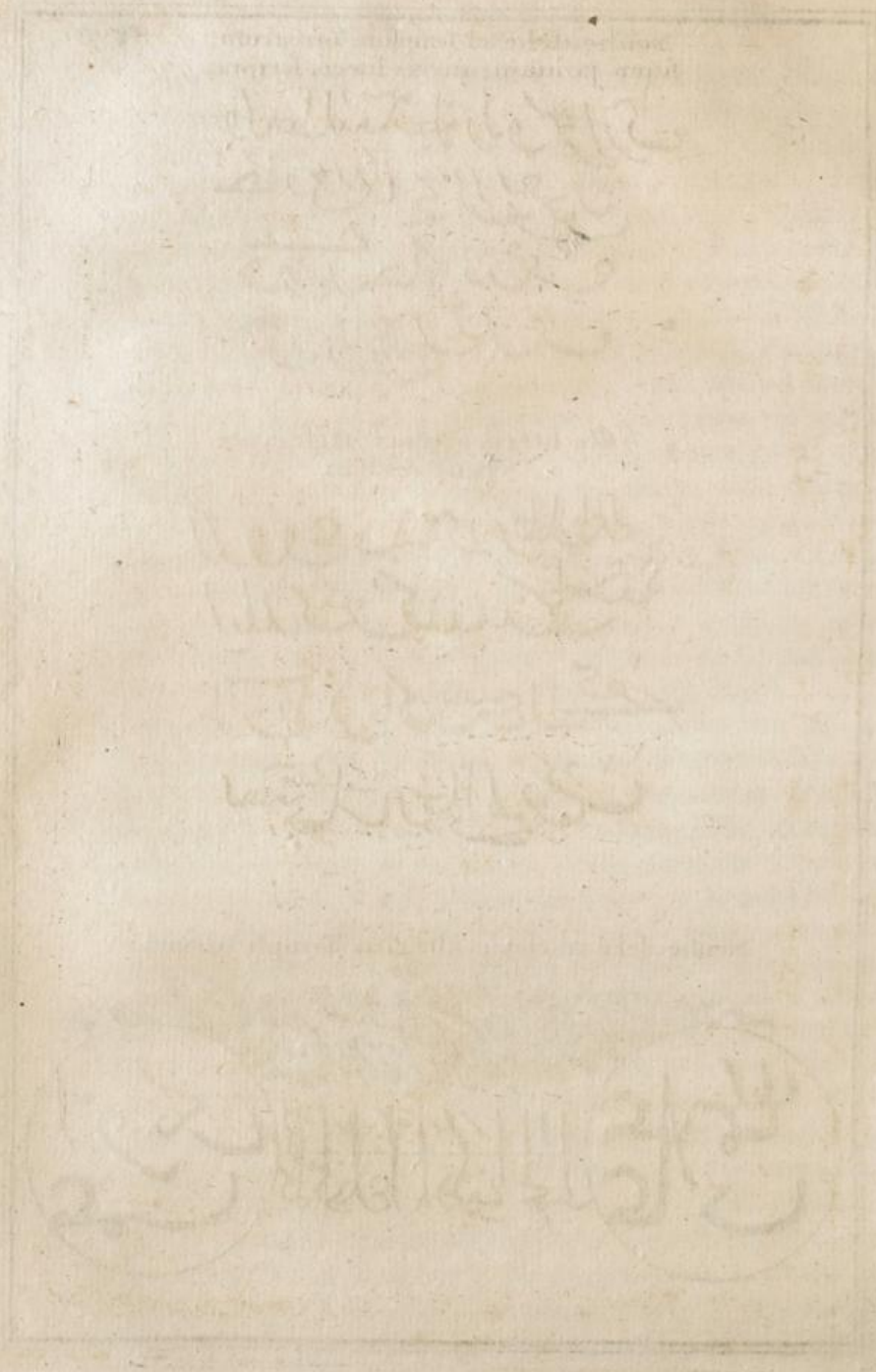
ولمّا استقرّ لزارو وكراري
جاءوا في صباح الاربعة
فوجدوا جارا نبيها
كرزيتا في البيت

Ista literis aureis inscripta
erant ibidem.

الرب غفلة في زيللا
ابلاكو كفسن في
او ريكرا كفسن
لعمري في زيللا

Neuheufelæ in choro alterius Templi Turcici.

Tormentarios ; multoque etiam magis perruptum *Vallum* , vixdum levissimo opere clausum potius , quam redintegratum ; ita ut ne triduum quidem revertentibus ad oppugnandum *Turcis* , quod Deus avertat ! resisteret. Atque hinc & aliunde deprehendi animadvertique in *Cæsareanis* tantum , tamque insolentem , *Turcarum* contemptum , ut nullum sibi ab his periculum metuant : cujus ego temeritatis , in bello pessimæ , metuo , ne citius opinione poenas dent ; adnitentibus præsertim clandestinis CÆSARIS hostibus , quorum fraudes utinam Augustus & optimus IMPERATOR evitare semper possit ! mirificæ enim convellendæ ejus magnitudini insidiæ struuntur. Prædixi ego , & cum adhuc *Budæ* essem , & *Viennæ* , nonnullis Amicorum , bene actum iri cum *Cæsareanis* , si non insigni quodam detrimento afficiantur : tantum abesse , ut quid dignum spe vel expectatione universi *Christiani Orbis* , dignumque proximæ æstatis victoriis ac successibus patretur. verum ne futor ultra credidam. *Iwarinum* repetam , quod *Turcis* perquam lucrosus erat , usque ad ipsa *Posonii Suburbia* , ad exigenda tributa militaria excurrentibus. hinc nata Præsidiorum pervicax pertinacia , ut se concidi maluerint , quam oppidum dedere. Regio circum omnis feracissima est , & *trecentis* , aut amplius , ut mihi narrabant , *pagis vicisque* frequentata , qui ante annum C. N. cLo. lcc. lXlv. una cum oppido *Hungarici Archiepiscopi* possessionibus annumerabantur. Restitutos quidem Illi a benignitate CÆSARIS agros , ajebant ; verum quod oppidum attinet , necdum quid certi a CÆSARE decretum.

Proxima *Iwarino* , ad Montana tendenti , *Nitria* fuit , *Episcopi* sedes , capta cum *Arce* & recepta priore bello *Turcico*. etiam hic animum immanem *Rebelles* expleverant , oppidumque incendio fere totum deleverant : quod nunc vix ac ne vix quidem refurgit. Præterlabitur eam , qui & nomen dedit , fluvius *Nitria* , qui secundum *Iwarinum* fluens , sexto abhinc , uno ab *Iwarino* milliari *Wagæ* flumini miscetur. *Arx* præruptæ celsæque rupi imposita , quo oppidum prospectat , latere , leniter acclivi fastigio aditur , hinc arte , illinc natura munita : nisi quod mons proximus nocere posse videbatur. Iter porro non suspectum modo , sed & infame latrociniiis , tutum comitatus reddidit , prosequente uxorem suam *Trenschinum*
disce-

discedentem Primo Vigilum Præfecto Comite MORAVITZIO.¹⁸ Inde per uberrimam frugum vallem, inter fertiles colles in quinque & amplius milliaria porrectam latissimum iter fuit, hinc & illinc ad singula passuum millia *Pagis* occurrentibus, ut & *Castello* non contemnendo ad vicum *Lutanicum*, prædioque *Patrum Societatis Jesu*, quod mihi procul intuenti solennem istorum Sacerdotum elegantiam videbatur indicare. Soli autem uberrimi tanta est lætitia, ut ibi sine ulla annua lætificatione, aut stercoratione, aut interposita quiete, injiciant frumenta Secalis, & alia. Solum Triticum aliquam stercorationem poscit.

Topolschani, modico oppidulo, percommodum aliquod incommodum mihi accidit. Habebam comites duos tum temporis, *lixam* alterum, alterum *Præcursorem Militarem*. Hos de præstantissimis quibusque *Hungariæ* Urbibus interrogans, *Caschavia*, *Zathmaria*, *Tokajo*, *Eperia*, & cæteris, rogo tandem, quot *milliaribus* ab *Eperia* remotum esset *Mongazium*: audito, *quatuor*; dolendum, subjicio, non licere mihi & illud propter bellum visere. alias enim illius spectandi lustrandique percupidum me esse. quid quæris? forte dum ibi me ex via *trium Hungaricorum milliarium* reficio, quam pedibus confeceram, quod Rustici equos bovesque, præ metu ad exercitum coeuntium militum in silvas abdiderant, *nongenti* circiter istuc *Milites* veniunt *Trenschino Strigonium* petentes. Meus ille *Præcursor*, quod videret me ad *Veredarium Publicum* euntem, ut equo reliquum viæ *Trenschinum* versus isto hoc die absolverem, defert me ad *Minorem Vigilum Præfectum*, tanquam *Speculatorem Tæckolianum*, quasi dixissem, me quavis arte ac modo *Mongazium* penetraturum. rogor, *cujas sim*, unde, quo eam? similesque quæstiones militares. respondeo accurate, nihil adhuc suspectans mali. jubeor tamen exspectare *Majorem Vigilum Præfectum*, additusque custos *Miles*. queri ego de injuria, ostendereque meas a *Curopolata AUGUSTÆ*, Comite WALDSTEINIO; & inprimis a Comite ROSEMBERGIO, *Camera Cæsareæ Præsides* commendatitias. plus tamen mala suspicio, quam bona causa valuit. post paulo tamen inter colloquendum intellecto meo *Medicinæ* & *Chemiæ* studio, quod & ipse *Chemiæ* operam dedisset, ejusque esset admirator & amator egregius, discussa hæc nubecula est vini poculis

poculis aliquot; & mox adventu *Majoris Præfecti*, qui mihi statim coeptum iter persequendi facultatem concessit. Irritatus tamen ego, quod plures eadem via adventare *Milites* audieram, nec *Trenschinum*, nisi animi gratia, tenderem, mutavi iter, prioreque instituto omisso aliam viam ingredior, quæ *Schemnitzium* ducebat.

Hic mihi Divinæ Providentiæ meique curæ, quam toto itinere infinitam expertus sum, narrare exemplum lubet. Assumo *Topolschani* ducem itineris in proximum pagum *Boschanum*; quod via & æstu, qui eo die insignis, defatigatus, ulterius haud possem: ac erat mihi prima domus ob spem levandæ sitis gratissima. Dominus ædium, *Sutor Crepidarius*, duci meo amicus erat familiaris; ergo recipior hospes & comiter habeor. Huic forte famulus erat, opifex, *Michael RIEGEL*, natione *Sclavus*, patria *Schemnitzensis*, & in *Fodinis Metallicis* per annos *tredecim* exercitatus, qui, præter vernaculam linguam, *Hungaricam* perfecte, *Germanicam* & *Latinam* hætenus tenebat, ut intelligi posset & intelligere. hunc mihi ita commode, & quasi divinitus, oblatum, per *Hungariam*, ducem assumo; nec pœnituit. Nam absque Illo multis ob imperitiam linguæ incommodis, fortean & periculis fuisset expositus. sed hoc nihil est, præ illo altero. *Trenschinum* visenti proximum deinde *Montanorum oppidorum*, quæ ob *Metallifodinas* adire constitueram, fuisset *Cremnitzium*. & ecce! nunc *Schernovizii* mihi *Camera Comes*, sive *Camergravius*, ut vocant, occurrit generosissimus Baro *VIECHTERUS*, cui meæ commendatitiæ tradendæ erant, *Viennam* tendens. Sic injuria iter mutare cogens effecit, ut in Illum Ipsum inciderem, sine quo non multum sane totum mihi iter profuisset.

Sed redeundum est *Topolschanum*. Evenit hic *Præfecto Illi Vigilum Minori*, me præsentem, res perquam ridicula. Accedebant ad Eum duo *Mendici*, qui tutelarem militem, *Salvæ Guardiam* vulgo vocant, petebant, idque gratis, sive, ut loquebantur, *pro Deo*. *Præfectus* animi primum gratia sui que exhilarandi id fieri ratus, ubi serio rem geri videt, mirari primo, rogareque, num *Se ludibrio habeant*? mox suaviter una mecum ridere cœpit. atque sane risu res erat dignissima. quid enim

enim *Mendicis* a *Milite* eriperetur? quis nudis vestimenta detraheret? *rarus*, inquit Ille, *venit in cœnacula Miles*: at quantum a *cœnaculis* abest *Mendicorum casa*? sed latebat dolus. In eorum namque *casulam*, velut in *adytum* quoddam *αὐλῶν*, nonnulli Incolarum res preciosas abdiderant: jussi igitur sunt, abire in malam rem, aut pro *tutelari Milite*, quod deberetur, persolvere.

Boschani spectaculum mihi oblatum non visum hactenus, nec ingratum tamen. Descenderam circa *nonam Vespertinam* in *Nitriam* fluvium, collectas ex itinere fordes abluturus. vixdum egresso obviam veniunt *Puella* & *Femina juvenula* complures in indutiis & subuculis interioribus, quæ conspectum meum nil veritæ, omnes sese in flumen conjiciunt, natatuque se exercent strenue. credo ego, si quæ vestem mihi custodiendam tradidisset, ut Illa apud *ARISTÆNETUM Epist. I. 7.* totam illam me *cantilenam Græcam* e vestigio fuisse recitaturum: non enim minus stupebam; & erant ex his aliquæ venustulæ, quæ vel *Priamum* aut *Nestora* commovere potuissent, nedum me ætate viridi vigentem.

Postridie, non tam venusto, quam Dominis utili, spectaculo rustico memet oblectavi. *Pagus* erat cum *Castello*: *Pago* autem *Novæ Wesæ* nomen. in ejus conspectu tanta per agros agricolarum utriusque sexus opus facientium frequentia erat, ut causam rogare non puderet. Erat in agrorum quasi carceribus arbitra operis Domina. Hanc salutare officii mei existimans, cum juxta viam carpento vecta opus urgeret, rogor ab ea, post aliquantuli temporis colloquium, ut, quoniam hunc sibi honorem habuissem, ne eundem & Filio suo denegarem; monstrabatque *Castellum*, ubi commoraretur. Ego, ne inofficiosus viderer, & promisi, & præstiti. Nomen huic Viro Nobili erat *Stephano GORWATO*, sive, ut more *Hungarico* loquamur, *GORWAT Istvan*: solent enim *Hungari* postponere *prænomina*, gentis sive familiæ suæ nominibus. uti *Mater*, ita & *Filius* humanissime me excepit, &, quod tempus *prandii* instabat, nihil tale cogitanti amicam vim intulit, coegitque, Sibi esse convivam. *Carpiones*, *Trutta*, *Cancris* ponebantur, cibi etiam satiatio non ingrati. *Vinum* vero non *Hungaricum* modo optimum, sed &, de quo merito dici potuisset notum illud:

illud: EST, EST, EST: liberaliter propinabatur. Rogabat me Nobilis Hospes, *Linguae Latinae* ad sermonis facilitatem peritus; *cujas illud censerem?* ego vero, quod ne dubitandum quidem existimarem; *Tokaji*, inquam, *natum*. Imo vero, ait Ille, *ne quid felicitati CÆSARIS deesse existimes, etiam si quando Hungaria forte nullum suppeditet Vinum*, Croatia huic mater est. mirabar ego, qui & *Lutebergense* non semel bibissem, quod de eo nihil in *Croatia* confiniis inaudissem. dum ita Nos *Vinum* hoc bibendo laudamus; nullus enim *Bono Vino* melior veriorve haberi honos potest; *mensa secunda* inferitur. Hic meus Hospes, *Domine*, inquit, *Vinum bonum e Croatia dedi, dabo & aliquid, quod in Tua patria natum est*: dixeram enim me *Batavum*; & simul ostentat *Butyrum*. Jovem ego lapidem jurare ausim, suavius aut melius me nunquam apud nos degustasse. Ergo damnare tacite mecum humanam consuetudinem coepi, huic vel illi tantum rei notam aliquam bonitatis adscribentium. nam ut *Vinum optimum* appellari solet vulgata voce *Vinum Cos*; ita & *Butyrum* hoc merito idem sibi cognomen vindicabat. Erat enim *Colore*, *Odore*, *Sapore* optimo: neque fictitius factitiusve hic color e *succo florum Calendulae*, sed naturalis, flavescentis metalli non dissimilis.

- 19 Tandem per montes & valles *Schernovizium* veni. sed antequam eo pervenirem, quoties ego *Milliarium Hungaricorum* damnavi, ne quid sequius dicam, longitudinem! credo ego illos, qui primi *Hungarica Millaria* dimensi sunt, apprime bene potos fuisse, & quod, *Milliare Germanicum* a bono *Viatore sesquihora* absolvi posse, audissent, in *equis* maluisse dimetiri, quod pedes officium non facerent: ita, dum *equis* insuper calcaria subdunt, ad ejusdem temporis mensuram, *Via* spatium duplicarunt. *Schernovizii*, uti supra memoravi, obvium habui *Camergravium VIECHTERUM*, Cui commendatitias mei ad Ipsum literas tradidi. Hic non modo perblande & liberaliter me excepit, convivioque adhibuit, sed & singulas ad singularum *Fodinarum Curatores* literas dedit efficacissimas. Cum enim *Schemnizium* venissem, patuere mihi, lectis illis, omnia, quæ desiderabam.

Medio vero itinere, *Hoderizii*, Tabernis tribus distinctam

Officinam CÆSAREAM Fusoriam perlustravi, ubi varia *Metalli* genera, prout *Argenti* ditia erant, uti VIII. X. XII. XVI. & plurium *Unciarum* in singulos *Centenarios*, suis digesta locis, cætera apprime bene disposita erant. hic multa, quæ ad *Argenti Fossilis fusionem* pertinebant, didici, nonnullisque fructis donatus sum, sic satis ditibus, ita ut e *centenario Minerae* elicerentur *septuaginta Argenti puri Semunciae*. Ostensa illic mihi *materia fossilis Sulfurea*, itemque alia *Martialis*, quarum additamento *Minera* facilius liquefcit, *Argentum*que a facibus secernitur: quod si vero in *proportione*, vel ignis *administratione*, peccetur, multum sæpe damni faciunt. Vidi enim illic *ingentes jam moles*, non tantum *frusta*, *confusa* cum *Minera materia*, in qua plurimum *Argenti*, nonnihil & *Auri*, latere, ipsi fatebantur, quæ omnem Ipsorum industriam eluderent. Sumsi mihi inde *fragmenta* quædam quovis ferro²¹ duriora, ut & ipse aliquando domi experiar, ecquid mea ars inde possit extrahere. In proximo *Casulae* erant, pauperiori *Minerae* ludibus in *pulverem*, aquarum ope molas vertentium contundendæ, unde *Argentum* deinde lotione excernitur.

Schemnizium ipsum quod attinet, præaltis illud montibus in-
cingitur, inæqualique situ nunc valles occupat, nunc montium
radicibus sensim assurgit: modicum oppidum, & pro Incola-
rum numero satis opulentum, suppeditantibus *Metallifodinis*,²²
quæ hic plurimæ, & quidem *Argenti* quædam prædivites, re-
ditus haud contemnendos suis possessoribus, inprimis autem
CÆSARI, ut mox ostendemus. Verum multum sanguinis istius
Crumenarii Pater Iphis JOSUA, nobilis ille *Rebellium Hunga-
rorum Dux*, ante annos pauculos detraxit. Hic enim explo-
rato die, quo CÆSAREUM *Argentum* solet *Cremnizium* ad *Mo-
netam* devehî, cujus tum forte copia ad *mille ducentas trecentas*
ve *Marcas* congesta erat, per cognitæ sibi semitas, aut ab
hujus consilii auctoribus & fautoribus commonstratas, cum *sex-
centis*, aut amplius, *Militibus* repente advolavit, & perter-
ritis, ac in fugam dissipatis *Cæsareanis Procuratoribus*, non
modo *Argentum* illud omne abstulit; sed & omnes CÆSARIS
Officinas, & ipsorum Civium ædes facultatesque incendit ac
diripuit, ad quas facilem aditum Panicus Ipsi *Cæsareanorum*
terror patefecerat. Potuerat illud damnum facile averti, si Ru-
stico

ftico *adventum Hostium* nuncianti fides habita fuisset : at hic quidem miserrimus mortalium , quod res ea videbatur incredibilis , & ad perturbandos Oppidanos conficta in carcerem coniectus , mox aufugientibus *Procuratoribus Cæsareanis* , una cum carcere incendio absumtus est , eripiente illis miseri hominis memoriam , qui & mentem eripuerat , terrore . nam si ea integra ipsis constitisset , quod nec diffiteri jam ipsi ausint , repelli facillime *Pater Josua* potuerat , adnitentibus præsertim *Præfidiariis quinquaginta Militibus* ; quorum *Dux* , ut *Virum fortem* decuit , in *vetus Castellum* se subduxerat , permiffa *Hostibus* impune cuncta diripiendi facultate : sed nec *Argento Cæsareo* , quod in alterum , seu *Novum Castellum* jam delatum erat , ullum fuisset periculum , nisi id ipsum ad *Cæsaream Metallifodinam* retulissent , in cujus latebras nonnulli *Metallica rei Præfectorum* reculas suas abdiderant ; sed hoc frustra , prodentibus eas ipsis , quibus utebantur operis . Ita Ille cum præda incolumis abiit , tristemque plurimis Sui & *Curuzorum* nominis memoriam reliquit . *Rebelles* autem *Curuzzi* , imo nec alio per *Hungariam* nomine , vocantur , indita Sibi ipsis a *Cruce* appellatione , qua , injuste se a *Cæsareanis* omni cruciatuum & persecutionum diritate affici , denotare voluerunt , indito *Cæsareanis* cognomine *Labanicorum* , a temeratae multoties datæ fidei exemplo , ex historia *Labanis* & *Jacobi Patriarchæ* petito . Situs igitur , uti dixi , oppidi inæqualis est , sed non inamœnus : aer frigidior , sed saluber , ingenia Incolarum ad omnem humanitatem proclivia , plurimaque optimis Artibus & Literis exulta : inter quæ primis auspiciis visus mihi est *Doctor Medicus Helmbachius* , qui *Argenti mineras* ostendit mihi longe ditissimas : Porro mihi *Johannis Christophori Rauscheri* , *Juris Utriusque Licentiati* & *Civitati a Secretis* , Viri ad omnem comitatem facti , inexpectata & elegantissima Eruditio plurimum voluptatis ob Studiorum attulit similitudinem : jam vero si *Michaelis Glanschickti* immortalem transeam humanitatem , & injurius in eum merito videri queam , & ingratus . Hic enim *Cæsareanorum* a *Metallis Proventuum Dispensator* , sive *Quæstor* , quem Ipsi vernacula Germanica vocant lingua *Einnehmer* , adeo me omni officiorum genere devinxit , ut iis digne commemorandis , nedum re-

pendendis, vix sufficiam. Erit tamen, spero, tempus, cum, si non pares, certe debitas gratias referam; nunc, quid humanitatis præstiterit atque benevolentiae, explicabo. Accepitis is literis, quas VIECHTERUS, Vir Generosissimus ad Eum, ut supra dixisse memini, Commendatitias dederat, non modo omnia mihi officia prolixè promisit, sed & cumulatissime præstitit, misso, qui sibi a Secretis, cum equis, uti ad Fodinam me deduceret, *dimidia* circiter *horæ* spatio ab Oppido disjungtam. Deduxisset Ipse, ni valetudo obstitisset, quæ curam corporis imperabat attentio-riorem. priore die; nam *biduum* considerandis omnibus insumtum, ostensa mihi & *Operarum Multitudo*, & effossi *Metalli*, secundum illius *opulentiae* diversitatem, in distinctos *Loculos*, *Segregatio*: tum & *ejus* e cavernis seu ductibus subterraneis, *Molarum* ope, *Extractio*; nec non *quatuor Molarum* assidua versatio, ad exhauriendas e *ductibus*, in puteos, *aquas corrivatas*. his singulis *sedeni Equi*, cum *quaternis Rectoribus*, juncti: & *Equorum* quidem *quotidiana opera* continuarum *quatuor horarum* est, succedentibus, post illud tempus, in defessorum locum, recentibus; *Rectorum* vero, uti cæterarum *Operarum* omnium, diurnus labor *octo horarum* est, excipientibus, continuato noctu diuque opere, integris fatigatos. Hujus *octo horarum* laboris cuique præmium in dies singulos *Grossi quaterni semis*, quorum²³ *viginti Florenum Germanicum*, *triginta Imperialem* adæquant. Iniri jam facile *Pecuniae summa* potest, quæ *singulis* in hos *Operarios* erogatur *hebdomadis*, cum ipsorum numerus ad *bis mille & centenos* accedat. Sæpe vero & ultra debitum con-²⁴ dictumve tempus *Operarii* manus suas locant: ita ut *Expensarum* non adeo certa ratio sit, uti nec inde provenientis *commodi*. ut plurimum tamen in singulas hebdomadas *quina* vel *sena millia Florenorum* expenduntur, raro ad *octona millia* sumtus accedunt. At tum quoque, pro ordinario *mille ducentarum* aut *trecentarum Marcarum Argenti* hebdomadario proventu, *mille quingentæ* aut *sexcentæ*, & amplius, colliguntur. His²⁵ *Operis*, & universo *Operi*, plures præsent, quorum *dignitatem*, *nomina* & *numerum*, uti ea tum fuerunt, & mecum communicata sunt, hic *Germanica* illis familiari lingua apponere, non ineptum nec injucundum fore existimavi:

O F F I

O F F I Z E N :

- I. Inspector : Herr Johan Georg BOSCH.
 II. Einnehmer : Herr Michael GLANSCHICK.
 III. Buch-halter : Herr Wolff Ferdinand HEBENTHALER.
 IV. Secretarius : Herr Simon Leopold RIEDER.
 V. Schaffer auff dem Wandschafft: Herr Christoff ANGER.
 VI. Hütten-Bereiter : Herr Daniel Ferdinand SINGER.
 VII. Gold-Scheider : Herr Abraham SEIDS.
 VIII. Berg-Meister : Herr Albrecht GRUBER.
 IX. Vier Über-Reuter.
 X. Sechs Hütten-Schreiber.
 XI. Sechs Hütt-männer.
 XII. Geschworener Probierer : Herr Matthias HIMMEL-
 REICH.

A R B E I T S - L E U T E :

- I. Drey Schicht Kunst-zieher : jede Schicht zu 240. Per-
 sonen : seyn zu sammen : 720.
 II. Drey Schicht Håspeler : jede Schicht zu 130. Per-
 sonen : seyn zusammen : 390.
 III. Drey Schicht Hund Stösser : jede Schicht zu 28.
 Personen : seyn zusammen : 84.
 IV. Drey Schicht Zimmer-männer : jede Schicht zu 22.
 Personen : seyn zusammen : 66.
 V. Drey Schicht Leerheyer : jede Schicht zu 34. Perso-
 nen : seyn zusammen : 102.
 VI. Drey Schicht Anschläger : jede Schicht zu 9. Personen:
 seyn zusammen : 27.
 VII. Drey Schicht Longheyer : jede Schicht zu 16. Perso-
 nen : seyn zusammen : 48.
 VIII. Drey Schicht Leenheyer : jede Schicht zu 108. Perso-
 nen : seyn zusammen : 324.
 IX. Drey Schicht Jungen : jede Schicht zu 80. Personen:
 seyn zusammen : 240.
 X. Drey Schicht Kunstwärter bey den Hand-und Roß-
 Kunsten :

	Kunsten : jede Schicht zu 7. Personen : seyn zusammen :	21.
XI.	Zwey Schicht Schmiede : jede Schicht zu 28. Personen : seyn zusammen :	56.
XII.	Ein Schicht Klauber-Weiber / zu 52. Personen : seyn zusammen :	52.
XIII.	Ein Schicht Kunstmeister und Mitthülffe / zu 15. Personen : seyn zusammen :	15.

Macht zusammen an
Arbeits-Leuten / oder Menschen im Werck: 2145.

P F E R D E :

Eleonore-Schacht:	80.
Spitaler-Schacht:	32.
Erz-führer ; oder Fiedermuß-pferd / das ist Wasser und Erz:	84.

seyn zusammen Pferde am Werck: 196.

Addita his erat , uti res ipsa flagitat , *Officina probandi Metal-
la* , quæque alia ad indicandum *Fodinarum* fructum pertinent ;
inprimis accurata illa per *Cupellam* ; ope *plumbi granulati* , la-
tentis in majore massa *Argenti Aurique* explorandi ratio suum
& illic locum obtinebat. Hæc uti me , tametsi minime jam no-
va , afficiebant ; ita mirifice admirabilis delectabat universa *O-
peris Metallici Oeconomia* , cujus non minore , nec minus in-
diligenti disciplina , quam cujusvis oppidi , continebatur ad-
ministratio procuratiove civilis. quin & muris & vallis munita
Ædificii universi tutela oppiduli quandam speciem præferebat :
fervebantque cuncta frequentia *Operarum* , suo cujusque ope-
ri , intentarum. Huic voluptati successit alia , quæ non tam
Ferculorum copia , quanquam ea & hoc & sequenti die lautif-
sima mensæ illata , quam ipsa præbentium læta comique proli-
xitate , plurimum placuit. quod autem animi me magis , quam
corporis duci viderant illecebris , in Triclinio ostentata *sena
Fossilis Argenti* , *trinum* , & amplius , *pedum altitudine* ,
duum latitudine , *Fragmina* ; primitiæ scilicet , uti *mos fert
Metallicus* , cujusque , prout repertæ erant , *Venæ* , ad osten-
tationem Divinæ Benignitatis , istuc congestæ.

Hic

Hic ergo hilariter & commode transacto priori diei successit alter, multo etiam illo suavior & jucundior. Hoc enim ad in-
²⁶ tima quæque, & ad ipsum, ut vocant, *Campum* penetravi-
²⁷ mus *Fodinarum*. Erat hic *Ductus*, cui ab *Hospitali* cogno-
²⁸ men, cæteris multo ditior, unde necad *CLVII. Klasterarum* profunditatem descendisse vel piguit, vel pœnituit. Hic mihi rem observare datum est curiosissimæ indaginis, quæ, quod illa mihi necdum satis explorata sit, indicabitur tantum, non
²⁹ explicabitur. Invenisse mihi visus sum *rationem* *Eris* in *Argentum*, & *Argenti* in *Aurum* commutandi; & hujus quidem via duplex apparuit. Verum *commutandi* verbum cum usurpo, non recte, neque, ut ipsa rei natura postulat, sed ex usu potius, & consuetudine vulgi me loqui, fateor. Cæterum non nimis aperte cuncta exponenda sunt. habet enim hæc *Eleusis*, quod ostendat reviventibus. in *Patriam*, cum volente Numine reversus alteram domi experiar; altera via in ipsa *Fodina* est tentanda. Utramque, cum nullo constaret impendio; nam *semuncia Argenti* sumtus pro impendio haberi aut non potest, aut non debet; & experiri, & indicare Augusto CÆSARI animus erat: imo & obtuli. sed, quod ea res incredibilis forsan & supra votum videbatur, a CÆSARE, ut puto, admissa non est; unde, cum CÆSARI consilium & oblatam operam meam cognita rejectaque arbitrarer, eo tempore, quoad AUGUSTÆ manus osculum admissus sum, verbum ea de re nullum a me factum est. Quemadmodum vero in *Goslariensi*, ita & in hac *Fodina*, mihi est observata *Aqua Mineralis exedens*, & humano corpori ea propter noxia; cuius cum usus ignoraretur, GLANSCHICKIO *Distensatori* sive *Quæstori*, Viro singularis comitatus, optimeque de me merito, eundem, ut & aliarum *Aquarum* nonnullarum arte præparandarum, patefeci. Possunt enim *Fæces* & *Sulfura Metallica*, quæ *Argentum* tenacissimo glutine cum impura & inutili terra in *durissimum saxum* coagulant, dissolvi & exedi, ita ut eximium inde temporis & sumtuum compendium, in excidendis & diffringendis *Metallis*, ad Dominos redire possit, quemadmodum & supra quoque in *Goslariensis Itineris* descriptione, indicatum est. Erat & alia illic, verum quæ tuto & cum voluptate ab *Operis* bibitur, *Aquæ Acidulæ* scaturigo,
X qua

qua & ipsa commode liceret uti , pauculo tantummodo spiritu Nitri vel Salis addito. Utraque hæc , & inprimis illa acrior , quæ saxa lignaque rubricante cortice obducebat , multum ipsi Operi adfert incommodi , Antliisque & Molis , multo labore & sumtu , est exhaurienda. suum cuique impositum nomen est , est & utrique commune : Insalubris illa Riessig-Wasser ;³¹ altera Acidula , Gruben-wasser ; utraque Kunst-Wasser appellatur , quod Molis , uti dixi , ex ipsis Venarum Metallicarum Ductibus in altum extollenda sit , & exoneranda. quod incommodum eo illis gravius occurrit , quod Aquæ subdivalis inopia laborent , quæ Molas circumagere valeat : unde Equorum superius , intus Humana succedanea utendum est opera , eaque sumtuosissima. Est autem ea penuria hieme maxime & æstate perfrequens , prout vel frigus , vel æstus intenduntur. Vere igitur & autumno illic opus cum maxime fervet , auctis , per liquefcentes nives aut assiduos imbres , torrentibus. hæc autem Aquarum egestas , ut , vel in proxima loca effossi Metalli magna pars deferatur , vel in cumulatiores profluvia referretur , efficit. quin & in Mala Tempora , ut vocant , id est , si quis forte Benedictionis (nam & hoc Metallicum verbum est , quod Metallum in Venis affluentiam significat :) defectus accidat , aliquot centenariorum millia reconduntur : ita , ut hic , quem supra memoravi , Dispensator sive Quæstor , ab Decessore suo , quinquaginta sibi Centenariorum millia Metalli Argentiferi relicta in rationes retulerit. Hinc & nunc cum maxime in novo Aquæ ductu occupatissimi sunt , quæ novam illam ingentis structuræ Molam circumagat , & in Senatu Fossorio sæpe , sed frustra , agitatum de Cremnizensibus Aquis ad Schemnizianas Fodinas deducendis ; vetantibus , non Tribunis plebis , sed , qui multo his auctoritate potestateque præstant , altissimis undiquaque montibus , quorum mihi molestissimus , fervente Sole , transitus Acidularum sæpe Schemnizensis Fodinæ desiderium excitabat. Atque hæc de Aquis Subterraneis hætenus ,³² quæ & alia apud Ipsos nomina obtinent , Rei Metallice Scriptoribus fusius exposita. De Vitriolo vero ac de Sale Petræ , aliisque , quæ illic inter saxorum rimas ac hiatus crescunt , aut ipsis Fodinarum lateribus , imo & Metallo , aut adhærent , aut admixta sunt , nihil hoc loco dicam , quod in Cremnizensibus Fodinis

Fodinis eorum luculentior deprehensa copia postea memorabitur. dum hic descendendo ascendendoque nonnihil fatigati *paine* nos *vinoque* reficimus *Hungarico*, exquisitissima aliquot *Argenti rudis*, *puri & impuri*, *nigricantis*, & *cinnabarina rubedine* effulgentis, *aliisque Metallis permixti Frusta*; nec
 34 non quædam *Marcasitæ Argenteæ*, Ipsi eas *Silber-Ries* vocant, &, quod ipsi *Greis* vocant, offeruntur.

Egressum & his spoliis exultantem alio lætitiæ genere exhilarare conati sunt, quibus id ab Dispensatore GLANSCHICKIO negotii datum fuerat. *Prandium* enim lautissimum appositum est, nec deerat lætitiæ dator *Bacchus*: sed multo illud apparatus & exquisitius fuit, quo me GLANSCHICKIUS postridie domi suæ excepit: ut mirarer ipse, tantas in his *Montanis Oppidis* inveniri lautitias; multis tamen partibus magis animum Viri Humanissimi candidissimum, & in omnem elegantis & minime fucatæ comitatis demonstrationem effusissimum. Proximus huic, bene de me promeritis ac insigni humanitate, RAUSCHERUS plurimis me electissimisque *Metallicis Auri Argentique rudis Frustulis*, aliisque *Fossilibus rarioribus* non modo domi suæ, cum ad Eum inviserem, donavit, sed & in Diverforium meum aliquammulta attulit, ac doctis utrobique, & omni humaniorum Literarum sale conditis sermonibus refecit, dicam, an eruditio-rem dimisit? Vidi certe, quod me in his oris minime visurum putaram, multa ad multos *Scriptores Veteres & Recentiores* docta manu annotata: & in his, ad THOMASIIUM *de Plagio Literario*, & ad PLACCII *de Scriptis Adespotis*, non contemnendam accessionem: tum & *Chorographicam Regni HUNGARIÆ Tabulam*, multo etiam, quam quæ prius ab Eo correctæ est, & *Viennæ* ab HARTUNGIO vulgata est, emendatior. Scripsi ea de re ad Amicos *Batavos*: nec dubito, quin, uti tum promittebat, Vir ille eruditissimus sua cum illis *Additamenta* communicaturus sit, indigna certe, quæ publica luce diutius careant. Nec oblivisci sine ingrati animi nota possum Reverendum BILLERICHUM, *Lutheranorum* ibi *Pastorem*, Ejusque *Fratrem*, cui posteriori debeo gemina *Argenti rudis* fragmina. Hinc *Dielam* equitavi, undè reversus ab *Albrechto GRUBERO Montium Præfecto* cœna in horto Ejus excipior, præsentibus fere Cunctis *Camera* adscriptis *Præfectis*.

hic ab *Abrahamo* SEIDSIO, *Auri Separatore*, Viro honestissimo, donabar *fragmine minerae Argenteae purissimae*, nec non *Argenti rudis capillati*.

Interpone tuis, ut inquit Ille morum Magister, *interdum gaudia curis*. Accipe igitur, Perillustri Domine, quæ mihi in Diverforio a duobus *Silesiis Mercatoribus*, Socero & Gen³⁷ero, inter alias fabulas, ut fit, dum cœnamus una, narrata sunt: verum quæ mihi ad risum ficta, adeoque incredibilia, occurrebant: Veris tamen esse veriora, postridie ab aliquamultis Aliis affirmatum est, & ut crederem, loci post paullo, ubi ea accidere, intuitus persuasit. *Dilbemum* est oppidulum, medium circiter milliare *Schemnizio* distans, & *Aurifodina*, tenuioris licet mercatus, nobile, cujus permulti Incolæ *Strumis* deformantur: in proximo Colle, qui huic oppido adjacet, *Patibulum* est; de quo infelici ligno cum quidam suspendendus esset, cui tam grandis *Struma* collum obsidebat, ut ipsius capitis magnitudinem aut superaret, aut æquaret, accidit, ut, cum is a Carnifice, laqueo, sicuti putabat, recte adaptato, de scalis dejiceretur, laqueus per cedentem *Strumam* ultra caput, decidentis corporis pondere, promoveretur, atque ita miserum supplicii candidatum absque noxa humi dimitteret. perturbatus hoc inopino casu Carnifex, & ad Judicem Scabinosque suspiciens; *Hoc mihi*, inquit, *Domini Spectatissimi*, *hactenus per vitæ meæ ætatem nunquam accidit*. Hic *Strumofus* meus mirificissima animi simplicitate; *Nec mihi*, subjicit: fuitque ea vox homini salutaris; suæ enim simplicitati donatus est. Idem ille Collis usque ad Patibulum cultissimus est, & vidi ipse in eo lætissimas fegetes. Accidit igitur, ut quis plurium furtorum convictus ac confessus reus ad idem laquei supplicium damnaretur. At *Judex loci*, qui tum etiam, cum mihi hæc narrarentur, in vivis erat, cum videret fegetem omnem, quæ tum forte itidem haud procul a maturitate aberat, a concurrentibus undique Spectatoribus conconsultum iri, damno tam grandi permotus; est enim Collis ille *Judici loci* peculiaris; re rectius perpenſa satius existimavit, & hominis vitæ, & suæ fegeti, quam Spectatorum crudelissimæ voluptati consulere: præsertim quia *nulla unquam de morte hominis cunctatio longa* est. Pro capitis igitur supplicio, virgarum titillatione

latione contentus, misellum dimisit, Deam deinde Segetiam sine ullo dubio inter Numina sua Tutelaria relaturum, quam adeo faventem fuerat expertus. Dum hæc, cum omnium risu, narrantur, circumlata sunt pocula. Allubefcente igitur hilaritate, dum *Vinum* liberalius ducitur, & a me in *Hungarici*, utpote boni generosique, laudes itur; *Non omne*, inquit Senex ille, *quod in Hungaria nascitur, laudabile est; nam haud procul, imo in proximo oppidum est*, scilicet *Carpos* designabat, *ubi matres liberos suos vini comminatione cubitum compellunt.* & est fane, quod illic provenit, *Vinum* peracidum & insuave.

³⁶ Sed missis jocis ad *Metallica* revertar. *Boccantium* est altero abhinc *Milliari* oppidulum, ubi *Argentum* effoditur multo *Auro* admixto: item *Aurum purum* in *saxo rubro* delitescens, quod ex eo diffracto contusoque sudibus, affusa aqua, elicitur. Ab alio latere est *Konigsberga*, tribus *Schemnizio* milliaribus distans, oppidulum tantum non desertum, ubi itidem *Aurifodina* est; quam tam pauperem offendi, ut vix aliquot *unciae* toto *trimestri* ex ea colligerentur, unde & tantum non pro derelicta habetur. Certe nullæ in his *Hungariæ* partibus *Fodinae* lucrosiores & fructuosiores & luculentiores sunt *Schemnizensibus*. Memini REITERUM quendam, Virum perhonestum, Civem *Schemnizensem*, unius mihi hebdomadæ rationes ostendisse, in quas expensa octo *Florenorum Germanicorum millia*, & accepta undecim relata erant. sed illa hebdomada, ut paullo post ex aliis audiui, una secreti ab *Argento Auri* rationem continuit. Alias copiosiores ditioresque sunt illæ *Argenti Fodinae*, quæ *Transilvaniæ* proximæ sunt: de quibus mihi a Possessore, quem post *Viennæ* forte in Diverforio offendi, relatum, „di-
“ midiam sæpe *Auri* partem *Argento* admixtam; talemque
“ se etiam nunc colere: CÆSAREAS autem magnam partem,
“ aut neglectas, aut derelictas *Rebellium* metu in proximo de-
“ gentium.

³⁷ Non ingratum fore puto, si, quas in *Hungaria* esse *Fodinas* cognovi, hic enumerem. Præter jam memoratas igitur, & mox memorandas *Cremnizenses*, & *Neusolienses* in *Herrngrundo*, sunt sequentes, ad *Literarum* seriem recensendæ, quarum plurimæ *Neusoliam* undiquaque velut incingunt:

ALTSOLII, quod duobus milliaribus abest *Neusolio*, ad sinistram fluminis *Grani*, *Fodina* quidem jam nulla est, sed Ipse, quod illic natum, & *spicarum* sese *radicibus* involverat, *Aurum* vidi, particulamque dono accepi. habuit quondam *Fodinas Auri*, *Argenti*, *Cupri*, & *Argenti vivi*.

AMGESCHEIDÆ, qui locus *Neusolio* abest dimidio milliari, *Aurifodina* est privati hominis, sed qui eam præternuitate opum excolere nequit.

ANDRASCHOWA, dimidio milliari *Neusolio* distans, habet *Æris flavi Fodinam*, estque peculiaris *Waldburgensium* & privata.

BOINICKII olim *Ferri* proventus erat, nunc *Terra rubra sigillata* effoditur, *Ferri* mater.

BOTZAR habet *Aurifodinas*.

BRESNIZCA, duodus milliaribus *Neusolio* distans, habet *Ferrifodinas*, quæ *CÆSARIS* sunt.

BUDÆ olim in proximis Montibus fuisse *Aurifodinas*, constans fama est.

CEPUSIÆ in Montanis *Plumbi* cum *Antimonio* misti *Fodina* est.

DOBSCHÆ, duobus *Rosenavia*, quindecim *Neusolio* milliaribus, *Cinnabaris* reperitur: estque *Waldburgensium*.

FECKETIBANIÆ, sive *SCHWARTZBERGÆ*, in *Zathmariensi Comitatu*, sunt *Argenti fodinae*, quæ parum habent *Auri*. tres tantum *denarii Auri* in *Selibra Argenti* esse deprehenduntur.

FELSCHEBANIÆ, sive *OBERBERGÆ*, in eodem *Zathmariensi Comitatu*, est *Plumbi*, *Auro* & *Argento* dives, *Fodina*: possidet eam *Michael FONYI*, Mercator ibidem. in *Argenti selibra* latent quatuor aut quinque *Auri drachmæ*.

GRANA. vide deinde *STRIGONTUM*.

HELLIARÆ, in Montanis, quæ *Altgeburg* ibi vocant, *Æris cum Argento mixti* mediocris proventus est, privatorum *Waldburgensium* peculiaris. ibidem *Aqua lapidescit*.

FEROBÆ *Aurifodina* deserta est.

FESENACHI *Sulfurea* illa *Materia*, *Ries* dicta, effoditur, quæ aliquando *Argento Schemnitzium* defertur.

LIBETHENSES Fodinae, quæ duobus *Neusolio* milliari-
bus distant, *Ære flavo* abundant. Triplices sunt; prima par-
tim *Libethensi* & *Neusoliensi* Civitati communis; altera *RO-*
THENII, Viri Spectatissimi est; tertia, *Oberberga* dicta,
Waldburgensium, *Grondeliorum*.

LIBSKÆ in Montanis sunt *Auri Argentique Fodinae*.

LUPSCENSIS, quæ etiam *LUPSCHER SEIFFEN* dicitur,
dimidio milliari distans *Neusolio*, Fodina est *Æraria*, nec-
dum exulta: *Michaelis* est *STURIANI* privata possessio.

LUPKOWÆ, sive *ROSENBERGÆ*, *Antimonium* effo-
ditur.

MEDZIBRODI, dimidio a *Neusolio* milliari, *Aurifo-*
dina necdum exulta Dominum habet *Maximilianum Conra-*
dum RUPRECHTUM.

NECBANIÆ, sive *NEUBERGÆ*, in *Zatbmariensi*
Comitatu, duobus milliariibus a *Transilvania* remotæ, est
Argenti, in quo latet *Aurum*, Fodina: in *seibra Argenti*
deprehenduntur quatuor aut quinque *Auri Drachmæ*. ibidem
est *Monetaria Officina*.

OBERBERGA. videatur *FELSCHEBANIA*.

OFFEN. videatur *BUDA*.

REDERISCHI *Ferraria* est fodina, cujus *Ferrum* ad eli-
quandum etiam inservit; & *Marcasita*, quam *Ries* vo-
cant.

In *RICHTERGRUNDO* solum *Æs* eruitur, nec admo-
dum fructuosum. *Neusolio* ad mille passus circiter plus mi-
nus abest. Fodina est privata *Waldburgensium*.

RONITSCHÆ *Ferrifodina Cæsarea* est. abest *Neusolio*
quatuor milliariibus.

ROSENAVIÆ, *Erlam* seu *Agriam* versus, quindecim
a *Neusolio* milliariibus, *Aurum* eruitur omnium purissimum;
sed ob dissensiones Magistratum & Civium *Waldburgensium*
non excolitur; dum eam fodinam sibi quisque vindicare cupit,
alterique invidet.

ROSENBERGA. videatur *LUPKOWA*.

SANDBERGÆ, mille admodum passibus a *Neusolio*,
sunt *Ærariæ* divites, Civitatis *Neusoliensis* peculiare; cujus
Metalli color *nigricans* partim, partim *flavus*, partim & *vi-*
ridis.

ridis est. Nigror admisti Argenti indicium est ; reliqui colores , Æris.

SCHALCKENDORFFUM versus , dimidio milliari a *Neusolio* , est *Argenti fodina CÆSAREA* , sed non valde fructuosa adeoque forsan necdum culta.

SCHERTZENSTEINENSIS Auri Fodina , dimidio milliari *Neusolio* distans , privatum Dominum *Waldburgensem* habet , at nondum est exulta.

SCHMOELNIZII est *Æris Fodina* cultissima , & *Aqua Vitriolata Ferro* exeso *Æris* formam induens , non secus ac *Schemnizii* & olim *Libethæ*.

SCHWARTZBERGA. videatur *FECKETIBANIA*.

SENNIZENSIS Fodina , mille admodum passibus *Neusolio* distans , in planitie sita , *flavum* & *molle* *Æs CÆSARI* confert.

STRIGONIO , quod alias *GRANUM* dicitur , tertio milliari distant *Aurifodinæ* , antea propter *Turcas* desertæ , ad quas investigandas perlustrandasque missi a CÆSARE Inspectores omnia bona renunciarunt.

TEICHOLTZA , tribus a *Neusolio* milliariibus , *Magnetem* exhibet.

TEIOBAM versus , uno a *Neusolio* milliari , ad *Cremnizensensem Viam* juxta Fontem quendam deprehensæ *Mercurii* venæ ; hætenus tamen neglectæ. Eodem in tractu *Sulfur rubrum* dellescit , cujus mihi specimen *Michael STURIANUS* dono dedit.

TOKAJI Auriferi Montes sunt , & sæpius ipsæ vites & pampini *Auri filamentis* obducuntur , de quibus post plura. Verum certus , *Auro* contra cari , *Vini Tokajensis* proventus *Auri* spem incertam præmio tanto emi non patitur.

WEISCOWÆ quatuor a *Neusolio* milliariibus eximium *Antimonium* eruitur inter *Auri* venas excrescens ; quamvis hæc tenues sint , nec admodum lucrosæ. nonnihil collapsæ & desertior est hæc *Fodina* ob prædones silvestres : est autem *Michaelis STURIANI* , Viri Spectatissimi.

Jam vero non Montes tantum in *Hungaria* , sed & *Flumina* ,³⁹ *Amnes* , *Rivi* , *Fontes* sunt *Auriferi*. testis *Danubius* , in quem thesauros illi suos e *Montibus* devectos effundunt : imo copio-

copiosum illud quidem est in flumine *Marisco*, quod e *Transsilvania*, *Auri Argentique Fodinarum* affluentissima, profluens *Tibisco* miscetur.

40 Sed in *Transsilvania* quidem nobilissima *Parvæ Slotte*, quæ tribus milliaribus *Geissenburgo* abest, est *Auri Fodina*, sexagenas septuagenasve in singula Trimestria *Selibras* PRINCIPIS *Ærario* largiens. *CAPNICBANIA* *Aurum*, *Argentum*, *Plumbum*, aliquando & *Antimonium*, sed parva copia, Principi præbet. *CRUX NIGRA*, seu vernaculo illis Germanismo *ESCHWARTZEN CREUTZ* *Æris* & *Ferri Fodinis*, quæ etiam sunt PRINCIPIS, nobilis est. sed & plures in illis oris sunt: ac tanta *Argentī* vilitas, ut in ejus *Fodinas* inquirere, vix *Ipsis* operæ præcium videatur. Multas etiam *Aurifodinas* dedita opera negligi ferunt, ne *Turcicam*, notam sibi, aviditatem in se excitent ac irritent.

Itaque vix, ac ne vix quidem, divelli ab Amicis, & *Schemnizio* discedere poteram: ita me & Illorum prolixa humanitas, & indagatarum in *Fodinis* rerum dulcedo inescarat. Tandem tamen, tristi Vale dicto, *Cremnizium* iter inchoavi. Medio ferme itinere *Thermæ* me remoratae sunt, &, ut ibi subsisterem, effecerunt. Nomen huic loco a *Thermis* est *Hungaricum*, *Tepliz*; ab officinis Vitriariis *Germanicum* est *Glasshütten*. *Fontes* hic xxx. circiter aut xxxx. e terra passim ebulliunt admirabili Naturæ beneficio. Hos ea cum voluptate spectavi, & eorum exultationem, procursum, incrustationem diversicolore marginum, viridemque his adhærentem muscum, & quæ id genus alia, tam attente contemplatus sum, ut cibi potusque obliviscerer, &, a famulo ad reficiendum corpus revocari, necesse haberem. nec diu cunctatus non in præparata ex his arte *Balnea* insilui; fordebat enim *Ars* in tanto Naturæ miraculo; sed uno eodemque tempore ac momento ad siccum & humidum me balneum contuli. Aderat enim *Specus ingenuus*, in quo, per latentes meatus, adeo calentes exspirabant halitus, ut copiosissimum e toto corpore sudorem elicerent; suberatque his meatibus profluens e saxo *Aqua calidissima*, quæ cum ingredienti præservida videretur, mox ab halitibus illis concalescente pro frigida erat. Locus autem arte rustica & levicula, injecto asserculo uno & item altero, ita erat

Y

adapta-

adaptatus , ut confidentibus humeros & medium corpus halitus afflarent , inferiora aqua tegerentur. Hujus ego Naturæ beneficii admirabilem varietatem & intuitus , & expertus , non poteram , quin Incolarum Aliorumque ingratum ac stupore plenum stupidissimo damnarem detestarerque animum , his deliciis uti fruique aut nescientium , aut nolentium. nam si tantillum modo Artem hic Natura haberet adjutricem , poterat ipsam *Bazarum* amoenitatem locus superare. sed quid agas his hominibus , nil nisi *Aurum* appetentibus & cogitantibus? Indolui sane Genio loci ; nec bene precari potui frustra ibidem *Aurum* quaerentibus *Metallurgis*. nam & hic *Ductum subterraneum* ingressus sum , *Auro* eruendo inchoatum. in eo *Lapis venas* vidi , tanta albissimi candoris venustate a reliquo saxo distinctas , ut jucundius viderim nihil. Abstuli igitur & hinc particulam , & e *crustis* obductorum *marginum* , ac illius *vaporosi Balnei* lateribus , adhærentibus fragmenta , omni colorum varietate amoenissima , reliquis *Schemnizio* delatis adjeci. nam etiam hoc dicere neglexeram. In *Specu* isto passim e lateribus *Aqua calens* exstillabat , totumque subalbidum parietem , ut ita loquar , *viridi* , *cæruleo* , *flavo* , *nigricante* , mediisque inter hos *coloribus* , gratissima varietate , distinguebat. Temperabantur hæ voluptates meæ unico illo , qui me toto itinere male habuit , dolore , quod *Pictore* carerem , qui singula suis coloribus exprimeret : sederit , spero , corrigendo , cum in has , favente Numine , oras revertar , error locus. Dum vero *Lapidum* fragmentis onustus e *Ductu* illo *Aurifero* in Diverforium revertor , & *Balnea* præteriens , liquidissima puritate traluentia , attentius contemplor , excidit forte in Aquam *Lapis* , brevique illo temporis spatio , quo ab adstante januæ puero extrahitur , ita ab *Aqua* illa *Sulfurea* erat emollitus , ut in minutula frustilla dilaberetur. Ostendi igitur Diverfitori meo , qui *Chirurgus* erat , quam levi opera saxa diffringi possent , atque opera *Fossorum* compendiseri , subministrante Natura *Aquam* ipso ad hæc *Ferro* potiozem. Notaveram itidem in *Fodina* illa emanantem hinc inde *Aquam exedentem* , cujus mihi *color rubeus* pavementum obducens certum erat indicium. sunt autem *Aquæ* hæ adeo acres & corrosivæ , ut , quicquid laneæ lineæque vestis attingant , corrumpant : neque quisquam est , qui dubitare possit , plurimum eas

eas dissoluti in se continere *Vitrioli*, cui sæpe vel *Alumen* vel *Salnitrum* sit admixtum.

Postridie, qui *primus Junii*, hinc discedens, postquam altissimum montem superaveram, subjectam vallem amoenissimam, quam *Grana* fluvius fecat, prospiciens haud parum recreabar: quam tunc transversim, post tota sui longitudine, quæ a *Neusolio Strigonium* usque porrigitur, pedes maximam partem, partim in equo, maxima cum voluptate emensus sum, pratis & arvis cultissimam. Trans *Granam*, ubi rursus præcellsi montes occurrebant, *Sanctæ Crucis* nomine, elegans ante hoc bellum, nunc fœdum in modum a *Rebellibus Hungaris* deformatum, oppidum est: cui *Arx* addita haud magni momenti. Tandem & his transscensis montibus *Cremnizium* veni: sed obiter, quanquam nunquam ante visi, *rivi Auriferi* aquæ, per angustam vallem magno impetu decurrentis, animum meum statim adverterunt. Itaque postea illas penitus considerare visum fuit, cum tunc ipsarum *Fodinarum* perlustrandarum desiderium omnes cupidines excuteret.

Cremnizium quod attinet, exiguum id oppidulum est, xxxii. domos continens, quæ in orbem structæ se invicem, paucissimis exceptis, media intercedente perampla area, rerum venalium distractioni destinata, respiciunt. assurgit hæc Area leni clivo; cui hinc *Templum*, inde, ubi is paullo altior, *Arx* leviter munita imposita est: atque hinc natum illud vulgare dictum: *Cremnizii singulas ædes Templum ante fores habere*; quod ex omnibus fere in illud sit prospectus. Ampliora multo sunt *Suburbia*, quæ per clivos collesque vallem distinguentes sparsa, non inamœna varietate, spectantium oculos afficiunt. Præstat cæteris situ cultuque, quod *Schemnizio* adventantibus primum occurrit. Adventanti non ingratum statim spectaculum oblatum, *Juventutis Urbane* sub signis, præter Diverforium meum, ad probandam singulorum in armis industriam per *Suburbium* procedentis. Præcedebant *Antecursores septem* suum *Centurionem*, quem *Succenturio* sequebatur, & hosce, suos quemque, ne quid deesset dignitati, pedissequus: quemadmodum *Vexillifero* suus erat, extremas *Vexilli* lacinias attollens. Erat hæc, uti dixi, *Urbana Centuria* non nimis frequens; cæterum, si omnis e *Suburbis* militaris ætas coeat,

millenarium excedere mihi numerum affirmatum, *Dies* erat *Dominicus*, & hinc splendidior Oppidanorum cultus. Sunt alias *Hungari*, quod ad vestitum, plus sat magnifici.

Eadem vespera liberos lætosque Gentis mores adverti; conventumque utriusque sexus frequentissimum in oppositas Diverforio ædes, ad cantum, cessatum ducere curas, choreisque semet oblectare properantium. nec sumtuosa illis hæc voluptas est: ubi enim Tibicini pauxillum pecuniolæ ab his, qui primi cum puella in orchestram prodeunt, collatum, vix quicquam ultra impenditur, fontana plerumque concitatam motu corporis sitim levante: & sicubi *Vinum* aut *Cerevisia* appetitur, *Virgines* habentur sine damno; unde statim ad Tibiæ vel Fidium cantum frequens earundem est concursus. Diu me, & hoc spectaculo, & *Musices Hungariæ* auditu oblectavi. nec erat aliud, quod agerem, aut huic innoxia voluptati præverterem, feriantibus, ut die festo par est, Operis. Dispungendæ sunt nonnunquam his amœnioribus itinerum molestiæ. neque vero hi omnes *Hungari*, quin potius partem maximam erant *Sclavi*.

Quadruplex autem *Incolarum* in *Montanis* hisce *Urbibus* natio est. Vulgus fere omne *Sclavonica* originis est, vestitu & lingua Gentili a cæteris discretum: Cives plerique ditiores *Hungari*; & hi quidem *Hungarica* & *Germanica* utuntur lingua, *Saxonum* veterum reliquiæ, qui post expeditionem GEISÆ II. ⁴² in *Palestinam* ab eodem invitati Rege in his oris resederunt: at qui Nobiles, & ruri ac Prætoriis plerique suis agitant, veri *Hungari* sunt, ut & paucissimi ex plebe: Reliqui, iique ut plurimum CÆSARIS in *Fodinis* peculium, Remque *Monetariam* curantes, *Germani* sunt; eorumque numerus perexiguus est. *Sclavos* & *Hungaros* honestiores, Mares, tunica tantum, quæ his brevior, *Sclavis* longior est, distinguit: vulgus autem *Sclavorum* statim, & exteriore albo pallio, & nigro pileo, rudem in modum aspectuque ingratiorem, eminente cognoscitur: Muliebre Secus tum vestitu, tum capitis ornamento differt, quod item *Virginibus* aliudatque *Maritatis*. *Hungaricarum* ex lana est, *Sclavarum* plerumque ex lino; licet ditiores ex his *Hungaras* fere imitentur, omnique colorum genere tinctis laneis vestibus superbiant. Pedes *nigris* plerumque, sæpe & *rubris flavisque*, ocreis induuntur; ac *Cinctus* tantum non virilis

virilis est : caput *albo velo* , dependentibus in tergum laciniis , operitur. *Virgines* comam nullo velamento , sed circulo , tres ferme digitos lato , e raso Sero nigricante , aut etiam alterius texti & coloris , margaritis vilioribus , aut , si tenuiores fuerint , coralliis , exornato incingunt ; cui & floreas corollas innectunt , latissimo aspectu : atque ita quidem pleræque mihi hic occurrebant ; Utraque Circuli hujus , non totum caput ambientis , extremitas vittis Sericis in triangulum constrictis conjungitur , mox per colla humerosque ac tergum dispersis , pudoremque virgineum rubedine testantibus. Capilli vero transversim ab dextera sinistrorsum trans illum circulum directi suis in se orbibus revolvuntur. Pectus his *Virginibus* plerisque nullis tæniis constrictum , *Maritatis* autem leviter , dependentibus mammis , donec zona sustententur. Cum in publicum prodeunt , corpus utrisque *velo quadrato* , ad instar pallii , ab humeris ad genua descendente incingitur. Hic Gentis *habitus cultusque* est : *Mores* candidi , simplices , animi elatiores , & in advenas olim ac hospites proniores , at nunc in *Germanos* , assiduis Militum ex ea natione injuriis , dicam , an sceleribus ? irritatissimi. neque id mirum. Ea enim *Exercitus CÆSAREI* non paucorum *Ducum* pariter & *Militum* , & tam intolerabilis aviditas , rapacitas , vexatio est , ut *Hispanorum* illam sub Diro ALBANO sævitiam ac nequitiam , *Belgarum Annalibus* famosam , aut superent , aut profecto æquent. Nec alia nunc *Hungariæ* , quam tunc *Belgiæ* conditio. Invidia namque & Avaritia stimulantibus , dum Magnatum ac Procerum *Hungaricorum* opes limis intuentes oculis devorare ipsi cupiunt , Religio sceleri prætexitur , & hos *Privilegiorum* , *Immunitatum* , *Legum* denique *Regni* violatione irritant ad arma , & , quod fecerunt ipsi , scelus ac Rebellionem vocant ; suas Artes Pietatem fervoremque Religionis ac Fidem in CÆSAREM. At Hic quidem Lenissimus atque Clementissimus , quos novi , Principum ; Cujus Sanctitas Vitæ ac Integerrima Pietas & DEO curæ est , & continuo Divinæ Providentiæ tutamine adversus omnium Adversariorum dolos , fraudes , scelera , venena , insidias , bella munitur : quem ego nunquam non CÆSAREM MIRACULORUM appellare soleo , quod inopinatis semper & omnino miraculosis , divinitus submissis , suppetiis intentato Sibi exitio eripiat : Hic , inquam , vere Optimus , & Augustus , & Pius ,

& jam Felix IMPERATOR, in cujus eruditæ sanctissimasque Manus hæc mea qualiacunque *Scripta* aliquando perventura spero ac opto, aut ignorat hæc Suorum Subjectorum mala & calamitates, ab Adulatoribus forsitan & Exploratoribus, ne quid harum rerum ad Ipsius aures perveniat, summopere caventibus; obsessus; aut & forte falsa pietatis specie a facerrimis hypocritis circumventus credere cogitur, injuriam esse beneficium; injuriæ vindictam, summum scelus; vindictæ ultionem, Regni Religionisque tutelam, ac saluberrimam unicamque, per sanguinis missionem, medicinam. Nec ideo Rebellionem probo vel laudo: quin potius *Gallorum* in REGEM suum fidem ac patientiam, verum atque genuinum *Reformatæ*, re, non verbo, *Religionis* fructum prædicare non cesso; & ereptam sibi suis ritibus Deum colendi facultatem, adversus toties datam fidem, adversus optima sua de REGE merita, adversus omnem pietatem; erepta bona; ereptos, aut, quod pejus multo est ac tristius, concitatos in Parentes liberos; adhibita tormenta; intentatas mortes; quæque aliæ id genus diritates sunt plures; precibus, non armis; non sceleribus, sed probitate vitæ; auxilii divini invocatione, non *Turcicorum* aliorumve Exercituum evocatione, ulciscendum; aut fugam opponendum; aut, uti clementius interpretari lubet, cedendo ad tempus vela dolori inducentium. Sed de *Hungariæ* malis mox plura, ubi ea, quæ hisce meis oculis a me visa cognitaque sunt, pluribus enarrabo. nunc, unde digressus sum, revertar.

Postridie sub matutinam horam septimam in *Fodinam* descendit CÆSAREAM præcipuam, quæ quartam circiter milliariis partem ab oppido remota est. hic quoque, sicut & *Schemnitzii*, ante descensum more solenni preces fusæ, exque in geniculis. non enim ab omni periculo immunis hæc mea quidem & aliorum voluptas, ipsorum vero *Fossorum* quotidiana necessitas: tum, quod hic non per scalas descendatur, sed *rotarum* ab *E-*⁴³ *quis circumactarum* revolutione per funes, ita ut, dum alii descendunt, alii in altum eleventur ac ascendant, *cincturæ coriaceæ* infedimus, firmiter, ad præcavendum casum catenis ferreis crassiori isti funi adstrictæ. Solent autem *terni* & *quaterni* simul adscendere, quorum qui infimus, lucernam tenet. inter descendendum solenne *Fossorum canticum* canebatur. ita suis cuique

cuique rei ritus est. regitur autem *Funis* ille ab homine ad eam rem constituto, ut æquali tenore demittatur, certo alias periculo, quod ille, per quem descenditur, *Puteus* non nimis sit amplius. unde & his, qui descendunt, diligenter cavendum, ne ad ejus latera offendant, pedibusque corpus regendum est, dum manus retinendis firmiter catenis occupantur. Postquam ad CVIII. *Klafteras* demissi, primi *Ductus* solum attigimus, resolutis cincturis medium ferme milliare *Meatus* hosce *Subterraneos*, nunc erecto, nunc submisso capite & corpore, perambulavimus, quorum spatium in longitudinem *sex milium Klafterarum* porrigitur. Quemadmodum *Schemnizii*, ita & hic, *diversicoloris Vitrioli* ab omni parte prorumpentis, lateraque obsidentis copia conspecta est; eratque inprimis notabile *albicans* ejus genus, quod adeo accurate *Alumen scissile*, sive *Amianton* referebat, ut primo me ipsum intuitu falleret. jussi igitur aliquot inde fragmina colligi, mihique asservari. erat & aliud *rubrum* in *crustas* duratum, tum etiam in *stirias* efformatum. Hujus utriusque, tum & *variis* inter se permixtis *coloribus* aspectu jucundissimi *Auriferique*, interque ipsas *Auri* venas excrescentis, mediocrem sufficientemque meis consiliis copiam inde retuli. Mirari deinde satis nequivi, cum hic abunde magna *Vitrioli* præstantissimi copia peti eruique possit, cur ad *Aquas Fortes* conficiendas *albo* alterius *Fodinæ Vitriolo*, de quo mox, uti malint, quam hoc, unde certior majoris e contento *Auro* lucri spes est. Quamvis enim in *Aquæ Fortis* confectione, *Vitrioli* corpus in *caput mortuum*, ut *Chemici* vocant, desinat, unde, si quid in eo lateat *Auri*, illud eruendum sit; *Volatile* tamen *Aurum*, quod *ei* plurimum inest, una cum *spiritibus* in *Recipientem* elevatur, dumque separatur ab *Argento Aurum*, huic adhæret, ejusque pondus atque quantitatem auget. Ac tale quidem illud fuisse *Vitriolum* existimo, unde illi Monetario, apud BECHERUM in *Physica Subterranea*, viginti, aut amplius, *Imperialium* lucrum ex inopinato obvenit. Non ego *Auro*, nec divitiis inhio, eaque de causa *Cremnizii* diutius hæreere nolui, ut experirer: sufficit, animum hæc advertisse, quæ post CÆSAREIS *Ministris*, una cum aliis multis, indicavi, ut, quid inde commodi proveniret,

ret, absque ullo suo incommodo, tentarent. Quin & hic a me, uti *Schemnizii*, duplex *Aqua Mineralis* degustata est, *Acidula* altera & saluberrima; altera *Acris*, corrodens cuncta, & humano corpori noxia. Ex hoc *Meatu* in depressiorem alium per *scalas* descendimus usque ad xxxix. *Klafteras*: quarum *scalarum* genus unum, cui *Michaelicæ* cognomen, multo difficillimum est, *incisis* in *teres lignum* hinc inde *gradibus*. Hic mihi primum elegantes *Auri venas* intueri licuit *albicantes* & *ex obscuro griseas*, ab reliquo saxi corpore *colore* discretas. non erat illud *Aurum* conspicuum, sed latens, & tundendo lavandoque eruendum: prodebat se tamen, ubi vena ditior, *flavitie*, nonnunquam & *micis* grandioribus, quale ut plurimum in *MATTHIÆ Ductu*, qui tunc aquis nivalibus oppletus, uti & *LEOPOLDI* ac *RUDOLFI* monstrari nequibant, reperitur. Uniuscujusque generis apud me specimina sunt, ibidem mihi partim ab Amicis dono data, partim & ab Aliis coemta. Postquam cuncta attente fuerunt perlustrata, eodem, quo descenderamus, modo ad auras superas, inter *Cantici* consueti decantationem, evasimus. Hic ego eos amice monui, uti Divinam opem descensuri imploraveramus; ita & debitas DEO gratias post ascensum esse persolvendas, exemploque meo præivi, probantibus, qui deduxerant.

Proximus huic dies considerandæ *Officinæ Monetariæ* tributus est: ubi *laminarum Argentearum* in longas veluti *tenuas* ducendi, & harum deinde per *rotulas*, levi opera, in *rotunditatem* abscindendi, tum, novo invento, per *rotulas* item impressione facta, signandi facilitatem & miratus, & ipse meis manibus expertus sum. Ostensa hic mihi *Rebellium Hungarorum Ducis*, *Principis* *EMERICI TÖCKOLII insignia*; uti & *Aurei numismatis*, sive *Ducati Hungarici* cudendi forma: numismatis quidem, quantum memini, ab altero latere hæc erat Inscriptio: *LUDOVICUS XIV. GALL. ET NAV. REX*: ab altero vero: *PATRONUS ET PROTECTOR HUNGARIÆ. 1678.* *Insignia* autem hac Inscriptioe ambiebantur: *EMERICUS TÖCKOLIUS PRINCEPS ET PARTIUM HUNGARIÆ DOMINUS.* Cusine sint aliqui, ad istam *formam*, *nummi*, quanquam in eos diligenter inquirebam, ut vel unum saltem mihi in memoriam facti compararem, resciscere ex *CÆSAREANIS* non potui.

Narrare

Narrere autem non gravabantur, quomodo Ille eodem anno *Montanis* hisce *Oppidis* omnibus occupatis, *Argentoque* & *Auro*, quod aderat, vindicatis, omnes in sua verba jurare coegisset, sibi que sacramento adstrinxisset: tum quomodo ea deinde a *CESAREANIS* recuperata; post pacto inito alternatim, divisus redditibus, possessa; & sub initia hujus belli anno cLo. Idc. LXXXIII. omnino rursus amissa essent: donec *Vienna* liberata, victricium sese armorum metu *TÖCKOLIUS* subduceret, *CÆSARIQUE* plenum ac liberum harum omnium *Fodinarum* dominium concederet; ita tamen, ut in sequentem annum unum atque item alterum, earundem redditus, partim in *Argento signato*, partim ficta prudenter Nummorum inopia in rebus ad *Rem Metallicam* pertinentibus, a *Fodinarum privatarum* possessoribus, *CESAREANARUMQUE Curatoribus*, vi minisque extorquendo, præciperet, tristemque sui memoriam miseris hisce hominibus relinqueret, non approbante Victore *CÆSARE*, quæ in antecessum, parata pecunia, persoluta fuerant, sed sui sibi anni redditus vindicante: cæteris sua prudentia feliciter cessit, recepto pro intactis adhuc, & mox in Cæsaris usus cedentibus, quæ ad *Fodinarum* usus suppeditaverant, precio.

Dehinc *Minera Aurifera* per fudes, Aquarum beneficio circumactis rotis, in subjecta fragmenta delabentes, in tenuissimum pulverem *comminutio*, hujusque *elotio*, *Aurique Separatio* spectata est. Hoc autem a me observatum, quod aut ignoratum ipsis, aut neglectum: Plurimum *Auri CÆSARI* perire. Licet enim pluribus sibi succedentibus ac subjectis capsis pulverem illum *Auriferum*, aquarum impetu ablatum, excipiant, & subsidentem de integro eluant, fieri tamen nequit, quin magna, imo forte maxima *Auri* pars, cujus levitas aquæ aut innatat, aut inhæret, auferatur. *Flammeum* illud *Metalurgi* appellant, *Chemici* vero *Volatile*; non quod in auras abeat, sed quod in *destillatione* cum *spiritibus* una in *Recipientem* attollatur. Memini, cum *Altsolio Schernovizium* reverterer, animadversum mihi forte *rivum*, in *Granam* fluvium delabentem, e cujus colore agnoscere mihi videbar, *Auriferum* eum esse. Jussi igitur famulum, ut inde mihi aquam peteret, quo propius eam & accuratius contemplerer. Respondit ille, locorum horum omnium gnarissimus, eundem hunc ri-

Z

vum

vum esse, qui *Cremnizii* eluendo *Auro* inserviret. hoc audito plurimum in illa mea confirmatus sum opinione, latere in his *Aquis* multum *Auri*, quod singulari inde arte possit extrahi. Notaveram mihi, cum *Cremnizium* properarem, haud procul ab Oppido, *rivulum Aquæ ex luteo rubræ*, cujus cum mihi color valde blandiretur, & nonnihil sponderet boni, operæ deinde precium putavi, hunc iterum oculis usurpare, diligentiusque explorare. Ad hunc igitur, proximo ab hoc die, reversus, a *Lapidibus* primum inhærentem abradi, quem vehebat limum: mox bonam indurati in crustam, ex inundatis jamque siccatis Sole fulcis, partem abstuli, tentaturus, dato otio, ecquid in eo lateret boni. imo & *Aquam* ipsam, nec non & aliam in proximo, domum delatam exhalando consumsi, ut residuum pulverem colligerem. Tentassem plurima, & extraxissem ex his *Aquis Terrisque* singulis, non in *Chemicum* modo, sed & in *Medicum usum*, *Spiritus*, forte non sine fructu, certe magna cum lucri spe, nisi omni lucri cupidine ardentius *Italiæ* adeundæ me desiderium avertisset: hoc enim mihi omnia consilia corrumpit, aut in reditum differre compulit. Nam *Æris* in *Argentum*, & *Argenti* in *Aurum* commutandi tam certa mihi, ab ipsa Natura & Experimentis consimilibus, ducta ratio est, partim & *maximi semperque veridici Do-*⁴⁵
ctoris auctoritate probata, ut cuivis eam probatum iri nullus dubitem, qui *Metallorum* naturam habuerit perspectam: hujus autem ignaris mirum non est, si res incredibilis videatur; idque eo magis, quod nec minimis impensis ad *Experimentum* opus sit: Tempus tantum *octo* vel *decem hebdomadam* requiritur; hujusque inopia mihi fraudi fuit obstititque, quo minus experirer.

Horis ita antemeridianis consumptis, pomeridianis perlustrandæ *albi Vitrioli* præparationi impendi, quod in proximo *Au-*⁴⁶
risfodinis monte reperitur. *Minera* ejus, seu *Vena* potius, inops est, excoquitur in *cacabis* seu *vasis plumbeis*, diebus admodum quatuordecim in lixivium, quod in lacus ligneos effusum suapte indurefcit. inde in fornacem conjicitur, in qua undique & desuper congestis ignibus in liquorem eliquatur, qui deinde emissus, priusquam in lapideam duritiem rursus indurefcit, in palmi magnitudinem æquantia frustra dividitur. hoc ita præpa-

præparatum, *Calcinatum Vitriolum* appellant; estque exterior ejus facies albicans, interioribus in griseum colorem compactis: Ex hoc *Vitriolo calcinato*, rursus in minores particulas contuso ac diffracto, *Schemnizenses*, addito *Sale Petræ*, *Aquas* suas *Fortes* exstillant, quo delitescens in *Argento* suo *Aurum* eruant.

Deambulationibus insequente die dato, obiterque *rivulo* lustrato, unde sæpenumero *Gemma* legitur *Opali Hungarici*; aliam die Veneris *Aurifodinam* ingressus sum, in *Antimonium* inquisiturus. Eximium quidem illud erat, sed exiguum. Detuli vero nonnulla hinc & aliunde petita specimina perpulcra, *pura* partim, partim *multicolore splendore* radiantia, partim *flavo*, *rubroque Sulfure* obducta. Porro, ne quid susceptæ mihi deesset indagini, *Venæ* quoque *Auriferæ*, ex *candido saxo*, frustum ipse majusculum abscidi, quo deinceps & hanc examinarem. Erant etiam aliæ in proximo *Fodinæ*, sed *Privatorum*; & una item *Antimonii Cæsareana*; verum, quod nec illis perlustrandis tempus suppeteret, & ab hac, *Aqua* me arceret nivalis, imo nec diversa ab jam dictis in illis inveniri afferebant, ad alia, quæ supererant, cognoscenda me converti.

Duce igitur usus Juvene *Dusseldorpiensi* ornatissimo, *Jobanne Gothofredo* MELMIO, qui, ad combibendam penitus *Artem Metallurgicam*, mandatu Serenissimi ELECTORIS PALATINI, *Dusseldorpio* *Cremnizium* ante aliquot venerat hebdomadas, *Auri* rursus *Emundationem Segregationemque* exactius perspectum ivi; tum & *Terram rubram*, *Aurifodinis* proximam, & locum, unde ipse *Spiritus Aurificus* exhalaret. Hujus ego vim ac ingenium plurima cum animi voluptate considerans stupendum opus Naturæ, Divinique Numinis, in his Subterraneis, potentiam benignitatemque tacitus admirabar. Erat enim hic videre, exesas partim nimio fervore, & in nigricantem fistulisque excavatum pumicem abeuntes *Auri venas*; partim *aureo colore* obductas, unicus ablati, *Spiritus* impetu, *corporis aurei* reliquiis. dehiscencia hinc inde rimis latera, alicubi & genus quoddam *Salis Petræ*, aut *Aluminis plumei* ostentabant: nec ipse mihi in his aliisque id genus pluribus colligendis deeram. Subnascebatur autem mihi singula hæc intuenti conjectura, posse hunc *Spiritum* Arte cohiberi continerique,

hic saltem , ubi e concavo velut specu erumpebat. nam si mea res hæc esset , egesta ex *Aurifodinis* proximis , & ab *Auro* , per lotionem , separata *Terra* madente , eaque vel sola , vel intermixto etiam *Vitriolo* , addita etiam alicubi subinde tenaciore argilla , non os illud tantum hujus specus obstruerem , sed & proxima quæque obruerem , eaque *Terra* alia tenaciore in altitudinem trium pluriumve digitorum contegerem : nullus dubitans , quin *Spiritus* ille familiarem sibi , ex *Aurifera vena* , *Terram* permeans *Aquæ* se misceret *Metallicæ* , *Aurum*que novum produceret. Neque enim in *exhaustis* jam ante *venis* alia mihi accidere videtur ratione , ut *Aurum* regeneretur : atque hoc fieri in illa , de qua supra , *Antimoniali Aurifodina* , hisce oculis meis vidi ; unde etiam nunc *Aurum* effoditur e terra , quæ in *exhaustas* , ante LXX. circiter annos , *Venas* , putrefactis ac collapsis varis & vibiis , fodinas sustentantibus , subsederat. Cæterum *Metalla* regenerari , modo industria ne desit humana , tam certum est , quam quod est certissimum. Ut de *Ferro* in *Ilva* , Maris Inferi insula nihil dicam , affirmatum id mihi de *Mercurio* , *Idriæ* in *Carinthia* ; de *Plumbo albo* , quod vulgo *Stannum* appellatur , in *Anglia*. De *Vitriolo* , matre *Cupri* , de *Sale Petræ* , & similibus *Fossilibus* , res etiam vulgo notissima est ; & vidi ipse *Goslariæ*. Quod si vel *Schemnizii* , vel *Cremnizii* , vel *Neusolii* , egestæ evacuatæque *Metallicis* terræ rursus in *Fodinis* recondentur , eæque accurate obstruerentur , haberet sine dubio Posteritas perpetuum *Auri* , *Argenti* , *Æris* Thesaurum. Certe *Cremnizii* , ubi impensa sine *Schemnizensum* subsidiis ipsum lucrum superant , non ingrata Civibus aut CÆSARI hæc foret accessio. Mirari vero hic subit , unde BECHERUS acceperit , quod alicubi memorat , *Fossores* plus in Vestibus *Auri* auferre , quam ad CÆSARIS redeat *Ærarium* , cum adeo tenues pauperesque hic *Auri Venæ* sint , ut ad sustinendam loci famam magis , quam ob lucrum , *Fodinae* CÆSAREÆ continentur : sed poterat , uti dixi , lucrum esse majus , si cum cura tractetur.

Porro dum vel per *Fodinas* hæc , vel *Auriferos* colles obero , *Aurum*que ipsum sæpe pedibus calco , subiit me humanæ aviditatis miseratio , solis *Auri Argenti*que divitiis inhiantis. nam cætera *Metalla* , ut his mutantur , effodi solent. Ne-

minem

minem enim in his oris offendi, qui aliqua perscrutandæ Naturæ voluptate duceretur: neminem, qui, quid elegans & homine dignum sciret. quin cum plurimas in his montibus herbas, & ex his nonnullas florum elegantia commendabiles, ignotas hæcenus, observassem, & ad eos deferrem, quos eas nosse decuerat, nominaque & naturam exquirerem, nihil nisi doloris incrementum retuli, quod Pictore carerem, qui delinearet, cum siccandi domumque deferendi tempus & occasio deessent. Tum & *Terrarum Mineralium*, *Fontiumque* tanta passim varietas, ut infelicitatem meam damnare cogeret, examinandis hisce, atque eorum naturæ penitus indagandæ, invitum me subtrahentem. Ite jam vos *Batavi* mei! neque enim repetisse nocuerit; ite! Liberos vestros in ipso adolescentiæ præcipitio, Rectore morum studiorumque destitutos, in *Galliam* & *Italiam* mittite, corrasas noctu diuque avitas opes sine fructu in lustra atque lupanaria profusuros! quanto satius erat, ita illos in oras externas ablegare, ut naturam rerum, ut mores hominum, ut Rerum publicarum administrationem, ut disciplinas elegantiores discerent; Viros Eruditos frequentarent; Bibliothecas ac Cimeliothecas illustriores perlustrarent; *Ducem*, qui notabilia indicaret & explicaret; *Amanuensem*, qui notaret; *Pictorem*, qui delinearet, haberent; atque ita fructum laboris atque impensarum referrent amplissimum. At nunc plerique omnes, cum Urbes, Villas, Palatia, Domos perlustraverunt, cum in conventibus utriusque sexus verba quædam publica, aut alexæ chartarumque lusus, aut modulos aliquot musicos didicere, Linguasque externas balbutire inceperunt, insigne se operæ precium fecisse existimant: de cæteris si interrogas, pisce magis muti sunt. Verum, dicet quis, unde erudito itineris *Duci*, *Amanuensi*, *Pictori*, alendis, remunerandis suffecturas opes? non enim cuivis homini, ut ajunt, contingit adire Corinthum. Fateor; sed *Amanuensem* se sibi quisque præstare potest: reliquis plures, inito consortio, quod intra duorum triumve numerum commodissime consistet, communibus sumtibus facile sufficient, parsimoniaque honesta, nec illiberali, magnam sumtuum partem compendifacient. Unum tamen obstat, quo Juventus nostra insanit, *Nobilitatis* apud Exteros affectatio. neque vero se *Nobiles* tantum existimari appellarique

volunt; id enim vulgare nimis est & abjectum, sed *Barones*, cum sæpe in trivio nati sint, in stercore educati. Videas igitur nonnullos magnifice se inferentes *Barones* de *Laplandia*, de *Anæcia*, de *Nullibia*, vectari carpentis pensilibus sive, ut vocant, carrucis, & adulatorum ac pedissequorum turba stipatos; in commestationes, cantica, choreas, aleam, plus uno mense pecuniæ profundere, quam toto anno *Formator Studiorum*, *Amanuensis*, *Pictor*, in sumtus & salaria requirant. *Germanorum*, aliarumque Nationum alia ratio est. Habent hi, præter innatam frugalitatem, prolixissimum subsidium, *PRINCIPUM* liberalitatem; quæ & ipsis abunde sufficit, & in Alienigenas sæpe sese effundit. Hinc Viros doctrina claros in longinquas sæpe regiones mitti videas, qui, quicquid illic elegans est *Monumentorum*, *Librorum*, *Statuarum*, *Imaginum*, *Tabularum*, *Nummorum*, conquirant, coemant, deferant. Ecquis non omnibus laudibus extollat, quis non omnium prædicatione *PRINCIPES* istiusmodi dignissimos existimet? Quid enim vel ad commodum publicum utilius; vel ad gloriam privatam illustrius; vel ad exemplum universorum commendabilius? nisi si forte *PRINCIPIBUS* honestius est, una sæpe vespera; & ipse haud procul aliquando abfui, *vicena*, nonnunquam & *tricena*, & plura, *Florenorum millia*, aleæ impendere, ut ne quid de Scortis Aulicis dicam; quam Publico, Famæ, Viventibus, & Posteris *quina* vel *senam millia* tribuere in annum? Habuit *Roma* *ALEXANDRUM VII.* Habuit *Brunovicensis Ducatus* *AUGUSTUM*: habuit *Palatinatus ad Rhenum* *CAROLUS LUDOVICUS*: habuit *Anglia* *ARUNDELLIÆ Comitem*: habet, quem primo loco nominasse debueram, *LAURENTII*, *COSMI I.* *LEONIS X.* imitatore *Hetruria* *COSMUM III.* habet *Gallia*, detur enim Virtuti vel hostili meritißima laus, habet, inquam, *Gallia*, hac in re omnibus præconiis Majorem, atque revera, non adulatorie, hac laude *Magnum LUDOVICUM XIV.* quos hoc Sæculum *AUGUSTIS* ac *MÆCENATIBUS* opponat. Extra ordinem addo, ob merita, Optimum, & Liberalissimum, Literarumque amantissimum Principem, Serenissimum *ELECTOREM BRANDEBURGICUM*. Sed ex his facile videre licet, me in peregrinis & ignotis terris iter facere: nihil enim peregrinantibus frequentius accidit,

cidit, quam vel invitos a via aberrare, vel volentes nonnunquam digredi; ad quam tamen est redeundum.

Perpectis cognitisque, quæ *Cremnizii* visunda videbantur, valedicere, gratiasque agere Amicis, visum est, quorum comitate ac humanitate usus fueram: quo officio defungentem *munusculis* aliqui *Metallicis* profecuti sunt, & inprimis omni morum honestate suavitatemque conspicuus *Benedictus Theobaldus MEYER*, *Scriba* seu *Procurator Fodinarum CÆSARIS*, qui mihi electiora quædam *Auri Argentique Fossilis* specimina, quasi quoddam benevolentiae suæ pignus, in Patriam auferenda dono dedit. sed & *Andreae PRINSII*, *Rei Metallicæ ac Monetariæ Probotoris*, Viri itidem humanissimi, gratissima mihi memoria exigit, ne illum silentio transeam; cumque necdum referre gratiam possim, saltem ut, debere me, profitear: Horum præcipue honori dabo, ut & Cæteros commemorem, qui in *Cremnizensi Camera* munera reliqua obeunt. Sunt enim hic *Receptor* seu *Dispensator*, *Scriba* seu *Procurator*, *Probotor*, *Præfectus A. A. A. F. F. & Necessariorum Præbitor*, quem *Zeug-Schaffer* appellant. *Receptor* nomen est *Gothofrido SCHRODERO*: *Cudendæ Monetæ Præfecto*, Viro itidem perhumano, *Tobiæ PEIXIO*: *Præbitori* vero *Johanni Jacobo NESSELBACHIO*. Ita octiduo *Cremnizii* consumto *Neusolium* perrexi.

In itinere isto asperum altumque montem superanti nihil, præter *Plantas* aliquot *rariores*, occurrit, cujus mihi intuitus suscepti laboris molestiam levaret. Haud procul ab oppido sensim se Montium laxant angustiae, & fastigia sua primum demittentes in colles, mox in mediocrem, sed inæqualem, vallem descendunt, quæ deinde secundum *Granæ* fluvii ripas sese extendens, hinc ad ipsos *fontes fluvii*, inde in diversam partem, qua versus *Danubium* properat, per amœno utrimque frequentium *pagorum*, cultissimique soli intuitu, fatigatum montium asperitatibus viatorem recreant. Augent hanc voluptatem, versus caput quidem fluvii, qua vallem videbantur claudere, altissimi Montes, perpetua nive ad occidentem Solem obsiti; tum & imminens oppido, trans flumen, excelsior ac præceps in ripam collis, ipsumque oppidum, cæteris *Montanis* multo amplius atque elegantius, leniterque; ad Orientem, qua

qua *Turri* venusta *Temploque* magnifico exornatum, & *Arce* munitum est, in clivum assurgens, *Pagique* duo, cum elegantissimæ structuræ *Templo* & *Prætorio*, oppido contigui; latiusque se pandens, velut oppidi hoc daret honori, fluvius *Grana*, & huic a septemtrionibus sese admiscens *Bisritzum*, atque hæc quidem, ut *Neusolium* cæteris *Oppidis Montanis* longe præferatur, efficiunt. sed & frequentia hic major, affluentium undique advenarum, & celebre commercium; mirabarque, imo potius stupebam, cum postridie in rerum venalium *Forum* prodissem, quod spatiosissimum est, ut totum facillime capiat *Cremnizium*; iniquo hoc tempore, cum loca vicina bello sævissimo infesta essent, *duum*, & amplius, *millium Rusticorum*, ut taceam *Rusticas*, me videre confluxum: videre me incredibilem *Boum Equorumque*, & ex his plurimorum silvestrium ac ferorum multitudinem; ut de omnigenis taceam mercibus, quas agrorum ubertas, manuumque labor cultoribus suppeditant. at, hoc nihil esse, ajebant Oppidani, præ illa celebritate, quæ, patente per vicina, liberoque Mercatoribus accessu, Pacis tempore, singulis istic *Lunæ diebus*, in *Foro* hoc hebdomadali, conspiceretur. Non poteram oculos speciosissimorum, ingentique corporis mole præstantium, *Boum* aspectu satiare oculos meos, quorum nunc quidem carius precium erat, *quadragenorum* admodum, in singula paria, *Imperialium*; at antehac, cum *Hungaria* pace & opibus floreret, *quindecim vigintique Imperialibus* venalium. hinc & inter cæteras merces notabilis erat *Tergorum*, Bubus dereptorum, copia; sed & hæc nihil ad tempora illa molliora. *Ædes* publicæ privatæque *Forum* ambientes nitidæ sunt, & pro Civium opibus satis splendidæ, ita ut e vestigio, ex ipso earum intuitu, uberem *Fodinarum* fructum facile agnoscas. *Mores*, & *Viçtus*, *Vestitusque* Civium, *Rusticæque* plebis, iidem, qui jam antea a me sunt commemorati: nisi quod in hac mihi turba, frequentior *Matrum famularumque* occurfus fuit, *liberos infantes* ad sinistram pectoris latus in velo gestantium, quod, desub dextro brachio post tergum sinistram humerum transiens, inclusum infantem cingulo pectorali revinctum sustentat. Sed & in his tenellulis durum Gentis morem admirabar, cum passim omnes, & in his etiam nunc a matre rubentes, nudo & aperto capite, cuicunque cœli intemperiei viderem expositos. No-

Novum & illic, & alibi deinceps alias, ignotumque Cynico *Diogeni* Peræ genus observavi: *Panem* namque de plebe homines, qui ætate plerumque sine tunica agunt, & quicquid aliud asservandum videbatur, intra indusium recondunt. memini, mihi, ut Gens hæc perhumana & benigna est, *Panem* requirenti, oblatum aliquando, qui hinc post pedestre unius alteriusque milliaris iter, fervente quam maxime Sole, ex hoc penu depromeretur. Sane credo ego, hac de caussa fidiſſimos Dominis in his oris eſſe *Canes*; quos, in pueritia aliquando mea, illis frustra sub axillis sudore nostro humentia mittendo, optime allici poſſe didici: neque alia sine dubio est ratio, cur *Tatari* tantopere *Equos* suos diligant; nam & hi carnibus, inter equitandum sub sella sudore equino emollitis, vesci solent. Inest enim sudori magna e corpore exhalantium spirituum vis; quæ cum sudore in panem carnesque, ac deinde in corporis humani refectionem transiens, convenientia Naturæ, Amorem conciliat. Novi ego aliquot hujus generis artes, e *Magia Naturali* depromtas, quæ amorem etiam ignotissimis & alienissimis ingenerent. indicavit alicubi *Joh. Bapt. HELMONTIUS* nonnullas, quæ huc faciant, inprimis de *vulgata* quadam *Herba*, cujus nomen tradere refugit, solo contactu diuturniore benevolentiam, imo & amorem, inspirante, addito, & in *Castello Melitæo* facto, experimento. Nimis diu est, quod *DIGBEI de Sympathia* legerim dissertationem; unde, an & hæc ipsi experimenta cognita fuerint, haud liquido dixerim: nisi me tamen memoria fallit, frustra in eo quæſieris. Quare, ut ad propositum redeam, *Hungaris* satis meapte in universum favens, hujus aut illius amore singulari nolui implicari, benigneque gratias hominibus dixi, quamvis nullo dolo malo ac simpliciter hasce delicias offerrent; non tam fastidiosus alias in admittendis sumendisque, quæ apponebantur, eduliis *allio* conditis: ab cujus tamen usu tam *HORATII* illa *Epod. 3. vs. 3.* quæ *Cicutis Allium nocentius* vituperant, poterant detertere; quam & ingratus & gravior odor, cui ferendo non sum, utpote delicatioris stomachi, & *Nucibus Moschatis* magis & *Caryophyllis*, quam *Allio* assuefacti.

Ubi in Oppido animi mei lubidini satisfactum, *Cralowam*, in proximum, imo contiguum *Neusolio* pagum abii in *Rubrum*

A a

Sul-

Sulfur Minerale inquisiturus, cujus in monte, milliari circiter inde distante, repertam *Fodinam* Rusticus ibidem degens solus indicare poterat. verum, cum hic mihi inanis sumtus labor esset, ad *Ærarias* me contuli *Officinas*, ubi *Metallum*, ex *Herrengrundia Fodina*, excoquebatur, purgabaturque. *Torretur* autem hic locorum *Æris Metallum* tantum novies: tum *quingies fundendo & refundendo* ab immunditiis & scoriis purgatur, quod ipsi illic *Spilgen* vocant. Cæterum duo hujus *Æris Metallici* genera huc deferuntur; quorum alterum *fulvum* est & *Argento destitutum*; alterum *nigricans & Argenti particeps*, a quo separatur admixto plumbo. Quoniam vero jam aliquoties hujus rei meminimus, & mox in ipsas *Æris* hujus *Fodinas* descendendum erit, paullo hic enuclearius, bona tua cum venia, Perillustris Domine, tota hujus *ÆRIS METALLICI TRACTANDI RATIO* a capite ad calcem, quod ajunt, exponenda videtur; ita tamen, ut quam brevissime.

Quoniam *Natura* in elaborandis *METALLIS* mirandum in modum ludit, varietateque suavissima nunc ea ab se invicem distinguit, nunc hæc & illa inter se confundit atque permiscet; at vero humanum genus, divitiarum avidum, secretis iis purisque gaudet indigetque: ideo inventæ viæ sunt ac modi, quibus a se invicem separarentur. Attamen difficilis admodum & necdum recte extricata est illa, qua Plumbum Album, quod *Vulgus* Stannum appellat, ab Argento revellatur: *Æs* autem, cum ab eodem Argento, tum ab inimicissimo sibi, damnosissimoque, & collæ instar, firmissime adhærente Sulfure immaturo liberetur. est autem aliud alio magis hoc impeditum; unde & difficillimus ærumosissimusque in eo excidendo, inque partes minores diffringendo labor exantlatur. Vidi ego *Goslarix*, viginti quatuor horis, a duobus Operariis vix tantillum *terebra* foramen excavari potuisse, immittendo pulveri pyrio, ut grande & intractabile fragmentum dissiliret. Jam vero, præter istum laborem ipsum, ingentes, qui impenduntur, Sumtus ostentatum & expectatum ab divite *Fodina* lucrum corrumpunt. Ad hæc, cum pulvere pyrio *Venæ* illa *Metallicæ* percurruntur, pernicies Fossoribus, e commotis in saluberrimis Vaporibus Metallicis, certissima est, nisi in aliquod tempus, dum

dum illi aut exhalaverint, aut expulsi fuerint, e cuniculis sese Metallicis subducant. Faciliorem salubrioremque rationem indicavit alicubi BASILIUS VALENTINUS; & Ego hoc Doctore usus, quem semper veracissimum expertus sum, jam supra nonnihil ea de re exposui: sed in ipsis Fodinis experiri necdum licuit. Igitur ordinaria via teritur, nondum inventa compendiosiore. Quare cum e Venis egestum Æs est, illi out plurimum Sulfure infectum constrictumque, saepe & Argento, uti dixi, dives, triplici labore desungendum est: Fundendum enim Metallum est, Purgandum, Separandum. Ex his Purgandi labor omnium difficillimus & sumtuosissimus est, cum quod ad requisitam materiei copiam, quæ plurima e proximis silvis est congerenda; tum ob mercedem, quæ in Operas est expendenda; nec non ob impendium temporis, & ipsius Æris detrimenta, cujus pars præstantissima ac velut anima, quam Chemicæ Verum ejus Crocum vocant, ignitione frequenti, & acrimonia Spiritus Sulfurei corroditur, & in auras dispergitur: unde amissa anima cadaver, ut ita loquar, Æris exurendum est, residua illa tantum parte Æris in Fusione, cui anima sua necdum sit erepta. Hinc facile colligi potest, si qua ratio inveniri queat, qua Sulfur, absque igne, ab Æris corpore separetur, quantum ad Metallurgos inde lucrum sit redditurum. Interea vero dum huic excogitandæ insudabitur, ordinariam illam, quam vidi, methodum, enarrare pergam. Raro, nisi parva admodum immaturi illius Sulfuris copia Æri aliive Metallo, admixta fuerit; Fusio Metalli prima usurpatur. Præcedit autem plerumque illius Purgatio, quia, nisi illud Sulfur prius amotum fuerit, in crudi Metalli Fusione ignis nimis vehemens est, quam ut Sulfur a Metallo separari queat, antequam Metallica materies fundatur. Purgatio igitur Metalli ab illo impuro & corrode Sulfure hoc modo instituitur: Fornax quadrangularis e coctolatre exstruitur in altitudinem latitudinemque quinum pedum, cujus antèrius latus apertum relinquitur. solum hujus Fornacis cæsis lignis, admistis & nonnullis carbonibus insternitur. tum materies seu Lapis Metallicus, in mediocria, duum triumve digitorum, fragmina diminutus huic injicitur, subjectoque igne sensim candescit. Ita Sulfur, quod illi admixtum, fervore ignis expellitur & exhalat,

aëreque constrictum in stirias concrescit, liquidumve testulis exceptum in vasa congeritur, in quibus in striatam illud formam concrescere vidi ad instar Reguli stellati. illud, quod purius & pinguius exsudat, Sulfur Virgineum appellant, uti de⁵⁵ Goslarienti a me alias memoratum recorder. Ubi ligna illa absumpta sunt, & Metallicus Lapisrefrixit, repetitur idem labor, idque toties, donec tandem nullus se prodat aut exsurgat vapor; cujus defectus absumti crudioris Sulfuris indicium est. Goslarix, ut dixi, quindecies repetitur, alibi novies, decies & pluries. Facile vero hinc colligi potest, quantum ea Sulfuris exactio, præter Aeris ipsius detrimentum, quod acido Sulfuris Spiritu aut exeditur, aut in auras abit; absumat lignorum, quantum temporis, quantum mercedis ac pecuniæ. Torrere id vocant Artifices. Ubi Torrefactio absoluta est, tum percocta⁵⁶ dicitur; quæ, si recte memini, Goslarix in tertium plerumque mensem producit; atque illic quidem, post tertiam Torrefactionem, Metallum funditur, lapidemque dat rubrum; tum quater iterum torretur, iterumque funditur, datque Æs nigrum; dehinc torrendi vices iterum octo sustinet; ac tunc quidem in Fusione, addito Plumbo, admixtum sibi Argentum dimittit: ipsum vero, quod restat, Æs pauper, id est, Argentum carens; appellatur. Hic est ille damnosissimus, uti dixi, labor, qui totus arte compendiseri posset. Sunt sane nonnulli homines industrii, qui diligenti sua animadversione & cura modum paucioribus Torrefactionibus defungendi excogitarunt; verum vel ita optimi pars Aeris permagna perit, & in auras abit, ac necdum adhuc satis utilitati commodisque Metallurgorum consultum est. Humida itaque Via utendum esset, qua corpora dissolvantur, & compages illa, emollito glutine, disjuncta, atque ab immunditie reliqua liberata Fusioni præparentur; unde & Æs longe tractabilius, malleoque obsequentius, id est, purius, animaque sua, qui verus ille Aeris, ut ante docui, Crocus est, & in igne aperto cærulorubra flamma in auras abit, erit instructissimum. Neque vero hic aliqua Aquarum Fortium, seu Causticarum, adhibenda est: nam & illæ animas Metallum corrumpunt ac divellunt; verum mollior quædam, paucissimi sumtus, quæ Sulfur & immunditias agglutinatas Terræ non Metallicæ invadat, exedat, res-

sol.

solvat. Hanc ipsæ plerumque subministrant Æris Fodinæ, item aliæ fere omnes: ea vel sola, vel, si non sufficiat, levi opera adjuta & acrior reddita, imo & quævis alia acida, fervida; vel egestæ jam materiæ, vel in ipsis etiam tum Fodinis necdum excisæ est affundenda. & in Fodinis quidem Ignis, quo effervescat, subrecta demissis Puteis, quos Schachten vocant, strui haberique potest. Illud item experimentis cognoscendum erit; an ea affusa, qui exsurgit vapor, nullum adferat Fossorum valetudini incommodum? Aceti quidem, seu Acidi cujusvis, odor vaporque magis reficere solet, quam nocere: verum an non sit futurum, ut Metallici quoque vapores una excitentur? liquido affirmare nequeo, cum mihi nulla adhuc dum experiundi facultas obtigerit. Aceta igitur excogitanda sunt, paucissimi sumtus, qualia nonnulla BASILIUS recenset: unde, si operæ precium videtur, peti poterunt. Mihi indicasse sufficit, cui nulla congerendarum opum cupido est, adeoque nec invidiæ vitium, utilitati publicæ privatum studiorum fructum sive subtrahentis, sive denegantis. Paucis contento facile Deus largietur, quod satis est. Cætera, non mea, sed publica judico, atque uti fruique volentium, velut Amicorum, communia.

In Fusione autem, qui secundus est labor, id potissimum curatur, ut Ignis, rite directis follibus, carbonibusque vel lignis incorrupto vigore efficacissimis, adhibeatur validissimus; quo materia facilius lique scat, adduntur adjumenta Marcasitarum, ipsi Metallurgi has etiam Sulfer-Riese | ni fallor, appellant, quarum immaturi Sulfuris acido spiritu exesæ Terreæ fæces & erosum Ferrum facilius ipsum effluere Metallum permittunt. Est & alia, quæ prope Schemnizium effoditur, materies Ferri particeps, quæ in Argentiferæ Venæ eliquatione adhibetur: verum, ubi vel major paullulum, quam oportet, hujus copia adjicitur, vel ignis debiliior æquo adhibetur, plurimam metalli partem in ferreas, ipsam ferrum duritie superantes, scorias abiisse vidi, quarum ibidem ingens passim per vias strata copia est, nulla apud eos arte liquabilium, & Auro Argentoque tamen scatentium. Abstuli mecum harum specimen, ut si quid mea deinde ars inde elicere valeat, experiar. invenisse enim mihi rationem videor, qua Sulfur illud impurum

rum absorberi, purumque e Facibus Metallum extrahi præcipitarique possit: unde, præter hanc meam, illam BECHERI Aliorumque sententiam unice probo; repurgata, quantum arte fieri poterit, per viam humidam, Metalla, per viam siccam in Vitrum redigendi, atque hinc deinceps Aurum Argentumque per Præcipationem eliciendi, qua ratione ad Metalla emundanda nulla est præstantior. Sed nec Plumbi, quod etiam adhibetur, obliviscendum est, de quo statim in Separationis ratione fusius agemus.

Separatio itaque, Germanis dicta Saigern vel Sengern, est Argenti ex Ære, cui admixtum est, extractio, salvo, quantum fieri poterit, Æris metallo. Fit ea admixto Plumbo: cum nempe Æri huic Argentifero quatuor plus minus Plumbi partes, prout plumbum purius pinguiusve est, adjunguntur, simulque funduntur. hac Fusione omne ferme Argentum a Plumbo absorbetur. Admixtio illa Plumbi, Fusioque, Germanica Metallurgorum lingua, Frischen appellatur. Effusa deinde, in Frusta pondo duorum & semis, Materia in Fornace Separatoria duobus lapidibus, ad latitudinem dimidii digiti a se invicem in acclivitatem sejunctis, imponitur, superimpositisque carbonibus candescit, ita ut Plumbum Argentiferum, igne isto colliquatum, ex Ære in adaptatum vas stillatim defluat. Restante residuo, in Fornace, Ære, dum hoc fit, scoriam quasi quædam, instar Lithargyrii, se produnt, Dörnlein dictæ, Ære, Argento, Plumboque gravida, quæ deinde, admixto Lithargyrio, funduntur. Repetitur prior labor, donec omne Plumbum Argentiferum ex Ære defluerit. Æs autem, quod jam Pauperis appellationem accipit, rursus excoquitur, donec fiat malleabile. Prima operatio proprie Sengern; Altera vero Dörnlein Schlichten; Tertia Darren vel Dörren; Quarta Sahr machen appellatur. Plumbum postea illud Argentiferum in lateres funditur, inque Fornacibus excoctum in Lithargyrium, Argentum in fundo purum derelinquit. Cæterum non tam exacte Argentum ab Ære hoc modo separatur; quin semuncia semper Argenti admixta Æris centenario inhæreat.

Explicata Æris Metallici Tractandi ratione, in Itineris nostri tramitem revertamur. cum Mons ille, quem Urbi imminere dixi, virore arborum ab ipsis prælabentis Granæ ripis
in

in summum usque fastigium obumbratus perplaceret, ascendere eum libuit, quanquam ab hac parte satis præcipitem. nec poenituit operæ laborisve: siquidem ex ejus culmine in totam vicinæ vallis planitiem prospectus patuit: nec ipse Mons, licet præcellus, omnino incultus est; verum, qua in *Orientem* & *Meridiem* vergit, declivior, fruges fert. IV. deinde die ante *Idus Junias* secundum Bistritzum amnem ad *Ævarias Fodinas* me contuli, in easque non minus cupide, atque in *Aurifodinas*, descendi; sed majore aliquanto cum molestia, quam angusti & præalti gradus afferebant, non in *scalarum* modum elaborati, sed incisi partim saxo, idque decliviter, partim ligno tereti ac rotundo, directe in præceps, non sine descendendum periculo. Has illi *Michaelis Scalas* appellant. Scilicet per tot discrimina rerum tenditur in *subterraneos cuniculos*, qui nobis *Metalla* aperiunt. Sed pensat hæc omnia, eximia, quam Natura sui consideratione exhibet ipsa, voluptas. Quis enim paullo elegantior non mirifice deleteretur, ubi *Ductus Venasque* contemplatur *Metalli*, nunc ampliores, nunc tenuiores; nunc hoc, nunc illo colore notabiles? sed & aliud erat Naturæ miraculum, quod huic *Fodinæ* nomen & famam ingentem conciliat: in profundiore *cuniculo* est *Fons*, perenni scaturigine *Aquam Mineralem* fundens clarissimam, quæ alveis excepta ligneis, *Ferrum* injectum consumit, formaque ejus *essentiali Ferrea* corrupta, materiei reliquæ ita se circumfundit, ut sex septem hebdomadis pro *Ferro* *Æs* exhibeat eadem figura & forma. Data mihi dono Solea Equina, Patella, Crux, in qua *Ferrum* necdum omne consumtum, Naturæ lusum, gratissimo spectaculo, oculis subjicit, aliaque nonnulla e *Ferro* effecta, & in *Cuprum* immutata. Consideravi autem rem ipsam quam attentissime; quæ ita se habet: *Ferrum* impositum huic *Aquæ* corrumpitur seu exeditur potius in luti seu limi speciem; & tum pinguedo quædam *Aquæ* huic *Minerali*, in alveis ligneis jam consistenti, innatans, *ferro* sese, imo & ipsis alveis agglutinat, inque *Cuprum* concrevit. Accepi etiam hujus, ita simpliciter alveis adhærentis, pinguedinis, quam quasi eliquatum *Sulfur* quoddam esse existimo; inque *Cuprum* condensatæ manipulum, ut Popularibus meis & Amicis illud ostentarem. Errant autem graviter, qui hic *Ferrum* in *Æs* commutari putant.

tant. Est enim *Ferri erosio* potius, & *Sulfuris Aerei* agglutinat⁶⁸io ad *Terram*, ut ita loquar, *Ferream*, arripiente hac *Sulfur Aereum*, proprio amisso. Hinc per canales *Aqua Aere* suo, quod vehebat, spoliata, in alios, extra *Cuniculos*, seu *Fodinam*, alveos ducitur, ubi *virorem* dimittit seu *Terram Viridem*, quæ *Pictoribus* inservitura non contemnendo lucro divenditur. Redituro ad Superos majuscula *Aeris Mineralis* oblata Frustra sunt, quorum pars *Argenti* dives erat, nigrore suo flavas *Aeris* venas distinguentis. Nec hic *Præfetti*, seu *Episcopi*, *Fodinae*, *Matthiae ETTESII* substitit humanitas; verum fatigatum nonnihil, in ipsa *Fodina* vino, deinde exeuntem domi suæ opiparo refecit prandio.

Ita præclare exceptus, expleto animo meo, *Neusolium*, uti veneram, in equo reversus sum, captis per Famulum meum aliquot *Salamandris*, quæ tardo incessu plurimæ passim Vias perreptabant. Decreram nonnullas vivas domum mittere, sed, quod de tam longa earum vita desperabam, cum illis ab alimentis prospicere non possem, rursus eas dimisi. Tardus eis, uti dixi, incessus erat; forma ad lacertam accedente, sed non ita longa cauda; capite etiam rotundiore; pedes a bufonum pedibus haud diversi, sed crassiores; corporis color ater flavis pulcrisque maculis, a summo capite ad extremam usque caudam, hac illac sparsis distinguebatur. Item varia mihi, cum in ipsa *Fodina*, tum aliunde, collecta *Vitriolorum* genera: & e *Minera* quidem *Album*, levissimum, instar *Aluminis plumbei*; tum etiam *Viride*, in formam concretum stiriarum; a *Georgio* PRANDIO vero Pharmacopola, Viro honestissimo, *Rubrum*; *Flavum*; *Cæruleum*; pellucida pleraque & aspectu gratissima, comparavi. Domum reversum *Michael Gabriel FROMKNECHTIUS*, *Doctor Medicus*, Vir eximie probitatis comitatusque, ad cœnam abducit, & animo tam amico prolixoque excipit, ut nec a fratre sincerior proficisci possit benevolentiae & affectus demonstratio: sed nec una hac cœna contentus postridie ad prandium vocat, ita uti a vicino ad *Sanctum Jacobum*, accolæ *Swetti Jacob* vocant, *Herrengrunda* dimidio milliari distante monte revertabar, ubi in Specu quodam, in quem Famulum, duorum Rusticorum opera, funibus ad decem orgyas demittebam, inventurum me *Terram* quan-

quandam *Flavam Sigillatam*, frustra speraveram. *flavescebat* quidem & *pinguis* erat *terra*, sed non adhærescebat *Linguae*. Contracta eo die & cum altero Medico, *Georgio GRUNDLIO*, amicitia, qui mihi multa elegantia, e vicinis *Fodinis*, *Argenti*, *Aëris*, *Vitrioli*, *Antimonii*, & similium, collecta *Frustula* ostendebat, multaque me de iisdem aliisque per *Hungariam Fodinis* docebat. Tandem, perlustratis singulis, valedicentem *Procurator CÆSARIS*, *Johannes Fridericus Leopoldus von HUPPEL*, Vir spectatissimus, prandio lautissimo excepit, atque ita omnium singularem humanitatem hoc veluti benevolentiae sigillo obsignavit.

Itaque & huic Nobilissimo *HUPPELIO*, *Jacobo Wilhelmo LANSERO von Moss*, Commentariensi, & Amicis cæteris omnibus, post actas pro singulorum meritis gratias, supremo Vale dicto, ipsis *Idibus Junii* discessi *Neusolio*, eodemque die, circa meridiem, *Altsohum*, tenue oppidulum, veni; cujus mihi tamen memoria, ob visum illic aptatumque digito *Annulum*, ex *Auro ἀπὸ χρυσοῦ*, triplici orbe contortum, tum & particulam istius *Auri* dono datam longe semper erit gratissima. Vidi ipse in proximo colle agrum, in quo tritici semet radicibus hoc *Aurum* involverat. Nobilis Domini servus Agricola, dum forte terram arando vertit, dum fulgorem ejectæ radicis miratur, tollit ignotum thesaurum, defertque ad Dominum, non observato exacte loco, ubi fuerat erutum. nec vola dehinc, nec vestigium illius fodiendo agnitum, licet *Virgula* etiam *Mercuriali* quæsit. Distributum divisumque fuit per Filios & Agnatos, quod repertum fuerat. nec ullo precio a Nobili Vidua *Annulum* hunc impetrare potui, causante Filiorum absentiam, quibus illum servabat: atqui aberat forte domo alterius partis Possessor; a quo pecunia parare aliquantum licuisset; Uxor tamen ejus, ut pro dato Filiolæ tabis remedio gratum animi testaretur, forfice de suo *Annulo* particulam abscidit, mihiq; dono dedit.

Ita latissimo animo *Altsohum* discedens per amoenissimam vallem, quæ, usque ab *Neusolio*, hinc & inde juxta *Granam* fluvium, porrigitur, occaso Sole in oppido *Sanctæ Crucis* pernoctavi. Postridie *Schernovizium* transiens observavi, *Fenestras*, quæ in *Italia charta* claudi solent, hic *exsiccatis indu-*

*Etis*que ligno *vesicis* injuriam aeris excludere. Noctem insequen-
tem *Regiomonti* traduxi, quo me spes traxerat *Aurifodinam*
visundi, divitem quondam & nobilem: verum tam pauper
ea erat, ut operæ precium non esset, eam ingredi: cum
vix *dene*, in annum, *Auri Semuncia*, quatuor hominum
opera expromerentur. causabatur illius *Fodinae Praefectus* ino-
piam *Aquæ*, qua *Cremnizium* ad comminuendam *Mine-*
ram abundat. Inspecta *Venæ Auriferæ* particula, statim
pauperem eam esse, agnovi, minimeque lucrosam. Sunt
etiam *Officinæ* hic *Vitrariæ*; quæ tamen oppidulum ab ege-
state vindicare nequeunt, maxima sui parte desertum.

Inde sequenti *die Dominico*, circa meridiem, ad *Sancti*
Benedicti Cænobium deveni; quod explendi animi causâ ad-⁶³
eunti obvius in porta fit Reverendissimus Dominus *Emericus*
PONGRATZIUS, Dominus de *Sancto Nicolao & Ova*, *Ar-*
chidiaconus Ecclesiæ Huntensis, *Canonicus Strigoniensis*, &
hujus *Sancti Benedicti Abbatie ad Granam Prælatus*. Is
comiter sane, quod proficiscendum sibi ad *Thermas* esset,
semet excusavit, quod non *Ipse me*, pro mea, ut ajebat,
dignitate posset tractare: verum *Sacellano* suo, *Viro* perquam
officioso, *Antonio Luca HUSTOVICHIO*, hujusce rei curam
demandavit. Cum Illustrissimum *Abbatem* de *Abbatie Bi-*
bliotheca interrogarem, festive respondit; Unum se tantum ha-
bere *Codicem* perquam bonum, qui & me sine dubio, sicut
ceteros homines, delectaturus esset; simul in *Cellam Vina-*
riam, quæ in conspectu erat, digitum intendit. Hoc igitur
Codice, licet non manu scripto, hilare inter prandendum usi
sumus, memores inter pocula tam benigni facetique hospitis.
Est autem hæc *Abbatia* in colle modico, adversus *Turca-*
rum præcipue vim eximie munita; quos sæpe ante & post,
sed præcipue anno a N. C. clō. lōc. XLV. ad triginta mil-
lia, *Iwarino* sive *Neuheusela*, *Lewenzio* & *Nitria* captis,
fortiter *Præsidarii* rejecerant. nec melior hoc bello *Rebel-*
lium Hungarorum *Fortuna* fuerat. Hi cum, *Duce Töcko-*
LIO, *Vienna* reversi portis successissent, rogati, ut acceptis
panis *vinique* xeniis abirent: cum spe prædæ, quæ hic plu-
rima erat rusticanæ suppellectilis, vim inferrent, simulato pri-
mum metu, mox ex improvviso explosis tormentis bombar-
disque

disque ita excepti sunt, ut, intra quartam horæ partem, *ducentis* suorū desideratis, reliqui præcipientes per caput & pedes in flumen agerentur, &, ne expectatis quidem secundis hujus cœnæ mensis, quam ocyssime aufugerent. Postquam receptum cum *Nitria Lewenzium*, si quando a *Præsidio Neubenselano*, quod oppidum quinque tantum milliaribus ab hoc Fano distat, vis fieret, *tribus* tormentorum bellicorum *explosionibus*, *Lewenzianis Præsidiariis* signum dabant, qui *duabus* rursus respondebant; & mox equis conscensis *Turcas* acerrime invadebant, ni se maturata fuga periculo subducerent. Hoc una cum *Carpensi Præsidio* semper *Montanas Fodinas* a *Turcarum* invasionibus tutas præstitit.

Haud procul inde, *Grana* transito, eximie post paullo delectatus sum Agri fertilissimi intuitu, qui, a proximis fluvio collibus leniter declivis, longe lateque porrigebatur. Altero a trajecto flumine milliari *Lewenzium* se offerebat, modicum oppidulum, *Arce* nobile, licet non ex Arte militari munita, collique editiori adjacente ipso castro, unde excisa manu sex septem ad summum pedum fossa dividitur; cui iterum & alius multo celsior collis contiguus, vitibus confitus. ad hæc *Aquæ* nonnulla inopia est in ipsis aquis, id est, in loco paludoso, unico rivulo ex ipso *Grana* deducto Incolarum usibus vix sufficiente. Petra, cui *Arx* inædificata, *cuniculis* subrui nequit, scaturiente statim aqua, & ad ambientis paludis altitudinem asurgente. Oppidum a *Curuzzis*, seu *Rebellibus Hungaris*, flammis deletum, maxima ex parte instauratum est, senfimque ad pristinam dignitatem adspirat.

Hic mihi aliam vivendi rationem, quam cui ad hoc usque tempus assueveram, inire, necesse fuit, nempe militarem. Cum enim itinera per *Hussaros* prædones infesta vel essent, vel dicerentur, invitanti *Cohortis Cæsareæ*, cujus nomen excidit memoria, *Mansionum Metationumque Magistro*, quem Germani *Regiments-Quartier-Meister* appellant, ut una secum proficisceretur, comitem me adjunxi. Venerat hic *Lewenzium*, vestium *Cohorti* parandarum causa; & militari more Rusticos, ad deportandum in hiberna, quæ *Zegedini* erant, textorum ad vestes instrumentum, per speciem publici commodi, imperatis Judici tribus curribus, adegerat. Lentum igitur iter erat, tametsi nos

feni in equis essemus , bubus testudineo , pro more solito , gradu incedentibus , quos hic , ut alibi , curribus jungere , moris est. Vix duo confeceramus milliaria , cum , quid inter *Milites* , *Casareanos* præsertim , & *Togatos* discriminis esset , vidi. Deferuerant proximum pagum Rustici Rusticæque ; hic tamen mulieres pauculae deprensæ sunt. intentatis ergo verberibus imperatum , ut par *Boum* producerent , in aliorum , quos morbo attentari mentiebantur , locum. deinde effractæ fores , direptæ arculæ , & , me præsentem , sed frustra intercedente , quicquid usui esse poterat , ereptum. quin & *milium* , quod missellis famem levaturum erat , in sacculos defundebatur , velut jumentorum pabulo inserviturum , quibus abundantissima gramine pascua in promptu erant. nec spoliis contenti , abducendis jam vitulis intenti vix meis precibus a tam injusta vi coercebantur. Prodierat forte & vetulus Rusticus , paupere amictus fago ; & huic injectæ manus sunt : vixque ego , pudore tam pauperis prædæ , latronum horum antesignanum , ut restitui juberet , emollivi. Sed audi Ducis ipsius facinus memorabile , & cum Veterum Stratagematis comparandum. Subductus erat in adversam Insulam currus : adjectis ad hunc oculis , cum ponto nullus in promptu esset , statim consilium solertissimus ille de *Sisyphi* progenie reperit. transire suos in Insulam iussit , & alligatis funibus reverti : sic attractus & in alteram ripam transductus est currus , quem devehendis postmodum in æstiva farcinis destinaverat nebulo. Cibum potumque , velut res parvas dictu , transeo ; ego , quantum sumseram , clanculum perfolvi : sed hæc religio minime militaris est. Tandem extorti miseris *duo Ducati* , quo *Boum* angarias , seu jacturam potius , redimerent. Gloriabatur his acceptis noster Thrafo , jam sibi affatim restitutum , quod eo mane in Vinum profudisset. Eodem die & alteri Rustico palliolum ereptum , meque fidem Deum hominumque appellante vix tandem restitutum , verum ea cum comminatione , *inventuros se tamen pallium ab alio*. Nox sub tentorio transacta est , & postridie iter *Strigonium* versus promotum , per agros & vicos desertos exustosque : ac illi quidem fertilissimi , hi nuper frequentissimi fuerant. Hoc die Divini Numinis singularem expertus sum tutelam. Perveneramus ad destructum Vicum , in quo *Templum antiqui operis* , & ad

Græ-

Græcam formam efficitis *Picturis*, *Historiam Servatoris nostri & Apostolorum* continentibus, exornatum. Dum huic perlustrando attentius inhæreo, eosque pauxillulum detineo, ecum a tergo apparentem cum curru *Agricolam*! cum longinquitas oculorum aciem turbaret, admissis statim equis Dux noster, velut ad insperatam prædam, convolavit. Ego, quod planities edito huic loco subjaceret, in tria milliaria *Strigonium* usque, uti paullo post deprehendi, porrecta, lento gradu præcedere cœpi, ne *Hungariæ* infelicitatis diutius essem Spectator. Sed illis in præda occupatis, post alterum milliare, non nihil metuere mihi cœpi. Erant enim omnia undique deserta, & e ruinis Vicorum alicunde exfurgens fumus latitantium latronum suspicionem præbebat. sed nihil, quasi divinitus, timere jussus, quanquam de Via etiam inter arbusa aberrarem, obvios duos in equis habui *Hungaros*. tametsi ferme inermis & solo accinctus gladio, audacter his obviam ivi, meaque illos fiducia ita perterrefeci, ut non e verbis tantum, cum eos de Comitibus meis interrogarem, sed & ex toto vultu pavor eluceret. Tandem solus ita, nullo duce, nullo comite, circa meridiem *Strigonium* veni, cum post horam unam & alteram *Verres* noster cum suis demum adveniret. dilato in reditum spectandæ *Arcis Oppidi*que desiderio, haud procul ab Urbe in amœno prato defixum tentorium, & sub illo capta est quies.

Proximus rursus dies, juxta *Danubium*, per montium partim colliumque radices, partim per frugiferas convalles, itineri datus. ea vespere, transita *Vazia*, sub ipsis dirutæ *Arcis* mœnibus cum sequente nocte sub tentorio transacta. Ingemiscebam ad conspectum egregiæ quondam, quantum e ruinis colligere licebat, *Urbis Arcis*que intuitum, quam utramque curiosius pervestigabam. Habitabant, seu latitabant potius, in *Cellis Vinariis* aliquot *Sclavorum* Familæ; sed ager adeo incultus erat, ut postridie summo mane proximum quemque venando pererrans *Vineta* passim pulcerrima calcarem projecta, & cultorem tantum non vocantia. Objacet huic Urbi permagna *Insula*, *Sancti Andreæ* cognomine insignita, itidem deserta; quam in reditu maxima ex parte peragravi, multisque hominum & jumentorum millibus alendis sufficere animadverti. Ante hoc bellum aliquot in ea *Pagi* fuerunt, quorum devastatio-

nem fatis *Templorum* ac *Turrium* ruinæ abunde indicabant.

Haud procul *Vacia* discefferamus, cum ultra tertium milliare pulcerrimo sese spectaculo *Buda* ostentabat, celso ipsa in colle sita, albertibus muris, turribus, templisque. Salutavi e vestigio nobilissimam Urbem, Regum sedem, cujus visundæ desiderio jam diu æstuaveram. Quo propius accessi, eo magis Felicitatem CÆSARIS admiratus sum, cui favens Numen munatissimam situ & opere civitatem in manus tradidit. Cum jam ad ipsum *Pontem* pervenissem, quo *Pæstum Buda* jungitur, primum *Pæstum* introiimus, diversoriumque dispeximus, quod, ob disjectas tormentis tantum non omnes ædes, *Buda* vix sperabatur. Hic *Danubium* transituri, *Equos* Famulo ad proximum tentorium, & ego simul pallium trado, quod in harpyiæ manus deveniens dehinc nunquam a me visum est. scilicet prætexebatur præ siti in Tabernam proximam ingressus, quo tempore furto sublatum fingeatur. sic pauperculis ego Rusticis succurrens patrocini hoc præmium tuli, ut in meum latrones pallium involarent. cum ægre ferrem, monitus sum; uti vindictam Deo permitterem, neque vero me toto itinere illud desideraturum, & esse mihi *Viennæ* aliud. Sane, uti nebules prædixerant, ne guttula quidem pluviae interea temporis de cœlo decidit.

Ubi permolesto ascensu *Budam* intravi, hoc & sequenti tri-⁶⁴ duo, quicquid notatu dignum visum, perlustratum est. *Arx*, quæ quondam splendidissima, uti & universa Urbs, fœdam in faciem tormentis bellicis laceratæ disjectæque erant; convulsi undique muri, & in tota *Urbe* nulla domus integra manserat. Uni *Sancti Stephani Templo* aliqua prioris dignitatis species supererat, quod ingressus, in medio, supra gradus Ambonis hanc Inscriptionem *Turcicam*, sive *Arabicam*, inveni, quam ex-⁶⁵ scriptam hic addo; ut & illas sequentes binas supra limen interioris *Arcis* Portæ; reliquas in *Turcico*, quod *Ponti* proximum erat, *Templo*. Ut autem nonnihil de tam clara Urbe dicam, quanquam a pluribus jam exposita; *Arx* ab *Urbe* reliqua, duplici muro & area est divisa, saxoque celliore nonnihil eminens, capta etiam Urbe diu defendi potuerat; ab altero, qua montem oppositum spectat, latere vix expugnabilis.

Urbs,

Budæ ad introitum chori Moscheæ
quæ est ad Pontem.

pag. 198.

1
لا اله الا الله محمد رسول الله

2
الله
محمد
الله
محمد

Budæ in Templo S. Stephani, inscriptum supra Januam,
qua itur ad fugessum, unde verba faciebat Ecclesiastes Turcicus

4
الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام

Budæ supra Portam secundam Arcis.

5
لا اله الا الله محمد رسول الله

6
ibidem ab altero latere.

7
خبر
جيد

8
الحمد

9
الله

10
محمد

11
الله

لست بمالك ولا مالك

Urbs, qua *Arci* jungitur, angusta, *duabus* primum; tandem circa extremitatem, qua rupes aliquanto latior est, *tribus* præcipue *Viis* dividitur. *Rupes* prærupta undique & excelsa. *Muri* antiqui operis, sed firmi præaltique. qua agros montesque proximos respicit, *Fossa* alta est, quam arduum & præceps ambit *Vallum*. *Portas*, tres notavi, quarum una *Budam Veterem* versus pro tempore obstructa erat: proxime hanc per dejectos tormentis muros *Exercitus CÆSARIS* irruerat: & toto illo tempore necdum modo restituti *Muri* erant, sed ne minimum quidem ad arcendum Hostem munimenti erat, nisi quod *Vallis ligneis* præstructus aditus erat. vidi tamen in perpurgandis *Fossis* occupatos *Milites Paganosque*, sed tarde procedente opere, cum *Turcæ*, post primam obsidionem, intra octo vel novem circiter mensium spatium cunctos etiam *Muros* reparassent. Cum accurate locum inspexissem, obstupui, gratiasque DEO egi, qui *Turcarum Præfecto* bonam mentem eripuisset, quæ si ei integra fuisset, per disiectos muros universum, sine periculo, *Christianorum Exercitum* admisisset, subjectoque pulvere pyrio difflasset. Erant enim sub ipsis mœnibus *Cellæ Vinariæ* amplissimæ profundissimæque; tum ab illa, quam dixi, porta, congestis disiectarum domuum rudibus, semicirculo, per adjacens destructumque Templum, ad proximos ex adverso muros ducto, omni genere tormentorum per patentem aream ita debacchari potuerat, ut nihil ipsorum exitio fuisset certius. sed & hoc perrupto, alteram rursus *Urbis* partem obsepire; tandem in *Arcem* receptum firmare licuerat, inque hibernum tempus obsidio sustineri, defecturis ante id tempus *CÆSAREANIS*. Cinxerunt *Urbem* ante hoc bellum *Suburbia* ab utroque latere: verum alterius ne vestigium quidem apparet, quod *Albæ Regali* obversum fuit: Majus alterum, & flumini prætextum spatiosissimum fuit, *Urbemque* ipsam tribus minimum partibus superans, in quo nonnulla jam, ut & in Urbe, ædificia reparantur. Cæterum in ruinis & Cellis subterraneis passim *Rasciani* habitant, gens horrida, inculta, barbara, *Græcæ Religioni* addicta. horum plurima, in deferenda e flumine in Urbem aqua, est opera, obstructis a *Turcis*, obrutisve per rudera puteis. *Turres* in hoc *Suburbio* aliquammultæ *Turcicæ* cum *Templis* partim destructis, partim

tim nonnihil laceratis, & in *horrea* conversis. Ascendi ex his unam, ut eo melius viciniam perlustrarem, jucundoque prospectu parvulum laborem abunde pensavi. In extremo hoc *Suburbio*, versus *Montem Sancti Gerhardi*, *Thermæ* adhuc integræ sunt, uti &, versus *Budam Veterem*, alteræ multo nobiliores. Est autem hic posterior locus spectatu dignissimus. scaturit, juxta Viam, e Montis radicibus, *Fons* pellucido pellucidior vitro, profundus, & adeo copiosus, ut ad alterum Viæ latus Molam circumagat, *Balnea*que *Aquæ frigidae* in diruto Castello sufficiat. Ubi pauxillulum processeris, en Tibi *Fontem Aquæ bullientis*! cujus fervor illo altero frigido per canaliculum in *Thermas* deducto blandissime temperatur. *Ædificium* ipsum percommodum est: introeunti namque area statim transeunda est mediocris, quam *Fons* ille *fervens* perlabitur: tum per januam aliam in ipsum *Balneum* itur, cujus *folium*, si recte memini, *octangulum* est, ambulacris & cubiculis undique cinctum, in quibus vestimenta exuuntur. Attentius considerare intutum erat, cum ob latrocinantes *Hungaros*, tum etiam ob invadentes, ex improviso, *Alba Regali Turcas*, quibus eo usque sæpe excurrere proclive erat, modo fuisset animus. Objecti hinc colles vitibus frugibusque læti, inde ager pascuus, & in proximo *Buda Vetus*, flumenque *Danubius* cum Insulis feracibus, loci amoenitatem deliciasque mirum in modum adaugebant. Fuere etiam aliæ extra *Suburbium* secundum *Danubium*, ad *Sancti Gerhardi Montis* radices *Thermæ*, ex parte adversa, sed neglectæ jam corruptæque: nec tamen ideo vel has adire supersedi. *Budam* tum temporis intrare *Hungaro* licebat nemini: *Rascianis*, quos dixi, præcipue Feminis, permittebatur; quarum cultus vestitusque, ubi in publicum prodiebant, non erat ingratus nec inelegans; victus alias & vita utrique sexui sordida; sic ut præteriens, latitantes in cavernis latrones me videre, mihi viderer. olim ex his multi Mercaturæ addicti, plures ditissimi fuerunt. *Pons*, qui *Suburbio* huic *Pæstum* adjungit, si recte memini, LVII. navibus sustentabatur, eratque *pedum* circiter *decem millium*.

Pæstum, oppidum mediocre ac ferme quadratum, tametsi multis locis belli furoribus afflictum, magis jam magisque restituitur, atque frequentius multo, quam *Buda* habitatur, quod

*Buda prior fueram populis spectanda situque,
 Orbis Pannonii pulcer ocellus eram.
 Sed me Tempus edax consumpsit: rudera tantum
 Antiqui servant nominis ista decus.
 Inunc Ambitio Turres ad sidera tolle:
 Integra cum videas oppida posse mori!*

HENR. CHR. de HENNIN.

quod in plano commodior ejus & paratior ad usum fluminis situs est. Objacet illud *Budæ*, sed ita, ut ejus *porta* extremitati demum *Arcis* opposita sit, toto deinde oppido secundum flumen inferiore. Hic ego plurimos vidi, quos *Germani* vocant *Zigeuner*; *Galli*, *Egiptiens* aut *Bohemiens*, *Batavi* *Germanique Inferiores* appellant *Heidens*. sparsa est hæc Natio per *Daciam*, *Mæsam*, vicinasque regiones, suosque habet ritus, mores ac linguam peculiâres. Degunt sub tentoriis, exercentque Artes manuaras, quibus se tuentur, uti & coemundis divendundisque, quæ clanculum ad ipsos deferuntur, mercibus. *Religionem* præ se ferunt *Græcam*, cum sub *Christianorum* sunt dominio, *Pagani* alias, sive, ut vulgo dici solet, *Religionis* nullius: neque enim *Idola* habent; venerantur tamen unum Numen, sed ritu Barbaro.

Postquam cuncta perlustrando expletus fuit animus, *Lunæ die*, qui *Junii* erat *xxiii.* secundum *Gregorianos*, at secundum *Julianos Fastos* *xiii.* meusque natalis, *Buda* discessi, lenunculo conscenso, qui nos *Jaurinum* adverso flumine deferret. Hic ego stupendam *Sclavice* Gentis in *Arte Nautica* imperitiam expertus sum, quæ nobis quidem metum quandoque, aliis alio tempore nonnunquam vitæ periculum, imo & perniciem intulit; præsertim ad *Strigoniensem Pontem*, ubi nos quoque, exscensione facta, naufragii tantum non certum periculum vitavimus. vi namque fluminis circumactæ naves, *pontonibusque*, quibus *Pons* sustinetur, impactæ, sæpe tanto impetu illiduntur, ut fatiscentibus tabulis desidant: nescias aliquando, utrum casus ille fluminis violentiæ potius, an imperitiæ Nauarchorum assignes; quæ tanta est, quanta quæ maxima. datum, & non rusticam tantum, sed belluinam potius, ejusdem Gentis de plebe hominum vivendi rationem intueri: *Palliis* suis *albis* involuti totos dies, ad instar pecudum, artibus contractis in navi jacebant, segnes ac nihil agentes, nec ulla re, nisi voce, nonnunquam homines sese esse prodentes. Manum operi admoveere, aut animi gratia e navi in ripas prospicere, aut erigere se denique, piaculum erat. *Cibus* illis *Panis Siccus*, paucis cum *Caseo*; *Potus*, Aqua hausta ex flumine. Erant & honestiores aliqui, quibus e *Mercatura* victus, sed a perexiguo lucello perquam

C c

tenuis.

tenuis. *Reformatæ* hi omnes *Religionis* erant, seque *Canticis* plerumque *Sacris* oblectabant, atque ab aliis distinguebant. Narrabant Illi, *Birrini*, *Junjozeni*, & *Kestkemithi*, locis *Buda* ad decem milliaria *Germanica* distantibus, plerosque incolas *Reformatorum Sacra* sequi, paucos esse *Pontificios*; *Kerezii* vero, quod altero tantum milliari *Buda* distat, omnes plane esse *Reformatos*; at *Pontificium Lutheranumve* neminem. Querebantur autem graviter, ab *Exteris* eorundem *Sibi Sacrorum Populis* turpiter se negligi, nec *Doctorum* *Sibi* copiam submitti, cum tamen pleraque *Hungariæ*, ad *Dravum Savumque* vergentia loca a *Reformatis* colerentur. advertimus vero etiam nauticam superstitionem: a *rustica fistula* non alieni, ore *sibilum* ad ejus imitationem edi ægerrime ferebant, ac, velut infelix omen, averfabantur abominantes: ratio nulla asserbatur; sola ita semper sentientium *Nautarum* consuetudo pro ratione erat.

Cum haud procul *Strigonio* essemus, cum paucis ego exscensione facta agros vicinos peragravi, non nimis fecundos, & arenosos, nisi qua flumini proximi in pascua cedebant. Circa meridiem in *Urbem* veni, transita prius *Arce*, quæ colli edito⁶⁷ imposita, plus *Famæ*, quam vero, debet, perangusta, & ob proximum imminemtem *Sancti Thomæ Montem*, non ita difficilis expugnata. Elegancia in ea nulla est, uti nec in subiecto *Oppido*, quod, magna ex parte hoc bello afflictum, lente incipit instaurari. *Bina* hic *Thermæ*, sed corruptæ; obstructæque alteræ sunt, alteræ ferme neglectæ. Erat antehac & *Suburbium*, uti & e regione oppidulum *Barcan*; sed utrumque jam destructum. *Ponto* hic *Aquæ* impetu circumagitur, & sic, ab utraque ripa, producti in fluvium *Pontis* discidia conjungit. Inventum in *Batavis Neomagensi* Civi debetur; & ab Hoc reliquæ Gentes acceperunt.

Eadem vespera *Strigonio* profecti, die abhinc tertio, circa octavam horam matutinam, *Comaronium* appulimus navim, *Pagos* hinc inde nonnullos prætervehti; quorum nonnulli integri; quidam destructi, habitabantur tamen in ruinis cellisque *Vinariis*. Erat jucundum hic nobis spectaculum, duplex *Puellarum* & sat frequens ordo utrumque *Via* latus obsidentium, rusticaque bellaria, *Panem*, *Pisces*, *Caseum*, *Butyrum*,
Fructus.

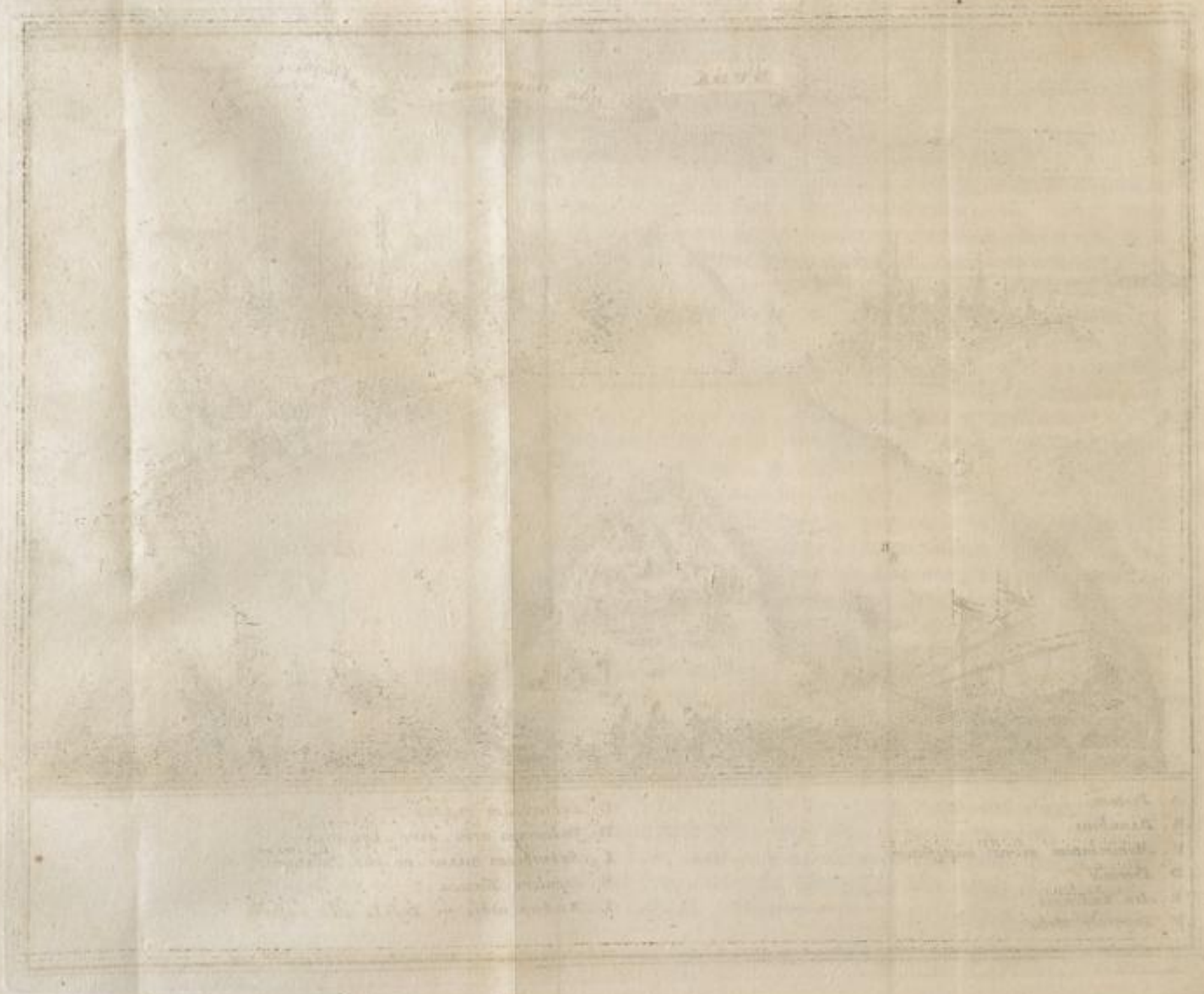
- A. Pestum.
- B. Danubius.
- C. Munimentum monti impositum.
- D. Thermae.
- E. Arx Budensis.
- F. Superior Urbs.

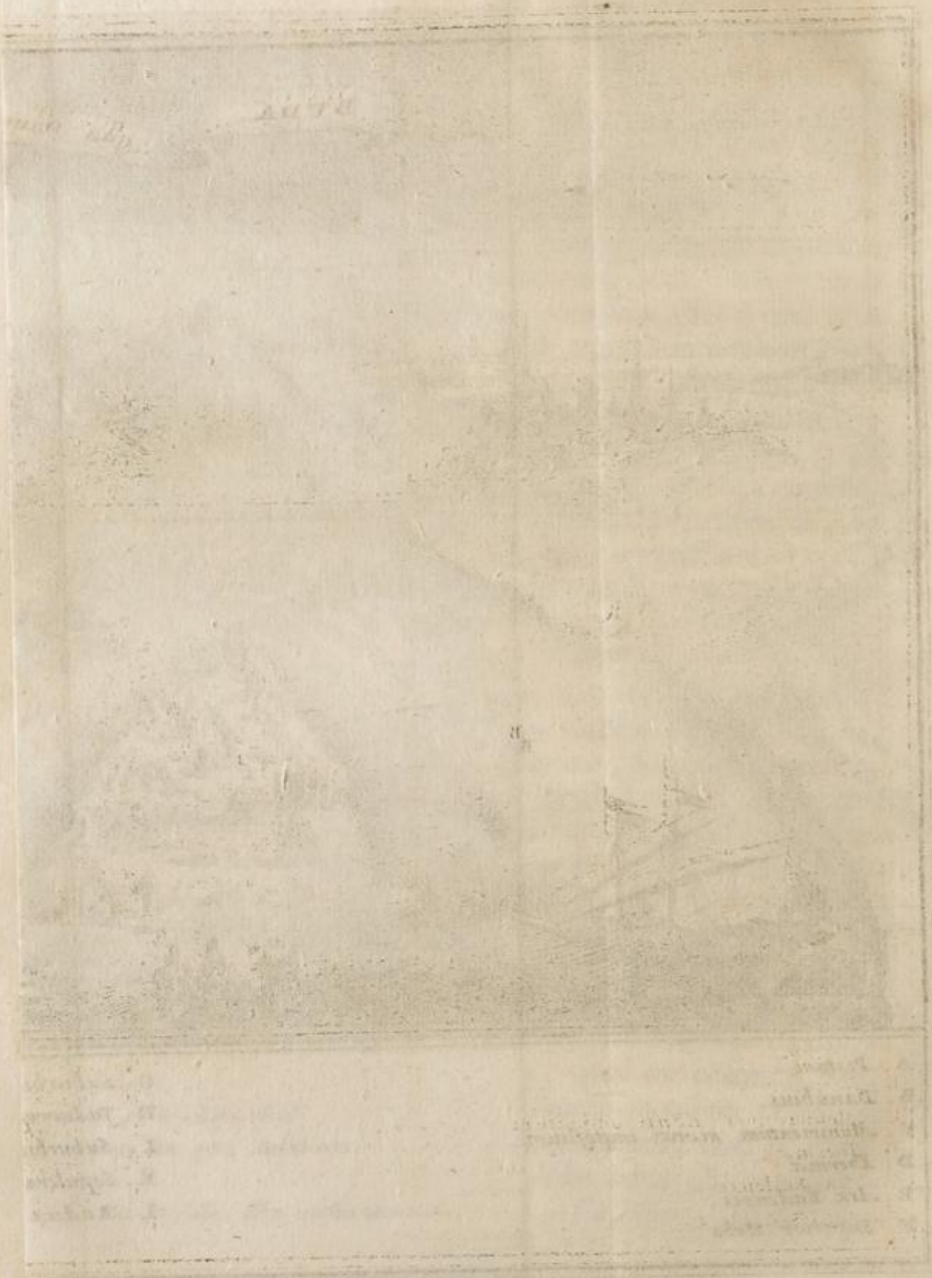
BUDA.
qua Danubium
prospicit.

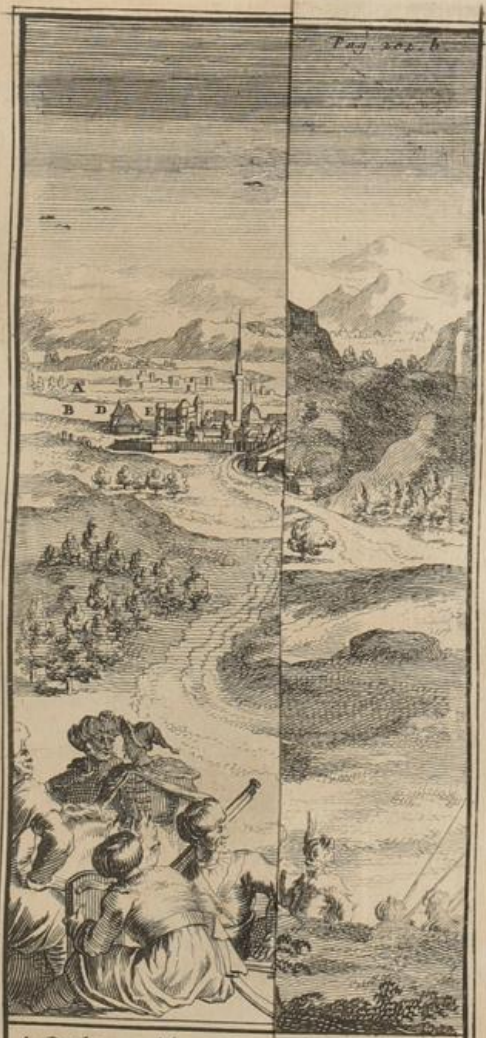

- A. Pestum.
- B. Danubius.
- C. Munimentum monti impositum.
- D. Thermae.
- E. Arx Budensis.
- F. Superior Urbs.

- G. Suburbium majus.
- H. Judaeorum urbs, sive Aquatica.
- I. Suburbium minus, in quo Palatium.
- K. Sepulchra Tarcica.
- L. Rudera urbis in Insula illa vastata.

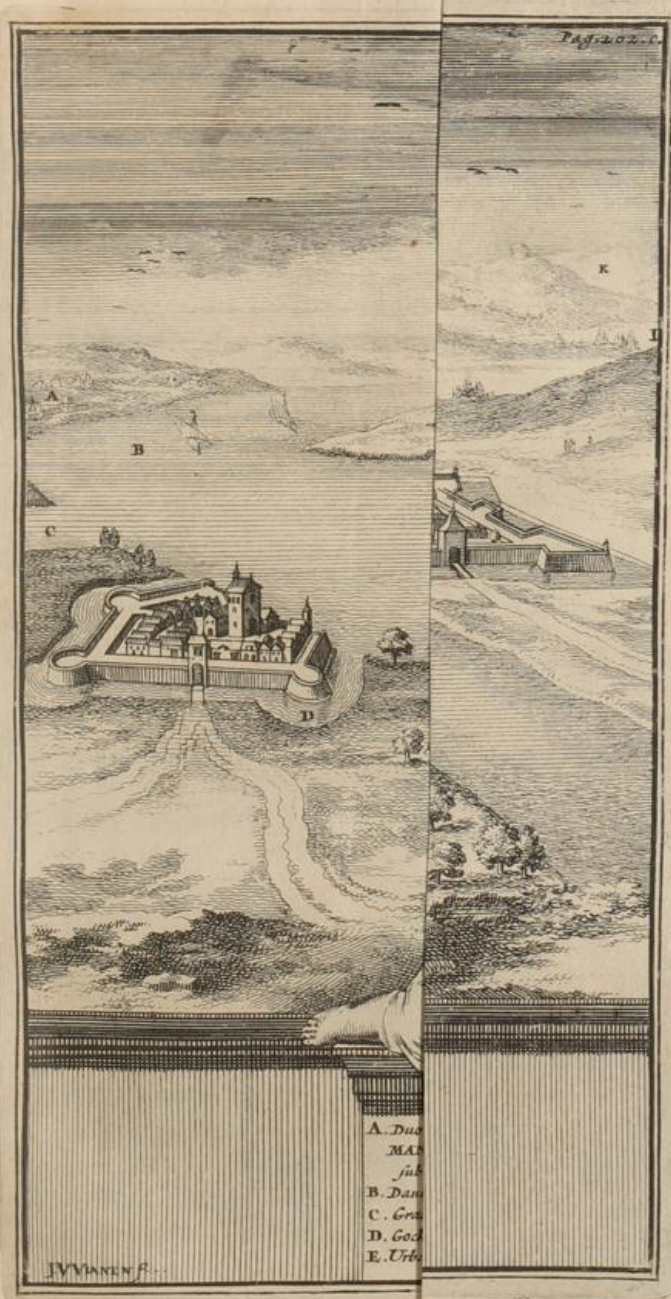

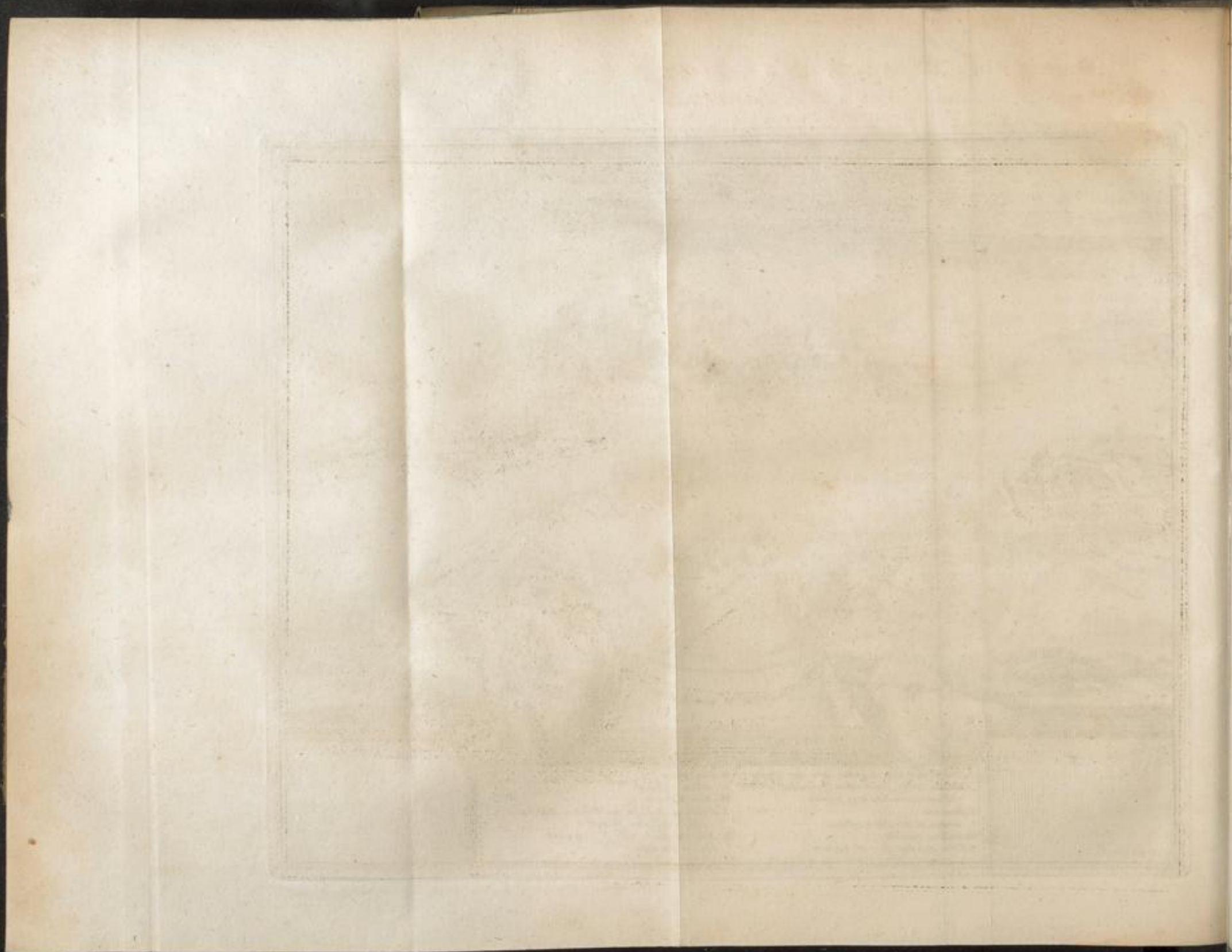

- A. Rudera urbis vastatae
 B. Danubius.
 C. Ab his colliculis et
 semper fuit oppugnatio
 D. Thermae.
 E. Palatium minus et
 ratio in suburbio

Fructus, & similia, venalia offerentium. *Comaronii* diem illum hilariter transegitur, itinerisque huc usque peracti molestias liberaliore, attamen moderato, *Hungarici Vini* potu discussimus. Supra, Perillustis Domine, dixi, *Comaronii*, quatuor Peregrinis ostentari jactarique Memorabilia velut *Ænigmata*, quæ quasi certa quædam aditi loci hujus indicia esse solent, scilicet: "I. *Panem* in *Milites* ad *Tesseram* distribui: 68" II. *Vigilari* super *Puella Virgine*: III. *Milites* super *Templum liberis quærendis* operam dare: IV. eosdemque *onus Naturæ* excernere in *Libram*. Ne quis vero anxius dubiusve hæreat, aut *Oedipum* quærat ad hæc, si Diis placet, *Sphingos* *Ænigmata* explicanda, eorum sensus hic fertur: *Panis* illic *Militibus* est pro parte *stipendii*, cujus *numerus* suæ cujusque *Tesserae* insculpitur: deinde *Virginis Sepulcrum* est in vallo sive mœnibus, de qua multa fabulantur, cui insistent *miles vigilas* obit: tum in *circuitu muri*, qui *Templum* ambit, *casulae* desuper exædificatae sunt, militum habitationi destinatae: tandem fluvius *Waga*, quæ vox *Germanis* denotat *Libram*, ab altera parte Munimento huic prælabitur, ibique excrementa, sit honos verbo, assellantium militum excipit.

Arrabonem altero die sub vesperam perveni; ac postridie per late patentes & fertilissimos agros equis iter feci, insigni cum voluptate animi frequentes ingentium *Bovum* greges quaquaversum oberrantes spectans. Hic omnia culta rursus, & lætior passim facies agrorum. cum *Posonium* eadem vespera intrare possem, malui in proximo pago subsistere.

Postridie *Posonio* adito, negotiisque peractis, *Haimburgum* perrexi, & hinc *Petronellam*; quæ ambo, fœdum in modum, a *Turcis* igni ferroque devastata, rursus, quantum *Incolarum* vires ferunt, redintegrantur. *Petronellæ* aliquot mihi *Ærei Nummi Veteres*, sed vulgares, oblatis sunt. spectatus etiam mihi *Arcus Triumphalis* a *LAMBECIO* descriptus. Nobile hic, sed flammis magna ex parte corruptum *Comitis TAUNII* quondam *Prætorium* est, cum *Hortis* egregiis, multa amœnitate insignibus. Tandem *octavo*, ex quo *Buda* discefferam, nimirum *Lunæ*, die, pridie *Kalendas Julias*, *Viennam* salvus valensque, Divino favente Numine reversus, *Iter* hoc *Hun-*

garicum sesquimenſe abſolvi. Vale Perilluſtris Domine, & hunc verius librum, quam epiſtolam, pro inſigni Tua humanitate æqui bonique conſule. Dabam *Viennæ Auſtriorum*, ante diem *Nonas Julias* anni a N. CHR. clō. lcc. LXXXVII.

HENR. CHR. HENNINI

Annotationes & Observationes ad Epiſtolam V.

1. **D**ecem *Milliarium*.] Puto intelligi *Germanica*. at *Hungarica* ſunt ampliora.

2. *Poſonium*.] Hic Linguae *Germanicae* & *Hungaricae* promiſcuus uſus eſt. ſæpe incendiis vaſtata urbs, ut annis 1515. 1563. 1590. 1642. aliisque.

3. *Plindeburgum* cum *Vicegradia*.] Urbs hæc cum Caſtro veteri, ad dextrum Danubii latus, præcelſo in monte, ſito, inter *Strigonium* & *Budam*, valido & munito: at ipſa a *Turcis* bis terve raptâ, a *Chriſtianiſ* erepta, incendiis deformata eſt & rapinis. olim *Hungariæ* Regibus, maxime *MATTHIÆ*, jucundum præbuit ſeceſſum, æris cœlique clementia, ſolique ubertate, & ſalubri amœnitate gratiſſimum; ubi olim vineta, pomaria, horti, paſcua læta, virentia & amœna ridebant. ingentes ædificiorum ruinæ priſcam regiamque teſtantur magnificentiam. erat inter hæc *Equile* viſendum, ſexaginta pluresve Equos admittens, ex marmore & ſecto lapide adeo polite fabrefactum, ut ſpectatores in admirationem rapiat. Lubeſt hic veterem ejus effigiem mutuari ex *Wilb. DALLICHII Ungariſch Chronic. p. m. 13.* quam *TOLLIANÆ* Epiſtolæ addidi, uti & ſequentes Urbium *Hungaricarum* effigies.

4. Munire has Inſulas *Aggeribus* &c.] Imo illi ob vim incurrentium & exundantium tota mole aquarum, præſertim hiberno tempore glaciatarum, fruſtra opponerentur undis *Danubii*.

5. *ARCHIEPISCOPI*.] ne erres, *Strigoniensis*, cujus *Capitulum Tirnavæ* ſedet: (cum maxime illa ſede & ſimul purpura Cardinalitia fulget Eminentiffimus *COLLONITZIUS*.) *PALATINUS* apud *Hungaros*; *BANUS* apud *Croatas* notant Vicarium Legatumve *REGIS*, cujus *Vicarii* magna eſt auctoritas.

6. *Carnis vilitas* &c.] Unde bonus ille *Erro* paraſitus *Johannes Amos COMENIUS*

MENTIUS hæc tria maxime *Hungaria* bona prædicare solebat : *bonam Carnem*, *bonum Panem*, *bonum Vinum*.

7. Est enim *Hungaria*, & seqq.] Tu de hujus Fœcunditatis causis etiam consule BASIL. VAL. Opp. P. II. p. 92. & 93.

8. *Puteales*.] *Putei* sunt, quos hominum manus excavavit, eque terræ visceribus effosso ductu aquas hauriendas hi præbent : at *Fontes* sunt, qui sua sponte ex terra plana montibusve perenni scaturigine effluunt. hinc facile *Aquarum Putealium* & *Fontanarum* differentiam hauries, de qua porro lege AGRIC. de nat. eor. qua effluunt ex Terra lib. III. init. p. 121. & 126.

9. *Carpionem*.] Omnes *Hungaria* fluvii valde sunt *piscosi* : sic ut vulgo jactent, *Tibiscum* habere duas partes *Aquæ*, unam *Piscium*.

10. *Jaurinum*, sive *Arrabonem*.] Addidi ejus effigiem ære expressam ex DILLICHII l. l. p. m. 10. ut & paullo post *Comaronii*, p. 9. quale fuit an. 1600.

11. *Societatis JESU*... *Collegium*.] Non loquitur hic TOLLIVS noster ex usu triti sermonis. Patres isti inter *Residentias* & *Collegia* distinguunt. prioris notæ est illa sedes *Jaurinia*, non vero *Collegium*.

12. I. *Milites Præfidiarios* hic *panem* &c.] Solutionem horum ænigmatum vide in fine *Epistolæ* hujus, num. 68. & ibi notatis.

13. *Monumenta Antiqua* &c.] Confer hic *Epistolam* seq. VI. num. 16. & ibi Annotata a Nobis.

14. Eadem, quæ *BUSBEQUIO*, fortuna.] Puto hunc respici locum in *Epistol. Turcic. I. p. m. 86. edit. min. 1660.* quo narrat ista : “ *Amasia*, in *Asia Minoris* urbe, Faber quidam *Ærarius* mihi magnopere movit stoma-
“ machum, a quo cum *Numismata* requireremus, ingentem se aulam
“ paucis ante diebus plenam habuisse, narrabat ; ex quibus lebetes æneos
“ aliquot conflasset, quod nullum eorum aut usum, aut precium pu-
“ taret esse. sane magno mihi erat dolori, tantum periisse Antiquitatis. sed
“ ego illum ita ultus sum, ut dicerem, me centum aureos pro iis, su-
“ peressent modo, numeraturum. sic Illum non minus amisso eo e fauci-
“ bus bolo, tristem a me dimisi, quam Ille me ea vetustatis jactura com-
“ moverat.

15. *Inscriptiones*.] Eas ad fidem ἀνταπογράφῃ TOLLIVS jussi æri hic incidi. Quid sibi velint *Inscriptiones* supra januam, dignoscant & exponant Viri in Literis *Arabice* & rebus *Turcicis* peritiores. In Circulis autem illis binis habentur nomina IV. *Chalifarum*, qui MUHAMMED I successerunt ; qui plerunque jungi solent, & quorum apud Turcas religiosissima est memoria. sunt vero literis vulgaribus :

عثمان Othman.

ابو بكر Abu Bekr

علي Ali

عمر Omar.

Suasit autem Cl. V. *Henr. Sike*, magnum *Arabica* Eruditionis incrementum & decus, quem super istis *Inscriptionibus Januae* consulimus, ut ad ἀνταπόγραφον *Tollianum* singula accurate a Chalcographo inciderentur æri, uti sic judicium & interpretatio Lectori perito relinquuntur. id vero consilium placuit. sed fortassis *TOLLIVS* Noster in exscribendo errare potuit, propter difficultatem καλλιγραφίας *Arabicae*, in qua similes sunt multarum literarum ductus, aut levissime tantum mutati; si porro omitantur, aut non suo loco collocentur puncta diacritica, jam pæne divinandus est sensus; quod etiam verum puto in interjecta inter circulos inscriptione.

16. *Turrim.*] intelligitur Turricula *Mosqueis* addita, ex qua *Præcones*, *Turcis Muezin*, populum ad preces convocare & citare solent.

17. Cujus ego temeritatis &c.] Sane non vanum fuisse vatem *TOLLIVM*, nonnullæ calamitates postea secutæ, sed jam verbis non repetendæ, satis comprobarunt.

18. *MORAVITZIO.*] vel *MORAVIZKY.* Obiter autem hic adnoto, terminationem locorum *Hungarie*, quæ definunt in *War*, vel *Warat*, notare urbem aut oppidum, cognomine vel Sancti, vel Fluvii, vel alio adjectivo addito: ut *Coloswar*, *Temeswar*, *Segeswar*, *Ywar*, *Ungwar*, *Vywar*, *Valkowar*, *Petrowar*, *Sarwar*, & similia.

19. *Schernovizium* veni.] Hic *TOLLIVS* in *Belgicis* hujus itineris *Adversariis* ista interjicit: “obvius ad pedem montis fuit pagus *Klischä*, a quo mox altissimos Montes superavimus, antequam sub vesperam veniremus *Hogenbischam*, qui pagus *Klischä* distat *Hungarico* milliari tantum unico; sed quod æquale est quatuor *Hollandicis*. Obiter hic paullo ante ab *Opilione* petii lac caprillum, quod bibi. sunt enim hic *Capræ* pulcerrimæ, & *Hirci* pulcerrimis cornibus in multos gyros flexis, quilibus etiam ornantur *Arietes*, prolixis, a fronte promissis & mox retortis gyris. hic pernoctavi & altero die equum conduxi dimidio *Imperiali*, quo per tria millia *Hungarica* equitavi *Schemnizium*. Pagus autem *Hogenbischä* in profunda valle situs, pulcerrimus omnium est, quos in *Hungaria* viderim. Colles Montesque vicini lætissimi & cultissimi sunt, reliqui luxuriant quercetis & fagetis. hinc vero uno milliari distans perveni *Schernovizium*.

20. Convivioque adhibuit.] In *Belgicis Adversariis* ita lego: “Hic accepi, eo ibi meridie adfuturum *Camergravium*, Excellentissimum *VIECHTERUM*. itaque me ad *CÆSAREAM* Domum in colle sitam con-

,, tuli,

„tuli, veri explorandi causa apud *Judicem Aulicum*. Certior veri fa-
 „ctus, adfero & trado Illustri Viro literas, qui humanissime exceptum se-
 „cum prandere blanda vi coegit, licet affirmarim, me jam in diverforio
 „pransum esse. Interea Ejus Filius, ante quatuor demum hebdomadas
 „ex *Italia, Gallia & Belgio*, itinere facto redux me amico sermone deti-
 „nebat. Hic pernoctare coactus sum, quod Rustici servus, equum con-
 „ductum precio jam persoluto, seque una clam domum subduxe-
 „rat.

21. Sumsi mihi inde *fragmenta*, & seqq.] Procul ullo dubio, *fra-*
gmenta lento igne cum sulfure liquando in crucibulo voluit extrahere. mon-
 „strat viam *Lazarus ERCKERUS* in *Aula Subterranea*, Germanice edita
 1672. lib. I. p. 29.

22. *Pro Incolarum numero.*] *Schemnitzii* 500. admodum ædes sunt,
 & incolæ circiter 3000. si illos addas, qui ad *Cameram* attinent *Casa-*
reanam, illi vocant: den *Cammerhoff*. ita quidem accepi ab ipso *TOL-*
LIO.

23. *Grossi.*] Germani vocant gute *Kayser-Groschen*. unus valet tres
crucigeros sive *Krentzeros*; duosve *stuseros Clivienses*.

24. Ultra debitum conductumve tempus, &cc.] *Metallurgi Germani*
 sua phrasi hoc tempus vocant eine *Leedige Schicht*. *BERWARD. l. sapius l.*
 p. 21.

25. His *Operis* & universo *Operi*, & seqq.] *Præfecti* ita Latine reddi
 possunt: I. Totius Operis Inspector, Præfectus sive Episcopus. II. Quæ-
 „stor. III. Commentariensis Accepti & Expensi. IV. Secretarius. V. Pu-
 „tei Spiritalis Procurator. VI. Officinarum Præfectus. VII. Auri Separator.
 VIII. Magister Metallicorum. VIII. Videntur esse Officinarum Suppræ-
 „fecti. *BERWARD. l. l. p. 39.* X. Officinarum Scribæ Commentarienses. XI.
 Officinarum Custodes. XII. Docimastes juratus. Operæ autem sic reddi
 posse videntur: I. Tres manipuli Machinariorum. II. totidem Vectario-
 „rum. III. totidem Capse patentis, quam *Canem* vocant, Vectorum. IV.
 totidem Fabrorum Lignariorum. V. totidem, ut puto, Tyronum Fodi-
 „næ Fossorum; fortassis *TOLLIO* non satis intellexit, nec satis recte scripsit
 Germanicum: *Lehr-häuer*. VI. totidem Ingestorum. VII. totidem, ut
 puto Fossorum Veteranorum, qui a mercede forsan dicti scribi debuissent
 a *TOLLIO*: *Lehn-häuer*. VIII. totidem Adjuvantium Fossorum, a com-
 „modanda opera forte *Lehn-häuer* / dictorum. IX. totidem Puerorum Ty-
 „ronum. X. totidem manipuli Machinis, aut manuum aut animalium ope
 „regundis, Præpositorum. XI. duo manipuli Fabrorum Ferrariorum. XII.
 Unus manipulus Feminarum Metalli lotricum & Aurilegularum. XIII. U-
 „nus Manipulus Præfecti Machinarum & huic subservientium Ministrorum.
 Equi sunt distributi, ut serviant *Puteis* sive *Fodinis Eleonora, Hospitalis,*
 &

& ut *Metalliferi*, sic dicti, separatim sint equi; quos cum vocat *Sieder-
nusz-pferd* / fateor, mihi illam vocem videri minus recte aut *Germanice*
scriptam. nam ex BERWARD. *Præfolog. Metall. p. m. 10.* disco: *Jor-
dern*, esse Berg oder Erz aus der gruben schaffen. id est, curare, ut me-
talla ex fodina efferantur. hinc esse *Jördernisz* / aut *Jorderung* / illum a-
ctum, wan berg heraufz gefordert wird / i. cum *Metalla* ex *Fodina* pe-
tuntur: ergo *Jördernisz-pferde* / Equi hoc ad opus destinati. confer BERW.
l. l. p. 41. ubi recenset *Hercyniæ Metallurgia* Præfectos Majores & Mi-
nores.

26. *Campum Fodinarum.*] Vide BERWARD. *l. l. p. 8.*

27. *Ductus*, cui ab *Hospitali* cognomen.] Metallurgi Latini tales ap-
pellant distinctius *Puteos*, Germani: *Schachte*.

A. 28. *Klafterarum.*] Noli peregrinæ mensuræ peregrinum mirari nomen.
si enim licuit *parasangas* & *leucas* gentili nomine adsciscere, ecquis adeo
superstitiosus Latinismi satelles erit, ut malit affectate & moleste scribere,
quam breviter ipso rei nomine intelligi? sed rem explicemus. Si Serenissi-
mam *Saxoniæ* Ducem, quæ elegantem libellum vernaculum *Handlung von
der Welt Alter* edidit, audiamus, dicet *p. m. 215.* *Clafteram* esse lon-
gam tres ulnas, sine dubio *Saxonicas* innuens. Georg AGRICOLA de *Pond.
& Mens. lib. III. p. 339.* vertit *Passum*, *Klafter*. At ego tua, curiose
Lector, caussa super hac ipsa mensura consului virum in rebus Metallicis ver-
satissimum, mihi & TOLLIO olim amicissimum, quique per triennium fere
hæsit, *Metallurgiæ* explorandæ gratia, in urbibus *Hungariæ* Montanis,
Johannem Gothofredum MELMIUM. Ex eo didici *Clafteram* esse longam
sex pedes; *Pedem* ibi dividi, ut & alias, in XII. *uncias*, *Zölle*: adeoque
Clafteram esse LXXII. *unciarum*: ac ut *Pedis* hujus accuratorem mensu-
ram concipias, en Tibi ejus quadrantem, ad marginem, literis A. B. di-
mensum! habes itaque hic tres *uncias* *Pedis* illius *Metallici*. quamvis non
ausim exactum ad amussim quadrantem promittere, qui novi chartam ty-
pis imprimendam prius a typographis madefieri, ut felicius imbibat atra-
mentum; quæ postea rursus exsiccata contrahit nonnihil, circiter ad sexa-
gesimam partem, longitudinem. observavit & simul queritur eandem
Wilh. GOESIIUS Antiq. Agrar. c. 6. p. 60. ut & *Willebr. SNELLIUS Era-
tosth. II. 1.* quare id operæ dedi, ut hujus sexagesimæ exsiccæscantis ali-
quam in *πρωτοτύπω* rationem haberem. *Pes* autem hic *Metallicus* parum
distat a dimidia ulna *Brabantica*. De *Lachteris*, mensura item *Metallurgi-
ca* vide *Annotata Epist. III. num. 31. initio.*

29. *Rationem Eris in Argentum* & seqq.] Puto innui, quod ad *Fo-
dinas* attinet, rationem intercipiendæ *Aura*, quam vocant, *Argenti* &
Auri.

30. *Antliisque*, &c.] Idem, quem supra dixi, MELMIUS pro sua
indu-

industria modum invenit, quo minus acris illa *Aqua* exedat *suctoris coria*; quem modum proposito industriæ præmio non invidet Bono Publico.

31. Infalubris illa &c.] *Kieffig-Wasser* / veteres *Aquam pyrite infectam*, aut metallicis particulis & recrementis imbutam: *Gruben-Wasser* / *Aquam Fodinalem*; *Kunst-Wasser* / *Aquam Machinarum*.

32. *Montibus*.] Scilicet *Carpathiis*. Lubet hic adscribere curiosa & non protrita de *Carpatho Monte* ex observatione oculata insignis Mathematici *Davidis FROELICHII*, quæ refertur in *Eph. N. C. Dec. II. An. 4. Obs. 8. p. m. 16. 17.* "E *Montibus Hungariæ*, inquit, primas tenet „*Carpathus*. Horridiora & sublimiora juga, nubes transcendentia, ex- „sistunt in Comitatu *Sepusensi*, ad patriam meam dulcissimam, *Casareo-* „*polim*, vulgo *Kesmarck* dictam; a qua Civitate etiam *Kesmarcker Ge-* „*bürge* / item das *Schnee-Gebürge* / quod perpetuis fere *nivibus* tegantur; „a *Slavis*, *Tatrii* vel *Tarczal*, quasi *calvi* & *abradi* Montes, nuncupan- „tur. Ego mense *Junio* Anno Christi 1615. tum adolescens sublimita- „tem horum Montium, cum duobus comitibus Scholaribus, experiri „volui, ubi, cum in primæ rupis vertice, magno labore, me summum „terminum esse assecutum putarem, demum sese obtulit alia, multo al- „tior, cautes; ubi per vasta vacillantiaque saxa, (quorum unum si loco „a Viatore dimovetur, & versus convallem dejicitur aut volvitur, ali- „quot centena decuplo majora secum rapit, & quidem tanto cum frago- „re, ut illi metuendum sit, ne totus mons corruat, eumque obruat:) „enixus essem, iterum alia sublimior prodit; atque ita aliquot minores „vertices, quorum posteriores semper anteriores altitudine superarunt, „per totidem convalles, summo vitæ periculo emetiri coactus sum; do- „nec ad supremum cacumen penetraveram. Ex declivioribus Montibus, „cum in subjectas valles, vastis arboribus confitas, prospexissem, nil ni- „si obscuram noctem, cæruleum quid, instar profundi aeris, quod vul- „go *Cælum sudum* appellatur, observare potui, mihiq; videbar, si de „monte caderem, non in Terram, sed recta in Cælum prolapsurum. ni- „mia enim declivitate species visibiles extenuatæ & hebetatæ fuerunt. Dum „vero altiorem Montem peterem, quasi intra nebulas densissimas hære- „bam. His eluctatis, post aliquot horarum intervallum, cum jam non „procul a summo vertice essem, de sublimi quiescens prospexi, atque „animadverti, iis in locis, ubi antea videbar intra nebulas hæsisse, com- „pactas atque albas se movere nubes, supra quas per aliquot milliaria, & „ultra terminos *Sepusii*, commodus mihi prospectus patuit. Alias tamen „nubes etiam altiores, alias item humiliores, nec non quasdam æqualiter a „terra distantes vidi. atque hinc tria intellexi: I. me tum transivisse „*Principium mediæ Aeris regionis*: II. distantiam *Nubium* a Terra non „esse æqualem, sed pro ratione vaporis, alicubi altiore, alibi humilio-

Dd

„ rem:

„ rem : III. distantiam *Nubium* Terris proximam longe minorem esse ,
 „ quam quidam *Physici* statuunt ; & quidem non LXXII. *Milliaria Ger-*
 „ *manica* , sed tantum *dimidium Milliare Germanicum*. In summum Montis
 „ verticem cum pervenissem , adeo tranquillum & subtilem Aerem offendi , ut
 „ ne pili quidem motum sentirem ; cum tamen in depressioribus Montibus
 „ ventum vehementem expertus sim. unde collegi : *Summum cacumen istius*
 „ *Montis Carpathii ad Milliare Germanicum , a radicibus suis imis , ex-*
 „ *surgere ; & ad supremam Aeris regionem , ad quam Venti non ascen-*
 „ *dunt , pertingere.* Explosi in ea summitate sclopetum , quod non ma-
 „ jorem primo sonitum præ se tulit , quam si tigillum vel bacillum con-
 „ fregissem : post intervallum autem temporis murmur prolixum invaluit ,
 „ inferioresque Montis partes , convalles & silvas opplevit. Descendendo
 „ per nives annosas , intra convalles , cum iterum sclopetum exonerarem ,
 „ major & horribilior fragor , quam ex Tormento capacissimo , inde exo-
 „ riebat : hinc verebar , ne totus Mons concussus mecum corrueret : dura-
 „ vitque hic sonus per semiquadrantem horæ , usque dum abstrusissimas
 „ cavernas penetrasset , ad quas Aer undique multiplicatus resiliit. Hæc
 „ Ille. Utinam exstaret *Christiani ab HORTIS* , Viri Doctissimi , qui ad
 „ radices *Carpathi Montis* in nobili vixit prædio , labor de *Balsamo Hunga-*
 „ *riae Carpathico* , una cum libro de *Gemmis Hungariae* ! sed mors interceptit
 „ editionem , a qua morte dein Vidua & impuberes Liberi rarissimam Biblio-
 „ thecam una cum his mss. sparsim vendiderunt vicinis *Polonis* ; testante
 „ SACHSIO in Scholio ad *Obs.* 28. p. 57. *Eph. N. C. Dec. I. An. 2.*

33. *De Aquis Subterraneis.*] AGRICOLA hoc argumentum accurate
 „ persecutus est libris IV. de natura eorum , quæ effluunt ex Terra.

34. *Silber-Kies.*] est durior *Pyrites Metallicus* , varicoloris , *Argen-*
 „ *tum* , sed intime inhærens , continens. *Kies* enim *Pyritem* notat. Vide
 „ MATTHES. *Sarept. Conc. X.* passim. *Greis* autem videtur *Sabuli Metal-*
 „ *liferi* species.

35. *Socero & Genero.*] in *Belgicis Adversariis* addit : “ qui c. l. l. c.
 „ Centenarios *Plumbi* huc attulerant , & plerumque quotannis quater huc
 „ veniebant. *Plumbum* illud est *Polonicum* , cujus singuli *Centenarii* con-
 „ tinent circiter *unciam* , aut *sesunciam Argenti*.

36. *Boccantium.*] Meminit hujus etiam AGRICOLA de *Vet. & Nov.*
 „ *Metall. lib. II. p. 401.*

37. Quas in *Hungaria* esse *Fodinas &c.*] Confer passim AGRICOLAM
 „ libris laudatis de *Vet. & Nov. Met. & de R. M.* item *Eduard. BROUNII*
 „ *Iter Hungaricum* , Anglice & Belgice editum : Eundem in *Transact. Phi-*
 „ *los. Anglor. Tom. IV. num. 48. p. 965. num. 58. p. 1199.* item *num.*
 „ *59. in Conf. 23. Maji 1670. p. 1923.* habetur Ejusdem relatio de *Hunga-*
 „ *ria Cuprifodinis in Herrengrunda* , ejusque descriptio *Thermarum Austriae*
 „ & *Hungariae* , *Lapidinarum & Talci saxatilis* istarum regionum. adde
 „ *Phil.*

Phil. CLUVER. *Introd. Geogr.* IV. 2. §. 4. ibique Commentatores. TOLLIVS noster his locis recensendis mirum in modum perturbaverat singula, quæ multo labore inquisivi, digessi, recensui, & collatis Schedis Belgicis supplevi.

38. Qui eam præ tenuitate opum &c.] Tales Fodinæ ob inopiam neglectæ dicuntur phrasi Metallurgica *in spe esse*, Germanis *auf hoffnung*.

39. Jam vero non *Montes* tantum, &c.] Addo hic ex Joh. PATERSONIO, *Haynio*, *Eperienfi* in *Hungaria* Poliatro, *Eph. N. C.* Dec. I. l. Dec. I. An. 2. Obs. 28. Non procul ab Arce *Nunkac* inventam *terram albam*, smegmatis instar, quam ille *Cimoliam* esse credidit; qua ibi utuntur ad dysenteriam & sudores ciendos: Idem meminit *Mercurii Virginei* adhuc in sua terra latitantis, conspicui hinc inde, qui fine igne terra contusa & aqua diluta statim in unum confluit globum: item memorat *Crystallum*, cujus pars superior amethystino colore sit prædita: item observavit in *Aureo Sabulo*, quod *Wass-Gold* vocant, *pulveris Ferrei* subtilissimi non parum, quod magnete ex quinque Aureis extraxit ad scrupulum unum fere, cui inerant parva *Ferrea corpuscula*, quibus *Auri* aliquid adhæserat: *Cinnabarim nativam* narrat *pellucidam* elegantem, ubi *Plumbi minera* cum *Marcafita* sædus iniit: item *Mineram Granati*, quos *Eperienfi* tractus parvulos magna copia generat: item *Mineram Antimonii* sagaci Naturæ magisterio elaboratam, ad quartam libræ partem mire *striatam* & quasi pictam: item *Mineram Solis Nagynanie*: item *Crystallus parvulus*, in superficie Agri *Nagynahalenfis* magna in copia reperiundas. de *Bolo Hungaria* vide *Transact. Phil. Angl. Tom. I. num. 1. p. 11.*

40. In *Transilvania* & seqq.] De Rebus Naturalibus *Hungarie* & *Transilvania* adde laudatas *Transact. Phil. Tom. II. num. 25. pag. 467.* de *Slotta* adde *AGRIC. de Vet. & Nov. Met. lib. II. p. 401.*

41. *Templum*.] In *Belgicis Adversariis* ita notat: “ ibi tria sunt *Templa*; unum in *Arce*, quæ nullius momenti est; bina in *Foro*, quorum alterum *Franciscanorum* est *Nudipedum*.

42. Post expeditionem *GEISÆ II.*] TOLLIVS, ut subinde, ita & hic lacunam reliquerat. scilicet dubitatur de prima *Saxonum* in *Hungaria* origine; aliis eos *CAROLI M. Colonos* eo missos affirmantibus. CLUVER. *Intr. Geogr.* IV. 18. §. 5. ait *Saxones* eo ultro concessisse, cum nolent leges *Victoris CAROLI* accipere. sed verior est, quam nos sequimur, sententia; comprobante eam *Cass. ENSIO de Regib. Hung. sub Rege GEISA*: & qui super hoc argumento legi meretur, perillustri & generoso *Valentino FRANCKIO* a *FRANCKENSTEIN*, *Saxonice Nationis* in *Transylvania Comite*, & civitatis *Cibiniensis*, quæ illius ibi metropolis est, *Judice Regio*, in libello, quem inscripsit: “ *Origines Nationum* & præcipue *Saxonice*

„ *xonice in Transylvania*, cum nonnullis aliis *Observationibus*, ad Ejusdem jura spectantibus, e rudibus *Privilegiorum & Historiarum* eruat.
 „ *Cibinii* 1696. recusæ *Helmstad.* 1697. 4.

43. Quod hic non per *scalas* descendatur & *seqq.*] Hanc descensus rationem ob oculos ponit figura apud *AGRIC. de R. M. lib. VI. p. 123. & 125.*

44. In *rotunditatem* abscindendi.] in *Belgicis Adversariis* ait *TOLLIVS*: „ eam esse *oviformem*, esse nummos valore *quinque Grossorum*, quorum „ *xxxviii. xxxix.* rarius *xl. Selibram* sive *Marcam* constituent. hæc „ *Ille.* Est autem *Nummus quinquegrossicus* valore *xv. crucigerorum*, sive *quadrans Floreni Rhenani*, & *sextans uncialis Argenti*; ergo, ratione *Imperialis nummi*, accurate pendere debet *argenti scrupulos* $\frac{3}{4}$. ponderis *Medici.* itaque in *Selibram* sive *Marcam*, si *xxxviii. Quinquegrossici* computentur, habebis in illis *argenti uncias sex, drachmas duas, & scrupulos duos*: adeoque in *Monetarios sumtus*, *Argentique æreum* temperamentum imputari debebunt *uncia una, drachma quinque, scrupulus unus*: Talisque, ut appellant, *Pagamenti Argenti* erit in *proportione* $12 \frac{8}{12}$. partium ad $3 \frac{4}{12}$. *additamenti*, quod *Alliage* vocant.

45. *Maximi semperque veridici Doctoris.*] ita & *Theod. KERCKRINGIUS* in *Comment. ad BAS. VAL. Curr. Triumph. Antimon. præf. ad Lector.* ait: Est *BASILIUS Chymicorum Princeps, omnium, quod sciam, præstantissimus, omnium sincerissimus, omnium clarissimus.* Eo lecto & intellecto habes, quicquid in *Chymia sperari potest*: hoc *Tibi de Eo spondeo, hic fidem meam pro Eo interpono.*

46. *Albi Vitrioli præparationi.*] Confer hic rationem conficiendi *Vitrioli Viridis* in *monte Rammelio* ap. *BERWARD. p. m. 39. 40.*

47. *Gemma Opali Hungarici.*] *PATERSONIUS l. l.* narrat de *Minera Opali Hungarici*, in qua resplendet *Opalus* eleganti mixtura colorum: putatque, si tale frustum separatim haberi posset, *Indo* nihil cessurum. *Sperare Georgium SCHOLZIUM, Pharmacopolam Eperiensensem, qui in effodienda Opali Minera defudat, se plura & puriora frusta inventurum.* vide etiam *BOET. de Gemm. & Lapid. II. 46-50.*

48. *Spiritus Aurificus.*] Confer hæc supra cum illis, quæ in *Epistola ipsa* post *num. 44. de Auro Flammeo* dixerat *TOLLIVS.*

49. *Metalla regenerari, & seqq.*] Repete dicta ad *Epist. IV. num. 9.*

50. *Cremnizii, ubi impensæ &c.*] Imo vero ita est. *Camera*, ut vocant, *Cremnizensis* quotannis imputat *expensis* plures ultra *8000. Florenos Germanicos*, qui excedunt acceptos ex *Auri fodinis*, quæ valde sunt *pauperes*: & tamen eadem *Camera* adhuc, ob *Monetam*, in singulas *Marcas* sive *Selibras* accipit *lucro semunciam*, quæ *Monetariis sumtibus* deputantur.

51. *Pagi-*

51. *Pagique duo.*] In *Belgicis Adversariis* TOLLIVS hæc habet : "Pro-
 xime ad Urbem est pagulus *Radewalda*, cum eleganti Templo, & præ-
 torio, sive Domo Nobili : & huic proximus alter pagulus *Cralowa*,
 Germanice *Königsdörflin* / ubi item Nobilis, in speciem exigui castelli,
 Sedes visitur, cujus Dominus, Nobilis *Hungarus*, paulo ante, obre-
 bellionem, suspendii supplicio fuerat affectus. Urbi annectitur *Subur-*
bium cum *Tabernis Fusoriis*. hinc Urbs eleganti situ prospectatur; *Tur-*
ribus assurgens, & ingenti Templo, quod, uti & illud *Cremnizii*, mu-
 ris cinctum, & ad instar castelli turritum munitumque est, eoque ma-
 gis, quod situm sit ad Collem depressum versus Eurum & Eurozephy-
 rum, & versus Boream ad flumen *Bisritzum*, quo *Machina* rotantur
Metallica, & nonnullæ molæ aquaticæ, ut appellant. Ligna abhinc IV.
 V. sæpe VIII. imo X. miliaribus in montibus sylvisque *Liptowe* cæ-
 duntur, & cæsa in *Granam* dejecta devolvuntur, cujus secundo flumi-
 ne ad *Tabernas* deferuntur, sive denatant, *Fusorias*, ubi impedimen-
 tis, ne præterfluant, excepta in usus *Fusionis* extrahuntur.

52. Novi ego aliquot hujus generis artes, &c.] At ego unicam tan-
 tum novi; ut *ameris*, *amabilis esto*: mirorque & simul hic desidero ju-
 dicio TOLLIV. Cur ergo non dedit talia philtia invidis osoribus suis, ut
 eos vel invitos in sui amorem cogeret?

53. HELMONTIVS.] Respicit TOLLIVS, ut puto, locos in *Jure*
Duumvir. §. 54. p. 248. edit. *Amst.* 1652. *Operum*: alterum in *Magnet.*
Vuln. *Curat.* §. 27. p. 599. qui ita sonat: "Novi herbam passim obviam,
 quæ si teratur & foveatur manu, donec intepuerit, & mox alterius ma-
 num detinueris, quoad & illa tepescat; amore tui ille totus continuo ar-
 det, ad aliquot dies. Detinui pedem cujusdam *catuli*, hic confestim
 peregrinum me secutus adeo, ut noctu ante cubiculum ejularet, quo
 eidem aperirem, repudiant heram suam. Adsunt *Bruxelle* mihi hujus
 facti testes. Calor etenim prius herbam calefaciens, calor, inquam,
 non solitarius, sed effluvio quodam Spirituum Naturalium concitatus,
 herbam ad se determinat, individuatque sibi: & assumpto hoc *fermen-*
to, per magnetismum alterius Spiritum trahit, & subigit in amo-
 rem.

54. Nimis diu est, quod DIGBEI &c.] Hæc experimenta DIGBEVS
 in illa dissertatione silentio transiit.

55. *Sulfur Virgineum.*] Vide supra *Epist.* I. post num. 17.

56. *Torrere.*] Germ. *Rösten*; ut *percoquere* vocant *Sahr kochen* / *Sahr*
machen.

57. Arte compendifieri posset.] Adde hic alterum modum, qui a non-
 nullis, & quidem in aliis plerunque *Metallis*, non ita tenaci *sulfure* impe-
 dit, *Plumbi* scilicet & *Argenti*, primo loco adhibetur; estque *crudi*,

atque, ut effossum est, *mixti*, & eodem *Sulfure*, sed minore copia, itemque *terra impuriore* gravi, *metalli* fusio.

58. *Aceti* quidem &c.] nimis crude & generatim TOLLIVS hic loquitur. Limita itaque α . si *Acidum* non sit causticum aut corrosivum. β . si sanguinis textura & humorum sit divulsa, nec satis sibi juncta, ut in peste; quo casu *Acida* maxime reficiunt.

59. Prima operatio &c.] Latine *Separationem*, *Spinarum Secretionem*, *Torrefactionem* & *Percoctionem* appellares: de quibus operationibus AGRIC. de R. M. lib. XI. toto.

60 Sed & aliud erat Naturæ miraculum, & seqq.] Serenissimus Princeps ERNESTUS, Saxoniæ Dux, sciendi desiderio inductus, literas ad Comitem Stephanum TÖCKOLY sub finem anni 1664. scripserat, ut quidnam de hac *Ferri* in *Cuprum* mutatione constaret in *Hungaria*, rescisceret indubie. Respondit 30. Jan. an. 1665. Comes, "fieri transmutationem istam, non in Montanis S. C. M. regionibus, sed in bonis Dominorum CHAKY, *Somolnock* dictis; simul missa una Aquæ ipsius transmutantis, & *Cupri* ex *Ferro* facti particula insigni, & addita hac schedula:

„ Descriptio, qualiter *Ferrum* mutetur in *Cuprum*
in *Smolnick*.

„ 1. *Ferrum*, qualecunque sit, novum vel antiquum, artificialiter immittitur in profunditatem viscerum Terræ, ad centum ulnas, & ibi maceratur in aqua tam diu, donec resolvitur in lutum, quod coagulatur instar argillæ, posthac in igne destillatur, & fit purum *Cuprum*.

„ 2. Quod est crassum *Ferrum* instar cultri, sicut solet fieri in fine massæ *Ferri*, illud intra spatium xxiv. horarum liquefit, quod autem crassius instar unius digiti, vel duorum, illud intra spatium unius mensis, & quandoque unius cum dimidio liquefit.

„ 3. Diminutio non una observatur, aliquando ex 100. Centenariis *Ferri* fiunt 90. *Cupri*, quandoque 84. 86. 87.

Hæ literæ & Specimen transmutati *Ferri* exstant in Museo rerum Rariorum Saxo-Gothano, unde ea excerpfit Medicus, tam elegantia variarum Linguarum ac literarum reconditarum politissimus, quam Artis Saluberrimæ felicissimis experimentis illustris, Georgius Wolfgangus WEDELIVS, in Eph. N. C. Dec. I. Ann. VI. & VII. 1675. 1676. Obs. 120. ubi ista subjicit porro: "Dubium vero inter Chymicos agitatur, sitne hæc transmutatio vera, an saltem separatio & collectio particularum *Veneræarum*, beneficio *Ferri* præstita? Prius statuunt Plurimi, & ut paucos solum nominemus, CRUSIVS *Physic Hermet.* p. 110. MAJER. de VII. Mont. Planet. p. 122. qui idem „ Gesta-

„ *Gofaria* quoque fieri scribit; præcipue vero legi hanc in rem merentur
 „ duo Auctores eximii, MATTHÆSIUS in *Sarept. Conc.* VIII. p. 360. &
 „ BACCIUS de *Thermis* V. 12. p. 311. qui allegat ex *Georg. WEHRNE-*
 „ *RI libro de Reb. Pannon.* sequentia: *Ad Zepusium in Smolnicio sunt A-*
 „ *que, que & Ferrum erodunt, & lapidescunt; Animantes vero epote*
 „ *cneant. Eruntur autem ex his Montanis Metalla, Ferrum præcipue*
 „ *atque Æs, injectaque in eas aquas Equi solea Ferrea, seu frustum ex*
 „ *Montis ipsius Ferrariiserutum, xxiv. horarum spatio exeditur; cemen-*
 „ *tique specie eliquatum excoquitur in fornace, sique id ipsum Cuprum*
 „ *nobilissimi generis. hæc Ille.* Nos ergo utrumque observantes in hoc ipso
 „ Processu, *Ferrum* nempe erodi, liquefieri quasi, & Naturam suam per-
 „ dere; *Aquas* vero ipsas *Vitriolatas* id præstare, & una communicare cum
 „ *Ferro* *Atomos Venereas*, hinc prædominantes: dicimus, ut *Ferrum*
 „ mediantibus *Acidis Spiritibus Vitriolescit*; ita etiam improbabile non ef-
 „ se, id ipsum in *Cuprum*, Symbolicum metallum posse abire, accessio-
 „ ne nempe aliorum, quæ ejusdem particulas immutant. Hinc ubicun-
 „ que fit destructio prioris formæ & productio novæ, ibi *Transmutatio*
 „ est, licet non æque atque penitus essentialis. Pertinet huc quoque, quod
 „ *Olaus WORMIUS Musci c. 10. p. 25. Spiritum Vitrioli* scribit mutare
 „ *Ferrum in Cuprum.* huc usque *WEDELIUS.* Libet etiam clarioris
 „ lucis gratia addere, quæ *Joh. Gothofrid. BECKER.* rerum *Chymicarum* sa-
 „ gacissimus *Pharmacopœus Hafniensis*, ipsis operibus artis exercitatus, dum
 „ demonstrare conatur, *Vitriolum* non esse *Matrem Metallorum*; super hac
 „ *Ferri in Cuprum* *Metamorphosi* expertus ipse pervidit, & scripto signa-
 „ vit apud *Thomam BARTHOLINUM Act. Medic. Hafn. volum. II. An. 1673.*
 „ *p. m. 356. 357.* “ Tentavi, ait, porro illa loca invisere, ubi *Vitriolum*
 „ per Naturam generatur, venique in *Hungaria* ad *Neusolium*, cui adjacet
 „ mons *Cupri* ferax, in loco *Herren-Grund* nominato, Mille passus ab
 „ Urbe distante. *Posonii* literis suis *Generalis Comes FORGATSCHIUS* me
 „ commendavit Domino *Johanni Andrea JOANELLO*, Baroni, *Comiti Ca-*
 „ *mera* in *Hungaricis* locis *Montanis*, Aliisque *Metallifodinarum Inspe-*
 „ *ctoribus*, qui porro reliquis id negotii dederunt, ut mihi licentia conce-
 „ deretur videndi etiam *Fodinas* cæteras celebres, nempe *Cremnizii*, ubi
 „ *Aurifodinae* sunt, sed nullum Metallum, quod funditur, verum *Silex*,
 „ *Quarz* dictus, qui in mola contunditur, & per *Mercurium* separatur.
 „ ibidem etiam *Monetaria Officina Hungarica* cernitur. *Schemnizii* pari-
 „ ter, cui *Argenti fodinae* sunt vicinæ, quæ *Massas Argenti* divites suppe-
 „ ditant, quod separatur igne fusum, *Auri* ferax prius *Aqua Regia* sepa-
 „ rati. Per Ministros duos ad *Fodinas* comitatus singula lustravi. Lxxx.
 „ *Perticas*, *Klaffter* vocant, deorsum demissus inveni in Camera, plena
 „ *Ferro* veteri, capsas quasdam erectas, in quibus *Solea Equorum ferrea*
 „ recondebantur, quas animi gratia extrahebam. Si illorum opinioni sta-
 „ mus,

mus, brevi tempore in *Cuprum optimum* convertuntur; id quod factum est, & tale *Cuprum* ex aqua protractum: eleganti colore splendet, porosum & frangibile, simile arbusculis metallicis, sine alio additamento liquari & fundi potest, ut fiat massa rudis; mirabar impense, quod *Metallurgus Primarius* verum rei fundamentum ignoraret. Siquidem autem acquiescere non potui ista possibilitate exaltationis, quæ in oculos meos incurrerat, de vero fundamento certus, quod a nemine edoceri potui, credidi ex somnio emergere, per examen *Aqua*, quæ *Ferro* inatabat, & *Cuprum* quasi exaltavit. *Cuprum* igitur mecum ex *Fodinis* exportavi, uti & *Aqua* istius situlam plenam, & in examine *Aqua*, rei fundamentum inveni, ad oculum videns, quod *Vitriolum* in *Fodinis* a Natura productum, per accidens fiat. Nimirum, in profundo primum est *Minera Cupri*, (quæ tamen etiam aliquid *Solis* & *Lune* continet, quod certis in locis separatur;) prope quam semper *Aqua* stillant, & solvunt *Salia*, quæ in terra juxta filicem concepta sunt, ita ut *Aqua* sit *salsa*. Eadem *Aqua salsuginosa* *Mineras Cupri* permeat, & pertranseundo tantum *Cupri* dissolvit, quantum potest, siquidem *Cuprum* facile dissolvi se patitur. Quando jam *Ferrum* in eadem *Aqua* ponitur, dissolvitur *Ferrum*, sed versa vice præcipitatur *Cuprum*. Formam autem *clavi Soleæ Equine* refert, quia non movetur, qualia & nos parare possumus. Nam *Ferrum* facilius dissolvitur, quam *Cuprum*. Si nullum *Ferrum* injicere volumus, sed statim superfluum humiditatem abstrahere, & accrescere sinimus, egregium *Vitriolum Cæruleum* emergit, haud absimile *Cyprio*, quod præstantius non est, modo per depurationem elegantius reddatur. Ex his satis apparet, quod *Vitriolum* non sit *Mater Metallorum*. nam si filex nullus metallo prægnans in montibus esset, nullum *Vitriolum* etiam exinde extraheremus, sed solam materiam quandam *salsuginosam*, unde *Alumen* confici posset, sicut alibi fieri scimus. Iccirco colores *Vitriolati* ex *Metallis* apparent, *Cæruleus* ex *Cupro*, & *Viridis* ex *Ferro*, tam quod natura, quam quod arte conficitur, sicut notum est. Ergo contrarium dici potest, quod *Metalla* sint *Vitrioli Mater*. hæc Ille: Qui dum ait, se etiam talia parare posse, verum affirmat, quod & nos certis scimus experimentis, sed quæ hic apponere, non est opus.

61. *Sulfuris Aerei* agglutinatio ad *Terram*, & seqq.] Conjectura plausibilis, quæ firmari posset eo, quod Eph. N. C. l. I. WEDELIUS Obs. 119. recenset, "sibi missa ab Esaia WALDMANNO, alias GEYGERO, aliquot folia, quod ad externam faciem, *Quercus foliis*, ut ovo ovum, similibus, partim complicata, partim expansa, fibrulis nervisque tam affabre expressis, ut Naturæ artificium vix satis mirare possit. Colorem fuisse *Aris* instar dilutiorem, *subrubellum*, pondus Metallo conforme, sonum leviter percussorum tinnientem; ex quibus, ut & aliis, natura Veneren

„ *Venerca* satis emicet, licet non purum *Æs*, sed immersum particulis
 „ aliis esse, perspicuum. consultum de origine horum foliorum Donato-
 „ rem, qui ea ex patria, *Hungaria*, attulerat, Naturæ Arcanorum o-
 „ ptime gnarum, hunc in modum respondisse: *Ærea transmissa* Quercus
 „ Folia natales debent *Hungariæ*, & in ea Rivulo percelebri ad oppidum
 „ Smolnicium, in Provincia Zepusienfi, non procul a Monte Carpatho,
 „ sito, qui quod Ferrum corrodat, ejusque loco Cuprum substituat, satis
 „ ubique notus est. Sic Florentiæ quoque apud Cl. STENONEM me Soleam
 „ Equi Cupream vidisse memini, quæ Ferrea fuit. Juxta hanc Aquam sitæ
 „ sunt quadam Quercus, quarum Foliis, Autumni tempore, forte for-
 „ tuna in Rivum hunc delapsis, particula Veneræ, quibus totus sciet,
 „ sese mox agglomerant, instarque limi adhaerent; hæ parvo temporis spa-
 „ tio tenuem foliorum substantiam rodendo consumunt; ipsa vero Massa,
 „ ex nimia Atomorum aggregatione densata, si Aeri sicco vel Soli expona-
 „ tur, durefcit, remanente forma delapsi folii, & sic Metamorphosis hæc
 „ accidit. Creditur hujus *Æris Centenarius* Auri uncias duodecim contine-
 „ re; an vero eventus voto respondeat, mihi nondum constat. Videri pluribus
 „ in hanc rem potest KIRCHERI Mund. Subterr. WEHRNERI Epistola de
 „ Admir. Aquis Hungariæ, THURNHEISER de Aquis Mineralib. &
 „ Alii.

62. Licet *Virgula* etiam *Mercuriali* quæfita.] Ergo & hinc apparet *Vir-*
ga illius vanitas. quandoquidem vero nostra ætate per decantatum illum
 Rusticum Gallicanum Jacob. AYMARUM tam in Gallia, quam in Belgica,
 hæc *Virgula* denuo excitata controversias peperit, lubet paullo altius rem
 istam repetere. itaque *Virgula Mercurialis*, *Cadens*, *Saliaris*, *Metallo-*
scopica, & κατ' ἐξοχὴν *Aurifera*: Germanis dicta die Schlag-ruthe / Glücks-
 ruthe / Gold-ruthe / Bindes-ruthe / Wünsche-ruthe / Wünschel ruthe |
 Gallis & Italis *Caducée*, *Verge Divine*, *Luisante*, *Ardente*, *Saillante*,
Transcendente, *Tremblante*, *Tombante*, *Superieure*, *Baguette Divine*,
Baguette Divinatoire, *Verge d'Aron*, *Bâton de Jacob*, originem sine du-
 bio traxit ex Magorum consuetudine. sic ajunt ipsi Artifices AGRIC. de R.
 M. lib. II. p. 27. LÖHNEYSEN. Metallograph. P. I. p. 14. Casp.
 SCHWENCKFELDT de Stirp. Siles. lib. I. p. 57. Andr. LIBAV. Hexahem. lib.
 IV. p. 350. horum Magorum παῖδοπαρτεία vel ex Mosis cum Magis cer-
 tamine nota. Circes παῖδο ex HOMERO, Mercurii *Virga* ex VIRGILIO
 & HORATIO jam cunctis innotuerunt. Medorum παῖδοπαρτεία testantur
 DIO & NICANDER in Theriac. Vatribus Scythiis *Saligna Virga* in usu erant,
 cum vaticinabantur, COEL. Rhodigin. A. L. VII. 29. Magi Scythæ myri-
 cino vaticinantur ligno: vide Scholia ad NICANDRI Theriac. at Narees ti-
 lia trifariam scissa digitisque implicata canebant futura. COEL. l. l. de Ala-
 nis AMMIAN. XXXI. 7. Futura miro presagiunt modo. nam rectiores virgas
 Fœmina colligentes, easque cum incantamenti quibusdam secretis, præsstituto

tempore discernentes, aperte, quid portendatur norunt. de Rugiis similia narrat SAXO Grammatic. lib. XIV. de Frisus Fr. HOTOMANNUS Dispp. Fend. c. 40. de Sinensibus Gonsal. MENDOS. Hist. Chines. II. 4. de Philippen-sibus Mart. IGNAT. Itinerar. c. 8. Ita etiam priscis Germanis *ῥαδουαυτεία* fuit usitata; teste TACITO de Mor. Germ. c. 10. ubi ait: *Auspicia Sortesque, ut qui maxime, observant. Sortium consuetudo simplex: virgam frugifera arbori decissam in surculos amputant, eosque notis quibusdam discretos super candidam vestem temere ac fortuito spargunt. Mox si publice consulatur; sacerdos civitatis; sin privatim, ipse Pater familias precat-us Deos, cœlumque suspiciens ter singulos tollit, sublato secundum impres-sam ante notam interpretatur.* ubi notavit G. C. KIRCHMAJERUS in Comm. ad d. l. p. 169. *Consuetudo hæc metalla divinandi ab illicita Magia prisca orta est, non ea quidem, qua iis forsitan investigandis virgam adhibuissent; sed quod divinatricem quandam Virtutem surculo inesse, persuasione Demo-num opinarentur.* Conf. Joh. Petr. LOTICHIVM in Resp. ad Petron. Quæst. c. 8. A Gentibus etiam Judæi hanc *ῥαδουαυτεία* mutuati. hinc ipse DEUS apud HOSEAM IV. 12. eos increpat: *Populus meus lignum suum consulit, ut baculus ejus indicet ipsi.* vertente TREMELLIO & JUNIO; at LUTHERO & BELGIS posteriora sic accipientibus: & *baculus ejus* (est enim in Hebraico *לִּפְתָּי*) *ipsi predicabit, vel indicabit.* unde patet, *ῥαδουαυτεία* Germanorum Metalloscopiam non omnino vacare suspitione super-stitionis. Jam per incisa ordine singula persequemur, ut veritas appa-reat clarior.

I. *Virgula* plerumque fit ex Coryli, & quidem annuatim aut biennis, præsertim quæ supra venam excreverit, & ex ipso terræ ejus fundo figura debita sit enata, surculis bifidis. Phil. CAMERAR. Hor. Subf. C. I. c. 73. non excludunt tamen Artifices *Fraxinum, Betulam, Pinastrum, Abietem, Pyrum, Cerasum* aliasque arbores: imo & ex detritis scopis, teste Joh. Lud. TRAINERO, Rei Metallicæ Fribergensis Inspectore ap. Theod. KIRCHMAJER. de Virg. Div. Sect. I. Quæst. 2. Imo & ex durioribus *Metallis* pari successu Idem fecit, ut *Orichalceas*; etff. l. l. Alii pro *diversis Metallis* ac *Mineralibus*; *diversas etiam Virgulas* applicari volunt. sic pro aperienda *Minera Salis* ex *Salis Fossilis* fragmento lanceolam conficiunt cum lignea rite commissam: Pro *Minera Mercurii Auream*: Pro *Minera Aris Argenteam*: Pro *Minera Vitrioli Ferream*. Modos faciendarum ex Joh. Dav. SCHAUBIO de Virg. Mercurial. §. 8. addo ipsius verbis:

α. Fiat ex fragmento *salis Fossilis lanceola* uno palmo longa, quam cum quolibet ligno ita debes committere, ut lignea pars *salina lanceola* commis-sa, ac in æquilibrio supra obelum affixa, vel etiam filo suspensa, libere moveatur. Hanc lanceolam *ligneosalinam* impone supra ollam, supposito igne, aqua salina seu muria bulliente, & comperies, spiritus volatiles in halitus abeuntes, *salina lanceola*, tanquam sibi simili corpori, magnetico affluxu

affluxu adhærere, unde *Lanceola* corpusculis *salinis* aggravata deorsum versus ollam inclinabitur. idem hoc continget, si supra mineram Salis ejusmodi lanceola ponatur.

β. Si quis ex ligno & *Auro* Virgulam Subtilem conficiat, eamque supra ollam statuatur, in qua purum *Argentum vivum* positum est, videbis totum *Mercurium Aurea* se *Virga* jungere, si supposito igne evolet, ita quidem, ut *Aurea* ista *Virgula Mercurio* isto gravata, sese profunde inclinet. quod si idem supra *Mineram Mercurii* placuerit experiri, felix eventus non deerit.

γ. Quod si *Argenteam glebam* in pulverem contuderis, ollæ hunc pulverem impone, facitoque, ut igne evaporet, senties *Lanceolam* ex *Argento & Ligno* fabricatam, si ei supponatur olla, corpuscula *Argentea* magnetico quodam attractu in sese derivare, unde aggravata *Virgula* necessario se illuc, unde vapor expirat, inclinabit: quod æque *Virgula* supra *Mineram Aratam* accidet.

δ. Pro *Vitriolo* fiat *Virgula* ex ligno ferroque rite commissa, si ollæ *Vitriolum* immissum ignis ope exhalare sinas, *Ferrum* protinus colore ferrugineo in æruginem fuscam mutato, in *Æs* quasi transformabitur, ac pondere pressum, totum se in ollam inclinabit dirigitque. hæc SCHAU-
BIUS.

II. Vidimus mixtas *Virgulas*, sed hæc ad nostrum propositum non attinent omni ex parte. de *Ligneis* enim, maxime *colurnis*, loquimur. Hic iterum sententiarum divortia, divortia experimentorum. Multi beneficio unius *Virgule* feliciter, ut ajunt, *Metalla* plura perscrutantur: Alii construunt diversas diversis *Metallorum* speciebus accommodatas: Qui iterum in diversa eunt. α. Quidam circa extremitates *Ferrata* utuntur ad *Aurum*; *Corylacea* ad *Argentum*; *Fraxinea* ad *Æs*; *Piceastri* ad *Plumbum*; *Isatis caule* ad *Ferrum*; narrante PARACELSO de *Philos. Occult.* p. 490. KIRCHM. l. l. Qu. 7. Huc refer, quod quidam *Virgula* parata ex *Alno*, aut *Nymphaea*, aut *Mentastro Aquatico*, aut *Ranunculo* etss. latentem *Aque* venam sive scaturiginem explorent, *Virgula* scilicet illa vapore aqueo aggravata & inclinata. SCHAU. l. l. β. At Sam. BUTSCHKY *Epist. Germanic. P. II. Epist. 291.* existimat, non nisi *colurnam* ad omnia *Metalla* promiscue adhibendam esse, sed diversis temporibus præparatam, pro varietate *Septem Planetarum* dominantium, sic ut exempli causa pro *Auro* *Virgula* sit præparanda, cum *Sol* dominatur. at cum laudatus Auctor *Mercurio* tribuit *Succinum* pro *Argento Vivo*, *Metalli* voce abutitur; cum *Jovi Orichalcum* pro *Stanno* sive *Plumbo albo*, non loquitur cum *Metallosophis*, aut *Chemicis*.

III. Circa Tempus *Virgula* præparandæ iterum dissensus est. α. BUTSCHKY l. l. amputandam esse tradit *Dominica proxima a Novilunio*, ante *Solis exortum*, & quidem potissimum *Mensibus Septembri ac Decembri.* β.

KEPPELIUS *Fodina Annabergensis* Inspector, apud KIRCHM. l. l. Qu. 3. parandam judicat *die Parasceues*, vel etiam, si necessitas flagitet, *die Dominica*, qua *Luna plena* est, orto nondum lumine Solari. γ. Alii excisam volunt *die ipso Paschatis*: aut δ. *die Solstitii*. SCHAUB. l. l. §. XI. num. 2. (Vides hic fieri mixturam superstitionum & nugarum: non jam miror, *Mercuriali Virgula*, *Mercurii diem* & *horam* consecrari a nescio quo, apud L. L. de VALLEMONT, *Bagnett. Divin. c. 1. p. m. 15. ed. Paris. 1696.*) ε. Alii Metalloscopi, sine ullo delectu vel mensum vel dierum, quodvis anni tempus parandæ huic *Virgula* reputant conveniens.

IV. Circa ipsam Præparationem Quidam nugas tantum non Magicas observant: Abscindunt Virgulam 1. e regione Solis orituri, 2. stando, 3. deorsum, 4. tribus vicibus, 5. in nomine PATRIS, & FILII, & SPIRITUS SANCTI, 6. ut præparans simul habeat fiduciam rei, 7. sitque natus die Dominico. KIRCHM. Qu. 4. SCHAUB. l. l. [Vides hic partim tristes Gentilium Superstitionum reliquias; partim Formulæ Christianorum Sanctissimæ pessimam profanationem.] Sunt tamen etiam inter Metallurgos, qui his omnibus posthabitis & neglectis simplicissime *Virgulas* tales præparant.

V. Figura *Virgulæ* communiter est α. ad modum *furcille*, cujus caput est minutum, cornua vero, sive crura velis, quæ exinde prodeunt, longiora; crassitie mediocri: sic enim commodius teneri, & facilius ad objectum inclinari potest. β. Alii *enodem* volunt: γ. alii contra *nodosam*, quales TRAINERUS *Freiberga* ad KIRCHMAJERUM miserat, l. l. Qu. 5. δ. Alii Curiosi in *Germania* tenuem ac rectum furculum in duos dissecant bacillos, quorum in extremitate unum excavant, alterum acuunt in conum, ita ut hic conus concavo alterius, velut in matrice, queat excipi: quo facto huc & illuc per montosos vagabundi tractus eunt, & simul ac posuerint supra venam pedem, bacillos statim parte ea, qua juncti sunt, versari & sua inclinatione easdem prodere ajunt. *Virgularum* vero figuras tam *furcillatæ*, quam *postremæ* vide ap. Athanas. KIRCHER. de Magn. l. III. part. 5. p. 500. Casp. SCHOTTI Mag. Nat. lib. IV. P. IV. Synt. 4. c. 10. p. 422. L. L. de VALLEMONT *Physiq. Occulte, ou Traité de la Baguette Divin. p. m. 16.* qui ibidem ε. ROYERi modum depingit & recenset talem: “ Fiat *Virgula* bifurcata ex corylo, alno, quercu, aut malo, longa pedem, crassa digitum, ne facile a vento moveatur; hanc super alterutram manum in æquilibrio impone accuratissimo, mox lento passu perge: ubi super Aquæ latentis venam ambulabis, tum sese versabit. item ibidem ζ. adhuc alium modum, quem depingit, se apud *Aquileges* observasse ait; “ sumunt, inquit, furculum coryli, alteriusve ligni æqualis & directi, hujus utraque extrema manu utraque apprehendunt, & nonnihil in arcum versus horizontem inflectunt: sic, cum transeunt *venam Aquæ latentis*, Arcus deorsum versus terram vergit. VI.

VI. Recens *Virgula* maxime probatur. At Metallurgi non per annum, non per lustrum; sed quousque *Virgula* est salva, salvam quoque hanc volunt qualitatem. interim quia per ariditatem ad flectendum fit inepta, aqua toties calida macerandam jubent, quoties ad usum transferenda venit teste KIRCHM. *Qu. 6. l. l.*

VII. Applicatio usitatio *Virgula Furcillata* est hæc: (1.) cum utraque manu, digitisque sursum inflexis ita apprehenditur, ut caput ejus cælum versus erigatur, & extremitates cornuum, concavum manus sub annulari, ingressorum, per pollicis ac indicis juncturam exeant. non leviter tamen est tenenda, sed comprimenda arctius. KIRCHM. *l. l. Qu. 8.* adde AGRIC. *l. l. p. 28.* ubi figura res exhibetur. (2.) Nonnulli inter applicandum, stolonem versus terram vertunt, ac manus postea apprehensamque bifurcatam *Virgulam* ita sursum convertunt, ut digiti compressi & *Virgula* cornua cælum respiciant. SCHOTT. *l. l.* (3.) Sunt qui non ex voto successum sperant, nisi Applicans vel tacite, vel sonora voce pronunciet verba illa initialia *Evangelii* apud JOHANNEM: *In principio erat Verbum* & seqq. Hos BUTSCHKY *l. l.* insinuat superstitionis. recte. sed nec ipse satis ab ea liber, dum (4.) exigit ab Applicante Temperantiam: (quid hæc conferret, si causa naturalis subsit? notæ autem noctes viduæ Sacrorum Gentilium, & similes nugæ:) (5.) urget, standum versus Orientem: (sic Gentes emergentem Solem adorarunt:) (6.) addit, ut ne *Virgula* virtutem perdat, ea non tangendam esse terram. (nugæ. an ergo effluvia sic minus agerent postea in *Virgulam*?) (7.) SCHAUBIUS *l. l.* addit ut Explorator d. e. Dominico natus sit. (8.) Alii libere fatentur, nihil circumstantiarum istarum nugacium in casu hoc requiri; modo istud observetur, ne, si non statim expectationi respondeat eventus, statim etiam *Virgula* deponatur; sed potius teneatur, donec in manibus probe incaluerit.

VIII. Quidam, dum *Virgulam* applicant, omnia Metalla, quæ secum habent, deponunt: At alii Metallurgi hanc conditionem non putant necessitatis esse, verum fieri, ut melius *Virgula* vim suam exferat, uno tantum objecto implicita, non multis distracta & sic ad singula debiliior, quippe viribus hoc modo dispersis, non unitis. Alii iterum limitant: Non præpolleat quantitate alteri Metallum, quod gestat Applicans: nam si exempli causa in mensa foret unus Solidus *Argenteus*, in Marsupio autem sex Solidos *Argenteos* haberet Applicans, tum *Virgula* non ad Mensam, sed ad Applicantem se converteret. Ratio in promptu illis hæc est: Majorem Virtutem in quantitate majori esse, in Minori minorem. belle! modo vero responderet ille eventus. Tandem Alii scrutaturo Venas Metallicas volunt ad manum esse varia Metallorum genera, ut unum post alterum cum *Virgula* conjungat, & ita homogeneas venas, etiam maxime reconditas & abstrusas inveniat. ut, sicubi lateat Ferrum, & nonnemo ad *Virgulam*, quam manu tenet, apponat Ferrum, *Virgula* motu statim vehementi ad id deflectet:

At vero, si Metallum alterius speciei cum illo, quod scrutatur, dextra aut sinistra gestet, *Virgula* prorsus immobilis persistet. KIRCHM. l. l. Qu. 10.

IX. Quamvis, ut volunt Metallurgi, *Virgula* hæc *Metalli* index præsentis suo objecto nusquam non saliat; magis tamen salit in loco hoc, quam in illo; vel quia hic pluribus *Metallicis exhalationibus* est imprægnatus; vel quod hic Tellus *plures & efficaciares Venas* possideat.

X. Neque tamen omnes sunt tam beati, ut *Virgula* virtutem inclinativam manibus suis experiantur, semper spe sua frustrati. Vix Centesimus *Metallicorum*, utut in Fodinis quotidie versentur, de *Virgula* amicitia gloriari potest. Sed nec illi, qui adeo felici fidere nati sunt, ut illis *Virgula* tractata pro voto respondere soleat, non tamen semper, nec ubique, nec eandem, vel uno vel diversis in locis, vim ejus experiuntur æque fortem. Quid opus est auctoritate verborum, ubi rerum ipsa loquuntur passim experimenta?

XI. Quærenti, *Cur non omnibus moveatur Virgula? Cur illa beatis non semper? non æque fortiter ubique?* vulgo respondent Caussam esse vel α . ineptam *Virgule* tractationem; vel β . occultam hominis proprietatem, quæ scilicet *viribus Virgule Sympatheticis* repugnet, atque ipsam operationem impediat; vel γ . quandoque in eodem homine talem & talem fieri mutationem, quæ effluviis *Virgule* vel *hominis* sit contraria, vel ea immutet. Verba scilicet populo dedimus, & Philosophi visi sumus!

XII. Ergo ut *Virgula Divinatrix* suo fungatur officio, quinque conditiones ponunt: *Prima* est Quantitas ejus: baculus enim, si nimis magnus sit, volvi ac versari commode nequit. *Alter*a est Figura bifurcata, quæ cæteris præstat. *Tertia*, Vis Venarum, seu, ut Alii volunt, Sympathia & Naturalis Amor, qui ob similitudinem qualitatum Metalla inter ac *Virgulam* intercedat. *Quarta*, apta *Virgule* tractatio ab Applicante instituta. *Quinta*, ut Applicans privatus sit occulta illa qualitate, quæ *Virgula* solet repugnare. AGRIC. l. l.

XIII. Usus *Virgule* est α . vulgatissimus apud Metallurgos in scrutandis venis *Metallicis*: β . in Theauris abditis inveniendis: γ . in Mineralibus medii generis: δ . in Fontium scaturiginibus: ϵ . in Nummis, Auro, Argento, Ære, Ferro, Stanno, Plumbo, vel casu amisso, vel studiose abscondito, reperiendo. Sic quotidie videmus fieri, nec opus est verbis, ubi rerum adsunt testimonia. KEPPELIUS, *Metalloscopus Annæbergensis* supra laudatus, apud KIRCHM. l. l. Qu. 13. præsentibus testibus oculatis, post multa alia experimenta, deprehendit tandem, *Virgulam* etiam ζ . ad Chirothecas, η . ad Calamos, θ . ad Chartas, ι . ad quæcunque Ligna inclinari; modo partes minutissimæ singulorum simul cum *Virgula* in manuum alterutra habeantur.

XV. Habuimus *Virgule* Historiam, ut puto, satis accuratam. Sed hic iterum

iterum occurrunt Sententiarum divortia. Alii enim *Virgula Vim* illam si-
ve simpliciter asserunt, ut VALLEMONT l. l. SCHAUB. l. l. vel additis su-
perstitionibus, ut multi Metallurgi: Alii e contrario totam *Virgula Ce-*
remoniam, ut fallacem & fabulosam, & maximam de nihilo historiam,
simpliciter rejiciunt; a quibus me non alienum esse jusserunt tot olim & ho-
die a me instituta experimenta. Licet enim quinque illas conditiones num.
12. recensitas, imo & plures, tam in me, quam in aliis accuratissime sem-
per observarim, tamen toties vidi, esse hæc Phantasiæ, Sensuum, Ma-
nus moventis, & Credulitatis ludibria, ut statuerim, Amicis tam *Germa-*
nis, quam *Batavis*, qui hæc in hæresi sunt, veteres avias de pulmone re-
vellere, & nobilem hanc de Nihilo controversiam ad sanæ Rationis Ly-
dium lapidem examinare: idque eo libentius, quod paucissimi certi quip-
piam de *Virgula* norint, qui putarunt esse rem insolitam, recens inventam
& ante inauditam. Utar hic subinde KIRCHMAJERI quoque suppetiis;
nam tam hujus, quam SCHAUBII *Dissertatio Academica*, illa *Wittebergæ*
an. 1669. hæc *Marburgi* 1674. habita, non exstant, ut ad eas possimus
ablegare Lectores, licet pro ingenuo candore meo nolim dissimulare, per
quos aliqua ex parte profecerim. Nec AGRICOLA, qui & ipse vim Na-
turalem *Virgula* negat, cujus etiam ariete utemur ad hanc fabulam de-
pugnandam, vix ac raro in Bibliothecis, *Belgarum* præcipue, reperi-
tur.

XV. Ordine progrediamur. Multi *Vim Virgula Naturalem* simplici-
ter & absque superstitione ulla agnoscunt. Communis fere hæc apud Me-
tallurgos cordatioris olim & hodie opinio; Patronos in Scriptis habet Joh.
BODIN. *Demonom.* p. 45. BASIL. VALENT. *Contest. Suprem.* l. 22. &
seqq. M. ANT. ZIMARAM *Antri Magico-Medici* P. I. l. 1. p. 26. VII. LUD.
a SECKENDORFF *Deutsch. Fürstenstaat* p. 400. Georg. Phil. HARSDÖRFER.
Delic. Mathem. Vol. III. P. 6. qu. 16. p. 410. Aliosque, quibus accense
nonnullos Philosophos & Doctos Amicos nostros in *Batavia*.

XVI. Alii *Virgula* vim talem sed Magicam, sed incantatam conce-
dunt, audi AGRICOL. l. l. "*Virgula Divina*, qua Incantatores scrutan-
tur venas, ut annulis etiam, speculis, cristallis, quamvis forma Furcæ
figurari possit, nihil tamen ad rem interest, recta sit, an in aliam figu-
ram formata; non enim valet Virgulæ figura, sed incantamenta carmi-
num, quæ mihi commemorare non licet, neque libet. Itaque *Vir-*
gula Divina primo ex Incantatorum impuris fontibus defluxisse videtur
in *Metalla*: deinde cum Viri boni abhorrerent ab incantamentis carmi-
num, eaque rejicerent, *Virga* a simplici Metallicorum vulgo est retenta,
& in quærendis Venis vestigia antiqui usus remanserunt. Ita Ille, quæ fa-
teor, qui meus est stupor, me assequi non posse, qua ratione verborum
sonus aere leviter moto evanescens ita *Virgulam* incantare possit, ut hanc
virtutem Metallorum indicem deinceps possideat. AGRICOLAM refutat

Petr.

Petr. GASSENDUS Physic. Tom. II. p. 3. membr. 1. de Plantis III. 3. p. 167.

XVII. Alii vero ulterius pergunt, fraudemque & primo *explicitum* *fœdus cum Cacodemone* affirmant; hic scilicet, ex eorum sententia, *Virgulam* in manu, etiam inscii & minus superstitiosi, dirigit & intorquet. adeoque, cum taceat Natura, taceat Ratio, obstupescat Sensus, putant eos, ex primo isto *explicito cum Cacodemone fœdere*, tacite innecti *implicito cum eodem maligno Spiritu fœdere*. ab hac sententia alieni non sunt *Ulysses ALDROVAND. de Metall. lib. II. §. Metallor. inveniendor. ratio. p. 20. LIBAV. l. 1. Mart. ZEILER. Epist. Germ. Miscell. X. p. 65. Joh. SPERLINGIUS in Dissert. ed. an. 1658. An Virgula Mercurialis agat ex occulta qualitate §. 22. & 23. SCHWENCKFELDT l. 1. Laur. FORERUS in Viridario, Disp. de Magnete, num. 29. Bernh. CÆSIUS de Mineral. I. 7. sect. 4. SCHOTTUS l. 1. & ibi Balth. CONRADUS in literis ad SCHOTTUM datis, Aliique. Venum & hic opponi posset, cur ergo virtute istius *pacti cum Cacodemone impliciti*, quod mihi quidem hypobolimæum est, non agat constanter, eodem modo, semper, ubique, in omnium manibus, observata tantum apta tractatione?*

XVIII. Alii *Virgulam Divinatricem* putant *casu & inadvertenter ad Metalla* detorqueri. Audi KIRCHERUM *Mund. Subterr. lib. X. Sect. II. c. 7. p. 18.* “ Luculenter, ait, adverti, manifestam esse, non *Demonis*, sed
 „ *Virgam tractantis* illusionem, dum imaginationis vi deceptus putat,
 „ *Virgam ad Metallum* suapte sponte vergere, cum ipse eam inadvertenter
 „ detorqueat: quod & alias usu venit in iis, qui *annulum* vel *globulum* filo
 „ suspensum duobus digitis intra scyphum vitreum immittunt, putantes
 „ *Annulum*, hinc inde scypho illisum, currentem horam indicare.
 „ Pessima sane deceptio, cum totus ille pulsus non nisi pulsu arteriarum in
 „ extremis digitis agitarum contingat. Si enim fortiter filum prefferis,
 „ *annulus* agitabitur; si leniter, sine motu subsistet. quam fallaciam ego
 „ multis Viris, Physicarum rerum haud imperitis in quadam Academia,
 „ quam Princeps aliquis hic *Romæ* de hujusmodi prodigiosa *annuli* agitatione
 „ instituerat, demonstravi. Ita meus Popularis. scilicet, ut hoc addam,
 „ cessat *annulus* moveri, cum tractans labentis horæ, vel *numero majori*
 „ pro more *Italia*, vel secundum *duodenarium* pro more *Germania* numerandæ,
 „ tacite timet, ne *annulus* indicandum numerum excedat, atque interim
 „ inadvertenter filum in manibus remittit. Sed enim putem, non solum
 „ casum, aut inadvertentiam solam; sed etiam conjecturam, malitiam,
 „ fallacias, astutias, fraudes hominum aut vanæ gloriolæ, aut lucelli
 „ studio captorum sæpe ad rationem venire oportere. in priorum census
 „ refero nonnullos Alchymistas; in posteriorum, fallaces Metalloscopos.
 „ Sed & fallendi temporis, ludi, ingenii, & jucundæ *δοκσιθαιματουργίας*
 „ causa idem institui posset. exempli gratia, Titius ait sibi esse hanc cum
 „ Vir-

Virgula συμπαθείαν, ut abscondita Metalla elaborata, in manu sua, certo indicio prodat *Virgula*. periculum volunt ejus rei fieri admiratores *Σαυματούργων*. exit Titius itaque: Sejus interea ignarus ipse ullius doli nummum Argenteum recondit sub pede alicujus sellæ. revocatur Titius: at cui jam oculorum nutu, aut digitorum levi micatione & intensione non animadversa sub introitum, Mævius Amicus collusor ex composito locum demonstravit; is tum Titius facile *Virgulam* determinare ad locum designatum poterit, & addere pompam aliquam circumstantiarum circa violentam torsionem *Virgule*. repetuntur experimenta alibi locorum, alia occultatione; Titius tamen locum *Virgula* indicat. miratur Sejus rem admirandam, & cum eo omnes ignari doli compositi. quæritur jam, quasi rei certissimæ & verissimæ, causâ insoliti & stupendi phænomeni. Imo quandoque sola *conjectura*, & deprehensa artificiose ex Occultatorum ipsorum vel studiosa aversione vultus a loco rei occultatæ, aut spectatorum in eundem locum missitio oculorum conjectu, verisimilis rei abstrusæ & reconditæ statio *Virgulam* detorquet. id mihi sæpius ipsi contigisse, affirmo; cui etiam *συμπαθείαν* cum *Virgula* adesse putabant Amici; sed non ego credulus illis.

XX. Illi, qui hanc *Virgule Vim naturalem*, absque superstitionum recensitarum ceremoniis, agnoscunt, propugnant hanc suam sententiam variis argumentis, depromtis, ex illorum Philosophorum placitis quorum sectam maxime probant. Nos pondera eorum ad Sanæ Rationis trutinam examinabimus.

XXI. Ajunt itaque illi, qui Scholarum ARISTOTELIS sequaces sunt, a. Causam ejus rei esse *Calorem*. secundum eos movet Calor vehemens & agit in gyrum succosiores frondes, dum exsiccando eas contorquet. experimento adferunt, si columna virgæ ignem subjicias, torqueri illam, ut videatur moveri; imo sic carnem, modici ponderis, insigas, eam in torsione circumvolvi ultro. PORTA Mag. Nat. XIV. 10. confirmant experimento Romæ factò, quo reguli columnis verubus infixi ad ignem agitati sunt in gyrum, tanta velocitate, ac si manuum applicatione, aut rotarum artificio incitatus fuisset. KIRCHER. Magnet. L. III. P. 5. p. 500. SCHOTT. l. l. in annot. de Virg. coryl. Respondemus (1.) rhetorice & ἀνετηνῶς illa jactari. facias pericula nobiscum, videbis columna verucula nec tanta velocitate circumvolvi, nec continuo, nec tamdiu: sed nunc moveri, nunc quiescere, exsiccata in motu cessare. (2.) A calore ignis ad calorem manus vel Metallicorum effluviorum non valet consequentia. (3.) Fingamus ita esse: at calor effluviorum vix sensibilis est; manuum intensior majorque. atqui in manu non statim vertitur Virga, sed, ut ipsi ajunt, ubi fibræ ligni a manu demum incaluerunt: & tamen, ut ajunt, simul ac pes positus est supra venam Metallicam, sine mora detorquetur. (4.) In experimento libere relinquitur, hic tenetur ac comprimitur: ergo dispar ratio. (5.) In illa

Ff

tossione

tolliōne agitur in gyrum, hic directo versus terram inclinatur: ergo iterum dispar ratio. Scilicet ita est: in capiendis experimentis quisque fere, non quod videt, sed quod vult videre, se vidisse ait.

XXII. β. Ajunt Alii: *Metallis* eorumque *Venis* esse virtutem attrahendi *Magneticam*. scilicet, atomi Metallicæ exhalantes *Virgulam* ad se rapiunt. Respondemus: esto, plantas Metallica qualitate continuis *Minerarum* effluviis, vaporibus, halitibus imbutas aliquam cum *Metallis* ipsis, supra quorum venas crescunt, similitudinem habere: an (1.) ideo similitudo illa virtuti Magneticæ, sive attractioni sufficiet? (2.) atqui *Virgula* e *Corylo*, quovis solo, decisa dicitur hac virtute prædita. (3.) explicetur illa Attractio; & simul, cur igitur non constanter, eodem modo, semper, ubique, & in omnium manibus fiat, salva hac Attractione? atqui varie, diversis modis, raro, nec passim, & in paucissimorum manibus vim suam *Virgula* exserit, & tamen ponitur major Metallicorum effluviis in solo Metallifero circumfluxus, quam exhalat ex corpore *Virgulam* tractantis effluviis, quæ forsân impedimento Virtutis Magneticæ allegaretur. Cur ergo, cæteris paribus, vis major, non superat minorem?

XXIII. γ. Instant ad hanc postremam responsionem: ab occulta tractantis proprietate, Metallum indicem istam virtutem alligari, haud secus atque *Allium* præstet, ut succo ejus oblitus *Magnes* infirmetur, imo nec *Ferrum* hic ad se trahere possit. Respondemus: (1.) quomodo probabitur occulta ista tractantis proprietas, aut unde antipathia hujus, quam Natura in specie humana non fundavit, causa ac origo desumetur? (2.) manet hinc eadem difficultas, cur, posito ex hypothesi fundamento, cum adsit omni Metallifero in loco, omni tempore Venarum ac Metallorum Attractio; cum adsit, si *Virgula* super Venam excreverit, eadem Similitudo; cum adsit apta Tractatio; cur, inquam, ob easdem semper causas semper non inclinatur? quippe occulta illa Antipathia, cum gratis fingatur nec probetur, non sufficit solvendo nodo. (3.) Quæ de *Allio* jactantur, sunt teste PORTA, qui rem expertus falsam reperit, *Aniles Fabellæ & Ridicula Relata*, Mag. Nat. VII. 48. cui subscribit etiam KIRCHER. Art. Magnet. L. I. P. 2. p. 71. Aliique.

XXIV. δ. Instant Alii, requiri Fiduciam in Tractante; ea si absit, adsit e contrario diffidentia, a *Virgula* non exseri Virtutem. Respondemus: (1.) Imaginationem extra suum corpus naturaliter non operari. (2.) ab Experimentis rerum hanc sententiam refutari. audi SCHOTT. l. l. „ Est, ait, „ in Germania notissimus Princeps, in cujus ditione Metalliferi Montes „ reperiuntur. ex his olim magno proventu *Metalla* eruebantur; nunc vero „ ab aliquot annis, nescio, qua de causa, intermissa effossione, *Venarum* „ etiam tramites deperditi sunt. Quas Venas cum detectas iterum „ vellet, evocari aliunde curavit *Duos Insignes Metalloscopos*. Hi dum „ immodice in Virorum primariorum corona se jactassent de *Virgula Divi-* „ natri-

„ *natricis* usu ad *Thesauros* & *Pecunias*, sive *Aureas*, sive *Argentearum*, ubi
 „ ubi absconditæ forent, detegendas: conventum fuit, ut clam duobus Pro-
 „ cerum unus omnem Aliorum pecuniam, & quicquid Auri Argentique
 „ haberent, acciperet, & apud se absconderet. Factum, ut conventum
 „ fuerat. Sed cum uterque diutissime cum *Virgulis* suis quæritantes cir-
 „ cumivissent, *absconditam pecuniam nusquam tamen reppererunt*. Ita
 „ Ille.

XXV. ε. Multi Scholarum Peripati sequaces, cum ad *manifestas quali-
 tates* deducere omnia non possent, deduxerunt quædam ad *occultas*: nolu-
 mus has exagitare; Amice sentiamus, modeste excusari ita a Multis nostræ
 Mentis imbecillitatem: non ita tamen, ut patrocinemur ignavis, qui ubique
 ad hoc Asylum inafferenda, pallianda, tegenda confugiunt ignorantia. Ajunt
 ergo non pauci nec de vulgo Philosophi Scholastici, *Virgulam Divinatricem*
agere ex occulta qualitate. Respondemus illis, secundum ipsa eorum
 placita, eorumque lingua: (1.) Vis vergendi ad Metalla non est *qualitas*
occulta, quia pluribus speciebus, ut corylo, pino, fraxino, betulæ,
 malo, cerafo (vide supra num. I.) est communis: sed *occulta qualitas*,
 cum dependeat ex *forma specifica*, cujus conditionem unice sequitur, non
 se diffundit ad plures species, sed ad unam determinatur. (2.) Si ex *qua-
 litate naturali occulta* ageret *Virgula*, tum non impedita semper ageret. at
 fiant experimenta: ex sexcentis hominibus, secundum ipsos *Virgula* Patro-
 nos, vix duo tresve imo sæpe nulli erunt, quorum in manibus *Virgulari-
 te* movebitur. jam vero minus probabile, ab omnibus fere sexcentis ho-
 minibus impediri *occultam Virgule Qualitatem*, nec inter tot diversissimos
 homines reperiri, aut ullum, aut tantum duos tresve, qui *contraria qua-
 litate occulta*, quæ *Virgule qualitatem occultam* impedit, sint destituti.
 (3.) Desinente *forma specifica*, aut ea oblitterata, cessat etiam *qualitas Oc-
 culta*; quia, si hæc maneret nihilominus, foret sine *subjecto*, quod ab-
 surdum: jam vero in *Virgula veteri & arida* (vide supra num. VI.) peri-
 it *forma specifica*, nec tamen, ut credunt Metalloscopi, ideo cessat vir-
 tus ad Metalla se inclinans; igitur nec a *Qualitate Occulta* procedit. (4.) Si
Virgula Divinatrix ageret ex *occulta qualitate*, ageret non tantum cornibus,
 sed & capite apprehensa; ageret facilius *aquilibrata*, quam *violenter torta*:
 sed prius non fieri testantur rerum experimenta; posterius non fieri, com-
 probabit KIRCHERUS mox numero seq. xxvi.

XXVI. ζ. Alii *Occulte Qualitati* hic substituunt æque obscuram, &
 vix ab illa diversam, *Sympathiam* inter *Virgulam* & *Metalla*. Regerimus:
 (1.) cum *Sympathia*, ex Scholarum placitis, sit *amor naturæ specialis* in-
 ter hoc & illud objectum naturale tantum intercedens; non *amor commu-
 nis*, qui se extendat ad plurima diversa corpora; inde sequi, *Virgulam*,
 quæ in corpora tam *naturalia*, ut Metalla, Mineralia mediigeneris, Plan-
 tas, Fontium scaturigines, testibus Metalloscoporum, uti volunt, expe-
 rimen-

rimentis; quam in *Artificialia*, ut Nummos, Chirothecas, Chartas, Calamos, (vide *num.* x111.) agit, non tangi illa *Sympathia speciali*. (2.) Opponimus experientiam KIRCHERI *de Magnet.* L. III. P. 5. p. 500. ubi ait: "Hujusmodi *Virgulas*, Metallis, quibuscum amicitiam habere dicuntur, applicatas, quantumvis exactissime & levissime æquilibrium bratas, nullum tamen inclinationis effectum præstare, experimento a me facto non semel comperi, quem tamen æque præstare deberent, ac supra venas expositæ. Hæc Ille, unde Idem ait *Mund. Subterr.* X. c. 7. *sect.* 2. p. 181. "Fieri non posse puto, ut *Virgæ* non æquilibratæ, sed violenter tortæ, latentia Metalla tantam & tam subitaneam vim imprimant, ut illa ultro se ad terram inclinare cogatur. Is, qui Magnetice Motionum peritiam habuerit, attestabitur. Ut enim *Sympathicæ* rerum Naturalium actiones effectum habeant, dici vix potest, quanto ingenio & industria opus sit, & quam exacta & præcisa æquilibratione corpora disponenda sint. Ut proinde omnes ridendi sint, qui *Virgulas* illas *bifurcatas* manibus apprehensas a tam subtili halituum vi concitari posse, sibi imaginantur.

XXVII. η. Pro *Virgula* virtute explicanda adducunt Multi *Magnetis* notissimam Virtutem: Respondemus, (1.) hunc agere constanter; non item *Virgulam*. (2.) Si *Magnes* ab acu aut clavo ferreo ad passus sex septemve remotus neutrum afficit, sequitur, quod multo minus *Virgula Divinatrix*, per tantam Terræ vastitatem, vires suas in reconditas Venas ac Thesauros exferat. Prius verum esse, norunt, quibus *Magnetica* experimenta sunt perspecta.

XXVII. θ. Alii *Virgula* Virtutem exemplo *Succini*, quod, si frices, *paleas chartulasque* attrahit, adstruunt. Respondeat pro Nobis AGRICOLA l. l. "Quæ vi ad se attrahendi prædita sunt, ea omnia in orbem non torquent res, sed eas ad se alliciunt. verbi gratia: *Magnes* Ferrum non volvit, sed id ad se trahit; & *Succinum* attritu concaléfactum non vertit *paleas*, sed simpliciter eas ad se allicit. Similiter *Vis Venarum*, si eandem cum *Magnete* aut *Succino* naturam haberet, *Virgulam* toties non versaret, sed semel tantummodo ad spatium semicirculi versatam re-cta ad se traheret, &, nisi compressio hominis, qui *Virgulam* teneret in manibus, ipsi *Venarum* vi resisteret & repugnaret, *Virgulam* ferret ad Terram.

XXVII. ι. In aciem producant Aliqui *Virgulas* illas ex *Metallis* ipsis factas (quas supra *num.* I. literis α. β. γ. δ. recensuimus) pro *Virgula Lignæ* asserenda virtute. Respondemus disparem utrimque esse rationem, duæque consequentiam (1.) a Metallo simili ad Lignum dissimile: (2.) ab igne vaporifero & causâ manifesta, ad effluvia halituosa tenuia Montium Metalliferorum vix sensibilia, & causâ dubiam. (3.) a manifesta proximitate utriusque objecti, ad remotissimam, dubiam occultamque distantiam Metallorum in terræ visceribus.

XXVII.

XXVII. x. Sunt, qui & ipsas *Arbores* advocant ad asserendam *Virgulae Metalloscopæ* virtutem. Ajunt enim, nonnullas *Arbores* super *Venis Metallicis* nasci, quarum folia ramique vapore Metallico gravata, & veluti induta quadam cuticula, deorsum vergunt, ita, ut pæne terram tangant. Respondemus (1.) quid tum? ergo *Virgula bifurcata Coryli* aliunde decisa, & subito in solum Metalliferum translata, eo ipso momento metallicis vaporibus gravata, deorsum verget? distingue causam, subjecta & tempora, nec errabis. (2.) Sic etiam videmus *Arborum* ad ripas fluminum, ramos vapore aquæ imbutos sponte sua cum tempore inclinari: at nemo exinde concludet, *Arborum* ejusdem speciei alibi natorum ramos decisos, nescio qua virtute, indicare ultro & quidem subito *venas Aquæ latentis*.

XXVIII. Illi, qui *CARTESII* castra sequuntur, & hanc *Virgulae virtutem Naturalem & propriam* esse volunt beneficio *Corpuscularis Philosophiæ* rem expedire conantur. Eorum dictata huc redeunt: (a.) Singulis corporibus sua esse effluvia: (b.) horum effluviorum dari atmosphæram, intra cujus spatium activitatem suam exserant. (c.) Particularum motum sic fieri, ut ad suum centrum maxime regrediantur. (d.) hinc a majori effluviolum allapsu objectum aptum, & non impeditum, ad centrum atmosphære una detorqueri. (e.) intercedere autem inter effluentes particulas, & objectorum poros, quibus se insinuant, certam figuram ejusque cum poris convenientiam. (f.) hinc si verbi gratia Titius, etiam cui *Virgula* antea favit, postea quacunque de causa transpirat effluvia crassa & acria, hæc per manum tractantis, cum interstitiis *Virgulae* communicata obicem ponent exhalationibus aquosis aut Metallicis, sic ut *Virgula* virtutem suam exserere non possit. Hæc omnia applicant perbelle ad *Virgulam*, prout videre licebit in *VALLEMONTII* laudato libro. Respondemus: (1.) Debuisset prius extra controversiæ & dubitationis aleam collocari quæstio *An sit?* quam deveniretur ad quæstionem *Cur sit?* (2.) Transeant *a. b. c. d.* sed circa *e.* possent Curiosi quærere, quænam sit & qualis & quanta specificè determinata configuratio pororum & particularum istarum, in *Metallis & Virgula*, mutua conspiratione coeuntium? quæ si specificè determinari, clare & distincte explicari non possunt, *Sympathia & Qualitas Occulta* Scholarum mutatis verbis idem dixerint. (3.) rō f. nimium, adeoque nihil, probat: Cur enim in tam raris & paucis hominibus *Virgula* movetur? vix autem credibile, omnes transpirare effluvia salina, acria, crassiora. sed, ut videas latum campum eruditæ ignorantie, Titius verbi causâ mensæ assidens *pisces* & *assas carnes* appositas habet: appetit tamen hodie *pisces* summo opere. altero die iterum eodem modo rite & recenter præparata eidem eadem apponuntur; jam vero abhorret a *piscibus*, & mavult *carnes assas*. applica quæso ad rem propositam dictata superiora, & videbis ita nihil non solvibile: dicere poteris, hodie alia effluvia ex atmosphæra linguæ partiumque

ad gustum facientium egressa magis convenisse cum particulis & poris *car-
nis assæ* : heri vero magis cum *piscium* poris & particulis. Verbum non
amplius his addo. (4.) Urgemus constantiam, conformitatem, certitudi-
nem & frequentiam experimentorum ; si ista dictata huic *Virgule* ex vero
conveniunt.

XXIX. Urgebant *Cartesiani* præcipue *Jacobi* AYMARI, *Rustici Delphi-
natis* Historiam, quam recenset VALLEMONTIUS l. l. c. 7. qui *Homicida-
rum Vestigia* insecutus eos detexerit. Sed illum fuisse aut impostorem, aut
phantasiæ vitio delusum, postea apparuit *Parisiis* *Lutetia*, quo a ma-
gno & curioso Regii Sanguinis Principe invitatus erat, ut verum explorare-
tur, ubi manifestissimis experimentis constitit, nihil certi in eo Rustico
fuisse, sed falsa cuncta. quæ res cum publicis passim libris & literis inno-
tuerit omni Orbi, præter rationem insanit, oportet, qui cum maxime
inde *Naturali Virgula virtuti* præsidium quærere vellet. quod vero *Homi-
cidarum Vestigia* *Virgulæ* ope detexerit, tanto magis fraudem arguit. quid
enim *Vestigia* exspirabunt momento facta & diu obsoleta ? an ergo vicino-
rum corporum atmosphæræ fortiores non oblitteraverint atmosphæram *Vesti-
gi* debilioris ? Scilicet, quando placet cum ratione insanire, tum ma-
xima de nihilo nascitur Historia.

XXX. Urget VALLEMONTIUS l. l. c. 15. plurima *Mineralia* beneficio
Virgule passim, & in sola *Gallia* *Mineras* plures, quam CL. per quendam
Germanum Metalloscopum repertas. Respondeo AGRICOLÆ l. l. verbis :
„ Tractationem causam motionis *Virgule Divinatricis* esse, inde perspi-
„ cum fit, quod callidi isti Tractatores rectam *Virgulam* non capiunt, sed
„ *furcatam* atque eam *colurnam*, aut aliquam aliam ita flexibilem, ut, si
„ sic tenetur in manibus, ut eam tenere solent, omni homini, quocun-
„ que in loco steterit, in orbem vertatur. nec mirum, si *virgula* non ver-
„ satur, cum inertes eam tenent. etenim cornua ejus acriter comprimunt,
„ aut leniter stringunt. Hoc autem vulgo *Metallicorum* fidem facit, *Vir-
„ gula* venas inveniri, quod ea utentes *casu* aliquas inveniunt ; sed multo
„ sapius perdunt operam, & ut venas invenire possint, nihilo minus in
„ fossis agendis defatigantur, quam adversæ partis *Metallici*.

XXXI. Tandem VALLEMONTIUS l. l. c. 17. adfert complures Viros
Doctos, qui *Virtutem Virgule Naturalem* in deprehendendis *Metallorum*
Aquarumve Venis, imo &, quod mirare ac stupeas, *Homicidarum Fugi-
tivorum vestigiis*, agnoscunt & comprobant. Respondemus, eos, qui ne-
gant *Vim Virgule Naturalem*, non minus ambitiosa Virorum Doctorum
pompa stipatos incedere. Prodeant itaque (1.) *Theophr.* PARACELsus,
fatis alias nugis Magicis credulus, qui de *Philos. Occult.* p. 490. disertis ver-
bis ait : *Virgula Divinatoria fallax est.* (2.) *Georg.* AGRICOLA rerum *Me-
tallarum* consultissimus l. l. „ *Metallicus*, quia eum Virum bonum &
„ gravem esse volumus, *Virgula incantata* non utetur ; quia rerum natu-
„ ræ

„ ræ peritus & prudens *furcatam* intelligit sibi usui non esse, sed habet „ *Naturalia Venarum Signa*, quæ observat. itaque ea, si Natura vel Casus, „ aliquo in loco, ad fodiendum apto, patefecit, ibi *Metallicus* agit fossas; „ si non ostendit, crebris fossionibus usque eo scrutatur locum, quoad Ve- „ nam crudariam reperit. (3.) *Athanas. KIRCHERUS*, alias satis credulus, affirmat, *se spe sua semper frustratum*, *Mund. Subterr. X. 7. sect. 2. p. 18.* adde Ejusdem verba *num. xxvi.* (4.) Hujus Discipulus *Casp. SCHOTTUS Mag. Symp. L. II. Synt. IV. c. 1. p. 425.* disertè dicit: „ Au- „ dacter pronuncio, illam conversionem *Virgula Metallice* contingere ca- „ su, vel fraude Virgulam tractantis, vel ope Diaboli. Ita Ille, qui cum eo, quod ad postremum, consentit (4.) *Anton. DEUSINGIUS Exam. Pulv. Sympath. p. 57.* (5.) Dedita opera & studio adversus *Rud. GOELENIUM Virgulam*, acerrima invectiva, magis tamen rhetorica, quam philosophica, oppugnavit *Joh. ROBERTI S. Theol. D. e S. 7. in GOELENIO Heautontimorumenos*, impresso *Lucemburgi 1618. sect. 161. p. 181. & seqq.* sub inscriptione: *Virgula Metallarie Idololatrica Impostura.* (6.) *Joh. Joach. BECHERUS Physic. Subterr. L. 1. f. 7. c. unico*, p. 651. dicit, *se nunquam vidisse cum successu, Virgulam ad Metalla inclinari.* Plures possem adducere, sed hi sufficient; Viri vel Metallicarum rerum periti, vel Experimentorum gnari, vel Medici: & quidem Tres, ad credulitatem alias satis proni, ex erudita illa *Societate*, quæ a Jesu sibi cognomen adoptavit. Libet hoc loco admirari Ingenii Humani varietatem: huic enim *Virgula* antea Vim Naturalem negarunt, Viri credulitatis nomine alias celebres; at nunc eam propugnarunt Viri ex ea Philosophia, quæ suspensio judicio ad claram & distinctam perceptionem omnia refert. Sed *Joh. Bapt. HELMONTIUS de Magn. Vuln. cura, Oper. p. 595.* tam *GOELENIUM*, quam ejus Antagonistam *ROBERTIDEM*, illum ut debilem patronum, hunc ut declamatorem refutans, rem per se obscuram & incertam, affectata novitate & verborum portentis obscuriorem & incertiorem reddit.

XXXII. Sunt vero Plurimi, qui huic *Virgula* generatim & simpliciter Vim istam, de qua toties diximus, plane abnegarunt, quibus & Nos, cum venia Dissidentium Amicorum, album calculum adjicimus. Ne videamur gratis locuti, addamus nonnulla argumenta.

XXXIII. *Primum* esto: Ponamus, sive Fingamus, omnia requisita *Virgula*: sed Tractanti Virgulam occludantur accurate sudario vel fasciola oculi, tum videbis nugacem esse jactantiam. In me Aliisque hoc expertus sum, invitaviq; eos, qui hoc Naturæ beneficium se possidere credebant, ut periculum facerent oclusis oculis: ibi tum enim vel errabant, si fusciperent; vel studiose declinabant hanc conditionem.

XXXIV. *Alterum.* Quoties *Virgula* deorsum vergit, ubi nec *Vena*, nec *Metallum*, nec *Nummus*, nec ulla *Moneta*? sed afferunt caussam. dicunt, *Cacodæmonem* quærenda aliorum deportasse, quæ quidem tum adfuerint,

fuerint, cum *Virgula* moveretur. „ Princeps magni nominis in *Germania* habebat Arcem, in qua paucos ante annos obierat Nobilis & dives & avarus. Hujus pecuniæ, quam numerosissimam habuisse dicebatur, cum nusquam reperirentur, constans fama erat, alicubi in *Arce* latere. Misit Princeps eo *Metalloscopos peritos*, qui *Virgula* pecunias detegerent. Inchoatum scrutinium, ventumque ad locum, ad quem *Virgula* inclinabatur. sed post diuturnam effossionem nihil uspiam repertum, nec *Virgula* amplius ad eundem locum detorquebatur. Responderunt *Virgularii*, translatus alio thesaurum a Dæmone fuisse. quæsitum ergo porro est, ventumque ad locum alium, ubi *Virgula* percutiebat. at effossione iterata nihil iterum repertum, ob causam eandem, ut illi asserabant. Fuit hunc in modum instituta tertia, quartaque inquisitio, sed semper frustra & sine successu. hæc narrat SCHOTTUS l. l.

XXXV. *Tertium*. Arborea & Frutices in Montibus Metalliferis æque fursum crescunt, ac alibi; cum tamen a Vi, sive Effluviis, *Venarum* & *Metallorum* potenter debeant deorsum trahi. quanquam vero interdum rami paullum inflectantur, Vi tamen, sive Effluviis, *Metallorum* illud non tam videtur adscribendum, quam exhalationi suo gradu calidæ & siccæ, quæ eos ita contortos efficere solet.

XXXVI. *Quartum*. Si Effluvia Metallorum, tam Naturalium, quam arte Elaboratorum, *Virgulam* Metallifero solo innatam inclinant, dicatur causa, quare & illas, quæ super *Metalla* non creverunt, inclinent. Aut enim Metallis Similitudo, Occulta Qualitas, Sympathia, conspiratio particularum cum poris, & similia, intercedunt cum illis Fruticibus tantum, qui super *Venas* creverunt, aut etiam cum Aliis: si cum illis tantum non nisi *Virgula* in Metallifero solo natæ & possent & deberent usurpari. Si vero etiam cum Aliis talis proprietas intercedit, illa erit vel a singulari & propria *Virgula* textura, vel a succis halitibusque *Metallicis*. non a textura *Virgulæ*, alias Virtus hæc foret *Virgula* propria & constans, non varia & communis cum pluribus plantis fruticibusque & arboribus specie distinctis. Sic Magnes afficitur a Ferro, non etiam Auro, Argento, Cupro. Non etiam a succis halitibusque *Metallicis*. dum enim non creverunt *Virgula* super loca Metallifera, unde ipsis erit succus, unde halitus *Metallicus*?

XXXVII. *Quintum*. Quis credat, cum ad unum saltem nummum *Virgula*, major etiam, versatur, Effluvia illa nummi ejus sufficere? at quæ effluvia ex uno nummo sæpe drachmali? quæ Atmosphæra, sæpe, ut observavimus in *Virgulariis*, satis a *Virgula* est remota? Sed esto Atmosphæra, sunt Effluvia! hæc erunt vel nihil, vel aliquid; si nihil, non afficient *Virgulam*; si quicquam erunt, ergo pondus lapsu effluviarum elabentium decedet Nummis, quod falsum esse, tot sæculorum experimenta loquuntur. nec objicies *Magnetis Effluvia*: nam hic etiam revera cum tem-

tempore obsolescit. in *Succino Effluvia* demum per attritionem & adfri-
ctionem excitantur, qua concalescentia iterum cessante, cessant *Efflu-*
via.

XXXVIII. *Sextum*. Fingamus a *Venarum Metallorumque Effluviis in-*
clinari Virgulam: certe nemini satis in mentem veniet, quo modo Venæ,
Metalla, Thesauri, in ipsis Terræ visceribus latentes, reconditi, abstru-
si, per tam profundam superinjectæ terræ saxive molem, simul ac supra
locum *Metalloscopus* pedem fixerit, *Virgulam* afficiant, & summo impe-
tu detorqueant: aut quomodo Metalla Elaborata, ut *Nummi*, vel terra
defossi, vel muris inclusi, vel asseribus ac pavimenti impositi, vel in ar-
borum cavis absconditi, vel lacunarium rimis inserti, vel marsupiiis saccu-
lisque contenti, sæpe vel paucissimi, imo teste PARACELSO l.l. rem riden-
te, vel unus nummulus æreus tam subito suorum Effluviorum atmosphæra
afficient *Virgulam*? neglectis sæpissime vicinioribus pluribusque copia Me-
tallis.

XXXIX. *Septimum*. Si Metallorum Effluvia raperent *Virgulam* Magne-
tico motu, idem foret affirmandum de *Chirothecis*, *Chartis*, *Calamis*,
Lignis, ad quæ item inclinatur *Virgula*; (vide supra num. XIII.) sed quæ-
tum Effluviorum bella & Atmosphærarum pugna non deberent statui ab-
surdum in modum?

XXXX. *Octavum*. Sume *Virgulam*, eamque in mensa colloca juxta
suum Metallicum objectum, capite versus illud obverso; quæta & sine
motu jacebit. suspende eandem *Virgulam*, uno vel duobus, ex utroque
cornu, filis de lacunari pendulis; suppone ad latus alterutrum levissima di-
stantia sat magnam cujusvis Metalli, sive elaborati, sive crudi, quantita-
tem, nec tamen videbis eo allici *Virgulam*. Imo colloca æquilibratam
Virgulam exacta levitate, in ligno aliquo transverso super tabulam; sup-
pone capiti *Virgulæ* Nummos, Aurum, Argentum, aliaque Metalla: non
inclinabitur. Dices: Aliud esse, si manu humana teneatur; cujus ex blan-
da Fermentatione sanguinis enata Effluvia, insinuata interstitiis *Virgulæ* &
cum hujus Effluviis commista, ac Metallorum Atmosphære occurrentia pro-
ducant *Divinum* illud in *Virgula*. Regero: cur ergo vix in sexcentesimo
Virgula vim suam etiam optime facta & tractata, exserit? deinde argutiæ
illæ eadem, qua jactantur, negari etiam facilitate possunt. Alius forte cum
Matth. WILLENO, qui Germanice de *Virgula Mercuriali* scripsit libellum
editum Fene 1672. dicet, hanc *Virgulam* in manu hominis Vim, deberi
illius ipsius hominis genesi, sive astris ac sideribus, quæ ejus nativitatem
benigne vel maligne respexerint, ejusve temperamentum ad *Virgulam* tem-
periem intenderint, remiserint, vel plane *Virgula* contrarium, ei immise-
rint. at hæc vel referre est refutare. gratis dicuntur, & audacia judicariæ
nugacisque & incertissimæ Astrologiæ jactantur: sed nec geneses illæ ab ul-
lo potuerunt accurate designari, aut determinari.

Gg

XXXXI.

XXXXI. *Nonum.* Cur *Virgula* non vergit versus majorem & proximiorrem *Nummorum* aut *Metalli* copiam? verbi gratia, cur ad *Nummum unum Philippum Argenteum* absconditum, cum tamen adstet Titius in crumena XII. *Philippeos* habens, magis vergit *Virgula*? Atmosphæra, ex hypothefi, hic est proximior. Cur potius ad *uncialem Nummum Argenteum* vergit sub *limine* Januæ repositum, quam ad *seram Januæ Ferream trilibrem*? Dicit quis ad prius: per crumenam & vestimenta impediri & implicari Effluvia Nummorum: sed cur ergo non impedirentur & implicarentur per superingestam Thefauris & Metallicis Venis ingentem terræ aut saxorum molem? Ad posterius eo recurret aliquis acutior, ut dicat, fortiora esse verbi gratia *Argenti* præ *Ferro* Effluvia; nec *quantitatem* hic attendendam, sed *qualitatem*. Concedimus, verum hoc esse, in commercio vitæ humanæ; sed in Philosophorum foro hæc negantur. Sed experimento lis decidatur. apud SCHOTTUM l. l. Quidam se valde peritum jactabat in tractatione *Virgula Divinatrix*. cum vero, artem ejus exploraturi, *Argenti* partem coram ponerent in mensa, partem vero inscio occulerent; movebatur quidem *Virgula* ad conspicuum *Argentum*, at minime ad illud, quod alius æque prope adstans majore quantitate clam in sacculo habebat.

XXXXII. VALLEMONTIUS c. 15. l. l. & cum eo Plurimi tam Veteres, quam Recentiores, unice *Virgula* dilaudent, tanquam certissimam & indubitatam *Metallicarum Venarum* & quorumvis *Mineralium* indicem. Sed quid opus est *Virgula fallace*, ubi certiora dantur Signa, quorum beneficio, natura duce, in notitiam *Metallicarum Venarum* pervenire possumus? Talia sunt (1.) Si quo in loco *juniperi*, *hedera*, *caprificus*, *pinaster*, & Frutices *aculeati* crescant. (2.) *Coruscatio*, Germanice die *Metall-Bitterung* / quæ nihil aliud est, quam halituum pinguiorum & sulfureorum deflagratio. hæc sicubi deprehenditur, subsunt *Metalla*; si crassior, crassiora & rudiora; si subtilior, subtiliora & πολύχαλα. (3.) *Plantarum constitutio externa* internam qualitatem Terræ docet. Latentis Venæ *κρίτηρια* erunt, si *folia* tempore verno vel livida fiant, vel *subcærulea*, vel *surva*: si *Arbores* non assurgant ad justam altitudinem, sed prope terram in plures divaricentur ramos: si *rami Arborum*, præsertim superiores, *nigrore*, aut alio colore minus naturali tingantur: si *stipites* bifidi sint, & similiter, atque rami, nigri vel discolores. Scilicet id fit lapsu temporis per calidas siccasque *Venarum Metallicarum ἀπορροίας*, quæ Plantas perdunt, & ne fibris quidem radicibusque parcunt, sed eas adurendo prorsus infirmas reddunt; unde (4.) *Montes glabri & steriles* Metallorum plerumque haud obscuri indices sunt. (5.) *Pruina* super *Venas Metallicas* rarissime conspiciuntur. (6.) Si *Nix* ac *Ros* sine radiis Solaribus alicubi evanescant citius & attenuentur, alibi vero passim maneant; ibi loci siccoris, delitescere *Venam*, cæteris paribus, licebit judicare certo, quia per halitus subinde, tanquam e foco, sursum emissos *Nives* ac *Ros* resolvuntur.

Plura

Plura Indicia dabunt AGRIC. L. II. de R. M. & de Ort. & Causf. Subterr. L. V. passim. ALBINUS *Metallograph.* Tit. 3. p. 24. SOLEARIUS de R. M. c. 16. LIBAV. *Alchym.* P. II. c. 23. LÖHNEYSSEN. l. l. KIRCHER. *Magnet.* l. l. Sed manum de Tabula.

63. *S. Benedicti Cœnobium.*] In *Belgicis Adversariis* TOLLIIUS addit : „Hoc Cœnobium a Monachis est desertum ob bella ; postea IMPERATOR illud *Capitulo Strigoniensi*, quod *Tirnavia* residet, donaverat ; Id *Capitulum*, ut appellant, singulis bienniis huc mittit *Canonicum*, tanquam „Curatorem & Inspectorem proventuum, qui *Prelati* hujus *Abbatie* nomine gaudet & salutatur.

64. *Budam* intravi.] Urbs hæc varia habuit fata. anno 1526. a SOLIMANNO, *Turcarum Imp.* capta est & incensa : anno 1527. a FERDINANDO Regi JOHANNI, ante WAIWODÆ, eam instauranti est erepta : anno 1529. a SOLIMANNO recepta : anno 1530. frustra a ROGGENDORFIO obsessa : ut & anno 1540. a LEONARDO FELSIO, Exercitus CÆSAREI Duce : anno 1541. a SOLIMANNO erepta plane REGINÆ Hungaria per dolum : eodem anno iterum frustra a ROGGENDORFIO obsessa : anno 1542. a JOACHIMO Brandeburgico, tantum *Pestum* obsessum : iterum Buda anno 1598. a Comite SCHWARZEMBVRGICO obsessa, sed frustra : ut & anno 1599. ab Archiduce MATTHIA ; & anno 1601. a ROSWURMIO : anno 1635. tantum deflagavit. tandem anno 1686. die 2. Septembris iterum feliciter ad Imperatorem rediit, erepta Turcis, inspectante eorum exercitu. Exstat de Buda recentior quidem Auctor, sub titulo *Buda Vindicata*, sed mihi nondum visus. addere visum est, faciem celeberrimæ hujus Urbis, qualis fuit initio hujus sæculi utroque situ, quo Danubium, & quo Agros prospectat, ex DILLICHII *Chron. Hung.* p. 13. & seqq. item p. 194.

65. Inscriptionem *Turcicam*, & seqq.] Jussi has Inscriptiones ad ἀνταπόδοσιν TOLLII æri incidi, ut cuique libera arbitrandi foret copia. CL. V. Henricus SIKE me docuit, Inscriptionem 1. & 5. esse eandem, licet ductus Literarum aliquantum sint diversi. Scilicet esse vulgare illud *Muhammedanorum* Symbolum, involuta illa *Diwanica* scriptura Arabica, qua plerumque in Inscriptionibus utuntur, exaratum : quod literis scripturæ vulgaris ita pingitur :

لا اله الا الله محمد رسول الله

i Non est Deus, nisi Deus, Muhammed est Legatus Dei. Inscriptio numero 2. continet nomina duorum Chalifarum, qui Muhammedi proxime successerunt, scilicet Abubekr & Omar. Mirum vero videtur, non addi nomina tertii & quarti Chalifæ, quoniam quatuor illi plerumque solent conjungi, uti vidimus supra num. 15.

66. *Buda Vetus.*] Effigiem ejus & situm exhibeo ex DILLICH. l. l. p. 14.

67. In *Urbem*.] *Strigonii*, sive *Gran* faciem & situm, qualis initio hujus sæculi fuit, depinxit DILLICH. l. l. p. 12. ex quo nos eam figuram sumus mutuati.

68. Ad *Tesseram* distribui.] Supra num. 12. hæc *Ænigmata* sine explanatione proponebantur: sed, ne quid Lector peregrine erres, eorum lusus peti debet ex ambiguitate Linguae Germanicæ. Per *Tesseram* in I. hic intelligitur *bacillus ligneus fissus*, sed rursus sibi sic adaptabilis, ut parte utraque conjuncta incisæ crenæ acceptorum datorumque indices notari possint; altera parte hinc, altera illinc in hos usus servanda; quale lignum *Germanis* *Belgisque* *Kerbstock* / *Kerfstock* / dici solet. in II. phallicæ nequitiae ambiguitas latet in *Germanico*: *Schildwacht stehen auff einer Jungfer*. in III. notandum casulas aliquot militum inædificatas fornicibus templi, quod vallo subjicitur: hinc vesticontubernia super loco tam sacro fieri necesse est. ad IV. facit sola ambiguitas vocis Germanicæ *Wage* / quæ ibi Fluvii nomen, & apud Germanos *Libræ* est.

JAC.

JACOBI TOLLII

Epistola Itineraria VI.

ITER GRÆZIENSE & HOSPITUM SERINIUM:

A D

Nobilissimum Splendidissimumque

D O M I N U M

NICOLAUM WITSEN.

romiseram in prioribus, satisfacturum me petitioni Tuæ & Amicorum, qui accuratam *Itineris Græziensis* enarrationem desiderabant. Maluissem superfedere hoc labore, ne, cum domum reversus fuero, fabularum materies circumcisa sit. Eo namque ingenio plerique homines sunt, ut e longinquis terris recens reduces non de situ Terrarum Urbiumve tantum; verum de eventis quoque singulis compellere aveant, &, quicquid notatu miratuque dignum acciderit, curiose exquirere: quorum desideria si absens expleveris, neque novi quicquam præsens adferas, evilescit continuo illa, quam conceperant, de tanto Itinere opinio: vixque satisfecisse illis officio videris, qui non in eruendis cujusve loci Mirabilibus fueris attentior. Dabo tamen meritis erga me Tuis hunc paucarum horarum laborem, servatoque temporis & rerum ordine, singula, quæ vestris auribus digna sunt, recensebo.

Quatridui iter erat *Vienna Græzium*, quod propter fœdissimas tempestates, aliaque, ex Equorum Vehiculorumque penuria, incommoda, longe gravissimum fuit. Aspera silvorum montium juga negabant quandoque *Equorum* operam: &, quo altiora eorum culmina, eo major corpora nostra lassitudo occupabat. *Mensis* erat *Junius*, qui, cum maxime serenum coelum debuisset, continuam tunc temporis hiemem, effunde-

Gg 3

bat.

bat. Hinc, concurrentes per præcipitia aquarum rivi, Viarum aditus inundabant; inde humidi undique patularum arborum rami transeuntium ora & oculos conspurcabant: Quin, quod recreare animum debuerat, consortium hominum, commiserationis partim, partim indignationis materiam suppeditabat.

Quis tumidum guttur miratur in Alpibus?

quærit *Satyricus*: at nos & mirati sumus, & vix a lacrumis nobis temperare potuimus, ubi plerosque horum Montium Incolas ita deformatos vidimus. Sed quota pars hæc iusti doloris erat? miseri homines, quorum guttura tumor ille altius obfederat, vix mentis compotes erant. Vidi, quibus strumæ æquarent capitis magnitudinem, in dextrum vel sinistrum humerum prolapsæ; in aliis ovi, in quibusdam mali grandiusculi speciem referrent. Eadem fere, & æqualis erat stultitiæ exuberantia; quæ quam molesta Peregrinantibus esse possit, ego exemplo fuerim, cui maximum aliquando ruendi in præcipitia periculum ex illo hominum genere obtigit, dum obviis in angustissimo tramite Asinariis cedere volentem ex improvviso a tergo retinent. Aderat bonis hisce Viris, præter ea, quæ dixi, procax quædam & illiberalis irridendi Peregrinos lubido: videbaturque iis parte quadam corporis debiles. Sic *Libycis Mulieribus*, quibus in tantam magnitudinem *Mammæ* excreverant, ut post humeros abditis infantibus ubera admoverent, vix dejerantes fidem fecisse Maritos, *SYNESIUS* refert, non cæterarum quoque Gentium Feminas eadem pectoris sarcina dehonefari. Sed æquiores illæ tamen Peregrinis: quarum namque castigatiores forte *Mammæ* essent contuitæ, confluentes ad inusitatum spectaculum collatis ubertim muneribus alienigenarum decus prosequerentur. Nostri vero illi, inhospitales nimium; ad quos cum subito respiceremus, aut ciconiarum colla curvari, aut auriculas asini agitari manu, aut æstuantem canis linguam protendi, deprehendebamus. Cæterum cibi potusque ubique affatim erat.

Hæc angustias vix eluctati, pervenimus tandem, Sole jam occaso *Græzium*. Caput ea *Styriæ*, *Muræ*, fluvio rapidissimo, adjacet, qui in suprema *Styria* scaturiens, perque montium

tium anfractus delapsus, complures undique rivulos recipit, quibus jam auctior mœnia *Græzii* mordet, atque inde, per distincta amœnissimis campis juga profluens, *Dravo* fluvio miscetur. Oppidum ipsum modicum est, & elegans, rotunde oblongum, leniterque *Arcem* versus acclive, quæ, arduæ & excelsæ rupi imposita, tutissimum Accolis, contra *Turcarum* incurSIONES, receptaculum est. *Edificia privata* satis magnifica & ampla sunt; quæ, ut verum fatear, nitorem mediocri Civitati haud modicum conciliant. *Templa Edesque Sacræ & Publicæ*, quemadmodum ubique, ita & hic Privatarum Domuum elegantiam longe superant. Celebre est oppidum *anniversario Mercatu publico*, quem *Hungari, Itali, Croati, Austri*, cæterique Vicini frequentant. Quare, quicquid Mercium quæque Regio fert, illic distrahitur: inde in *Moraviam, Bojohæmiam*, & loca vicina deportatur. Ultra *Muram* late diffusum habet *Suburbium*, multisque domibus frequens: ad utramque vero ripam, aut feracia Camporum æquora, aut frugiferos Colles; quorum læta viridi germine facies non minus omnium oculos ad sese trahit, atque sonori decurrentis Fluvii susurri Accolarum aures demulcent.

Erat illuc mihi adeundi causa *Iter CÆSARIS*, cui postridie, quam ego adveneram, ut *Duci Styriæ*, Sacramentum ab Oppidanis præstitum est. Occurrebant Ei adventanti Proceres ad primum ab Urbe lapidem, ubi defixa aliquot *Tentoria, Nobilium* turbam vix capiebant. His cinctus IMPERATOR, turmis aliquot Equitum prosequentibus, inter æneorum tormentorum strepitus, clangoremque tubarum, Urbem versus equo vehebatur, usque dum, haud procul a Porta, descendens, ex obviatorum *Consulum* manibus *Claves* reciperet, iisque deducentibus, per tergeminos *Arcus Triumphales*, digestorumque *Civium* ordinatos Manipulos, FELICITER! FELICITER! acclamantium, in Aulam properaret.

Dum hic aliquamdiu commoror, cognitus est mihi, Decus
 * illud *Hungaricæ* Gentis, Heros *Nicolaus SERINIUS*, cujus crebræ & felices in *Turcicam* Ditionem eruptiones id commuerunt, ut & illarum fama omnem *Christianum Orbem* impleret, & ipsum *SERINIUM* Nomen *Turcis* terrori esset. Itaque, quod de *HUNNIADÆ* factitatum legimus, quodque, ve-
 teres

teres apud *Batavos*, DRUSUS, TIBERII *Frater*, evicit, Infantium ploratus apud *Turcas* solo adventantis SERINII nomine comprimuntur. Plurimum eapropter debeo Illustrissimo *Comiti* PÖTTINGIO, cujus insignis erga me favor ad interiorem familiaremque Tanti Viri notitiam mihi aditum dedit. Discedente namque IMPERATORE in *Carniam* & *Carinthiam*, cum Affinem Suum invisere in animum induxisset, me quoque perquam comiter & benevole invitavit, uti secum proficiscerer. Arripui utraque, quod ajunt, manu tam exoptatam occasionem: tertioque ex eo die *Czackothurnum*, quæ *Comitis* SERINII *Arx* & sedes belli est, pervenimus. Omnis hæc regio cum primis fœcunda, & omnis Frumenti optimique Vini feracissima est: videnturque Ceres & Bacchus certavisse, uter hanc oram in tutelam suam reciperet. Excellit inter Vina *Lutenbergense*, cujus cum sapor quovis melle dulcior sit, qua illud in re *Hispanicis Vinis* cedere debeat, nescire me, profiteor. Celebre & in *Croatia*, & in *Austria*, alibique, *Hungaricum Vinum* est, quod ab adjacente *Tokajo* cognomen accipit: verum, mea quidem sententia, hoc fortius, & ad inebriandos; illud suavius, & ad recreandos homines provenire, dicendum est. In itinere vix quicquam, nisi *Rackelsburgum*, quod oppidulum potius, quam oppidum dicendum est, oculos nostros advertit. Monstrata est mihi e longinquo ab Illustrissimo COMITE *Stridonium*, patria Divi *Hieronymi*, ad manum dexteram, versus *Carinthiam*.

Ubi *Czackothurnum* appropinquare cœpimus, obvii fuere admissis equis complures Speculatores, qui *Comitem* SERINIUM de appropinquationis nostræ momentis certiores facerent. Itaque, cum mille circiter passus abessemus, occurrit *Affini* suo, *Comiti* PÖTTINGIO, equo vectus, omni circum familia itidem in equis prosequente: mox, dimisso equo, inter mutuos amplexus in currum ascendens, *pro* digestas Militum stationes in *Palatium* deducit. Erat id valde splendidum & amplum, egregieque contra *Turcarum* vim munitum, circumdatum ferme ex omni parte palude, quæ cuniculos arceret. Unum latus tantum, quod pagum prospectat, solido solo innititur, eo firmitiori opere præcinctum. Mirabamur in tanta circumjectarum nationum barbarie cultissimas ædes, lectam Familiam, ditissimam

nam supellectilem, & summum ubique nitorem. Suspensæ erant in *Porticibus* exuviæ *Turcarum*, *Arcus*, *Pharetræ*, *Mallei*, *Clypei*, aliaque id genus *Arma*; quorum tamen splendorem fulgor *Acinacum Damascenorum* superabat. erant in iis, quorum capula auro argentoque erant ornata: quorundam vaginæ insertis gemmis illustres oculorum aciem præstringebant: Videre licebat in *Atriis* suspensa *Vexilla*, quæ ex *Turcis* capta, multoque sanguine fœdata, non incruentam neque imbellem victoriam denotabant. Monstrabantur ibidem *Tabulæ*, in quibus res fortiter a COMITE gestæ depictæ erant: Unius memini, in qua respiciens caput *Turcæ* præcidit, qui, prehensio a tergo sagulo, elata dextra mortem minabatur. Fuerat hoc primum Juveni militiæ rudimentum; ex uno disce cætera.

Tertio quartove, ex quo veneramus, die deducti sumus in *Bibliothecam*, quam insignem & omni librorum copia refertam habebat: inde in *Armamentarium*, quod, ultra quam credi potest, æneis *Tormentis*, *Bombardis*, *Hastis*, *Acinacibus*, aliisque *Armorum* generibus instruxerat. Accessit huic humanitati amplissimum auctarium, *Cimeliotheca* aperta, in qua, præter alia, haud spernenda *Numismatum Antiquorum* copia. Erat in iis ALEXANDER Magnus ex auro & ære, erant OTHONES argentei, VITELLIUS, PESCENNIUS NIGER, HORATIUS, OVIDIUS, multique alii, quorum Nummi rariores, ex ære. Erant *Effigies* Regum, Principum, Clarorumque Virorum, minuta & orbiculari forma, torno, ut suspicor, elaboratæ. Monstrabantur mihi, præ cæteris, effigies *Martini LUTHERI* & uxoris *CATHARINÆ* perquam elegantes. Inde digressi in *Hortos COMITIS* perreximus, quorum nitorem elegantiamque verbis exprimere non possum. assequeris Tu fortassis cogitatione, dum veteres ALCINOI *Hortos* Tibi ob oculos proponis.

Sequentem diem *venando* consumsimus; multoque cum gaudio trepidantes *Capreas* in casses egimus: *Leporum*, *Perdicum* & *Coturnicum* captura huic Venationi accessio erat. Eodem die, si recte memini, omnes COMITIS *Equi* sub oculos nostros traducti jucundissimum spectaculum præbuere. laudabat ex iis maxime Heros SERINIUS *Equum* ætate fessum, viribusque defectum, cujus fideli quondam opera diu usus fuerat.

Hh

Præ-

Præfabor veniam & fidem COMITIS implorabo, de qua ufurpasse *Pythagoræum* verbum sufficit: *Ἀντὸς ἔφα*, antequam ea, quæ de hujus *Equi* virtutibus prædicabat, referam. Pernicitas ei tanta fuerat, ut laceßere poße Ventos videretur, neque apud *Turcas Croatas*ve ullus inveniretur, qui pari pedum velocitate eßet: verum, quod unum maxime admirandum videri, neceße eßt, *Turcas* intra milliaris quartam partem odore præfentifcebat, eorumque adventum crebro hinnitu pulſuque pedum Domino indicabat: quo indicio fretum Sefe multa egregia facinora patraviße, COMES fatebatur: nec derogabis huic narrationi fidem, ſi vel, quæ de *Diomedeis Avibus* referuntur, vel, de *Cane* LIPSIUS itilo conſignavit, in memoriam revocaveris.

Interea temporis dum hic omni deliciarum genere me recreo, obtulit ſefe ſpectaculum hætenus non viſum, ſed illorum oculis familiare & pæne quotidianum. Inter *Captivos Turcas*, quorum apud COMITEM magnus numerus, *Senex* erat ætatis ultra ſexageſimum annum provectæ, qui, cum præcium, quod pro Libertate exigebatur, aut ſolvere nequiret, aut ſpondere noller, reſupinus in terram dejiciebatur, pedibus ita in altum protenſis, ut plantæ pedum conjunctæ verberibus paterent. Aderant duo itidem *Captivi*, qui revinctos ad prælongum baculum pedes, ne retrahi vel protendi poßent, continebant. ubi Ille ita colligatus, tres COMITIS Famuli, ex triquetra conſiſtentes, duratos fumo craßiores baculos, vi, quanta poterant, maxima, in *Captivi* illius plantas impingebant, idque eo ordine, quo apud Nos triticum ex ſtramine excutitur. Alterum me *Pythagoram* putabam, & hinc *Muſicam* poße diſcere; ita numeroſe, non verba, ſed verbera, cadebant. non proderant miſero homini flexæ in miſericordiam voces, quominus CLXVIII. *ictibus* laceraretur. quin, benevole cum eo agi, ex Adſtantibus, non ſine quodam horrore, audiebam; cum in Aliis aliquando numerus ultra ſexcenteſimum extendatur, ſic ut diſruptarum quandoque plantarum vulnera digitorum recipere poßint, imo toti digiti decutiantur; sæpe quoque mors conſequatur. ita tractatum *Captivum* iidem illi Famuli fuſtibus in cavum quoddam propellebant, ut in eo detineretur, uſque dum, convaleſcentibus pedibus, diurno penſo ſufficeret. Cæteri *Captivi*

ptivi in compedibus opus faciebant, ille lapides, hic arenam, alius calcem vel aquam aggerendo, quidam ex imis fundamentis cocto lapide munimenta exstruendo; quorum si quis minus strenuam operam navaret, aderat Mastigophorus, qui corio bubulo terga eorum variegabat. *Plautinum Gymnasium* dixisses, *ubi vivos homines mortui incurfarent boves*. Potus illis Aqua, Cibus Panis erat, isque vix sufficienter recreandis viribus, quæ continuo labore exhauriebantur, præbatur. Erant in remota ædium parte, sub custodia, octo *Centuriones*, quos ¹¹ *Agæ* vernacula lingua *Turcæ* vocant: dabantur hisce cibaria fatiis lauta, quæ tamen postea auro contra cara forent. Verum, ne quid sequius de Illustrissimi COMITIS humanitate existimes, aliter cum *Turcis* vivi non potest. Viget inter hasce Nationes *Lex Talionis*, nihilque ab alterutra parte in *Captivos* statuitur, quin mox vindicetur. Itaque, cum *Turcæ Hungaros Croatasque* eo modo accipiant, insolentiam illorum & crudelitatem pari pœna coerceri, necesse est. Coguntur omnes *Captivi* sub noctem in Ergastula subterranea, quæ *Turcæ Algezirani* vocant *Mazmorras*. illic inclusis nervo pedibus, non nisi summum Corpus manusque movere possunt, ad istius credo prædæ capturam, quæ sub ænigmatis velo abstrusa, HOMERO mortis fuisse causâ fertur.

Hiscæ in diebus lubido me visendi *Waradinum* cepit, quod oppidum trans *Dravum* fluvium jacet. est illud quidem magni momenti ad reprimendam vim *Turcarum*; cæterum, si ad magnitudinem ædiumque splendorem spectes, *Græzio* longe inferius. ¹² *Dravus* fluvius latitudine *Vahali* nostro par est, qui in *Rheticis Alpibus* oriundus, non longe infra *Quinqueecclesias* in *Danubium* influit.

Cum decem præter propter dies *Czackothurni* contrivissemus, coepit Sese Illustrissimus Comes PÖTTINGIUS itineri accingere. verum interea, dum vasa colligimus, *Inscriptione* Te beabo, quam inter antiqua rudera repertam in area Arcis suæ Heros SERINIUS muro inferi curaverat. ejus exemplum hoc est.

P. CORNELIVS.

CLAVAFORIS.

T. F. ANN. XXV.

CLAVDIA. P. E.

DACVMENA

ANN. XXXXV.

FAVENTINA. ERES

FACI. CVRA.

Effigies utriusque lapide incisæ erant : & in supremo margine
 visebantur *duo Capricorni*, & totidem *Delphines*, singuli in
 singulos angulos disjuncti, unde primo suspicabar, eos *Augu-*
steo ævo vixisse, quorum hic fit mentio. Adjungam itidem
 duas alias, quarum exemplum Amicus quidam subministravit,
 qui eas viderat & descripserat. Inventæ fuerant inter *Comaro-*
nium & *Arrabonem*, in *Hungaria*, cum anno N. C. clc. lcc.
 lIv. Illustrissimus Comes PUCHAIMIUS, *Comaronii* Præfectus,
 ad refarciendos oppidi muros, aliquot Fossores eruendis, diru-
 tæ quondam in vicinia urbis, ruderibus immitteret. Earum
 prior hæc est:

Reperta

²²Reperta in hoc Sepulcro *Lucerna* ardens, quæ ad primum aëris
²³sensum extincta est. *Cadaver* quoque, ut apparebat integrum,
 mox ubi contingere, in pulverem dilapsum est. *Lapides* Se-
²⁴pulcrum constituentes erant quatuor quadrati, in se invicem
 compacti, *viridique bitumine*, ad defendendum aërem, com-
 missi, adeo duro, ut malleorum ictibus resisteret. supra *In-*
scriptionem, ad manum dextram, Caput *Viri*; ad sinistram,
Feminae; infra, *duo Infantes*; & in medio, *hominis* figura cu-
 bantis, & inflexo cubito in *librum* innitentis, conspiciebantur.
 Alteri *Lapidi*, qui capiti objectus, *Eques* cum *Armigero* in-
 sculpti erant. sed eccum alteram *Inscriptionem*:

D.

M.

M. VAL. VALERIANI. 7. LEG.

III. FL. VIXIT. AN. XLII.

ET. M. VAL. VLPIO. EQ. PV

BL. FIL. VIXIT. AN. XVIII. SIMV

L. CONDITIS. VLP. PARA

TIANE. MARITO. ET. FILIO.

ET. VALERIA. VALERIA. FILIA

HEREDES. F. C.

²⁶Narrabat mihi Amicus ille, multos in hoc Sepulcro fuisse in-
 ventos *aureos torques*, *armillas*, *annulos*, aliaque *Cimelia*,
 quæ fures illi vere *Fossores Rascianis* Mercatoribus vendide-
 rant. Sed, quod pæne dixisse oblitus fueram, sita est *Arx*
Czackothurnum duo milliaria cis confluentes *Murae* & *Dravi*,
 distatque *Græzio* XXVI. milliaribus, *Canischa* vero, quod pro-
²⁷ximum *Turcarum* monumentum, quatuor. Non contentus
Comes SERINIUS Affnem omni honore atque benevolentia de-
 meruisse, valedicentem Sibi insigni *equo Turcico* donavit: nec
 non *Famulis* quoque *Ejus* luculenta munera dilargitus est. Ei-
 dem Illustrissimi *COMITIS* liberalitati acceptos fero *Tres Libros*
Turcicos; *Tria Sudaria*, quorum unum *floribus acupictis va-*

Hh 3

riega-

riegatum, alterum auro & argento distinctum est; duo *Cochlearia* cum *Theca Coriacea*, argenteis floribus ornata; *Vas potorium Coriaceum*; ut & magni precii *Acinacem Damascenum*. Sic hilare pariter, atque liberaliter, accepti *Grazium* reversi fumus. Proxima occasione de *moribus Hungarorum*, aliisque²⁸ quæ huc faciunt, plura: nunc lassæ manus geminatam operam denegat. Vale & me ama. Dabam *Grazii*, anno clō. lōc. Lx. A. D. xiv. Kalend. August.

HENR. CHR. HENNINI

Annotationes & Observationes ad Epistolam VI.

1. **E**pistola Itineraria VI.] Foret, temporis habita ratione, hæc Epistola omnium prima, quam scripsit Adolescens annorum circiter viginti, ut erat eruditus & curiosus spectator & observator rerum notabilium, ad Ornatissimum tum temporis adhuc Juvenem NICOLAUM WITSEN, Amicum singularem: eamque publici juris fecit anno clō. lōc. LxxI. insertam *Notis* Suis ad AUSONIUM, in *Omissis Commissis*, pagina 785. & sequentibus, ad *Professores*, *carm. xi. vs. 6.* AUSONIUM enim, Consularum Poetam, erudite TOLLII noster recensuit. Hinc ego, bona cum Lectorum venia, &, ut spero, aliqua gratia, eam, paullo emendationem ab ultima Auctoris manu, huc jure transtuli, & Hungarico Itineri, cum huic maxime sit vicinum, adjeci. neque ægre feres, pro insigni Tua humanitate, Perillustri WITSEN, ut hoc perpetui erga Tuum Nomen studii & cultus monumentum nostri TOLLII etiam hic legatur: A Te principium, Tibi desinet!

2. Miseri homines, quorum guttura, & seqq.] Sane hi non soli. audi acutissimi judicii Virum, at iniquissimum Germanico nomini, *Danielem HEREDITAM*, *Belgam*, qui eruditam scripsit de *Helvetiorum*, *Rhetorum*, *Sedunensium*, *fitu*, *Repubblica*, *moribus*, Epistolam, ad Dominum FERDINANDUM GONZAGAM, *Mantue Ducis Filium*; quæ adjecta legitur *Reip. Helvetiorum*, libello edito Leidæ anno clō. lōc. xxvII. ita ergo ille pag. 499. scribit & annotat: „Sunt & in his *Vallium Rheticarum* nonnullæ *Strumose* dictæ, eo quod earum Incolæ grandibus sub gutture „*Strumis* sint. Aquarum id vitio fieri autumant, falsa ratione, cum & „idem Divitibus, aquam perraro bibentibus, eveniat. Nugantur Alii, „implere pituita artus & inflare Aquas venis *Metallosum* infectas; ego in „certas rei causas in medio relinquam: nisi quis & loci vitio adscripserit, cum

„ cum eadem ratione Naturæ iisdem in locis sint & Pagi *Fatuis* (illos ipsos
 „ *Gevehen* vocant, vix hominum dignos:) referti: nullo ii cibo huma-
 „ no, quidam & stercore & excrementis, alii fœno pascuntur: nudi,
 „ etiam per hiemem, incedunt; sono magis, quam sermone utuntur,
 „ quippe qui a nullo mortalium intelligatur. Monstratur tamen & *Fons* in
 „ *Agro Tigurino*, paullo supra, qua *Taurus* amnis *Rhenum* ingreditur, in
 „ villa *Isaach* nomine, cujus fontis aqua hausta *Strumosos* & *Gutturosos*
 „ efficiat; & in *Cicera Valle* Amnis, qui *fatuos* ac *stolidos*, quarum re-
 „ rum causæ in occulto latent; &, quod magis mirere, vidi in *Berna-*
 „ *tibus* mulierem, ad decem annos, citra omnem cibi potusque *humani*
 „ usum vixisse tamen, sed per miraculum ostentatam, torquentibus se fru-
 „ stra Medicis, & causam quærentibus, cum supra infirmitatis humanæ
 „ terminos sit. Hæc Ille. dum vero atroci stilo *nugas aliorum* vult con-
 „ fodere, rubiginem eam immerenti affricat, quem taxat, *Georgio* AGRI-
 „ COLÆ, *Germanorum* in Re Metallica peritissimo & doctissimo. Ita enim
 „ Ille de *Natura eorum*, quæ effluunt ex Terra, lib. II. p. m. 108. edit.
 „ *Frobeniana*, anno cId. Id. LVIII. disputat non male profecto aut absurde:
 „ Quæ Aquæ sunt insectæ venis Auri, Argenti, Plumbi, Stibii, ner-
 „ vos duos efficere, contrahere, tendere, similiter artus pituita replere
 „ & inflare solent: ex ipsis vero aliquæ *Gutturosos* efficiunt: ut in *Nori-*
 „ *co* supra *Juvavinum*, nobile oppidum, quod hodie *Salzburgum* nomi-
 „ namus; atque in *Alpibus*, duobus locis, in *Cillera Valle*, quæ distat
 „ ab *Oeniponte*, ad octavum lapidem, Meridiem versus. Ejus Vallis In-
 „ colas & habitatores nationem *Medullorum* VITRUVIUS *Architect.* VIII.
 „ 3. videtur vocasse. Et in *Sundera Valle*, quæ abest a *Curia* oppido
 „ *Rhatia*, circiter XII. M. P. ubi præterea *fons* est, cujus aquæ potæ ad-
 „ eo lædunt cerebrum, ut stolidos faciant. Atque etiam in *Italia* *Æ-*
 „ *quiculis* guttur intumescit, aquarum, quas bibunt, vitio. attamen *An-*
 „ *rum* *Argentumve purum* lambentes cor reficere quidam putarunt: quæ
 „ vero aquæ *Argenti Vivi* venis imbuuntur, potæ rapiuntur ad caput,
 „ idque multis humoribus, quos secum ferunt, replent, qui rursus de-
 „ lapsi labefactant gingivas & artus, quod satis indicant inunctiones ex *Ar-*
 „ *gento Vivo* compositæ, & catapotia inde facta. non tamen nego, alias
 „ res intra terram inveniri, quæ similes habeant nocendi vires. *Arabie* qui-
 „ dem peculiare morbi, *Stomacace* & *Sceletrybe*, partim ex aquarum o-
 „ riuntur pravitate, quorum alter os vitiat, alter crura turbat: & in *Ger-*
 „ *manie* maritimo tractu *fons* fuit aquæ dulcis; qua, ut *PLINIUS* H. N.
 „ xxxv. 3. ait, pota intra biennium Dentes deciderent, compagesque in
 „ genibus solverentur: nec dissimilis *Susis*, quæ Urbs est metropolis *Per-*
 „ *sie*, *Fonticulus*; ex quo qui bibebant, amittebant dentes, ut *VITRU-*
 „ *vius* VIII. 3. scriptum reliquit. At *Ærate* ori, glandulis, uvæ præ-
 „ cellenter profunt, similiter oculis: repurgant enim ea, quæ ipsorum
 „ claritati

„ claritati officiant. *Ferrata* vero utiles sunt ventriculo, lieni, renibus,
 „ profunt colicis, dolores articulorum pellunt, auxilium afferunt in exul-
 „ cerationibus vesicæ. unde in *Tuscia*, ad quinquagesimum ab Urbe lapi-
 „ dem, *Ferrata* appellabantur *Vesicaria*; qui locus, ut Marcellus Medi-
 „ cus scribit, fuit MILONIS BROCHI, *Pratoris*. Ex mistis autem, si
 „ lapis *Plumbarius* infecerit aquas, ipsæ, ut *Plumbi* generibus imbutæ,
 „ lædunt nervos & artus: *Pyrite* vero non *aroso* insectæ discutiunt duri-
 „ ties; *aroso*, sunt *Æratis* similes, de quarum viribus jam dixi. at *Cad-*
 „ *mia acri* insectæ, interiores corporis partes erodunt: si tamen *Cadmia*
 „ multum *Argenti* in se continet, non adeo ipsis nocent. Sed de his fa-
 „ tis. Atque ista tradit Vir hic doctissimus multæ *ἀντοψίας*, experientiæ
 „ & peritiæ scienter, modeste & ex vero, loquentibus ipsis rerum experi-
 „ mentis & documentis. apposui autem Utriusque locos integros, quia rarius
 „ occurrunt hi libri, & tamen multa scitu utilia, lectu jucunda, auditu ra-
 „ ra continent; simul ut appareat, nigro loliginis invidiæ succo tinctas fuisse
 „ literas, quas passim in *Germanici* nominis opprobrium pinxit HEREMITA,
 „ vir aliis tamen meritis laudandus. atque utinam etiam hodie nonnulli
 „ e *Belgica* Viri aliis laudibus clari, non insultarent, aut alto supercilio ob-
 „ trectarent clam palam *Germanorum* scilicet labori, sibi acris *judicii* gloriam
 „ Censores vitio creati vindicantes! Sunt enim ubique Terrarum Stulti, fe-
 „ midocti, *δωρολόγοι*, inepti, *ἀντιόχοι* satellites; Sunt etiam magna inge-
 „ nia. Athenis stulti desipiebant, ut e contrario Sapientes in Scythia corda-
 „ ti erant. Convitia illa Gentilia Nationum lædunt mutuam humanitatem,
 „ quam homines æqualibus nostri hominibus ex æquo debemus. Certe HERE-
 „ MITA dum taxat hac in re longe doctiorem AGRICOLAM, animi sui prodit
 „ æruginem. quid enim? dum annotat, ab AGRICOLA errari, cum dicat,
 „ *Vallis Cilliræ Incolas* Medullorum *nationem* vocari, cum nihil minus sint:
 „ male, si qua est, culpam ista ipsa diserte notantis ad VITRUVII l. l. *Danie-*
 „ *lis BARBARI*, *Patritii Veneti* & *Patriarchæ Aquilejensis*, transfert in A-
 „ GRICOLAM, qui modestissime, *videri sic vocatos* ait. deinde, cum A-
 „ GRICOLA tales *Gutturatos*, quos *Itali* vocant *Gossutos*, aquarum etiam *Me-*
 „ *tallicarum* vitio fieri, ait; sane minime nugatur, nisi ipsa rerum experien-
 „ tia, Stultorum magistra, nugari dicenda est, & hac duce jam olim VI-
 „ TRUVIUS fuit nugatus, qui l. l. his verbis prævit AGRICOLÆ: *Sulfurosi*
 „ *Fontes nervorum* labores resciant percalefaciendo exsugendoque caloribus e
 „ corporibus humores vitiosos: *Aluminosi* autem, cum dissoluta membra, cor-
 „ porum paralyti, aut aliqua vi morbi, receperunt, fovendo per patentes ve-
 „ nas refrigerationem contraria caloris vi, resciant, & ex hoc continenter re-
 „ stituuntur in antiquam membrorum curationem. *Bituminosi* autem interioris
 „ corporis vitia potionibus purgando solent mederi. Est autem aqua frigida ge-
 „ nus *Nitrosum*, uti *Pinna Vestina*, *Cutilis*, aliisque locis similibus, quod
 „ potionibus depurgat, per albumque transeundo, etiam *Sirumarum* minuit
 „ tumores.

tumores. Ubi vero Aurum, Argentum, Ferrum, Æs, Plumbum, reliquæ res earum similes fodiuntur, Fontes inveniuntur copiosi, sed hi maxime sunt vitiosi. Habent enim vitia contraria aqua calida, quam Sulfur, Alumen, Bitumen emitit, qui per potiones, cum in corpus incunt, & per venas permanando nervos attingunt, & artus eos durant inflando. Igitur nervi inflatione turgentes, ex longitudine contrahuntur, & ita aut nervicos aut podagricos efficiunt homines: ideo quod ex durissimis & spissioribus frigidissimisque rebus intinētas habent venarum raritates. Hæc POLLIO sapientissime. At cum HEREMITA objicit, a Divitibus raro bibi tales aquas, qui tamen Strumis vexemur; miramur, inquam, quod eum iudicii sui acrimonia deseruerit hac in parte. ergone & in re cibaria, jusculis, potionibus, pulmentis Aqua vernacula potuerunt abstinere? imo coguntur haud alia, quam nivali aut pluvia aut fontana, sed soli cujusque qualitatibus Metallicis & Mineralibus imbuta uti. hinc prima mali labes. Optime Johannes LANGIUS Lembergius, magnæ famæ & doctrinæ Medicus, Quinque Electorum Palatinorum Archiater, Epistolarum Medic. III. 4. ubi scientissime de Strumis agit, p. m. 983. inquit: „Hos Strumæ abscessus & defluxus Hydrargyri virulentia proritare solet, cujus genuina virtus est, pituitam ab extremis & corporis ambitu arcere, & ad colligandas, gingivas, faucium adenas vel paristhmia regerere, quo malo plurimum infestantur, qui Alpes Metallis fecundas, aut istic Metallorum venas scrutantur, aut aquas ex Montibus Metallorum scaturientes bibunt. Quippe cum Hydrargyrium una cum Sulfure sit omnium Metallorum parens & origo, par est, ut derivatum resipiat naturam originis, nec id indigenis modo, sed etiam advenis accidere certum est, si has terras incoluerint, & has per metalla ex Montibus & Fontibus Aquarum Scaturigines potaverint. proinde Equicolos bellicosos de natione Medulorum equites, Tauriscos & Noricos, & qui ultra Salzbourgum, Oenipontem, Curiam Rhatie oppidum, atque Stiriam & Carinthiam, Alpium versus incolunt Metallis divitibus, colla, ut Taurorum paleariis, bronchocelis turgere usque ad pectus pendulis, nihil mirum. Comperunt ajunt, si quis virgulta, aut scipiones rectos & enodes in harum aquarum fontibus, aut in scaturigines defixerit, his intortis, veluti in oleis arboribus, tubera adnasci. Ita LANGIUS. Hoc unum AGRICOLAM roga rem, unde didicisset, Stomacacen & Sceletyrben esse morbos Arabiæ peculiare? puto deceptum lectione vitiosa PLINII l. l. Stomacacen Medici vocabant & Sceletyrben ea mala. Reperta auxilio est herba, quæ vocatur Britannica. videtur enim legisse in suo Codice: ea mala Arabiæ. auxilio est &c. Fons autem ille fuit, teste Plinio, trans Rhenum castris a Germanico Cesare promotis, adeoque in ora, ut videtur, Batavica, aut Frisiaca. sed hæc hæctenus, ut spero, non ingrata.

3. Sic Libycis Mulieribus & seqq.] rotundius sonant verba Græcæ elegant-

gantiæ, quæ consignavit eruditus ille καὶ φιλέλλην Cyrenes Episcopus, Epistola 4. circa finem, ed. Regia 1553. p. m. 7. Τὸ δὲ ἑτεροτὸν ἐστίν, ὅσον ἄξιον εἶναι καὶ διηγῆσθαι, καὶ ταῦτα ἐπὶ τῆς νῦν ἐμοὶ Παρούσης σχολῆς· μῆνιμα Ἀφροδίτης, ὡς ἐικάσαι, κατέχει τὴν χώραν. Συσυγχῶσι γὰρ ὅπερ αἱ Λήμνιαι· αὗται γὰρ ὑπερμαζῶσι, καὶ ἀσυμμέτρως ἔχουσι τῶν σέρνων, ὥς τὸ βρέφη μὴ διὰ μάλης, ἀλλὰ δι' ὤμων σπᾶν τῆς θηλῆς ἀναβεβλημένης, εἰ μή τις εἴποι τὸν Ἀμμιωνα καὶ τὴν Ἀμμιωνῶ γῆν, ἢ μᾶλλον εἶναι μηλοτρόφον, ἢ κροτόφον ἀγαθὴν. ἀνεῖναι δὲ τὴν φύσιν ἀνθρώποις ὁμοίως, καὶ κλῆνεσι δαψιλεσέρας καὶ ἀδρότερας τὰς τῆ γάλακτος πίδακας, καὶ εἰς τὸ τοῦδε ἀδρότερον εὐθάτων τε καὶ θυλάκιων. μανθάνουσι δὲ παρὰ τῶν ἀνδρῶν, οἷς τίσι συμβόλαιον γέγονε πρὸς ἀνθρώπων ὑπερόριον, ὅτι μὴ πᾶν τὸ θῆλυ τοιούτων ἐστίν, ἀπιστοῖ· καὶ ἐπειδὴν λάθονται γυναικὸς ξένης, φιλοφρονέονται καὶ πάντα δρωσιν, ἔς τ' αὖ τὰς ἀγκάλας διερευνησῶνται· ἢ δὲ ἰδῶσα λέγει πρὸς ἄλλην, καὶ καλῶσιν ἀλλήλας, ὥσπερ οἱ Κίκονες. αἱ δὲ συμφοιτῶσιν ἐπὶ τὴν θέα, καὶ ἐπὶ τῷδε δωροφοροῦσιν.

4. Heros NICOLAUS SERINIUS.] De hoc incomparabili Turcarum terrore quicquid dixeris, minus erit. Clarissimus TOLLIVS noster anno c10. Idc. LXXI. cum hanc epistolam publicaret, ista inter causas ejus edendæ præfatur: „Defungar simul officio, munificentiam erga me Illustrissimi ac Fortissimi Herois, NICOLAI SERINII, grate commemorans. „Obiit hoc Croatia Hungariaque lucidum Sidus ante annos pauculos: (ni fallor, circa annum 1667.) Cujus Virtutes & Animi decora, Prudentiam, Fortitudinem, Clementiam, Liberalitatem, Eruditionem, si tenuiter tantum delibare voluero, complures paginas implevero. Lin- „guarum quidem complurium ita callens fuit, ut, qui Illum ignorantes loquentem audirent, sive Ille sensus suos Hungarica, Croatica, Sclavonica lingua exprimeret, quæ dialecto potissimum variant, sive Germanica, Latina, Italica, Turcica proloqueretur, quænam ipsi vernacula foret, ambigerent. De rebus præclare gestis nihil dicam. Tam enim earum, quas ab ineunte adolescentia ad vitæ usque terminum pertravit, quam nuperi cum Turcis in Hungaria belli suo cum maxime ductu profligati memoriam nulla temporum delebit injuria. Vos autem SERINII Manes avete: & si sentire datur post fata Quietis, hanc illustissimi vestri nominis pertenuem commemorationem, ab animo grato vestraque Gloriæ deditissimo profectam volentes accipite, ac æternum Valete!

5. De HUNNIADAE.] Sane Paullus JOVIUS, Episcopus Nucerinus, Elogior. lib. III. ubi MATTHIAM CORVINUM, laudatissimum & literarum amantissimum Pannoniæ Regem, hujus JOHANNIS HUNNIADIS Filium, dilaudat, ait Patrem hunc fuisse appellatum: Fulmineum Turcarum Terrorem; idemque uno ore, ut & quod TOLLIVS narrat, tradunt Rerum Hungaricarum Scriptores.

6. DRU-

6. DRUSUS, TIBERII Frater.] Ecquis Veterum hoc disertis verbis tradat, non memini. puto itaque, respici formulam comminandi & imprecandi, in tractu præcipue *Vestofalie*, usitatam: daß dich der Drus hohle? vel *De Dzoes* zalje hebben: quasi dicerent: DRUSUS te auferat!

7. HORATIUS, OVIDIUS.] Tales autem Nummos non esse genuinos ipse TOLLIVS cum Eruditis postea agnovit; quare hic ætatis juvenilis veniam habebit.

8. *Equum* & seqq.] Hic, ad instar *Bucephali*, solum Dominum sessorem admisit, alium vero neminem. *Jonas* a Domino nomen ei erat. narrant hæc omnes, qui hujus Herois gesta Posteris tradiderunt.

9. *De Diomedeis Avibus.*] quas narrant, dignoscere *Gracos* & *Barbaros*: hos enim involant, illis e contrario ablandiuntur. videantur ARISTOTELES περὶ θαν. ἀνθρ. in principio fere medii operis; & ex hoc, sine dubio, PLINIUS H. N. X. 44. & hunc secutus SOLINUS Polyhist. c. 8. & AUGUSTINUS de C. D. XVIII. 16. & 18.

10. *De Cane* LIPSIVS.] respicit, ut puto, *Centuriam I. Epist. 44. ad Belgas*, ubi ex idoneis testibus narrat, in oppido five castello *Sancti Petri*, quod sub *Rhodiorum* Equitum ditione Asylum erat fugitivis Servis Christianis, in ora *Carie*, quos *Præfidiarii*, si ita loqui liceat, *Canes*, cum advenirent, a *Muhammedanis* poterant distinguere. hos enim allatrabant & adoriebantur, illos illæfos blandiendo ad oppidum quasi deducebant. plura l. l. LIPSIVS mirifica de *Canibus* narrat.

11. *Centuriones*, quos *Agâ* vernacula lingua *Turce* vocant.] Lubet hic annotare, ad lucem accendendam huic loco, nonnulla ex libro bonæ frugis pleno sed jam minus obvio, *Johannis* LEONCLAVII, Viri Nobilis & doctissimi rerum *Turcicarum*, quem inscripsit *Pandecten Historie Turcice*, cujus ex editione *Wecheliana* 1588. c. 173. p. m. 376. „ *Turcas* esse imitantes *Græcorum*, præsertim in rebus ad Imperii formam ritusque publicos spectantibus, jam sæpenumero diximus. quanquam Alii putant, ab ipsis pleraque profecta *Saracenis*: qui post defectionem a *Romanis*, eorum nihilominus tam civilem, quam militarem Imperii gubernationem fuerint æmulati. Sic igitur & *Agalarii* dicti sunt ab *Aga*, quod *baculum* significat: adeoque propius, ut ostendam similitudinem Officiorum *Palatii* atque *Imperii Græci*, cum Officiis *Portæ Osmanicæ*, dico, *Turcis* esse *Agalarios* sua lingua, qui *Græcis* erant vel *Drungarii*, vel *Druncarii* potius. Eos *Leo Sapiens* Augustus, in libro suo de *Apparatibus Bellicis*, olim dictos fuisse tradit *Chiliarchos*, quod militibus mille præessent: & *Druncum*, *Chiliarchiam*. Latini *Chiliarchos* vocabant *Tribunos*, qui nunc *Colonelli* sunt. *Druncum*, sic enim pronuntiabat *Theodosius ZYGOMALAS* (quo *Naupliensi* e *Peloponneso*, *Patriarchali* *Protonotario*, familiariter usus est *Constantinopoli* LEONCLAVIVS)

„ & *Druncarium*, non *Drungum* vel *Drungarium*, quod vulgo fieri so-
 „ let, sic appellatum arbitror a *trunco*, sive baculo, sive scepro, quem-
 „ admodum hodieque *Regimentum* vocamus tam ipsius Tribuni baculum,
 „ *Vitem* dixere, puto, *Romani*, quem, ceu magistratus insigne, ge-
 „ stat; quam illum signorum militumque numerum, qui ad constituen-
 „ dum *Regimentum* requiritur: ideoque *Druncus* est *Regimentum* Mili-
 „ tum, cujus caput est *Druncarius*, olim *Tribunus*, nunc *Colonellus* aut
 „ *Regimenti Praefectus*..... Ad *Druncariorum* ergo similitudinem *Turcis*
 „ sunt *Agalari*, velut Tribuni, puta *Genizar Aga*, *Capizilar Aga*,
 „ *Spahoglan Aga*, *Silichtar Aga*. deinde c. 228. p. 449. ait: „ Se-
 „ quantur post *Divani* sive *Consilii Sultanini* Assesores *Aga*, *Turcis Aga-*
 „ *lari* dicti, numero multitudinis, vel Officiales sive Tribuni, qui non
 „ habent sessionem in *Divano*, vel *Synhedrio*, vel consilii publici loco;
 „ nihiloque minus obligati sunt, uti quotidie compareant in *Saraio* (sive
 „ *Seralio*) sibi que deputatis aliis in locis sedeant. ita LEONCLAVIUS.
 „ ergo apparet, *TOLLIO* nostro, forsitan ad pompam, narratum fuisse,
 „ omnes illos honestioris loci Captivos fuisse *Agas*, quod vero credibile mi-
 „ nus videtur: fuerint etiam *Kibaia*, *Tzansii* & minoris ordinis Viri. deinde
 „ cum *Centuriones* pro *Agis* reddit, rem quidem veram dicit, sed verum vo-
 „ cis sensum perturbat.

12. *Dravus*... in *Rheticis Alpibus* oriundus.] Puto, memoriae culpa,
Rheticas Alpes poni pro *Noricis*. ibi enim *Dravum* oriri, jam olim dixit
 PLINIUS *H. N.* III. 25. sed facilis propter viciniam errori locus est.

13. P. CORNELIUS CLAVAFORIS.] Hoc cognomen in Gente *Cornelia*
 mihi alias nondum occurrit. putem, tractum e militaribus facetiis vocabu-
 lum, *CLAVA FORIS*, quale illud *Cedo alteram*, apud TACITUM *Annal.*
 I. 23.

14. FAVENTINA ERES.] pro HERES. sed saepe in *Inscriptionibus* aspi-
 ratio neglecta fuit. adde TOLLIIUM ad AUSONII *Professores*, *carm.* VI. vs.
 44. in *Omissis* ad num. 6. p. 783.

15. Duo *Capricorni*.] Posset videri, uti & TOLLIO placuit, in hono-
 rem *Genesis Augustae* hos adsculptos: sed & ipsi defuncti, vel eorum al-
 teruter, tempus Solstitii hiberni natale aut emortuale fortiri potuerunt. at
 mihi potius placet, esse eos *Capricornos* hoc loco *Abundantiae* & *Felicitatis*
 symbola, ut praclare ex Nummis hoc docet Illustris SPANHEMIUS *de*
Praest. & Vsf. Num. Diff. III. p. m. 128. & 208. 209. 210. innuitur ergo,
 defunctos in re laeta vixisse.

16. *Delphines*.] Hi mutui Amoris sunt symbolum: consecrantur enim
Cupidini. hinc *Delphino* toties in Nummis & Gemmis inequitat. vide ite-
 rum Illustris SPANHEMIUM *l. l.* p. 199. 200. & apud SPONIUM in *Miscell.*
 p. 297. in *Gemma Delphin*, adscriptumque legitur: PIGNUS AMORIS
 HABE.

HABE. Item *Veneri* sunt etiam sacri. hinc inter *Statuas Mediceas* & *Venerem*, ornandis capillis intentam, videas, hinc cum *Cupidine* armato pharetra & sagitta, inde cum *Delphino*. vide l. l. p. 200. memini, & me inter *Statuarum antiquarum ἀπόγραφα* unam vidisse, in qua *Venus* sedens, cui a tergo subjectus erat *Delphin*, in gremio *Columba*.

17. ΠΑΑΚΤΡΙ ΕΥΨΥΧΕΙ ΜΕΤΑ ΠΑΤΡΟΣ.] Sic TOLLIIUS ad ipsum lapidem emendatius descripsit. ante nescio quæ literarum discerpta monstra hic legebantur, ut videre licet in TOLLIANA AUSONII recensione, p. 789. nomen autem ΠΑΑΚΤΡΙ quid sit, vix assequor. puto detritas vetustate, aut obliquius insculptas, ut sæpe factum animadvertimus, aciem TOLLII nostri fefellisse; sculptumque fuisse: ΠΑΓΚΤΡΙ vel ΠΑΓΧΑΡΙ; ut fuerit nomen amatorium puellæ, quæ in deliciis forte fuerit *M. Aurelio Alexandro Primipilari*, ut ejus defunctæ cineres, paternæ intulerit arcæ, felicitatem & tranquillitatem Manibus ejus cum Patre conditis apprecatus. *Græcam* autem *Linguam* Amoribus olim inservisse, vel Satyrici Principis nota querela constat. gemella est Inscriptio apud GRUTERUM 784: 3. Φλαονία Σερουανδα, η και Αγκριππεινα Παναρετε ευψυχει μετα τς Οσειριδς.

18. ÆTERNÆ. QUIETI. ET. PERPETVÆ. SECVRITATI.] Passim hæc in Monumentis Sepulcralibus, & fere separatim alterutrum reperias. Noti *Quieti Manes*, *longa quiescendi tempora*, *Somnus Æternalis*, *somno consopiri eterno*, *nox perpetua una dormienda*, κοιμῶν ἱερὸν ὕπνον, ἐν χθονὶ κοιλᾷ ἔσθαι ἐν μάλα μακρὸν ἀτέρμονα νήχρετον ὕπνον, ἔδοντες, ἐυνασῆριον, & quæ similia in hunc sensum in Monumentis & libris idoncorum Auctorum utriusque Linguae eruditæ leguntur.

19. M. AVR. Q. VALENTI. V. LEG. TA.] Subnotaverat TOLLIIUS: „ forte: M. AVREL. VALENTINO. V. LEG. TR. id est *Tribuno*, nisi τὸ „ TA cognominis Legionis initium sit. hæc Ille. neutrum mihi facit satis: additæ enim figuræ *Tribunitiam* dignitatem non arguunt: & quale cognomen vel cujus Legionis foret TA? *Legio V. Macedonica* tetendit in *Mæsia*; quare videri posset T fuisse detritum ex M; verum legamus simplicissime sine cælo emendationis Criticæ, quæ in Lapidibus parcius exercenda: V. Legionis *Tabulario*. sic *Præpositus Tabulariorum Rationis Castrensis*, & *Adjutor Tabulariorum* apud REINESIUM *Inscr.* IX. 28. & 29. & *Tabularius Militum* apud GRUTERUM 421: 1.

20. STIP.] Nota, quæ hic sequitur, denotat numerum xxxii. ut TOLLIIUS quoque legit. passim tales in *Inscriptionibus* occurrunt.

21. FRATRI & seqq.] Lege hæc compendia: ET. I..T..C..ET. AVRELIA. S.. ET. VALENTINA.

22. Reperta in Sepulcro *Lucerna* ardens & seqq.] Fabellas TOLLIO nar-
rarunt tralatitias, quas miror, tot Viris Doctis potuisse persuaderi, cum nec liquor ullus detur, qui sine sui consumptione ardeat perpetuus; nec vel

linum sive ellychnium ἀνίαλον vel ἀεέων ullum tale fieri possit, quod talis liquoris incombustibilis pabulo sine ullo detrimento æternum ardeat; taceo, ignem vel maxime æternum, si fingamus talem exstitisse, negato aerei spiramenti libero influxu, in istis cavernis Sepulcralibus tam arcte clausis, necessario suffocari debuisse. dicet aliquis veteris fabellæ assertor, ad erroris credulitatem: hanc istius ignis emortualis æterni indolem fuisse, ut negato exclusoque aere protinus arserit, admissio autem exstinguatur. qua ergo ratione fuit in *Arcis Sepulcralibus* incensus? si sua sponte; cur non iterum in conclusis cavernis & locis idem fit? cur in istis *Lucernis* nullus liquor, nullus fomes, nullum ellychnium reperta sunt, utpote cum resistere debeant sæculorum omnium fugæ? si dicis, in libero aere primum fuisse accensas, & sic perdurasse; tum miror stuporem *Vestalium*, quæ tali igne Pontificias virgas semper a tergis suis relegare potuissent. Si rege-
 ris *Phosphoros* hodiernos, tam liquidos, quam siccos, & lapides lucentes, qui *Bononiæ* visuntur; scias, hos ad aeris admissionem non amittere lucem, deinde eos non semper eodem splendore coruscare; tandem hos toto cælo distare a *Lucernis Perennilucis*, ut fingunt, Veterum. Hoc unum lego,
 „ liquorem lagena vitrea inclusum, in quo lux quædam circulabatur, *Va-*
 „ *lentie* in *Delphinatu* anno 1653. inter Sepulcrorum Antiquorum monu-
 „ menta, repertum, quem Inventor fracto, præ nimis curioso noscendi
 „ ardore, vitro effuderit: hæc, inquam, scripsit Illustri quidam *Gal-*
 „ *lus*, in *Eph. C. N. Dec. I. An. 8. Obs. 20. in Scholio*. Ea si vera sunt,
 si Inventor oculorum acie, solus cum esset, recte usus est, en Tibi *Pho-*
sphorum liquidum nostræ ætatis nec Veteribus ignotum! ne tamen impu-
 tes *TOLLIO* nostro *ἀπιστίας*, qua minime omnium laborabat, vitium, se-
 cutus est in hac persuasione præeuntes *PANCIROLLUM* in *Deperdit. I. 35.*
 ibique *SALMUTHUM* eadem adnotantem: *Hermolaum BARBARUM Co-*
rollar. in Dioscorid. lib. V. Franciscum MATURANTIUM Epist. lib. I.
 scribentem ad *Alfenum*: *Bernardinum SCARDEONEM* in *Antiq. Patav. li-*
bro I. sub fin. laudatum quoque *GUILANDINO de Papyro, membro VI.*
Fortunium LICETUM in vasti laboris, sed miræ credulitatis opere, de *Lu-*
cern. Ant. I. 2. 9. & 10. item III. 28. Joh. Bapt. PORTAM de M. N.
XII. 13. &, quod miror in acumine illo iudicii, *CAMBEDENUM de Bri-*
tann. p. 473. quin imo *Hieron. RUSCELLUS* in opere Italico: *Imprese Il-*
lustri, si Diis placet, modum talis lucernæ æternæ docet faciendæ. Refu-
 tat etiam hanc credulitatem aliqua ex parte *Georg. Cassp. KIRCHMAIERUS*,
 Vir perdoctus, in *Noctiluca Constante c. 2. §. 9.* Liceat autem Posterita-
 ti veteres avias de pulmone revellere: sat enim nugarum Posteris relinqui-
 tur.

23. *Cadaver quoque, & seqq.*] Videtur & hæc solennis vespillonum fabella *TOLLIO* nostro cantata. quis nescit *rogos, busta, cineres Romanorum, & ignes ferales*? Quid autem in culpa fuit, ut tantum unum *ca-*
daver

daver apparuerit integrum, contactu demum dilapsum; cum, teste ipsa Inscriptione, tria saltem cadavera fuisse debuissent? Imo vero crematorum cineres in hac Arca junctim conditi sunt, non condita corpora.

24. Bitumine.] adeoque hoc etiam calcis usum praeiuit, ita ferruminatis Babylonis muris, teste PLINIO H. N. XXXV. 13. scilicet SEMIRAMIS arenati loco bitumen interstravit, teste JUSTINO I. 2. Aliisque.

25. D. M. &c.] Hæc etiam Inscriptio hic emendatior legitur, quam ex aliena descriptione in AUSONII laudata recensione legitur. In ea ista: 7. LEG. IIII. FL. lego: Centurionis Legionis IIII. Flavie. sic signum hoc occurrit apud GRUTERUM 269: II. Legio hæc IV. Flavia nota est ex aliis etiam Inscriptionibus. deinde nota numeri annorum Filii est XVIII. nam τὸ & alibi pro X. sculptum memini. tandem in fine τὰ VALERIA. VALERIA. FILIA: Lege & intellige: VALERIANI FILIA.

26. In hoc Sepulcro fuisse inventos, &c.] Sane ego cum TOLLIO illi Amico narranti fidem suam relinquo. Plerunque animadverti talia jactari, sicubi monumentum aliquod vetus refossum detegitur. Cui bono tot cimelia in feralem Arcam coniecissent? tam prolixus in provinciali Sepulcro & prodigus Matronarum Romanarum affectus vix minime credibilis videtur.

27. Canischa.] Natura sive ingenio loci hæc & Arte munitissima in paludoso circum solo palisque fere fistucatis inædificata Urbs & Arx sita est in Illyrico proprie Veterum, ad fines Hungarie, Croatiae, & Marchie Vindorum tutandos aut invadendos situ percommodo. Nomen habet, non, ut multi volunt, a rivo mediam urbem perfluente Canischa, siquidem is revera Sala dicitur, urbiq; Salawar nomen etiam facit; verum Canischa nomen a Germanis Turcive ab oppidi nomine accepisse videtur. Fluvius is verius est quasi quidam paludosus rivus: nullis enim fere ripis continetur, sed passim extra ripas vagus paludes & arundineta & fruticeta infidi & cedentis soli facit, donec lento agmine tandem Dravo miscetur. nomen, ut Martinus ZEILLERUS, si bene memini, rectius videtur tradere, debet URSULÆ CANISLÆ, Viduæ THOMÆ NADASDII, Palatini Hungarie, quæ circa annum 1565. ibi loci Arcem extruxit; quam, capta a Turcis anno 1566. Sigetho, quæ hinc XXI. miliaribus distat, MAXIMILIANUS II. Imperator, permutationis jure, dato viduæ Borsmonostrano, Sibi acquisivit, eamque Arcem firmissimis operibus cinxerat, adeo ut sæpius a Turcis impetita inexpugnabilis manserit. tandem anno 1600. latrocinantes Heiducci, jussu Præfecti Vindorum, Sigismundi HERBERSTEINII, juxta oppidum Harshanam, infra Sigethum & Quinqueecclesias Rusticis magnam boum multitudinem Baboziam, hinc Canischam & Capreinizium abegerant; Turca frustra Rusticorum imbellium boves repetentes irritati, IBRAHIMUM Bassam, magnum illum Exercitus Turcici Ducem incitarunt, ad obsiden-

obsidendam *Caniscliam*, cum ipse *Strigonium* alias peteret. Sic expugnata & 22. *Octobris* anno 1600. in opprobrium Christiani nominis, ob culpam privatæ ex latrocinio utilitatis, amissa, magnopere Christianam rem illis in oris afflixit, donec tandem nostra ætate felicitati armorum LEOPOLDI *Augusti* denuo successit, Cujus Domus Augustæ imperio utinam semper postea pareat, neque unquam rursus avaritia, temeritate, negligentia, ac flagitio *Christianorum*, ne quid pejus dicam, sub jugum redeat *Turcarum*! Tu interea testem nostrorum dictorum fuisse scias ISTUANFIUM *Rev. Hungar. lib. xxxii. p. 762.*

28. *Proxima occasione de Moribus Hungarorum, & seqq.*] Fidem hic datam postea liberavit TOLLIVS, sed magno post intervallo: nam anno demum 1687. ut vidisti in præcedente V. *Epistola*, enarravit ea, quæ hic promittit. Obiter non possum, quin hic adjiciam pauculas *Inscriptiones*, quas TOLLIVS huic *Epistole*, quam præ manibus habemus, anno demum 1671. cum AUSONIUM recenseret, loco laudato, per modum corollarii seu mantissæ, subjecit his ipsis verbis, quæ ad finem usque scias illius, non mea esse: nisi ubi meum nomen addo. ita autem post finitam *Epistolam* refert.

Αὐτὸς ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρον. Dum hanc, quam dudum ad Amicum scripseram *Epistolam* relego, continere me non potui, quin ineditas aliquot *Inscriptiones* auctarii vice subjungerem. Descriptæ mihi eæ sunt præterita ætate in oppido *Vangionum, Wormatica*, ex antiquis saxis, quæ inter alia rudera, dum exstruendo munimento fossam repurgant, operæ eruerant. atque id eo lubentius facio, quod complures aliæ in eodem oppido, puerorum nequitia ac petulantia ita fuerant corruptæ, ut nullo pacto describere potuerim. Sed bene OPITIUS, qui in *Variis Lectionibus* *Inscriptionum* istarum nobis exempla reliquit. Idem accidisse quoque ad *Coloniæ Agrippinam* duabus aliis adverti, quas ex *Austriæ* redux ante hos decem annos descripseram. Ne igitur qualiacunque hæc Antiquitatis monumenta depereant, malui non suo loco ac tempore ab oblivione illa vindicare, quam dubiæ & ancipiti fortunæ committere. In Fossa itaque ipsa conspicitur *Eques armatus, sequentibus duobus peditibus*, & hac inscriptione:

PAETVS. MV....

EQVES. ALAE. AGRIPPIN.

..... NATIONE. TREVIR.

.. ANNOR. XXXV. STIP.

.. XXIII. SIT. P. F.

.. FRATRES. POSVERVNT.

M. SEMPRONI

VS. L. F. DOMO.

TERMESTINVS.

ANNO. XX.

DEC. EQVES. ALAE.

SEBOSIANAE

H. S. E.

TERME-

TERMESTINVS.] *Terrestinorum* meminit SALLUSTIUS *Histor. lib. II.*
apud NONIUM in *Satias*. *Populus Citerioris Hispanie* TACITO *Annal. IV.*
45. Oppidum *Termes*, FLORO III. 22.

ANNO. XX.....] supplenda forte : STIPENDIORUM.

DEC.] notat : aut *decem*, aut *decurio*, aut *Decuria* : uti ex aliis li-
quet inscriptionibus. *Ala Sebosiana* mihi nusquam alibi, quod equidem
meminerim, occurrit. Si *Segosiana* liceret legere, tum a *Segusio* in *Cot-*
tiis Alpius cognomen possemus arcessere. HENNIN.

Ad *Portam Martis* (talis nulla est *Wormatia*, sed puto voluit *Martini*
portam TOLLIVS scribere :) *Eques dextra lanceam, sinistra signum militare*
ferens, armis & gladio ornatus, calcans duos Captivos sub Clypeis,

C. CARMINIO. P. F.

CL.

HISPANORVM. ALAE ...

STIP. XXV. SIGNIFERO.

SACER. IVLIVS. H. E. F.

Consimilis alia sine signo :

LICINIUS. CLOSS. L.

F. HELVETIVS. ANN.

LXVII. EQVES. ALAE.

HISP. STIP. XXVI. H.

TIB. IVL. CAPITO. H.

HISPANORVM. ALAE.] Ea etiam alibi non raro occurrit. vide exem-
pli caussa GRUTERUM 366: I. 403: 5. HENNIN.

Ibidem : *Eques armatus* :

ARGIOTALVS.

SMERTVLITANI.

F. NAMNIS. EQVES.

ALAE. INDIANAЕ

STIP. X. ANNO.

K k

XX.

258 H E N R. C H R. H E N N I N I
XXX. H. S. E.
EREDES. POSV.
ERVNT.

NAMNIS.] puto innui, fuisse eum ex *Nannetibus*, *Gallie Celticae* sive *Lugdunensis* populo: ipsum nomen peregrinitatem *Celticam* sapit. HENNIN.

ALAE INDIANAЕ.] meminit & alius vetus lapis in Agro *Coloniensi* inventus apud GRUTER. 541: 7. (Tu huic adde 519: 7. & C. *Hedum*, C. F. *Clust. Praefectum Equitum Ala Indiana*: 417: 6. HENNIN.)

Ibidem:

ALBANO. VITALI.
EQ. ALAE. INDIANAЕ.
TVR. BARBI. CIVI.
TREVERO. ANN.
XXX. S+P. X.
H. EX. T. F. C.

TVR. BARBI.] Legendum sine dubio erit *Turre Barbi*, in quo loco forte pars quædam *Ala Indiana* praesidium tenuit. sic *Turris Timalleni*, in *Libya*, in ANTONINI *Itinerario* p. m. 16. & frequenter in eodem: *Ad Turres*, *Ad Turrim*. in op. 30. legitur *Turris*, quæ distat *Naïssæ Superioris Mœsiae* ad M. P. LIII. ut & in hoc Terrarum tractu tales *Turres Praesidarias* fuisse constet. Crux illa in voce STIP. est compendium ex T & superposito I. At, ne quid dissimulem, non *Wormatia*, sed *Worringæ* hæc Inscriptio reperta est. audi *Ægid. GELENII de Magnit. Colonia*, lib. II. *syntagm.* 34. p. m. 198. 199. „ In *Worringen*, olim *Burrunco*, municipio „ prope *Coloniam* repertus est cippus *Albanio Vitali Equiti* positus, tres „ habens areas, in quarum suprema exhibetur seminudus adolescens, in „ nixus sinistro brachio, quasi in stragula & pulvinari, accumbens mensæ „ tripodi, in qua duo vasa cum cibis & scyphis, ad pedes puer adstat manibus decussatim compositis. media area habet hæc verba: ALBANO. „ VITALI. (& cætera eadem.) in infima area equus generosus stragula & „ phaleris ornatus, ex cuius ephippio scutum oblongum dependet, famulo „ lo fascis ferente, loroque equum a tergo regente. HENNIN.

Ibidem:

Ibidem :

VEIAGENV S.
SISGL F. MIL
ES. EX. COH
ORTE. RAETO.
AN. XLVI. STIP.
XXIV. NATVS. MI
ONTE
H. .. E.

COHORTE RAETO.] *Cohors IV. Ratorum* occurrit in *Inserr. & Notitia Imperii* : in illis etiam ἀπλῶς *Ratorum Cohors*. HENNIN.

Ibidem:

. S.
. NI. F.
MILES. EX.
COHORTE
PRAETOR. ET
VINDOL. F.
ANN. XL
STIP. XXIV.
H. S. E.
FRATER. P.

PRAETOR. ET VINDOL.] Videri posset legendum esse: *Pratoria & Vindellicorum*. quamvis *Cohors Vindellicorum* mihi nondum alibi lecta sit. posset etiam suspicari PRAETOR. esse descriptum ἀντὶ τοῦ RAETOR. ut sit *Ratorum & Vindellicorum*, populorum scilicet vicinorum. HENNIN.

In *Aula Civium*, vulgo im *Bürgerhoff*, *Colonia Agrippina*, monumentum integrum, in cujus anteriore lapide:

SPECTATIAE. SPECTATAE. CONIVGI.
CARISSIME. LVTTONIVS. LVPVLVS.
K k 2 CON-

260 HENR. CHR. HENNINI *Annot. & Obs. ad Ep. Itin. VI.*
CONIVNX. INFELICISSIMVS. CVM.
FILIABVS. POSVIT. F. C.

Ibidem Colonia Agrippina, Tubicen cum Tuba :

C. VETIENI. C.....
PVPINIA. VFRIQUE.
TVBICEN. EX.....
LEGIONE. XX.....
.....ENTQV..
.....E

VFRIQUE.] Sitne hoc *Pupiniae* cognomen aliquod semibarbarum, an literarum acciderint corruptelæ, id equidem nescio; posterius tamen verius puto. *Pupienam Firmam* legi alibi, item *Auctam*. Apud GELENIUM *l. lib. I. syntagm. 9. p. 87.* vero sic reperio: „Facies humana pectore tenus, „in sinum collecta veste, & sub ea;

C. VETTIENI. C.
PVPINIA. VRBIQVS.
TVBICEN. EX. S..
LE... ONIS. F. EX. S.
TE..... MENTO.
.....E.....

tum sub simili icone :

COCCEIVS. L. F.
PAPIRIA. TICINI.
MILES. LEG. XX.
PEQVARIVS. ANNO.
XXXV. STIPENDIO
RVM. XVI. HIC. P. EST.

dicat, hos lapides ex ima humo egestos esse, ad *Rhenum*, anno 1632. & insertos propugnaculo, quod *Rhenum* prospectat. HENNIN.

F I N I S.

INDEX

INDEX ACCURATISSIMUS

Rerum & Verborum Notabilium, quæ explicantur &
narrantur; *Magnatum* ac *Virorum* humanitate
aut varia doctrina *Celebrium*, & *Locorum*,
quorum fit mentio

in

J A C. T O L L I I

Epistolis Itinerariis,

& ad has

HENR. CHR. HENNINII

Annotationibus & Observationibus.

A.

CHMEDIS Arabis liber in- ditus de Margaritis ex rore genitis. 136.	<i>Aeris a sulfure suo separatio</i> 12.
<i>Acidula petrifica</i> , Gar- dæ Islandorum. 61.	<i>Aes crescit.</i> 126. 127.
<i>Adepti.</i> 67. 84.	<i>Æthalia.</i> 127.
<i>Aegypti & Arabiae Felicis Tabula</i> <i>Geographica inedita in Bibliotheca</i> <i>Guelpherbytana.</i> 9.	<i>Agæ, quinam sint Turcis.</i> 252.
<i>Anigmata Militaria Comaronii</i> , <i>soluta.</i> 236.	<i>Agalarii.</i> 251.
<i>Araria Fodine Neusolii.</i> 191. 192.	<i>Georg. AGRICOLA.</i> 27. 28.
<i>Eriferi metalli Purgatio ab impuro</i> <i>& corrodente sulfure:</i> 187. 188.	<i>Ala Indiana.</i> 257. 258.
189. <i>Fusio:</i> 189. 190. <i>Separatio.</i> 190.	<i>Ala Sebofiana.</i> 257.
<i>Aeris in Argentum mutatio.</i> 161.	ALEXANDRI VII. P. M. <i>laus.</i> 182.
178. 208.	<i>Allio adfectu Hungari.</i> 185.
<i>Aeris Metallici tractandivatio.</i> 186.	Theod. Janfonii ab ALMELOVEEN <i>laus.</i> 100. 101.
190. 213. 214.	<i>Altfolium.</i> 193.
	<i>Alumen plumeum.</i> 179.
	<i>Amazon Bohemica.</i> 71.
	<i>Ambra ex flava, sive Succino, so-</i> <i>lium.</i> 112.
	<i>Amnis in Cicera valle fatuos & stoli-</i> <i>dos faciens.</i> 247.
	<i>Amores.</i> 113. 114.
	<i>S. Andreae insula.</i> 197. 198.
	<i>Annulus ex Auro ἀπὸ τριπλίου, triplici orbe</i> <i>contor-</i>

K k 3

I N D E X.

<i>contortus, tritici radicibus involutus, juxta Altsolium repertus.</i>	193.	<i>Argentum ramosum.</i>	125.
<i>Antimonii minera striata.</i>	211.	<i>Arietes Hungarici.</i>	144.
<i>Antimonium.</i>	179.	<i>Armamentarium Serinium in Arce Czackothurni.</i>	241.
<i>Antimonium Solare Minerale.</i>	101.	<i>Arrabo.</i>	146. 147. 203.
<i>Antinoitæ.</i>	3.	<i>Arsenicum.</i>	95.
<i>Aqua Fortis.</i>	175.	<i>Artis miracula recensentur.</i>	46.
<i>Aqua metallica lapidefaciens & tartari crustas inducens, Kutenbergæ.</i>	89.	<i>Comitis ARUNDELLIÆ laus.</i>	182.
<i>Aqua vulneraria in cuniculo S. Sufannæ, in Valle Joachimica.</i>	93. 94.	<i>Aves Diomedæ.</i>	251.
<i>Aqua Acidule Metallice Schemnitzii, 162. Cremnitzii.</i>	176.	<i>AUGUSTI, Ducis Brunovicenfis, laus.</i>	182.
<i>Aqua exedentes Metalla prope Teplizium.</i>	170.	<i>Aures Marina, margaritifera.</i>	129.
<i>Aque in Norico supra Juvavium, in Alpibus, in Cillera Valle, in Sundera Valla, in Aequicolis, reddunt bibentes Strumosos.</i>	247. 249.	<i>Auri puri puti grana in rivis.</i>	13. 28.
<i>Aquarum Metallicis particulis gravidarum utilitas & nocumenta.</i>	247. 248.	<i>Aurifer rivus inter Altsolium & Schernovizium.</i>	177. 178.
<i>Aquila arte mechanica volans.</i>	36.	<i>Auriferi amnes & fluvii.</i>	28. 29. 30.
<i>Arabica Calligraphia perdifficilis.</i>	205.	<i>Aurificus pulvis.</i>	101.
<i>Arbor argentea crescens per artem.</i>	126.	<i>Aurum Butyri instar pingue in fodina, sed extra eam statim indurescens.</i>	123.
<i>Arbor Philosophica, quomodo fiat.</i>	126.	<i>Aurum Chemica arte factum.</i>	110. 138.
<i>Arbor in lapidem conversa, in Cuniculo S. Sufannæ, in Valle Joachimica.</i>	93.	<i>Aurum crescit.</i>	121. 124.
<i>Arbores Metallifera.</i>	124.	<i>Aurum Germinans per artem.</i>	124.
<i>Arbores Vallis Joachimicæ.</i>	90.	<i>Aurum Volatile sive Flammeum.</i>	175. 176. 177.
<i>Arbuseula argentea nativa.</i>	125.	<i>Jac. AYMARUS, Rusticus Delfinas, an homicidas beneficio Virgula Mercurialis detexerit?</i>	230.
<i>Argenti in Aurum mutatio.</i>	161. 178. 208.		
<i>Argentum arborefcens.</i>	126.		
<i>Argentum capillatum.</i>	125.		
<i>Argentum crescit.</i>	124. 125. 126.		

B.

<i>Bohusl. BALBINI e S. 7. laus.</i>	74. 87. 88.
<i>Balnea Budensia.</i>	200.
<i>Banus apud Croatas, quis.</i>	204.
<i>Barcan.</i>	202.
<i>BASILII VALENTINI laus.</i>	178. 212.
<i>Joh. Gothofr. BECKERI laus.</i>	215.
<i>Nic Guil. BECKERI, Baronis de Wallhorn, Archiattrorum Augustissimi</i>	

I N D E X.

<i>stiffimi Imp. LEOPOLDI, laus.</i>	100. 101.	<i>Caloris effecta.</i>	225.
S. Benedicti Cœnobium, in Hungaria.	194. 195. 235.	<i>Canes distinguunt & dignoscunt Christianos & Muhammedanos.</i>	251.
Berg-lachter.	88.	<i>Canum Hungaricorum fides unde.</i>	185.
<i>Bibliorum editio antiquissima fabulis repleta.</i>	68. 84.	<i>Canischa.</i>	245. 255. 256.
<i>Bibliotheca: Brandenburgica Berolinensis.</i>	44. 45. 53.	<i>Capnicbanix fodina.</i>	169.
<i>Budensis.</i>	25.	<i>Capra Hungaricæ pulcerrima.</i>	206.
<i>Dresden.</i>	69.	<i>Capricorni, Abundantia & Felicitatis Symbola.</i>	252.
<i>Lipfensis.</i>	64.	<i>Captivi Turcæ quomodo apud Christianos in Hungaria & vicinis regionibus habeantur.</i>	242. 243.
<i>Viennensis.</i>	99.	<i>CAROLI LUDOVICI, Electoris Palatini, laus.</i>	182.
<i>Wolfenbutelana.</i>	100. 118. 119.	<i>Carpathus Mons. 209. ejus altitudo.</i>	210.
<i>7. 8. 9. 24.</i>		<i>Carpensis, Hungarici Vini, comminatione Matres liberos suos cubitum compellunt.</i>	165.
<i>BILLERICHII Pastoris Lutherani, Schemnizii, laus.</i>	163.	<i>Carpio quinque grossis emtus quinque convivis in cœnam sufficiens.</i>	146.
<i>Birtznitzum.</i>	76.	<i>Frid. Bened. CARPZOVII laus.</i>	65. 79.
<i>Bisnuth.</i>	94.	<i>Cauponum vitia.</i>	37.
<i>Jac. BITTNERI laus.</i>	75.	<i>Cervina cornua arboribus inolita, & alia eorum miracula.</i>	41. 52. 71. 85. 86.
<i>Bitumen arenati loco.</i>	245.	<i>Chemici.</i>	67. 68.
<i>Boccantii Fodina dives.</i>	165. 210.	<i>Chemici Nummi.</i>	40. 51. 52.
<i>Bohemia.</i>	69. 74. 85. 87.	<i>Chemicorum Sophistarum fraudes.</i>	139.
<i>Bohemiens.</i>	201.	<i>Cimeliotheca Serinia.</i>	241.
<i>Procop. BONANI laus. 123. scripsit Admiranda Hungariæ, nondum edita.</i>	ibid.	<i>Cinnabaris nativa pellucida, cum Plumbi minera & Marcasita.</i>	211.
<i>Boves Hungarici.</i>	144. 184. 203.	<i>Classis Imperatoria in Danubio, Ejusque ratio.</i>	145. 146.
<i>Brandenburgicus Elector plurimis diversis populis imperat.</i>	42.	<i>Clophi.</i>	56.
<i>Brandenburgum. 19. templum ibi Gothicum.</i>	41.	<i>Columba lignea volantes.</i>	36.
<i>Buda.</i>	198. 200. 235.	<i>Comaronium.</i>	148. 149. 202. 203.
<i>Buda vetus.</i>	200.	<i>Conchæ Margaritiferae. 105. quomodo</i>	
<i>BUSTERICHUS, idolum Germanorum, exponitur.</i>	34. 35.		
<i>Butyrum Hungaricum Batavico amulmum.</i>	155.		
C.			
<i>Cadmia Fornacum.</i>	89.		
<i>Cadmia Metallica.</i>	94.		
<i>Principis CÆSII laus.</i>	128.		

I N D E X.

<i>modo cognoscantur.</i>	137.	Dilhemum.	164.
MATTHIÆ CORVINI Hungariæ	Regis	Diomedæ Aves.	251.
laus.	99.	Diversoria.	16. 35. 37.
COSMI III. M. D. Hetruriæ	laus.	Dörnlein.	190. Dörnlein sichten.
	182.		ibid.
Cracovia.	56.	Dörren.	190.
Cralowa.	186. 187. 213.	Dravus.	243. 252.
Cranium humanum incrustatum opere		Dresda.	68.
musivo.	9. 25. 26.	Druncarii, Drungarii.	251. 252.
Cremnizium.	171. 183. 212.	Drusus, Tiberii Frater.	240. 251.
CRODO, idolam Germanorum, late			
exponitur.	31. 34.	E.	
Crucigerorum Templum nobile Pra-			
gæ.	74.	Echo.	96.
Crucis Nigræ fodina.	169.	Eddera, amnis aurifer.	29.
S. Crucis oppidum.	171.	Egiptiens.	201.
CrySTALLI parvula Nagynahalenfes.		Elba.	127.
	211.	Elenchi.	136.
CrySTALLUS superiore parte amethystino		Equites Teutonici.	121.
colore.	211.	Equitum Melitenfium vota.	121.
CrySTALLUS quinquangularis.	75. 76.	Equus Serinii præstans, Jonas nomi-	
Cuprum crescit.	126. 127.	ne.	241. 242. 251.
Curlandi Rustici regulum gentilem ha-		Equos suos Tataři cur tantopere dili-	
bent.	52. 53.	gant.	185.
CURUZZI appellantur Rebelles Hun-		Matthiæ ETTESII laus.	192.
gari, & cur?	157.	Eunostidæ.	3.
Czackothurnum.	240. 241. 245.		
Czerninum Palatium.	73.	F.	
Czolo, singularis Polonis amoris &			
reverentiæ testanda ritus.	58. 59.	Farten.	89.

D.

<i>Dæmon Metallicus.</i>	96. 97.	<i>Feminarum Comaronii maritarum</i>	
<i>Danubii undæ aggeribus coerceri non</i>		<i>caput velatum est.</i>	148.
<i>possunt.</i>	204.	<i>Feminarum maritatarum apud Scla-</i>	
<i>Darren.</i>	190.	<i>vos & Hungaros cultus.</i>	171. 172.
<i>Defenestratio Bohemica.</i>	73. 87.	<i>Fenestra Schernovizii exficcatæ &</i>	
<i>Delphines, Mutui Amoris Symbo-</i>		<i>inductis ligno vesicis factæ.</i>	193.
<i>lum, Cupidini & Veneri sacri.</i>	252. 253.		194.
		<i>Ferri in Cuprum mutatio.</i>	11. 26. 27.
<i>Diaboli folium.</i>	72. 86.		43. 214. 215. 216.
			<i>Ferri</i>

I N D E X.

<i>Ferri in Cuprum transmutatio verane an sit.</i>	214. 215. 216. 217.	<i>Frifchen.</i>	190.
<i>Ferri minera hematiton emulans.</i>	93.	<i>Mich. Gabr. FROMKNECHTII, M. D. laus.</i>	192.
<i>Ferrum butyri instar molle in minera.</i>	127.	<i>Fuchs-pressen.</i>	49. 62.
<i>Ferrum crescit.</i>	127.	G.	
<i>Ferrum Ilvæ insula crescit.</i>	102. 127. 180.	<i>Gahr machen.</i>	190.
<i>Ferrum Stolbergense Aurum continet.</i>	11.	<i>Gallorum Reformatorum vere Christiana patientia laudatur.</i>	174.
<i>Fertilitas mira soli Hungarici.</i>	152. 205.	<i>Gazophylacium Dresdensis, 68. 125.</i>	
<i>Fila Argentea nativa.</i>	125.	<i>Guelferbytanum, 9. Pragensis, 70. 73. Viennense Cæsareum.</i>	109. 113.
<i>Fila Aurea nativa.</i>	121. 124.	<i>Mal. GEIGERUS laudatur.</i>	129. 137.
<i>Filum Aureum, annuli instar contortum, e rapa enatum.</i>	124.	<i>GEISA, Rex Hungarie.</i>	211.
<i>Fodina Cuttenses.</i>	75. 88. 90.	<i>Germanorum præfracta tenacitas antiqui moris.</i>	19. 38. 39.
<i>Fodina Metallica nobiliores per Transilvaniam.</i>	169. 210.	<i>Gevehen.</i>	247.
<i>Fodinarum Metallicarum per Hungariam index Alphabeticus.</i>	165. 169. 210. 211.	<i>Giedrocenses Duces in Lithuania, splendida paupertate & in famulatu superbiunt.</i>	61.
<i>Förderniß-pferde.</i>	208.	<i>Gigantum strata sive Lectisternia.</i>	38.
<i>Fons Ferrum in Cuprum commutans, aut loco Ferri exesi Cuprum substituens, in Aris fodina apud Neufolium.</i>	191. 192.	<i>Mich. GLANSCHICKII laus.</i>	157. 163.
<i>Fons immixtos lapides sanguineis guttis tingens.</i>	61.	<i>Glashütten Therma in Hungaria.</i>	169. 170.
<i>Fons in Agro Tigurino Strumosos & Gutturosos faciens.</i>	247.	<i>Gottes-gab.</i>	95. 127.
<i>Fons lapidefaciens in Hungaria.</i>	49.	<i>Steph. GORWATI, Nobilis Hungari, laus.</i>	154. 155.
<i>Fontes, qui bibentibus dentes perdunt.</i>	247.	<i>Goslaria.</i>	14.
<i>Fontanæ Aquæ quam proprie.</i>	205.	<i>Græca Lingua Amoribus olim inseruebat.</i>	253.
<i>Fördern in re Metallica, quid sit.</i>	208.	<i>Græcos imitantur Turcæ.</i>	251. 252.
<i>Forum Neufolii celeberrimum.</i>	184.	<i>Joh. Georg. GRAEVII laus.</i>	2. 3.
<i>FRIDERICI WILHELMI Magni, Elect. Brand. natalis celebratus.</i>	43. 44. laus. 52. 182.	<i>Gothofr. GRAEVII laus.</i>	64.
		<i>Græzium.</i>	238. 239.
		<i>Granatus lapis. 92. Granati minera Eperiensis.</i>	211.
		<i>Grens.</i>	210.
		<i>Grossi quantum valeant.</i>	207.
		L I	Grut.

I N D E X.

Grubentwasser.	209.	Joh. HUNNIADES <i>Fulmineus Turcarum Terror.</i>	250.
Georg. GRUNDELI, M. D.	193.	Joh. Frid. Leop. von HUPPEL <i>laus.</i>	193.
Gutturosi.	238.	Hußari.	145.

H.

Halberstadium.	15.
Hanovera.	7.
Hartzburgum.	33.
Heidens.	201.
Christoph. HENDREICHII <i>laus.</i>	53.
<i>Herba Vallis Joachimicæ.</i>	90.
Daniel HEREMITA.	246. 247. 248.
	249.
Herren-Grund.	215.
Joh. Gothofr. HERRICHII <i>laus.</i>	65.
	79.
<i>Hirci Hungarici.</i>	206.
Hoderizii, <i>Cæsaris Officina Fusoria, ejusque descriptio.</i>	156.
Wencell. HOFFMANNI <i>laus.</i>	74.
	75.
auf Hofnung seyn <i>in re metallica quid sit.</i>	211.
Hogenbischa.	206.
<i>Horologia artificiosa.</i>	138.
Christ. ab HORTIS <i>laus, & libri inediti.</i>	210.
<i>Humani corporis partes lapides factæ.</i>	49.
Hungaria.	144.
Hungaria <i>piscosa.</i>	205.
Hungariæ <i>Chorographica Tabula emendatior Viennæ edita a J. C. RAUSCHERO.</i>	163.
Hungarorum <i>habitus.</i>	172. 173.
Hungarorum <i>lati & liberi mores.</i>	172.
Hungarorum <i>misera sub Milite Cæsareano conditio.</i>	173. 174. 196.
	197.

I.

Iglavia.	76.
Ilva, <i>insula.</i>	102. 127.
<i>Infantes suos Hungaricæ matres nudo & aperto capite durant.</i>	184.
<i>Inscriptiones, 2. 3. 4. 5. 6. 14. 20. 21. 31. 52. 149. 150. 199. 205. 206. 235. 244. 245. 252. 253. 256. 260.</i>	
Iwarinum.	150. 151.

J.

S. Jacobi mons, <i>sive Swetti Jacob Accolis, prope Herrengrundam, Terræ flavescens & pinguis ferax, sed quæ lingua non adherescit.</i>	192. 193.
Jaculari, <i>in re Metallica, quid sit.</i>	97.
Jaurinum.	146. 147.
Jengoviensis <i>ager pellucidus silicibus candidis & amethystino colore, & fulgentibus aurei coloris foliis consitus.</i>	75.
JOHANNES, <i>Poloniæ Rex.</i>	107. 108.
JOSEPHUS, <i>Historicus.</i>	77.
JOSEPHI, <i>Romanorum Regis, vetera laudes.</i>	121.
Pater JOSEPHUS <i>Schemnizenses emungit multo argento.</i>	156. 157.

K.

Kagen-silber.	98.
	Kay.

I N D E X.

Kayser-Groschen.	207.	Leopolis.	56.
Kieffig-wasser.	209.	Lewenzium.	195.
Kiß.	89. 210.	Libycarum Mulierum mamma maxi-	
Klafter / <i>quanam mensura.</i>	208.	ma.	238. 250.
Klischa.	206.	Lignum in lapides mutatum, aut la-	
Kmethones.	56.	pide incrustatum.	49. 61.
Dodonis, L. Baronis de KNIPHAU-		Lipsia.	63. 66.
SEN laus.	47.	LOTHARII Imp. Epitaphium.	8. 24.
Kobolt.	94.	Petri LOTICHII Secundi laus.	132.
Koenigsbergæ sive Regiomonti Au-		Lucerna Sepulcralis ardens.	245. 253.
ri fodina pauper.	165. 194.	perpetuo ardens non datur.	254.
Kruimschnäbel.	129.	LUCRETIUS.	77.
Kuffen.	69. 85.	LUDOVICI XIV. Galliae Regis, ve-	
Joh. KUNCKELII Chemici Beroli-		ra laus.	182.
nenfis laus.	46.	Lunaris spiritus.	103. 104.
Kunstwasser.	209.	Lutenbergense Vinum.	240.
Kuttenbergenses Fodina.	75. 88.	Mart. LUTHERUS.	69.
	90.		

L.

LABANICI appellantur Cesareani per	
Hungariam, & cur?	157.
Lachter / <i>quenam mensura.</i>	88.
Lælii ad Syphacem Legati, strata-	
gema.	52.
Lapidescens aqua in minera Plumbi	
Tarnomontana.	98.
Lapidifica aut lapide incrustantes	
aque.	61.
Lapidum series, priscorum Germano-	
rum sepulchra.	19. 38. 43.
Lapillus niger stanni rudis ferax.	98.
Lapis Philosophicus.	46. 47. 55. 101.
	102. 105. 120. 128.
Laurentiana, Virginis Lipsiensis,	
rerum Curiosarum Sylloge.	65.
Leedige Schicht.	207.
Legio Flavia.	255.
LEOPOLDI, Augustissimi Impera-	
toris, vera laudes.	107. 120. 121.
	173. 174.

M.

Magdeburgum.	19.
Magnes.	228.
Mamma Libycarum Mulierum ma-	
xima.	238. 250.
Manuscripti Codices recensentur.	8. 9.
	24. 45. 64. 68. 77. 78. 79. 118. 148.
	150.
Marca Argenti, quantum.	27.
Marchio dicitur tantum unicus esse in	
Polonia.	48. 61.
Margarita.	129. 137.
Margaritarum loca, differentia, na-	
tales, piscatura, 129. 137. quo-	
modo mature agnoscantur, 137.	
quomodo concha Margaritifera a-	
periantur, & illa ad novum par-	
tum rursus in aquas immittantur.	
	137.
Margaritifera fons.	105.
Margaritifera concha.	105.
Mazmorra Jaurinensis.	147. 243.
Medulla saxi.	91.
	Joh.

I N D E X.

Joh. Gothofr. MELMII laus.	179.	Monetaria officina Cremnizenfis.	176.
	208. 209.		173.
Memorabilia quatuor Arcis Comar-	149. 203.	Montanarum Urbium incola.	172.
nii.			117.
Mendici ridicule Tutelarem militem,		Moscovitici Legati Viennæ.	114.
sive salvam Guardiam petunt pro			117.
Deo.	153. 154.	Mulier Bernas decem annos sine cibo	
Mensa picturis elaboratissimis exculia.	45.	& potu vixit.	247.
		Muezin apud Turcas qui sint.	205.
Mercurii in fodinis latentis signa.	98.	Munimentorum per Hungariam a Ca-	
		sareanis reparandorum & redinte-	
Mercurius ex Antimonio :	101. ex	grandorum neglectus.	151.
homine.	120.	Musca ferrea volans.	36.
Mercurius coagulatus & malleabilis.	101.	Musica Hungarica.	172.
		Myiuli Margaritifери.	129. 136.
Mercurius Corporum , Metallorum			
semen.	104.		
Mercurius Philosophicus.	47.		
Mercurius Virgineus.	211.		
Metalla , ut Vegetabilia , crescere.			
102. 105. late probatur re ipsa :	121. 129. 180.		
Metallis an insit virtus attrahendi ma-			
gnetica?	226.		
Metallifodina Bohemiæ præcipua.	88.		
	98.		
Metallophyta.	128.		
Bened. Theob. MEYERI laus.	183.		
Mica.	98.		
Michaelis Scalæ quænam.	191.		
Militum Casareaneorum pessima licen-			
tia.	146. 196. 197.		
Milliaria Hungarica.	155. 204.		
Minerarum Auriferarum comminu-			
tio, elotio, separatio, Cremnizii.	177.		
	66.		
Misnia.	66.		
Misnicorum Rusticorum vestitus.	66.		
Mobile perpetuum.	109.		
Momma , cerevisia genus.	7.		
Moneta Principum Germanorum.	17. 37.		

N.

Natura miracula recensentur.	46.
NAUCRATII de THEODORI Studitæ	
morte Carmen.	78.
Dan. NESSELII laus.	99.
Neugebau Prætorium Casaris.	106.
Neuheufela.	150. 151.
Neusolium.	183. 193. 213.
Nitria.	151.
Nobilitas Polonica.	58. 59. 60.
Nobilitati Polonicæ non officit pau-	
pertas.	48. 61.
Nobiles Novi in Polonia inique ha-	
bentur.	58.
Nobilium in Polonia ingens multitu-	
do.	60.
Nubium a Terra distantia inæqualis.	
209. terris proxima , vix dimidii	
milliæ est.	210.
Nummi Veteres recensentur.	40. 45.
51. 53. 54. 55. 65. 143. 144. 203.	
205. 241. 251.	

O.

Metallicæ Rei Schemnizenfis tota	
Oecono-	

I N D E X.

<i>Oeconomia, & Praefectorum ac Operarum nomina, numerus.</i>	158.	163.	207.	208.	Sam. PITISCI laus.	2.
<i>Opalus Hungaricus.</i>	179.	212.			Vinc. PLACCIIUM de Scriptis Adspotis annotationibus mss. auxit ?	
<i>Ofchatzium.</i>	66.				C. RAUSCHERUS.	163.
<i>Onyx Imperatoris imaginem referens, Gollariae.</i>	14.				<i>Plebeji cades Polono Nobili impunis transmittitur; nisi perpetretur intra mille passus ab eo loco, in quo Rex est; nam tum demum est capitalis.</i>	57.
P.					Plindeburgum.	204.
<i>Pæstum.</i>	200.	201.			<i>Plumbi minera Tarnomontana Argenti ferax.</i>	98.
<i>Palatinus apud Hungaros quis.</i>	204.				<i>Plumbum cinereum.</i>	94.
<i>Particulare quid sit in re Chemica.</i>	137.				<i>Plumbum crescit.</i>	127. 128.
<i>Passus Metallici.</i>	88.				<i>Plutonis solium.</i>	72. 86.
<i>Patelle majores BELLONII margaritiferae.</i>	129.				<i>Poloniae Reges non sibi, aut suae Domui, sed Reip. regna devicta acquirunt.</i>	137. 138.
<i>Pera mirifica & insolita genus.</i>	185.				<i>Polonorum Nobiles, mores & consuetudines singulares.</i>	48. 56. 61.
<i>Perca piscis nobilis.</i>	32.				<i>Nobilium prerogativa. ibid. Magistratus majores & minores.</i>	58.
<i>Peregrinandum quo, & quomodo sit.</i>	181. 182.				Emer. PONGRATZII laus, festivitas & jucundus Codex in Cella vinaria.	194.
<i>Perforare saxa & lapides durissimos.</i>	109.				<i>Pons sponte lapidescens in Croatiae quodam rivo.</i>	49. 62.
<i>Perlæ Aljofar quanam.</i>	133.				<i>Porticus Triumphalis Serinia in Arce Czackothurni.</i>	241.
<i>Petronella.</i>	203.				<i>Pofonium.</i>	141. 142. 143. 204.
<i>Georg. PFANDII laus.</i>	192.				<i>Comes PÖTTINGIUS.</i>	240.
<i>Phosphorus liquidus forsan Veteribus notus.</i>	254.				<i>Praenomina Hungari postponunt cognomini.</i>	154.
<i>Physemata.</i>	136.				<i>Praga.</i>	69. 75. 85.
<i>Pictura Chemica in quodam Triclinio Potsdami.</i>	49. 50. 62.				<i>Preces in geniculis ad descensum in Fodinas Metallicas funduntur.</i>	174.
<i>Pictura nobiles recensentur.</i>	9. 70. 241.					176.
<i>Pila Magica Aurum & Argentum occultatum detegens.</i>	111. 138. 139.				<i>Presburgum.</i>	141. 142. 143. 204.
<i>Pinacotheca Guelferbytana.</i>	9.				<i>Baronis PRESOSOFII laus.</i>	102.
<i>Piscis, quatuor oculis & sex pedibus instructus, margaritifera, in Ainan, Insula maris Indici & Quantung, Provincia Sinica.</i>	130. 135.				<i>Priapi signum in Cimeliarchio Bero- linensi.</i>	45.
					Andr. PRINSII laus.	183.
					Ll 3	Pro-

I N D E X.

Protestatio, *Libertatis Polonicæ anima.* 60.
Providentiam Divinam circa se prædicat & agnoscit TOLLIVS. 153.
Prussiæ Civitates majores pari Polonis Ordinibus jure gaudent. 56.
Prutheni. 42.
Puella natantes vespere in Nitria. 154.
Puteales Aquæ quanam propriæ. 205.
Pyrites. 89.
Pyrites Metallicus. 210.

Q.

Qualitas occulta an in Virgula Mercuriali? 227.
Quinquegrossicus Nummus. 212.

R.

Ræticiæ Valles Strumosiæ. 246. 247.
Рѣсдоуаврѣа. 217. 218.
Radewalda. 213.
Rætorum Cohors. 258.
Rammelius Mons, & ejus metalla. 10. 15. *nominis origo.* 26.
Raphanus rusticanus præstantissimus ad Kutenbergam. 90.
Rasciani. 199.
Joh. Christoph. RAUSCHERI laus. 157. 163.
Reformati multi supra Budam, ac ad Dravum Savumque. 202.
Rhenus aurifer. 28. 29.
Wencesl. REINERSBERG, Monachus Augustinianus, Tinctura Aurificæ possessor. 110. 112. *Ejus pila Magica.* 111.
Joh. REISKII laus. 7. 23. 24.
Joh. RISTII laus. 135.
Comitis ROSEMBERGII laus. 117.
Roth-gülden-Erg. 9.

RUDOLFI II. Imp. Concubina & Notus. 71. 72. *ejusdem amor Artium Curiosorum.* 71.
in Rusticos jus vita & necis habent Poloni Nobiles. 57.

S.

Salamandra. 14. 90. 192.
Sal ex aere. 101. 102. 120.
Sal petra Schemnizii, 162. Cremnizii, 179.
Sal Polonicus fossilis. 98.
Salingsteda, hodie Ostervica, & ibi Basilica S. Stephani, loco CRODONIS idoli erecta. 33.
Saigern. 190.
Saturni sacra. 33. est veritatis pater. 33.
Saturni in Solem mutatio. 101.
Saxonum in Hungaria Origo. 211. 212.
Schachte. 208.
Schemnizensis Juventutis lustratio in Armis. 171. 172.
Schemnizium. 156. 165. 207.
Schernovizium. 193.
Schlackewalda. 96. 97. 127.
Schoenfelda. 97. 98.
Sclavicæ Gentis in Arte Nautica imperitia stupenda, cultus, mores, cibus, potus, religio Reformata. 201. 202. queruntur, se a communium Sacrorum Exteris negligi. 202.
Sclavorum habitus. 172. 173.
Scriptura sacra Codex Græcus ad Apostolorum tempora relatus, in Templo Rascianorum Comaronii, gemmis & auro ornatus. 148.
Segetia Dea servat suspensionis e patibulo Candidatum. 164. 165.
Sepa-

I N D E X.

<i>Separatoria aqua Aurum, intacto</i>	<i>Strumosi.</i>	238.
<i>Antimonio aliisque metallis solvens.</i>	<i>Strumosi mirifica suspensio & animi</i>	
105.	<i>simplicitas.</i>	164.
Nic. SERINI <i>landes.</i> 239. 240. 245.	<i>Succineum solium.</i>	112.
246. 250.	<i>Succinum.</i>	228.
Ceygern.	SUETONII <i>locus illustratur.</i>	131. 132.
190.	<i>Sulfur rubrum minerale Cralowæ.</i>	186.
<i>Sibulum, fistula amulum, ore edi,</i>	<i>Sulfur silvestre, virgineum, com-</i>	
<i>in Danubio, non patiuntur, ob</i>	<i>mune.</i>	12.
<i>nescio quod malum omen, Sclavi.</i>	<i>Sympathia an sit inter Metalla &</i>	
202.	<i>Virgulam Divinatricem?</i>	227.
<i>Signa vetera recensentur.</i>	228.	
45. 46. 86.	<i>Sympathie ingeneratio naturalis magi-</i>	
Silber-Ries.	<i>ca.</i>	185. 213.
210.		
Silicium liquor quomodo paratur.		
128.		
Simera, amnis aurifer.		
29.		
Joh. Six Cos. Amstelæd. laus.		
4.		
Slavica lepida procatio.		
147.		
Slottæ parvæ fodina.		
169.		
Smolnick, ubi aqua est Ferrum in		
<i>Cuprum mutans.</i>		
214.		
Solaris spiritus.		
103. 104.		
Solis minera Nagynaniensis.		
211.		
Somni signum illustratur.		
86.		
Joh. Jac. SPENERI laus.		
125.		
Phil. Jac. SPENERI laus.		
68.		
Spes.		
38.		
Spiritus Aurificus in Fodinis.		
179.		
180.		
Eptigen.		
186.		
Stagnum alternis trienniis sponte pisco-		
<i>sum, deinde frugiferum.</i>		
52.		
Stalactites crustosus.		
61.		
Stannum.		
95. 98.		
Stannum crescit.		
127.		
Statua arte incedentes.		
37.		
Statua recensentur.		
46. 55. 72.		
Joh. STEINER e S. J. laus.		
74.		
Stein-marck.		
91.		
Stellæ pratorium prope Pragam.		
74.		
Stelliones.		
96.		
Strumarum causæ.		
247. 249.		
Stridonium.		
240.		
Strigonium.		
202.		
	<i>Tabularius Legionis Militum.</i>	253.
	Phil. Comit. TALDUCCI a Domo	
	<i>laus.</i>	128. 129.
	Tarczal, aut Tatrii Montes.	209.
	Teplizenfes Therma.	169. 170.
	Termestini.	256. 257.
	Teraphinus.	9. 25. 26.
	Terra alba, smegmatis instar, Nun-	
	<i>kacii.</i>	211.
	Terra metallica nigra, alba, rubra.	
		91. 92.
	Thea encomium melydrio Græco HER-	
	<i>RICHI.</i>	79. 84.
	Therma Budenses. 200. Strigonien-	
	<i>ses.</i>	202.
	Teplizenfes.	169. 170.
	Thesauri. 13. 14. circa eos mira su-	
	<i>perstitutiones.</i>	30. 31.
	S. Thomæ mons, ad Strigonium.	
		202.
	Jac. THOMASII de Plagio Litera-	
	<i>rio annotationibus mss. auxit J. C.</i>	
	<i>RAUSCHERUS.</i>	163.
	Thump-lachter.	88.
	Tibif-	

I N D E X.

Tibiscus, Hungariæ fluvius, piscosissimus.	205.	tum superstitio Viro.	52.
Toccaviensis Terra Alexipharmaca:		Vicegradia.	204.
123. Auri sulfur continet. ibid.		Viduarum Hungararum infelix fors.	149.
Emer. TÖCKOLII Ducatus aureus insolenti epigrammate.	176.	VIECHTERI Camergravii laus.	155. 206. 207.
Emer. TÖCKOLIUS omnia Montana Oppida occupat, & sibi sacramento adstringit: Vienna liberata metu victricium armorum ex iisdem se subducit.	177.	Viennensis tractus ad Danubium amœnitas.	140.
Jac. TOLLIIUS habetur per errorem Speculator Tœckolianus, Topolschani in Hungaria.	152.	Vilna.	56.
Topolschanum.	152.	Vinum Croaticum excellens.	154. 155.
TRAJANI nummus unice rarus.	45. 53. 54. 55.	Vipera.	14.
Turcæ Græcorum imitatores.	251. 252.	Virga Mercurialis sive Metallica.	13. 67.
Turcici libri cccc. ex Bibliotheca cujusdam Sacerdotis Turcici, sive Marabodi, literatissimi a milite in ignem conjecti Neuheutclæ.	150.	Virgæ Mercurialis nomina, materia, forma, fines, causa, tempora, modi usurpandi, late examinantur.	217. 235.
Turris Barbi.	258.	Virgula Mercurialis non habet vim, qua ad Metalla inclinatur.	231. 235.
Tympania.	136.	Virgines in Hungaria citius mature circa XIII. aut XIV. ætatis annum nubunt.	148.
U.		Virginum Comaronii ornatus & vestis.	148.
		Virginum apud Sclavos & Hungaros ornatus & cultus.	171. 172.
Uniones.	129. 137.	Virginum & Virginitatis appetentissimi Hungari.	149.
Universale, in re Chemica, quid sit.	137.	Viridis Terra pictoria.	192.
Uva ambulans.	37.	S. Viti Templum Pragæ.	73. 74. 87.
V.		Vitis Argentea nativa.	125.
		Vitis aurifera.	104. 105. 110. 122. 123. 124.
Bämerin.	129.	Vitis & Auri sympathia.	121. 124.
Vallis Joachimica.	90. 95.	Vitriolum non est mater metallorum.	215. 216.
Vandali, eorumque lingua, mores, religio, regulus gentilis, contemptus.	42. 53.	Vitriolum varium.	10. 12. 26. 47. 66. 162. 175. 178. 179. 192.
Vazia.	197.	Vizirii magni Turcarum ad Viennam perturbata mens.	108.
Veneris statua.	72.	Bölzerin.	129.
Ventriculi vulnus undecim annis aper-		Gerardi	

I N D E X.

Gerard. de VRIES <i>laus.</i>	77.	Westfalorum <i>mundities</i> , & <i>diver-</i>	
<i>Vulpium ludicra venatio.</i>	49.	<i>soria.</i>	15. 18. 21. 22. 23.
W.		Nicol. WITSEN, Cos. Amstelæd.	
		<i>laus.</i>	1.
Joh. Frid. Comitis de WALDSTEIN,		Witteberga.	63. 77.
<i>Archiepiscopi Pragensis, laus.</i>	84.	Witterung.	128.
102. 105. 109.		Wolffenbuttelia.	7. 8.
Wandalorum Cœmiteria.	38.	Frid. WOLFFII e S. <i>7. laus.</i>	74.
War : <i>terminatio in Urbibus Hunga-</i>		Y.	
<i>ria notat Urbem aut Oppidum.</i>	206.	Ylissus, <i>margaritifer</i> Bavarix <i>flu-</i>	
Waradinum.	243.	<i>vius.</i>	134. 135.
Wasch-gold <i>habet subinde ferreum</i>		Z.	
<i>pulverem.</i>	211.		
Georg. Wolfg. WEDELII <i>laus.</i>	214.	Zeigeuner.	201.
Frid. WEIGBERSII <i>laus.</i>	84.	Znaimum.	76.
Wesfa nova.	154.		
Westfalix <i>inelegantes mores.</i>	6.		

F I N I S.

Mm

ERRA-

E R R A T A.

Laudabilis accurati typographicarum aberrationum Emendatoris industria, qua hic liber, tam variis rebus & linguis refertus, pæne sine ullis vitiis exscriptus est typis, publicas meretur gratias: paucula hæc tantum emendanda, quorum aliqua forsan scribenti mihi imputanda sunt, annoto:

- pag. 25. lin. 13.* רישו lege: ראשו
pag. 32. lin. 12. num. adde: 19.
pag. 41. lin. 15. subridentes lege: subridente
pag. 120. lin. 9. olim adde: apud
pag. 121. lin. 36. quorum adde: uno
pag. 234. lin. 21. Virgula lege: Virgulam
pag. 253. lin. 17. Φλαονια lege: Φλαουια
pag. 255. lin. 11. pro 269: II. pone: 269. 11.
ibid. lin. 13. post τὸ adde: Δ
ibid. lin. 19. vix, adde: imo
ibid. lin. 23. proprie adde: dicto
pag. 256. lin. 23. Wormatica, lege: Wormatia,
p. 250. l. 4. Παρέυσης lege: παρέυσης
p. 254. l. 16. admissionem lege: admissionem
p. 256. l. 19. refert. lege: refert: